ROMA İMPARATORLUĞU'NUN
GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ
TARİHİ Cilt IV

BİZANS

EDWARD GIBBON

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ Cilt IV

BİZANS

EDWARD GIBBON

Çeviren:
ASIM BALTACIGİL

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ ve SANAT YAYINLARI
Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi: 12
EDWARD GIBBON, "BİZANS I"

Çeviriyle ilgili her türlü sorumluluk çevirene aittir.
Bu kitap, daha önce Asım Baltacıgil tarafından çevirilerek
BFS Yayınları tarafından 1987-1988 yıllarında III cilt halinde
yayınlanan Edward Gibbon'un "Roma İmparatorluğu'nun
Gerileyiş ve Çöküş Tarihi"nin devamıdır.

Ön kapak resmi:
İstanbul Dikilitaş kaidesi, İmparator locasını gösteren kabartmadan detay,
Theodosius dönemi, M.S.V.yy. (Arkeoloji ve Sanat arşivi).
Arka kapak resmi:
Buondelmonte'nin İstanbul haritası, (XV.yy.başı)
(Arkeoloji ve Sanat arşivi)

ISBN: 975 - 7538 - 65 - 5 (Tk.)
ISBN: 975 - 7538 - 66 - 3
© Her türlü yayın hakkı saklıdır.
1994 Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Hayriye Caddesi, 3/5, Çorlu Apt. Galatasaray 80060 İstanbul
Tel: 90 (212) 293 03 78 - 245 68 38 Fax: 90 (212) 245 68 77

Baskı: Kanaat Matbaası, İstanbul 1994

İKİNCİ DÖNEME BAŞLARKEN

Sözüm yerine geldi. Batı ve Doğu'daki Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi için yaptığım tasarıyı gerçekleştirmiş oldum. Bu olaylar zinciri Traianus ve Antoninus[1] yüzyılından başlayarak İstanbul'un İkinci Mehmet'çe[2] alınışına değin geçen zamanı, Haçlıların tablosunu ve tüm Ortaçağ boyunca Roma'nın durumunu kapsamaktadır. Birinci kısmın yayımlanmasından beri, istediğim gibi "sağlıklı, keyfimce ve dayançlı" yararlandığım oniki yıl geçmiş bulunuyor. Böylesine uzun ve yorucu bir çalışmanın sıkıntısından kurtulmuş olmakla bugün mutluyum ve kamuoyunun kayrası, yapıtımın sonuna dek sürerse sevincim gölgesiz ve tam olacaktır.

Herşeyden önce, bu tarih için bilgiler aldığım, her yüzyıldan ve her dilden çok sayıdaki yazarlar üzerine bir tanıtma notu vermeyi kararlaştırdım. Şuna inandım ki, gerçek yararlılık, bunca büyük ve gösterişli bilgi sergilemesini mazur gösterecektir. Bir san'at ustasının onamını kazanmış olan[3] bu tutumumdan vazgeçmeseydim, böyle bir kataloğa uygun ölçüde sınırlama yapabilmem çok güçleşecekti. Yazarlığın ve baskıların yalnız adlarını belirtseydim bu benim için doyurucu olmayacak ve okuyucularımca hoş karşılanmayacaktı. Notlarımda Roma ve Bizans'ın belli başlı tarihçilerinin ıra (karakter)'larını zaman zaman açıklamalarla tanıttım. Çok ayrıntılı araştırmalar ve varılan yargılar, kuşkusuz, değerlidirler. Ne var ki bu çalışma, aşırı ölçüde derin bilgileri yüklenecek ve sanki tarihçilerin evrensel kitaplığına dönüşen bir yapıt olacaktır. Her zaman kaynaklara inerek güvenli bilgi edinmeyi; orijinallerin incelenmesini, bana hep telkin eden

öğrenme isteğimi ve bunu görev bildiğimi; eğer kimi zaman gözden kaçmış olanlar varsa bir olay ya da metin aktarmak biçiminde bunlardan yardımcı tanıklıklar olarak söz etmiş olduğumu belirtmekle yetineceğim.

Az sonra, ilk gençlik çağlarımda tanıdığım ve sevdiğim memleketi, Lozan'ı ve gölünün kıyılarını yeniden göreceğim. Orada, yumuşak bir yönetim altında, güzel görünümler ortasında, gönül okşayıcı ve terbiyeli insanların arasında, özgür ve keyfimce bir yaşama dalarak geçirdiğim ve yine de geçireceğimi umduğum yalnızlık ve toplumsallığın birlikte yaşandığı yerde olacağım. İngiliz karakter ve adından daha az övünç duymayı sürdürecek değilim. Özgür ve aydın bir ülkede gözlerimi dünyaya açmış olmaktan kıvanç duyuyorum ve yurdumun gösterdiği sevgi, çalışmalarımda en değerli ve en onur verici mutluluk olmuştur.

Tutkum, kamuyu kazanmış olmakla yetinmezlik etseydi, bu yapıtımı, birçok politik hasımlar ve ancak tek bir kişisel düşmanı bulunan; kendisine bağlı, çıkar gözetmeyen çok sayıda dostluklarını sürdüren; geçirdiği hastalıklar sırasında bile, kimseyle kıyaslanamaz ruhundaki yaşam gücünü ve dinginliğini yitirmeyen bir devlet adamına adardım[4].Lord North, dostluktan ve gerçekten söz ederken bu türlü konuşmama izin vermelidir. Bu kayrayı benden esirgeyecek olurlarsa gerçeği ve dostluğu dile getirmemiş olurdum.

Yalnızlığımın köşesinde, bu kitabımı tamamlarken okuyucularımın benden sonsuz bir "kalın sağlıcakla" dememi istiyorlar, diye kulağıma bir fısıltı gelecekmiş gibi övünmeye kapıldım. Burada o görülecek ve en içtenlikli dosta bu yanıtı verebileceğim. Susmam ve konuşmam için o denli dengede bulunuyor ki, en gizli eğilimlerimi iyice inceledikten sonra, doğrusu terazinin hangi yanının ağır basacağını bilemiyorum. Altı büyük cildin, okuyucunun hoşgörüsünü sınadığını, belki de yorduğunu söylemezlik

edemeyeceğim. Ömür boyu aynı süreci izleyen yazar, kazandığından daha çoğunu yitirir. Tutkuyla kendilerine öykündüğün en değerli yurttaşlarım, şu sırada bulunduğum yaşa gelinceye değin tarih yazmayı bırakmışlardı. Bununla birlikte, eski çağların olduğu denli yeni zamanların tarihlerince de zengin ve ilginç konular aktarılmaktadır. Sağlığım yeterli ve boş zamanım da var. Bildiğim kadarıyla, yazma alışkanlığı kolaylık ve bir çeşit yetenek sağlıyor, gerçeği ve bilgileri araştırma gayretim de azalmamış görünüyor. Çalışan bir kafa, gevşek ve işsiz güçsüzden daha iyidir, ve merak nedeniyle, özellikle severek yapılan inceleme ve araştırmalar, özgürlüğümün ilk aylarını bana hoş geçirteceklerdir. İsteyerek benimsemiş olduğum ağır koşullu çalışmamın arasında bu gibi iç kışkırtmaları arasıra bana da rahatsızlık verdi. Bugün artık, özgürlüğümü rahatsız edecek bir etmen yoktur; bağımsızlığımın iyi ya da kötü kullanılmasından dolayı ne kendimden, ne de dostlarımdan gelecek uyarı ve kınamalardan korkacak bir durumum kalmamıştır. Bir yıllık dinlenmeye hakkım var. Birinci yaz ve ilk kış hızla akıp gidecekler. Ya özgürlüğümün böylece sürüp gitmesine ya da beni hapsedecek olmakla birlikte bir yazarın günlük yaşamını özenle uygulamaya dönüştüren düzenli bir yapıtın yazılması için gerekli araştırmasına ayrılacağına deneyim karar verecektir. İşte benim çalışmama olduğu denli filozofça dinlenmememe de alkış tutmasını esirgemeyen öz saygınlığımın ustalığı da böyle.

Londra, Downing Street, 1 Mayıs 1788

Edward GIBBON

(1836 baskısı)

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN GERİLEYİŞ VE ÇÖKÜŞ TARİHİ

EDWARD GIBBON

BÖLÜM XXXIX

ZENON VE ANASTASIUS DOĞU İMPARATORLARI - OSTROGOTLAR ULUSUNUN HÜKÜMDARI TEODORİK'İN DOĞUMU, EĞİTİMİ VE İLK BAŞARILARI - İTALYA'YA YAYILMA VE FETİH - İTALYA'DA GOT KRALLIĞI - BATI DEVLETİ - SİVİL VE SÜEL YÖNETİM - SENATÖR BOETHIUS - TEODORİK'İN SON ETKİNLİKLERİ VE ÖLÜMÜ

475 - 527

Batıdaki Roma imparatorluğunun çöküşünden sonra, Iustinianus'un anılmaya değer saltanatına değin geçen yarım yüzyıllık bir zaman parçası içerisinde Konstantinopolis tahtına birbiri peşinden çıkan Zenon, Anastasius ve Iustinus'un sönük adları ve bunlar üzerine gerçeği yansıtmayan tarih bilgileri bulunmaktadır. O dönem içerisindeyse İtalya yeniden canlanmış ve, eski Roma'nın en üstün ve en yiğit yurttaşları arasında yontusu (heykeli) bulunması gereken bir Got kralının yönetimi altında gönence kavuşmuştur.

TEODORİK'İN SOYUVE EĞİTİMİ

Amalesler'in[5] ondördüncü torunu olan Ostrogot Teodorik, Attila'nın ölümünden iki yıl sonra Viyana[6] dolaylarında bir yerde dünyaya geldi. Bir utku Ostrogotlar'ın bağımsızlığını sağlamıştı ve üç kardeş, Valamir, Teodomir ve Vidimir bu savaşçı ulusu birlikte yönetiyor ve Pannonia'nın biraz ıssız olmakla birlikte verimli toprakları olan bölgesindeki kantonlarda yerleşmiş bulunuyorlardı. Uyrukları ayaklanmışlardı. Bu kargaşayı fırsat bilen Hunlar ivedi bir saldırıda bulundularsa da Valamir, yalnız kendi kuvvetleriyle bu saldırıyı önledi. Hunlar'ın yenilgi haberi, Teodomir'in uzaktaki yerleşim merkezine ulaştığı sırada onun da gözde cariyesi, kendisine ardıl olacak bir oğlan çocuğu dünyaya getiriyordu. Bu çocuk sekiz yaşına gelince, babası, çok büyük acıya katlanarak, halkın yararı uğruna onu, yılda altıyüz altın-mark karşılığında satın almayı kabullenen imparator *Leon*'a, bağlaşıklık tutağı olarak, teslim etti. Krallık tutağı (rehine) İstanbul'da titizlik ve sevecenlik içerisinde bakılarak yetiştirildi. Vücutça savaşın bütün gerekli alıştırılarına göre gelişti; ruh ve ussal yapısı da, aydın görüş ve düşünce becerilerini kazandı. En yetenekli bilim adamlarının okullarında yetiştiyse de Yunan sanatlarını benimsemedi. Bilginin birinci öğelerine hep yabancı kaldı; öyle ki, İtalya kralının yazıya yabancı kalması yüzünden imza olarak kullanması için kaba bir "im" uyduruldu[7]. Onsekiz yaşına gelince imparator, iyi niyetini ve güvenlerini kazanmak istediği Ostrogotlar'ın arzusu üzerine onu geri verdi. Valamir bir savaşta ölmüştü; üç kardeşin en küçüğü olan Vidimir, İtalya ve Galya'ya bir barbar ordusu göndermiş, tüm ulus, Teodorik'in babasını kral olarak tanımıştı. Korkunç uyrukları, atalarının tüm değerliliklerini taşıdığını kısa zamanda tanıtlayan genç Teodorik'in[8] boy ve posuna hayran kaldı. Altıbin gönüllünün başında, kamptan gizlice ayrıldı ve serüvenler aramaya koyuldu. *Singidununi* ya da Belgrat'a dek Tuna boyunu izledi, kısa bir süre sonra, yenmiş olduğu ve boğdurduğu bir Sarmat kralının

bırakıtlarıyla birlikte babasına kavuştu. Ne var ki, bütün bu yengiler ancak utku kazandırıyor, ama giyecek ve yiyecek konusunda *yenilmez Ostrogotlar*'ın sıkıntısına umar olamıyordu. Hep birlikte Pannonia'yı bırakarak, Bizans merkezinin yakınlarında, birçok Got oymağının yerleşerek övünç ve gönenç içerisinde yaşadığı, Tanrı'nın kayrasıyla zengin ve verimli kılınmış topraklara geçmeye karar verdiler. Çok sayıda olaylarla tehlikeli düşman olabileceklerini tanıtlamış bulunan Ostrogotlar, barışı ve sözlerinde duracaklarını pahalıya sattılar. Toprak ve para aldılar ve, babasının ölümünden sonra Amalesler'in kalıtsal tahtına çıkan Teodorik'in buyruğu altında Aşağı Tuna'nın savunmasını üstlendiler[9].

ZENON'UN SALTANATI -474 - 491 ŞUBAT- 9 NİSAN

Krallar soyundan yetişmiş bir kahramanın hiçbir ruhsal ve bedensel niteliği bulunmadan, hiçbir kral soyundan gelme niteliğine ve de yüksek yetilere sahip olmadan Roma Erguvanını kuşanan aşağılık İsaurialı'dan tiksinmesi doğaldı. Teodosius soyunun sönmesinden sonra, Marcianus ve Leon, yaradılışları gereği, Pulcheria'nın ve Senato'nun seçimini kabullendiler. Bu iki hükümdardan sonuncusu, söz dinleme ve minnet borcunu imparatora ağır biçimde ödeten Aspar'ın ve ailesinin katilinin eliyle tahta çıkabildi, bu yüzden de lekelenmiş oldu. Kızı Ariadne'nin oğlu olan torunu henüz çocuk yaştayken Leon'un ve Doğu imparatorluğunun hiçbir karşı çıkmasına uğramaksızın onun kalıtçısı oldu; İsaurialı olan babası mutlu Trascalisseus, bu barbar adını bırakarak Yunan adı olan Zenon'u aldı. Büyük babasının ölümünde oğlunun tahtına saygıyla yaklaştı ve bir kayra olarak imparatorlukta ikinci adam olmayı kabul etti. Genç çalışma yoldaşının ansızın ve zamansız ölümü, tutkusunu bundan daha iyi destekleyici durum bulunamayacağından, kendisi üzerinde kuşkuların doğmasına neden oldu. O sıralarda Konstantinopolis sarayını kadınlar ve

bunların tutkuları yönetiyordu. Leon'un dul eşi Verina, imparatorluğu kendi malı olarak ilân edip, Doğu'nun asâsını eline vermiş olduğu nankör uşağı tahttan indirmeye kalkıştı[10]. Başkaldırmadan haber alan Zenon, ivedilikle İsauria dağlarına kaçtı ve aşağılık Senato, oy birliğiyle, Afrika seferindeki alçaklığı bilinen Verina'nın kardeşi Basiliscus'u işbaşına çağırdı[11]. Ne var ki gaspçının saltanatı bunalımlı ve kısa süreli oldu. Basiliscus, kız kardeşinin sevgilisini öldürttü. Onun, hoppa ve küstah karısı Harmatius'a aşağılayıcı davranışta bulundu. Harmatius, Asya yumuşaklıkları içerisinde Akhilleus soyadını alıyor ve giysilerini kuşanıyordu[12]. Kıvanmıyanlar (memnun olmayanlar) Zenon'u kaçtığı yerden geri çağırdılar; ordu komutanlarını, başkenti ve de ne düşmanlarıyla karşılaşmayı, ne de onlardan bağışlanmayı istemeyi göze alamayan ve bütün ailesini, yüreğinde insanlık taşımayan bir *yenen*'in açlık ve soğuk acılarına çarptırmasına bırakan Basiliscus'u ele geçirdiler. Gözüpek Verina, ne boyun eğiyor, ne de erinç içinde yaşayabiliyordu. Ordusuna komuta etmekte olan generali yitirdiği halde çabasını sürdürdü. O komutanın saygınlığı yok olduktan sonra isteğini elde etti. Suriye'de ve Mısır'da yeni bir imparator ortaya koydu. Yetmişbin kişilik bir ordu kurdu ve, o çağın geleneklerine inanmak gerekirse, hıristiyan keşişlerin ve putatapan büyücülerin önceden bildikleri gibi, son soluğunu verinceye dek verimsiz başkaldırılarla yaşadı. Entrikaları Doğu'yu altüst ederken, kızı Ariadne tatlılığının ve bağlılığının bütün kadınlık nitelik ve erdemleriyle ün salmaktaydı. Kaçışında kocasını yalnız bırakmadı ve dönüşünde annesinden eşini bağışlama kayrasında bulunmasını yalvararak istedi.

ANASTASIUS 491-518 11 NİSAN, 8 TEMMUZ

Zenon'un ölümünde Ariadne, bir imparatorun kızı, anası ve dulu niteliğiyle, evlenmek üzere elini ve imparatorluğu, sarayın

eski hizmetkârlarından Anastasius'a verdi. Anastasius, yirmiyedi yıl kalacak ve onun değerliliği, halkın beğenisini yansıtan şu sözlerle tanıtlanacaktı: "Bildiğiniz gibi saltanat sürün!" [13]

TEODORİK'İN HİZMETLERİ VE BAŞKALDIRMALAR 475-488

Zenon, Ostrogotlar'ın kralına, korkunun ya da sevginin verebileceği herşeyi bol bol verdi. Ona, patricius ve konsüllük rütbesi, saray birlikleri komutanlığı sanı, at üzerinde bir heykel, çok sayıda para, *oğul* adı, zenginliği ve soyluluğu ile tanınmış bir eş bulma sözü bağışladı. Uzun süre hizmet etme isteğinde bulunan Teodorik, iyilikçisinin savını gözüpeklikle ve bağlılıkla savundu. Hızlı yürüyüşü, Zenon'un yeniden yerine yerleşmesinde yardımcı oldu. İkinci ayaklanma sırasında Valamirler Asya isyanlarını öyle kovalayıp sıkıştırdılar ki, imparatorluk birlikleri bu yüzden kolayca utku kazandılar[14]. Ne var ki, bağlılık göstermiş olan hizmetkâr, birdenbire korkunç bir düşman kesildi ve İstanbul'dan Adriyatik'e dek her yanı savaş alanına döndürdü. Birçok bayındır kent alevler içerisinde kaldı ve tutsak köylülerin sağ ellerini kesen bu yabanıl Gotlar Trakya'nın hemen hemen tüm tarımını yok ettiler[15]. Teodorik, hak hukuk tanımazlık, nankörlük ve doymak bilmezlik suçlamalarına uğradıysa da bunlara özür dilemek yerine durumunun acımasız zorunluğunu gösterebilirdi. Kral olarak değil ama, kölelikte gözüpekliğini yitirmemiş ve gerçek ya da imgesel bir onura saldırışın etkileyemeyeceği kan dökücü bir halkın yöneticisi niteliğiyle saltanat sürdü. Ostrogotlar'ın yoksulluğuna umar bulmak olanaksızdı. Çünkü, imparatorlardan bol bol aldıkları paraları gereksiz harcamalarla kısa sürede tüketip bitiriyorlar, en verimli topraklar onların elinde kıraç duruma düşüyordu. İmparatorluk eyaletlerindeki çalışkan insanlardan tiksinmekle birlikte onlara imreniyor, yiyecekleri tükenince savaşa ve yağmaya başlıyorlardı.

Teodorik, Bizans Sarayı, Basiliscus'un yanında yer alan bir Got oymağına saldırmak için onu parlak ve aldatıcı sözler vererek seçtiği zamana değin Skythia sınırlarında sessiz, dingin bir yaşam sürdürme isteğini açıklamış ya da hiç değilse böyle bir eğilim göstermişti. Moesia'dan ayrıldı. Kendisine, ayrılmadan önce verilen resmi güvenceye göre, Edirne'de ona yardımcı olmak üzere, büyük bir araç-gereç ve cephane katarı, sekizbin atlı, otuzbin piyade ile Trakya Ereğlisi'nde ordugâh kurmuş Asya lejyonlarını bulacaktı. Çekememezlik bu önlemleri gerçekleştiremedi. Trakya'da ilerledikçe, önünde korkunç bir sessizlik oluşuyordu. Peşinden gelen askerleri çok sayıda atlar, katırlar ve arabalar, Sondis dağının kayalıkları ve uçurumları arasında öncülerince dağınıklığa uğratılmışlardı. Orada, Triarius'un oğlu Teodorik'in silahları ve sövüp saymaları ile bitkin hale geldiğini anladı. Usta yarışmacısı (rakibi) yüksek bir yerden Valamirler'in kampına şu sözlerle seslendi: Söylevin başında, onların çocuk yaştaki generalini, çılgın, andını bozmuş, katil, ailesinin ve ulusunun düşmanı diye suçladıktan sonra konuşmasını şöyle sürdürdü: "*Romalılar'ın hep Gotlar'ı yine başka Gotlar'ın kılıcıyla yok etme politikası kullandıklarını bilmiyor musunuz? Düşünmüyor musunuz ki doğa kurallarına aykırı olan bu savaşta yenen, yatışma bilmez bir kin ve öcün kurbanı olacaktır? Benim ve senin bağlaşıklarımız olan ve ölümlerini gördükleri için bugün senin çılgınca tutkun yüzünden dullarının acı çektiği o savaşçılar neredeler? Gözlerini kamaştırarak bayrağının altında toplanmak üzere ocaklarını bırakarak koşup gelen bu askerlerin sahip olduğu varlıklar nerede? Herbirinin üç ya da dört atı vardı; şimdi seni Trakya bozkırlarında, tutsaklar gibi yaya olarak izliyorlar; bunları, okka ile altın edineceklerini söyleyerek kandırdın. Halbuki bu yiğitler de senin gibi özgür ve senin gibi soyludurlar.*" Gotlar'ın ırasına bu denli uygun bir söylev, hoşnutsuzların bağırıp çağırmalarına yol açtı. Teodor'un oğlu da, yalnız bırakılacağından korkarak,

Triariuslar'ın savını benimsercesine Roma'nın alçaklığına öykündü[15].

Teodorik, birleşik Gotlar'ın başında Konstantinopolis'i tehdit ettiği ve kendisine bağlı bir birlikle dağlara ve Epir kıyısına çekildiği gibi değişik durumlarda ihtiyattan ve kesin kararlılıktan şaşmadı. Triarius'un[16] oğlunun beklenmedik ölümü, Romalılar'ın korumak için özen gösterdikleri dengeyi bozdu. Tüm ulus, Amalesler'in üstünlüğünü tanıdı, Bizans sarayı da utanç verici bir antlaşma imzaladı[17]. Senato, Gotlar'ın güçlerini imparatorluğun eli altında topluca tutamadığını anlayınca onları parayla sağlayacağını düşündü. Orduları için istenen para yardımı dörtbin altın mark ve onüçbin de ücretli asker giderleriydi[18]. İmparatorluğu değil de imparatoru koruyan Isariurialılar, sınırsız yağma hakkından başka, yıllık gelir olarak onbin altın mark aldılar. Yetenekli Teodorik, Romalılarca sevilmediğini ve barbarlarca da kuşku ile bakıldığını anladı. Her yerde, uyrukları buz gibi kulübelerde hastalık ve yokluklarla pençeleşirken, kendisinin Yunanistanlarda eğlenceler ve gönenç içerisinde yaşadığı söyleniyordu. İmparator adına Gotlar'a saldırmak, ya da Zenon'un düşmanı olarak onları savaşa sokmak gibi çılgınlıklara kalkışmak istemedi. Gözüpekliğine olduğu denli tutkusuna da yaraşır bir tasarı kurdu. İmparator'a şöyle dedi: *"Yüce gönüllülüğünüz sayesinde, bolluk içerisinde bulunuyorum. Yüreğimden gelen istekleri geri çevirmeyici bir kulakla dinleyin. Öncellerinizin size bıraktığı kalıt olan İtalya, ve de dünya egemenliğinin merkezi olan Roma'nın kendisi, bugün ücretli asker Odoaker'in zorba ellerinde bulunmaktadır. Bu zorbanın üzerine, kendi ulusumdan askerlerin oluşturduğu birliklerle yürümeme izin verin. Yenilgiye uğrarsam siz, pahalıya malolan ve rahatsız edici bir dostu yitirmekten başka bir zarara uğramıyacaksınız. Ama, Tanrı'nın yardımıyla, yengiyi kazanırsam, adınıza Roma senatosunu ve ordularımla kurtarılacak bir bölüm cumhuriyet topraklarını şanla yöneteceğim."* Bizans sarayı, belki

de kendisinin el altından önermiş olduğu Teodorik'in önerisini kabul etti. Ne var ki verilen izin belgesine, olayların alacağı biçime göre yorumlanabilecek esnek sözcükler konulmasına özen gösterildi. Ayrıca, yenenin İtalya'yı, imparatora bağlı vekil gibi ya da Doğu imparatorunun bağlaşığı niteliğiyle yöneteceği kesin bir dille belirtildi[19].

YÜRÜYÜŞÜ

General'in ünü ve savaşın ilginçliği her yanda çaba gösterilerine yol açtı. Valamirler'in sancağı altında savaşa ve Roma eyaletlerinde yerleşmeye hazır Got sürüleri toplandı. Bu atak ve, İtalya'nın zenginliğini ve güzelliğini duymuş olan bütün barbarlar, göz kamaştırıcı ganimetleri elde etmek için çok büyük tehlikelerle dolu serüvenlere katılmaktan korkmuyorlardı. Teodorik'in yürüyüşe geçmesi, bir halkın tümüyle göçe kalkmış gibi bir görünümü sergilemekteydi. Gotlar, eşlerini, çocuklarını, yaşlılarını, en değerli ve gerekli eşyalarını birlikte götürüyorlardı. Epir savaşının ilk çarpışmalarında yitirdikleri ikibin araba, İtalya savaşı boyunca kendilerini izleyen bagajları üzerine bir düşünce vermeye yeter. Yiyeceklerini, karılarının taşınabilir değirmenlerde öğüttükleri tahıllardan, sütü ve eti güttükleri davar ve inek sürülerinden ve avlanmalardan, ya da geçişlerini ve yardım isteklerini geri çevirenlerden zorla elde ettikleri araç ve gereçlerden sağlıyorlardı. Sert bir kış koşulları içerisinde girişilen yediyüz millik yürüyüş boyunca açlık uçurumuna düşmekten güçbelâ kurtulabildiler. Roma gücünün yok olmasından beri Dacia ve Pannonia'da artık, bir zamanlar var olan kalabalık kentler, baştan başa ekilmiş tarlalar ve geçit sağlayan yollardan eser kalmamıştı. Barbarların egemenliği ve yıkımı yeniden başlamıştı. Bu terkedilmiş eyaleti ele geçirmiş bulunan Bulgar, Gepit ve Sarmat oymakları, korkunç değerlilikleri, ya da Odoaker'nin kışkırtmalarıyla

onun düşmanını durdurmak istediler. Teodorik, birçok kanlı çarpışmalar yaptı ve hepsini kazandı. Sonunda, yeteneği ve kararlılığıyla tüm engellerin üstesinden geldi, İtalyan Alplerini geçti, ve yenilmez sancaklarını İtalya sınırlarına dikti[20].

ODOAKER'İN ÜÇ YENİLGİSİ
28 AĞUSTOS 489, 27 EYLÜL-AĞUSTOS 490

Odoaker, o sırada, Aquileia örenleri yakınında, Sontius ırmağının bilinen en elverişli kesimini ele geçirmişti. Onun da buyruğunda büyük bir ordu bulunuyordu; ne var ki, bu orduya bağımsız krallar[21], ya da ne bağımlılık ve aşama sırası, ne de önellerden bilgisi olmayan şefler komuta ediyorlardı. Teodorik, süvarilerini dinlendirdikten sonra, düşman metrislerine saldırdı. Ostrogotlar, paralı askerlerin savunmadığı İtalya'yı büyük bir çabayla ele geçirmek istiyorlardı. Venedik eyaleti, Verona surlarına dek, ilk utkularının ödülü oldu. Teodorik, bu kentin dolaylarında ve coşkun Adige kıyılarında, yenilgilerle gözüpekliği yitmemiş olan yeni bir orduyla karşılaştı. Çarpışma çetin oldu, ama savaşın sonu daha kesin oldu. Odoaker, Ravenna'ya kaçtı. Teodorik, Milano'ya dek sızdı ve yenik birlikler, yeneni, büyük saygı ve bağlılık alkışlarıyla selâmladılar. Ne var ki, sabır ya da inanç noksanlıkları, az sonra onu tehlikelerin en büyüğüyle karşı karşıya bıraktı: yanlış bir tutumla kılavuz olarak seçilen bir asker kaçağı, Faenza yakınlarında, öncüleri ve çok sayıda Got kontunu pusuya düşürterek öldürttü. Odoaker, yeniden savaşta üstünlük kazandı, ve, Pavia'daki ordugâhına çekilen Teodorik, bağlaşıkları olan Gallia Vizigotları'ndan yardım diledi. Onun yaşam öyküsünde, en açgözlü savaş meraklılarının iştahını yatıştıracak neler yoktu ki... Ben, o zamanların başka mutsuzlukları arasında İtalya'nın başına gelenlerini belge ve bilgi yetersizliğinden anlatamadığıma üzülüyorum... Bu korkunç savaş, Gotlar kralının

ustalığı, deneyimi ve değerliliğiyle sona erdi. Annesi ve kız kardeşi de[22] karargâhta onunla birlikteydiler. Onları Verona savaşından önce görmeye gitmiş ve yaşamının en güzel gününe eriştiğini söyleyerek kendisine şık bir giysi dikmelerini istemişti. "Utkumuz, dedi annesine, ortaklaşa ve bölünmezdir. Teodorik'in annesi olduğunuzu herkes biliyor, soyundan geldiğim kahramanların yiğitliğini size tanıtlamalıyım." Teodomir'in karısı ya da cariyesi, oğlunun utkusu için canını esirgemeyen saygıdeğer bir Germen kadınıydı. Anlatıldığına göre, umutsuz bir savaşın ortasında, kaçmak isteyen oğlunun büyük sayıda askerlerce sürüklendiğini görünce, bu kadın, ordugâhın girişine geldi ve söylediği kınayıcı sözler üzerine birlikler yeniden düşmana saldırıya geçti[23].

TESLİMİ VE ÖLÜMÜ - 5 MART 493

Teodorik, fetih hakkına dayanarak, Alpler'den Calabria'nın ucuna dek egemen oldu. Vandal elçileri, onun krallığına bağlanmak üzere, Sicilya'yı da teslim ettiler. Kapılarını gaspçı Odoaker'e[24] kapamış bulunan Roma senatosu ve halkı, Teodorik'i, kurtarıcıları olarak karşıladılar. Yalnız, Ravenna, doğal güvenliğine ve tahkimatına dayanarak, üç yıl kadar bir kuşatma içerisinde kaldı. Odoaker'in yaptığı yarma saldırıları çoğu zaman Gotlar'ın kampına ölüm ve korku salmaktan geri kalmadı. Bu mutsuz hükümdar, yiyeceksiz ve büyük umutsuzluk içinde, uyruklarının söylenmeleri ve askerlerin hoşnutsuzluk hayrıkışları karşısında dayanma gücünü yitirdi. Ravenna piskoposu, barış antlaşmasını görüştü. Ostrogotlar kente kabul edildiler ve düşman krallar İtalya eyaletlerini ortaklaşa ve eşit yetkeyle yönetmeye ant içerek razı oldular. Bu uyuşmanın sonuçlarının ne olacağını kestirmek zor bir şey değildi. Dış görünüşüyle eğlenceye ve dostluğa ayrılmış birkaç gün geçirildikten sonra, Odoaker, büyük bir şölenin ortasında, yarışmacısının kendi eli, ya da, en azından onun

buyruğuyla hançerlendi. Daha önce gizli emirler yollanarak önlemler alınmıştı. Hiç direniş görülmeden her yandaki -bağlılık göstermemiş- ücretli askerler boğduruldu. Gotlar, Doğu imparatorunun gecikmiş, zorunlu ve iki anlama çekilebilen isteğiyle Teodorik'in saltanatını ilân ettiler. Odoaker'in öldürülmesini haklı göstermek için, gizli *darbe* düzenlemiş olmakla suçlandırıldı. Koşullarını yerine getirmek üzere niyetle kuvvetin bağdaşamadığı ve güçsüzlüğün karşı koymayı göze alamadığı bu davranış, Odoaker'in suçsuzluğunu ve *yenen'in* kıyıcılığını tanıtlamaktadır[25].

Odoaker'in ölümünü, iktidar çekememezliğine ve uyuşmazlığa vermek pek kolaydır. İtalya'da yavaş yavaş mutlu bir kuşak oluşturmanın zorunluluğu düşünülürse bu kıya daha az korkunç olduğu biçimde yorumlanabilecektir.

İTALYA KRALI TEODORİK - 493-526

Kilise ve kilise dışı sözenleri, Teodorik'in önünde, bu ülkeyi mutlu kıldığını söyleyerek onu övmekten geri kalmadılar[26]. Ne var ki tarih, o zamanlar dilsiz ve sönüktü. Bu yüzden onun erdemlerini ya da kusurlarını yansıtacak olaylar tam olarak bize aktarılamamıştır[27]. Onun adına olup Cassiodorus'ça toplanmış mektupları biliyoruz; bu derlemeye gereğinden çok inanç gösterilmektedir[28]. Bunlarda, Teodorik'in yönetimindeki ilkelerden çok biçimler bulunmaktadır. Safsatalı övmelerin ve boş bilgi sergilemelerin ortasında, Roma senatörü gibi tüm hesaplar, ya da bütün saraylarda ve önemli devlet adamlarının diline yön veren her fırsatta barbar kraldan, yalnız kendine özgü davranışlar aramak ve beklemek boşunadır. Teodorik'in ünü, otuzüç yıl süren saltanatının getirdiği barış ve gönençle, tüm çağdaşlarının verdiği değerle, Gotlar'ın ve İtalyanlar'ın uzun zaman anısını sürdürdükleri ussallığı, gözüpekliği, adaleti ve insancıllığıyla tanıtlanmış bulunmaktadır.

TOPRAKLARIN PAYLAŞILMASI

Üçte biri askerlerinin payı olarak onlara dağıtılan İtalya topraklarının bölünmesi, ona yapılan tek kınamadır. Bu da, Odoaker örneğinde olduğu gibi, yengi hakkı nedeniyle, İtalyanlar'ın gerçek yararıyla ve, yapılan söz vermelerle çok uzaklardaki ocaklarından ayrılarak buraya yerleşmeye gelmiş ilkel bir halkı beslemek zorunluluğuyla bağışlanabilir[29]. Teodorik'in hükümdarlığı altında ve İtalya'nın tatlı ikliminde Gotlar, kısa sürede ikiyüz bin kişilik bir ordu oluşturdular[30]. Kadınlarla çocukları da eklemek gerektiğine göre nüfuslarını saptamak kolaydır. Bir bölümü hiç kuşkusuz sahipsiz olan toprakların ele geçirilmesini örtbas etmek için, insancıl olmakla birlikte gerçek anlamı yansıtmayan *konukseverlik* sözü kullanıldı. Bu can sıkıcı konuklar, düzenli olmayan biçimde, İtalya'nın her yanına serpiştirildi ve her barbara düşen pay, yaşına, işine, beraberinde bulunan kimselerin ve sahip olduğu kölelerle hayvanların sayısına göre saptandı. Soylularla *plebs*'lerin ayrımı gözetildi[31]. Her özgür insan, taşınmazının üzerindeki vergilerden bağışık kılındı ve ancak kendi ülkesinin yasalarından başkasına bağlı olmamak gibi paha biçilmez bir ayrıcalıktan yararlandı[32]. Yerli halkın en zarif giysisi yenenlerce de benimsendi. Ne var ki kendi Gotik dillerini kullanmayı sürdürdüler. Teodorik'in kendisi bile, inançlarına ya da Gotikler'in inançlarına uyarak, Latin okulları için soydaşlarının "bir tahta çubuk önünde bile titreyen" çocuğun bir kılıç görmeye dayanamıyacağını ileri sürerek aşağılamalarını beğendi[33].

GOTLAR'LA İTALYANLAR'IN AYRILMASI

Yoksulluk, kimi zaman, barbarların zenginleştikçe bıraktıkları yırtıcı töreleri benimsemeye yerli Romalılar'ı yöneltti[34]. Ne var ki bu karşılıklı etkilenmeler, İtalyanlar'la

Gotlar'ın kaynaşmamalarını ve birincileri barış sırasındaki sanatlar, ikincileri de savaş hizmeti için oldukları gibi tutmak isteyen bir hükümdarca doğru bulunmuyordu. Bu ereği gerçekleştirebilmek için, uyruklarının bilgi ve becerilerini bozmadan sürdürmeğe, öbür yandan da berikilerin değerlerini sarsıntıya uğratmaksızın, genel barışın savunulması düşüncesiyle savaşkan sertiklerini ılımlaştırmaya özen gösterdi. Bu savaşçılar için toprağın anlamı askerlikten aldıkları ücret demekti. "Toplan borusu" onları çağırdığı zaman, eyaletlerde komuta eden subayların emrinde yürüyüşe geçiyorlardı. İtalya, baştan başa, tek bir ordugâha bağlı birçok birliklerin askerlik alanı durumundaydı. Birlikler, sırayla, ya da hükümdarın buyruğuyla saray ve sınır savunma hizmeti görüyorlardı. Olağanüstü yorgunluk karşılığı olarak, aylık ücretin artırılması ya da ikramiye verilmesi sağlanıyordu. Teodorik, yiğit yoldaşlarını, imparatorluğu savunmanın ancak onu ele geçirmek için başvurmuş oldukları araç ve gereçlerle olası bulunduğuna inandırmıştı. Soydaşları da, ona uyarak, yalnız utkularının gereçleri olan mızrak ve kılıçla değil, çok az ilgi duymuş oldukları okçulukta da yetenekli olmaya çalıştılar.

Gotlar'ın günlük talimleri ve yıllık teftiş ve geçit törenleri gerçek bir savaş görünümünü alıyordu. Yumuşak davranışlı olmakla birlikte sıkı tutumlu bir disiplin, serinkanlılık, kanıklık ve söz dinlerlik alışkanlığı aşılanıyordu. Gotlar, böylece halkı ezmemeyi, yasalara saygıyı, sivil toplumun gerektirdiği tüm ödevleri yapmayı ve bireysel olarak hakkı yerine getirmek ve öcünü almak gibi barbar başıbozukluğundan vazgeçmeyi öğreniyorlardı[35].

YABANCI GÜÇLERE KARŞI TEODORİK'İN SİSTEMİ

Teodorik'in utkusu, Batı'nın tüm barbarlarına genel bir tehlike işareti vermiş bulunuyordu. Ne var ki, hükümdarın, yaptığı fetihten kıvanmış ve barıştan yana bir tutum takınmış olduğunu

görünce, ondan korkacakları yerde kendisine saygı duymuşlar, onları uygarlaştırma ve kavgalarını sona erdirme umarlarını arayan bir hükümdarın güçlü öncülüğüne sığınmışlardı[36]. En uzak ülkelerden Ravenna'ya gelen elçiler, onun ussallığına, görkemine[37] ve çelebiliğine hayran kalıyorlardı. Kimi zaman, köleler ve silahlar, ya da kır atlar veya ilginç hayvanlar kabul ederse karşılığında İtalya'daki uyruklarının bilgi ve becerideki üstünlüklerini Gallia hükümdarlarına tanıtmak üzere, kendi armağanı olarak onlara güneş saati, su saati ya da bir müzisyen veriyordu. Bir kadın, iki kız, bir kız kardeş ve bir kız yeğenle oluşturulan çok sayıda evlenmeler Teodorik ailesini Frank, Burgund, Vizigot, Vandal ve Thuringialılar krallarına bağlıyordu[38]. Bu evlenmeler büyük Batı cumhuriyetinin uyumunu, hiç değilse güçlerinin dengesini korumaya yardımcı oluyordu[39]. Almanya ve Polonya'nın kara ormanlarında, zırh kuşanmaktan tiksinen, kocalarını yaşamamaya, dulları ıstıraplı günleri uzatmamaya yaşlıları mahkûm eden Herul'lerin göçünü izlemek zordu[40]. Bu yabanıl savaşçıların kralı Teodorik'in dostluğunu kazanmak için ona yalvardı. Teodorik ise, askerlikteki evlat edinme kuralına göre, onu *oğul* katına yükseltti[41]. Aestialılar ve Livonialılar Baltık kıyılarından kalkarak tanımadıkları tehlikeli yerlerde binbeşyüz millik bir yolculuk yapmalarına neden olan[42] bir kralın ayaklarına *amberlerini* sunmaya geldiler. Got ulusunun ana yurdu olan Kuzey Bölgesiyle Teodorik arasında dostça ve İtalyanlar giysilerinin içinde İsveç'in değerli kürklerini kullanıyorlardı[44] .Kendisine kimi zaman pek açık belirlemesi olmayan Tule (Thule) adı verilmiş ve İskandinavya yarımadası ya da büyük adanın küçük bir bölümünü eken on üç ilkel oymağın şefi de olan bu ülkenin hükümdarlarından biri kişisel isteğiyle belki de zorla krallıktan ayrılarak Ravenna sarayına sığındı. Kuzeyin bu bölgesinde insanlar yerleşmişti. Hiç değilse altmış sekizinci enleme dek böyle biliniyordu. Burada, kırk gün boyunca güneş, yazın ve kışın ufkun üstünde ve altında kalır[45]. Onun

görünmesine ya da yok olmasına neden olan uzun gece acı veren kaygılandıran bir mevsim oluşturuyor, dağların doruklarına çıkarılmış kişilerin ilk aydınlık ışıklarını gördükleri ve gündüzün diriliş bayramını ovaya bildirdikleri zaman insanlar sevince erişebiliyorlardı[46].

SAVUNMA SAVAŞLARI

Teodorik'in yaşamı, utku coşkuları ve delikanlı ateşliliği içerisinde olmasına karşın kılıcını kınına koymasını başaran az görülmüş, övülmeye değer bir hükümdarı bize sergilemektedir. Otuzüç yıl süren bir saltanat, yurtiçi yönetim titizlikleriyle geçti. Bu barış döneminde arasıra birtakım düşmanca davranışlar başgösterdiyse de, onun temsilcilerince yürütülen ustaca önlemler, askerlerinin disiplini, bağlaşıklarının orduları ve de adının verdiği korku bu hareketleri hemen sona erdirmiştir. Kurduğu düzenli ve çok disiplinli bir yönetime Rhaetia, Noricum, Dalmaçya ve Pannonia'nın da bulunduğu Tuna'nın kaynağı ve Bavaria[47] topraklarından Sirmium örenleri üzerindeki Gepidler'in yerleştiği küçük krallığa değin az verimli topraklara da başeğdirdi. İtalya'nın savunmasını çok zayıf ve gürültücü komşularına bırakmakla akıllılık etmişti ve bu komşuların ayak bastığı toprakların kendi krallığının bir parçası ya da babasından kalan bir ülke olduğunu söylemeye hakkı vardı. Başarıları kendisinin kalleşlik adını verdiği bir uyruğun büyüklüğünü ve Attila'nın torunlarından birine tanıdığı korumayı kıskanan imparator Anastasius, Dacia sınırları üzerinde savaşı tutuşturdu. Kendisince iyi olarak bilinen ve babasının hizmetinde bulunmuş olan general Sabinianus, onbin Romalı'nın başında ilerledi ve en yabanıl Bulgar oymaklarına uzun araba katarları dolusu yiyecek ve silah dağıttı. Margus kırlarında, sayıca daha az olan Got ve Hunlar'dan oluşan ordu Doğu'nun ordusunu yendi. İmparator orada birliklerinin ana gücünü ve de umudunu

yitirdi. Teodorik, askerlerine öyle ılımlı bir davranış esinlemişti ki, general ganimet alma komutası veremedi, böylece düşmanın bıraktığı zenginliklere dokunulmadı[48].

DENİZLERDE SİLAHLANMASI - 509

Bu bozgundan öfkeye kapılan Bizans sarayı, ikiyüz gemi ile sekizbin askeri sefere çıkararak Kalabra ve Publia kıyılarını yağmalattı.Bu donanmanın askerleri eski Taranto kentini kuşattılar, bu zengin yerin ticaretini ve tarımını bozdular ve, kendi imparatorluklarının uyrukları diye baktıkları bir halka karşı yaptıkları korsan akınının başarısından kıvançlı olarak, Çanakkale Boğazı'ndan döndüler[49]. Kuşkusuz, Teodorik'in harekete geçmesi onların geri dönüşünü çabuklaştırmıştı. İnanılmaz bir ivecenlikle, bin tane hafif savaş gemisi yaptırdı[50] ve kesinlikle karışık ılımlılığı sağlam ve kıvanç verici bir barışla ödüllendi. Onun güçlü eli Klovis (Clovis)'in tutkusuyla bozuluncaya dek Batı'nın dengesini sürdürdü. Atak ve mutsuz bağlaşığı Vizigotlar kralına yardım edecek durumda olmadığını görünce, hiç değilse ailesinden ve uyruklarından geri kalanları kurtardı ve utkularının ortasında Frank'ları durdurdu. Teodorik'in saltanatı sırasında en az ilginçlik taşıyan bu savaş harekâtına değin geniş bilgiler vermek ya da birtakım ayrıntılar eklemek istemiyorum[51]. Yalnız, Almanları koruduğunu[52], Burgund halklarının bir akınını sert bir biçimde cezalandırdığını, kendisini ulusal koruyucuları ve Alarik'in oğlu'nun vasisi olarak gören Vizigotlarla ulaşım ve iletişimi açan Arles ile Marsilya'nın ele geçirilmesini anlatacağım. Bu düşüncelerle Gallia praetorium praefectus'luğunu yeniden kurdu; İspanya'nın sivil yönetimindeki bir kötülüğü düzeltti, yıllık ödentiyle, Ravenna sarayında onu görmeye gelerek kendisini göstermekten akıllıca sakınan bu eyaletin süel yöneticisinin biçimsel sözdinlerliğini kabul etti[53]. Got kralı, egemenliğini

Sicilya'dan Tuna'ya, Sirmium ya da Belgrat'tan Atlantik Okyanusu'na dek yaymış bulunuyordu. Yunanlılar da Teodorik'in, Batı İmparatorluğu'nun en güzel kesiminde saltanat sürdüğünü dile getirmişlerdir[54].

ROMA YASALARINA GÖRE İTALYA'NIN SİVİL YÖNETİMİ

Gotlarla Romalıların birliği, İtalya'nın geçici mutluluğunu birçok kuşaklar boyunca sürdürebilirdi. Bu birlik, ulusların bir numaralısıyla özgür uyruklar ve çok aydınlaşmış askerlerden oluşan yeni bir halk arasında, birbirlerine yararlı erdemler aktararak bir ilerleme etkeni yaratabilirdi. Ne var ki, böyle bir devrimi yürütecek ya da bunu bilinçle destekleyecek değerli kişi Teodorik'in saltanatında yetiştirilmiş değildi. Kendisinde bir yasa koyucu yeteneği yoktu[55]; hal ve koşullar da buna elverişli değildi. Bir yandan Gotlara yalın bir özgürlük verirken, öbür yandan, Constantinus ile ardıllarınca yerleştirilmiş politik düzenin kuruluşlarını olduğu denli bunların kötü yanlarını da *kölece* kopya ediyordu. Yitmeye başlayan Romalıların bir boş inancını gözönünde tutarak, imparatorların adını, tâcını ve erguvanını almak istemedi. Böyle olmakla birlikte, soydan gelme kral sanıyla, imparatorluğun tüm ayrıcalıklı haklarını -hakkı olmadan- benimsedi[56]. Doğu hükümdarına gönderdiği resmî yazıları saygılı ve iki anlama çekilir türdendi. Gösterişli deyişlerle iki cumhuriyetin uyumunu kutluyordu. İtalya'yı, imparatorluğun bir bölümü olarak yönettiği için kendini mutlu sayıyor, kendisinin Anastasias'ın kişiliğine ve saygınlığına gösterdiği üstün bağlılığı tüm kralların da göstermesini istiyordu. İki konsülün seçilmesi, her yıl Teodorik'in krallığıyla Doğu imparatorluğunun bağlılığını ya da birliğini belirtmiş oluyordu. Görünüşe göre, Got kralınca atanan İtalya konsülü Konstantinopolis hükümdarının da onamını almış olmalıydı[57].

Ravenna sarayı, Theodosius'un ya da Valentinianus'un hükümdarlık havalarını yansıtıyordu. Söz sanatı ustası Cassiodorus'un pek parlak renklerle görevlerini canlandırdığı praetorium praefectus'u, Roma praefectus'u, quaestor, saray nazırı, kamu hazinedarı, hassa hazinedarı, devlet yöneticileri olarak yetkilerini sürdürüyorlardı. Daha alt kademede hizmetler olarak görülen mahkemeler ve maliye işleri, Roma hukuku ilkelerine ve yorumlarına göre yedi konsüllüğü, üç corrector'a ve onbeş İtalya yönetim bölgesini yöneten beş başkana bırakılmıştı[58]. Yargılama yöntemlerinin ustalığı ya da öneller, yenenlerin sert tutumunu önlüyor ya da bu tutumdan sıyrılmanın yollarını buluyordu. Sivil yönetimin onurları ve görevleri İtalyanlar'a verilmişti. Halk, dilini, giyim kuşam alışkanlığını, yasalarını, törelerini, kişisel özgürlüğünü ve ülke topraklarının üçte ikisinin iyeliğini sürdürüyordu. Augustus, monarşiye geçişi belli etmemişti. Teodorik de, tahtta bir barbarın bulunduğunu unutturma bilgeliğini göstermişti[59].

Bu Uyruklar, bir Roma yönetiminde yaşamanın tatlı havasında yaşamlarını sürdürüyorlar, kendisinin ve halkının çıkarlarını kollayacak denli yetenekli ve amacına erişmek için kararlı olduğunu anladıkları Teodorik'i düşünerek bu durumun farkına varıyorlardı. Bu hükümdar, sahip olduğu erdemleri denli, kendisinde bulunmayan yetenekleri de seviyordu. Mutsuz Odoaker'in yandaşlığını yapmış olan Liberius'u praetorium praefectusluğuna atadı. Bakanları olan Kassiodore (Cassiodorus) ile Boethius[60] onun hükümdarlığına, üstün yetenekleri ve bilgiledi ile ışık saçtılar. Çok sakıntılı (ihtiyatlı) ya da mutlu olan Kassiodore, kralın kayrasını yitirmeksizin kendi ilkelerini sürekli olarak uygulamıştı. Dünya nimetlerinden otuz yıl yararlandıktan sonra, aynı sürede, dinsel huzur içerisinde Squillace incelemesine kendini kaptırarak dinlenmenin tadını çıkarmıştı.

ROMA'NIN GÖNENCİ

Cumhuriyetin koruyucusu niteliğiyle Got kralı, senatonun ve halkın sevgisini kazanmanın da kendi görevleri arasında olduğunu sezdi[61]. Atalarına, değerleri ve yetkeleri nedeniyle çok haklı olarak verilmiş bulunan bu tür sıfatların ve kayrılmaların kendileri için de kullanılması Romalı soyluların gururunu okşamıştı. Halk, bir imparatorluk başkentinin olağan olarak sağladığı düzen, bolluk ve genel eğlenceli yaşam gibi başlıca üç elverişlilikten korkusuzca ve tehlikesizce yararlanıyordu. Kralın bol olarak sağladığı tahıl miktarından da anlaşıldığına göre[62] nüfusta bir azalma meydana gelmiştir: Hiç kuşkusuz Apglia, Calabria ve Sicilya, ürün vergilerini Roma ambarlarına boşaltarak ödüyorlardı. Yerli halka ekmek ve et tayını (payı) tanınmıştı. Onların sağlığına ve mutluluğuna ilişkin tüm hizmetler kıvanç verici sayılmıştı. Bir Yunanlı elçinin övgülerini çektiğine göre oldukça parlak olduğu anlaşılan genel oyunlar Caesar'ların görkemliliği üzerine ancak zayıf bir düşünce verebiliyordu. Ne var ki, müzik, jimnastik ve pantomim sanatları tam anlamıyla unutulmuşluğa gömülmemişlerdi. Afrika'nın yabanıl hayvanları amfiteatr'da avcıların yürekliliğini ve ustalığını göstermelerine araç olmayı sürdürüyorlardı. Hoşgörülü Teodorik, çok kez Circus'u haykırışlar ve kanla kaplayan Maviler'le Yeşiller'in savaşınını sabırla izliyor ya da tatlılıkla engelliyordu[63].

TEODORİK ROMA'YA GİDİYOR - 500

Gürültüsüz patırtısız saltanatının yedinci yılında, dünyanın eski başkentini görmek istedi. Senato ve halk, ikinci Traianus ya da yeni bir Valentinianus diye adlandırdıkları bir hükümdarı büyük merasimle karşılamaya çıktılar. O da, herkesin önünde bu yakıştırmayı benimsediğini göstermekten, tunç bir plaka üzerine,adaletle ve yasalara göre yöneteceğini yazdırmaktan

çekinmedi[64]. Roma'nın can çekişen şânı, bu görkemli törende son bir kez daha ışıldadı. Sofu bir azizin bu töreni görerek kurabildiği imgeleme, Yeni Kudüs'ün göksel görkemiyle bunun geride kalabileceği umudunu onda doğurabilirdi[65]. Got kralı Roma'da altı ay kaldı. Ünü, kişiliği ve gönül okşayıcı tutumuyla Romalıların hayranlığını kazandı, o da bu insanların eski büyüklüklerinin anıtlarını şaşkınlıkla ve merakla inceleme fırsatını buldu. Capitolium Tepesine bir fatihin ayak izlerini geçirtti ve, Traianus Forumu'yla yüksek sütununun kendisini hayretler içerisinde bıraktığını dile getirmekten çekinmedi. Ören durumundaki Pompeius Tiyatrosu, insanların yetenekli elleriyle kazılmış, düzeltilmiş ve süslenmiş büyük bir dağ görüntüsü veriyordu. Teodorik, bir gün, görkemli Titus amfiteatr'ını yapmak için altın akan bir ırmağı kurutmak gerekmiş olabileceğini söyledi[66]. Ondört su kemeri, kentin her yanına bol miktarda su iletiyordu. Claudia denilen suların kaynağı, otuz mil uzaklıktaki Sabin dağlarındaydı. Çok hafif bir eğimle gelen kemer sistemi bu suları Aventinus Tepesinin doruğuna çıkarıyordu. Uzun ve geniş tonozlar, binikiyüz yıl sonra bile ayakta kalmışlardır. Roma kentinin hayranlık uyandıran tüm tansıkları üzerinde bu yeraltı kanallarını tutmak gerekir[67]. Eski zaman yapıtlarını yıktılar diye haksız yere suçlanan Got kralları, boyunduruk altına aldıkları ulusun anıtlarını korumak için özen göstermişler[68], bu yapıtların değerden düşürülmesine neden olacak davranışlarda bulunulmasını yasaklayıcı ve bunlara özen gösterilmesini buyuran fermanlar yayımlamışlardır. Bunları, görevlendirdikleri bir mimarın korumasına bırakmışlardır. Bakımları ve ayakta tutulmaları için her yıl ikiyüz altın lira ile yirmibeşbin tuğla vermişlerdir. Duvarların ve yapıların olağan onarımı için Lucrinus Limanının gümrük gelirini ayırmış (tahsis etmiş)'lerdir. Mermerden ya da madenden yapılmış insan ve hayvan betimlerini korumaya dek özenlerini geniş alanlara yaymışlardır. Barbarlar, Quirinalis tepesine adını vermiş olan

atların ateşine hayranlık duyuyorlardı[69]. *Kutsal Yol*'un[70] tunçtan fillerini onardılar; ünlü Myron ineği, *Barış Forumu*'ndan[71] geçen hayvanları bile aldatacak denli canlılığını korudu. Son olarak da Teodorik, krallığının güzel bir süslemesi gözüyle baktığı bu insan yeteneğinin tanıklarını koruma ve bakmakla yükümlü bir görevli atadı.

GELİŞİP YÜKSELEN İTALYA DEVLETİ

Son imparatorların örneğine öykünen Teodorik de Ravenna'da oturmayı yeğledi. Burada, kendi elleriyle bir meyva bahçesi yetiştiriyordu[72]. Barbarlar -hiçbir zaman ele geçiremedikleri krallığını tehdit ettiklerinde, kuzey sınırındaki Verona'ya[73] sarayını taşıyordu. Bu sarayın betimi Gotik mimarisi denli eski ve özgün bir örnek olarak para üzerinde gösterilmiş ve bu paralar günümüze dek gelmiştir. Ravenna ile Verona, -Pavia, Spoleto ve Napoli ile İtalya'nın öbür kentleri gibi- kendi kaleleri içerisinde, onun zamanında yapılan kiliseler, su kemerleri, hamamlar, revaklar ve saraylara sahip oldular[74]. Çalışmanın ve gösterişle bolluğun artması, ulusal zenginliğin hızla gelişmesi ve yararlanılan özgürlük, onun yönetiminin mutlu etkilerini sergilemektedir. Tivoli ve Praeneste'nin ağaçlıklı gölgeliğinde senatörler kış başlarında güneşi aramaya ve Baiae'nin şifalı sularına gidiyorlar, Napoli körfezine doğru ilerleyen dalgakıranlar üzerinde kurulmuş kırsal evlerinde gökyüzünü, denizi ve karayı, aynı zamanda seyredebiliyorlardı. Güzel ve verimli toprakları bulunan ve yaklaşık yüz millik rahat bir deniz yolculuğuyla Ravenna sarayıyla ulaşımı sağlanabilen Adriyatik'in doğu yakasındaki Istria eyaletinde yeni bir Campanya kurulmuştu. Lucania ile komşu eyaletler, Marciliane pınarında kurulan ve çok rağbet gören bir fuarda, ürünlerini değiş tokuş ediyorlardı. Bu fuarda her yıl ticaret etkinlikleri yanı sıra büyük aşırılıklara ve boş inançlı davranışlara da tanık olunuyordu.

Bir zamanlar Plinius'un sevimli ökesiyle canlı olan sessiz ve dingin Comum (Como)'da altmış milden çok uzunluktaki bir yöre, Lariana Gölünün çevresindeki kırsal evleri anımsatıyordu. Zeytin ağaçları, bağlar ve kestaneler, amfi biçiminde yükselen tepeleri kaplıyordu[75]. Tarım, barışın güvenliğinde canlanıyor ve tutsakların geri satın alınmaları, çiftçilerin sayısını artırıyordu[76]. Dalmaçya'nın demir maden ocakları işletiliyor, Bruttium'da bir altın madeni ocağında çalışılıyordu. Pomptis ve Spoleto bataklıkları, çıkarları genel gönencin sürekliliğine bağlı bulunan özel girişimciler tarafından kurutuldu[77]. O yıl hava koşulları kötü giderse, Teodorik tahılları ambarlara koyduruyor, fiyatlarını saptıyor, dışarıya çıkarılmasını yasaklıyordu. Her ne denli niteliği tam olarak bilinmese de, bu ihtiyat önlemleri, yönetimindeki iyilikçi niyetlerini göstermektedir. Verimli topkarlardaki bolluk, yetenekli halkın ödülü halini alıyordu. Bir galon (1 pinte) şarap, kimi zaman İtalya'da üç fartings'in (3 liard) altında, bir *quarter* has buğday, yaklaşık beş şiling ve altı su (ingiliz)'ya satılıyordu[78]. Çok değerli ticaret malına sahip olan bir ülke, tüccarları kendine çeker. Got kralının liberal ruhu, uyruklarının yararlı uğraşlarını isteklendiriyor ve koruyordu. Çeşitli eyaletler arasında kara ve su ulaşımını kurdu ve yaygınlaştırdı. Ravenna kentinin kapıları geceleyin bile kapanmıyordu ve, o zamanlar söylenen "altın dolu keseyi dağbaşında, korkmadan bırakabilirsin" anlamındaki atasözü, halk arasında yayılan güvenlik duygusunu da anlatmaktadır.

TEODORİK ARİUSÇUYDU

Hükümdarla halk arasında bulunması gerekli uyuma, din ayrılığı zarar verir ve de tehlikelidir. Got kralı, Arius mezhebi içinde yetişmişti. İtalya ise İznik simgesine sıkı sıkıya bağlıydı.Ne var ki, Teodorik'in inancı bağnazca değildi, dinbilimcilerin ince kanıtlarını okumaya yanaşmaksızın atalarının sapkın yolunda

yürümeyi sürdürüyordu. Genel inancın koruyucusu rolünü oynaması gerektiğini bildiğinden, Arius'çulara hoşgörülü davranmakla yetindi. Tiksindiği bir boşinanç için gösterişten öteye gitmeyen saygısı, ona, bir devlet adamının ve bir filozofun dış âleme karşı kayıtsızlığını sağladı.

KATOLİKLERE HOŞGÖRÜLÜ DAVRANIYOR

Kendisine bağlı topraklardaki katolikler, belki de tiksinerek, kilise barışını benimsediler. Papazlar, aşamalarına ve değerliliklerine göre, Got kralının sarayında saygın bir kabul görüyorlardı. Arles ve Pavia'lı ortodoks piskoposları Caesarius[79] ile Epiphanius'a[80] değer veriyordu. Sen Piyer'in[81] mezarı üzerine, bu havarinin inancının ne olduğunu araştırmadan, uygun bir sungu koydu[82]. Athanasius'un simgesini ziyarete ve öpmeye can atan yurttaşlarına, hatta kendi annesine izin verdi. Tüm saltanatı süresince, *yenen'in* dinini kabule zorlanmış hiçbir katolik İtalyan gösterilemez[83]. Dinsel törenlerin görkemi ve düzenli niteliği halkın ve Barbarların bile üzerinde eğitici bir rol oynuyordu. Magistratus'lara halkın bağışıklıklarını ve kilise varlıklarını korumaları için emir verilmişti. Piskoposlar Snod'larını topluyor, metropolit'ler yargılama yetkilerini kullanıyorlar ve Romalıların yorumuna göre kilise ayrıcalıkları sürdürülüyordu. Bu koruması karşılığında Teodorik, kilise üzerinde -haksız olarak- bir üstünlük hakkı kurdu. Onun güçlü devlet yönetimi, Batı'nın zayıf imparatorlarınca bir yana bırakılmış yararlı üstünlük durumlarını yeniden canlandırdı ya da artırdı. Roma pontifex'inin saygınlığını ve önemini biliyordu ve daha şimdiden ona saygıdeğer "papa" adı veriliyordu. İtalya'nın dinginliği ya da kargaşa içerisinde kalması, dünyasal ve tinsel alanda büyük yetkesi olan, kalabalık bir synod meclisince tüm günahlardan arınmış, her türlü yargılamanın üstünde tutulduğu kabul ve ilân edilen, halkın sevgilisi bu din

adamının tutumuna bağlıydı[84]. Buyruklarına göre Symmachus ve Laurentius, Sen Piyer'in tahtına geçmek için yarıştıkları zaman, Arius'çu kral onları karşısına çağırdı, iki adaydan en değerlisini ve en sözdinleyenini seçtiğini açıkladı. Yaşamının sonlarında, kimseye güvenmediği ve kızgın olduğu bir sırada, Romalıların seçtiği ve kendisinin atadığı bir papa, Ravenna sarayında ilân edildi. Arkasından bir sapma ortaya çıktı. Tehlikeyi ve kargaşayı, şiddete başvurmadan önlemesini bildi. Senatonun son kararnamesiyle, papalık seçimlerinde parayla oy elde etme rezillikleri de yok edilmiş oldu[85].

YÖNETİMİNDEKİ KUSURLAR

Teodorik'in saltanatı altındaki İtalya'nın mutluluğunu severek anlattım.Ne var ki okuyucu imgelemesini durdurur ve,ne kötülükleri ne de yoksulluk denen kavramları tanımamışa benzeyen bir insan türü olan ozanlar çağına inanmaktan vazgeçerse kendini Gotlar'ın yönetimi altıntdaymış gibi görebilir. Birtakım bulutlar bu güzel tabloyu kararttı. Teodorik'in ussallığında yanlış bir kanıya varılabilir, onun gücüne karşı çıkılabilir. Son yılları, halkların ve patrici'lerin kanıyla lekelenmiştir. Utkunun verdiği ilk sarhoşluk zamanlarında, Odoaker'e bağlı olanların medenî haklardan ve de toplumun doğal (naturel) haklarından yoksun kılınmasına kalkışılmıştı[86]. Savaşın yıkıntılarından sonra, hiç de yeri ve zamanı değilken koymak istediği bir vergi Liguria'nın yeni gelişmeye başlayan tarımını boğacaktı. Tek başına tahıl satın almak konusunda tanıdığı bir ayrıcalık kırsal alanın mutsuzluklarını artırıyordu. Aziz Epiphanius'un ve Boethius erdemleri ve uzdilliliklerivle halkın haklarını Teodorik önünde savunduklarından onun tehlikeli tasarıları önlenmiş oldu[86]. Bu hükümdarın kulağı gerçeğe açık olsaydı daha iyi oldurdu, çünkü her hükümdarın kulağına fısıldayacak bir aziz ve filozof her zaman

bulunmayabilir. İtalyanların hilesi ve Gotların sertliği, saygınlık, görev ve kayra sağlayan birtakım ayrıcalıkları, çok kez kötülük aracına dönüştürdü. Kralın yeğeninin açgözlülüğü, önce onun gaspçılığıyla, sonra da komşuları olan Toscanalı toprak sahiplerinden aldığı taşınmazların sahiplerine geri verilmesiyle sonuçlandı. Kendi efendileri için de korkulu olan ikiyüz bin Barbar İtalya'nın göbeğinde bulunuyorlardı. Bunlar, barış yaşamı ve disiplin bağları içerisinde acı çekiyorlar, her yanda sert çıkışlar ve davranışlarda bulunuyorlardı. Tutumlarını değiştirmeleri için kendilerine para veriliyordu. Ceza getirme tehlikesi kimi zaman, onların doğal başkaldırmalarından ayrılma coşkunluklarını kırıyordu. Teodorik, Ligurialıların üçte iki vergilerinden vazgeçince, içinde bulunduğu sıkıntıyı uyruklarının gözleri önüne sermek ve onların savunması için koyması zorunlu hale gelen ağır yükümlülükleri kendileriyle dertleşip paylaşmak istedi[87].

Bu nankör uyruklar hiçbir zaman onun kökenini, dinini, ne de erdemlerini hoş karşılamadılar. Geçmişte çektikleri mutsuzlukları unuttular, onun zamanında elde ettikleri mutluluk, onları haksızlıklara karşı aşırı duyarlı ve kuşkulara fazlaca yatkın kıldı..

TEODORİK'İ KIZDIRIYORLAR O DA KATOLİKLER'İN CANINI YAKIYOR

Teodorik'in hıristiyan âleminde kurma onurunu kazandığı dinsel hoşgörü, İtalyanların bağnazlıklarını acıya boğdu ve yaraladı. Gotların silâhlı dinsel sapkınlıklarına saygı gösteriyorlardı. Buna karşı, yasaların koruyuculuğunda Roma'da, Ravenna'da, Milano ve Cenova'da kârlı ticaret kurumları meydana getirmiş olan zayıf ve zengin Yahudilerden dinsel kızgınlıklarını çıkarıyorlardı[88]. Ravenna'da ve Roma'da, görünüşe göre, aslıstarı olmayan birtakım saçma yakıştırmalarla kışkırtılmış kızgın halk toplulukları Yahudileri kötüleyerek evlerini yağmaladılar ve sina-

gogları ateşe verdiler. Böyle bir saldırıyı geçiştirme gücünde olan yönetim, o takdirde kendi başına geleceğe de yol açmış olurdu. Hukuksal kovuşturma yapılması buyruldu. Asıl suçlular ortadan sıyrılıp kaçtıklarından, tüm toplumun zararları ödemesine hükmedildi; bu yükümlülüğü yerine getirmeyi reddeden bağnazlar, herkesin önünde celladın eline teslim edildi.Yalın bir cezadan başka birşey olmayan bu yaptırım katolikleri çileden çıkardı. , Dinlerini dile getirmiş olan bu azizlerin değerliliğine, sabrına övgüler düzdüler. Üçyüz vâiz, kilisenin uğradığı, zulümden yakındılar. Teodorik Verona'daki küçük Saint-Etienne kilisesini yıktırınca bu durum, kendisine duyulan saygıyı zedeleyici bir tansık olarak düşünülmüştür. Got kralı, şanlı saltanatının sonunda, çalışmalarının amacını oluşturan mutluluğu sağlamak istediği bu halkın nefretini kazanmıştır. Tiksinti, kuşku ve bir sevgiye karşılık olarak görülen nefret gibi acı duygu onun ıra (karakter) sını hırçınlaştırdı. İtalya'nın fatihi, buyruğu altına aldığı, az savaşkan olan halkları silahtan yoksun bırakacak denli alçaldı. Saldırı silahlarını onlara yasakladı; yalnız, olağan gereksinmelerde kullanılan küçük bir bıçağa izin verdi. Roma'nın kurtarıcısı, Bizans sarayı ile alçakça haberleşmeler yaptıklarından kuşkulandığı senatörlerin canlarına karşı aşağılık jurnalcilerle işbirliği yapmakla suçlandırıldı[89]. Anastasius'un ölümünden sonra taç, zayıf bir ihtiyarın başına konmuştu. Ne var ki, iktidar, yeni imparatorun yegeni Iustinianus'un ellerindeydi ve o da şimdiden mezhep sapkınlığının kökünü kazımayı, İtalya'nın ve Afrika'nın fethini tasarlıyordu. Cezalandırma korkusuyla Ariusçuları yeniden kiliseden atmak üzere Konstantinopolis'te yayımlanan sert bir yasa, kendi topraklarındaki katoliklere uzun süreden beri tanıdığı hoşgörüyü Doğulu kardeşleri için de candan isteyen Teodorik'in hıncını uyandırdı. Sert buyruğuyla, imparator'a elçi olarak gitmek üzere Roma pontifex'iyle dört ünlü senatör görevlendirildi. Bunlar, görevlerinin iyi ya da kötü sonuçlarından korkmalıydılar. Kıskanç hükümdar,

Konstantinopolis'i ziyaret eden ilk papaya gösterilen yüceltici karşılamayı bir suç olarak gördü. Olasıdır ki, ister yapay, ister kesin olarak, Bizans sarayının bu davranışıyla, kendisine karşı bir *nukabele bilmisilde* bulunduğu kanısı onda oluştu. İtalya'da bir buyrultu hazırlandı. Bu buyrultudan bir gün sonra katolik inancı taşımanın bütünüyle yasaklanacağı duyuruldu. Hükümdarların en hoşgörülüsü, uyruklarının ve düşmanlarının bağnazlığı karşısında kıyıcılığa başlama noktasına dek geldi. Boethius'un ve Symmachus'un kişiliklerinde erdemlerini mahkûm ettiğine göre, çok uzun süre yaşamış sayılabilir[90].

BOETHİUS'UN IRASI, İNCELEMELERİ VE SAYGINLIKLARI

Senatör Boethius, Cato'nun ve Cicero'nun vatandaş olarak tanıdığı Romalılardan biri gibiydi[91]. Daha beşikteyken yetim kalmış, o tarihteki kralların ve imparatorların kıvançla aldıkları bir ad olan Anicia Ailesinin kalıtına ve saygınlıklarına kalıtçı olmuştu. Manlius takma adı da, biri Galyalıları Kapitolium'dan kovmuş, öbürü de evlatlarını cumhuriyetin mutluluğu uğruna kurban etmiş olan, gerçek ya da masal kahramanı bir konsül'den ve diktatörden geliyordu. Gençliğinde bilimsel inceleme henüz Roma'da bir yana bırakılmış değildi. Bir konsül'ün eliyle düzeltilmiş bir Vergilius hâlâ vardı[92]. Gotlar'ın cömertliği yüzündün gramer, retorik ve hukuk öğretmenlerinin ayrılıkları ve ayrıcalıkları sürdü. Ne var ki, Latin dili Boethius'un ateşli merakına yetmiyordu. Denildiğine göre, o zamanlar Proclus'un ve öğretilerinin bilgi ve özenlerine sıkı sıkıya bağlı oldukları Atina okullarında onsekiz yıl kaldı[93]. Genç Romalı'nın usuna ve dinine bağlılığı, Akademeia'nın ağaçlıklarını kirleten sihirbazlık ve gizemcilik deliliklerinden uzak kalmasını sağlamıştı. Bununla birlikte, orada, Aristoteles'in güçlü ve ince usuyla Platon'un dinsel ve yüce imgelerini bağdaştırmaya çalışan

eski ve yeni filozofların düşünüş biçimlerini ve yöntemlerini öğrendi. Roma'ya dönüşünde dostu Symmachus'un kızıyle evlendikten sonra, her yanı mermerler ve fildişilerle parıldayan bir sarayda bilimsel çalışmalarını sürdürdü[94]. Arius, Eutykhes ve Nestorius sapkınlıklarına karşı İznik simgesini derin bilgisiyle koruyarak Kilise'yi inşa ettirdi. Özel bir yapıtta, her ne denli aynı tözden olsalar da üç ayrı kişiliğin ayrımsız olarak Tanrısal birliğini benimseyen katolikliğin inanışını açıkladı. Latinlerin öğrenimi için, ökesini, Yunan sanatları ve bilimlerinin inceden inceye araştırmasında kullandı. Yorulmaz kalemiyle, Eukleides'in geometrisini, Pythagoras'ın müziğini, Nikomakhos'un aritmediğini, Arkhimedes'in mekaniğini, Ptolemaios'un astronomisini, Platon'un dinbilimini ve Aristoteles'in eseme (mantık)'sini, Porphyrios'un eleştirmeli açıklamasıyla, Lâtinceye çevirdi. Güneş saatini, su saatini ve, sanat harikası gözüyle bakılan ve gezegenlerin devinimini gösteren küreyi bulan yalnız odur. Bu soyut kurgulardan iniyor, ya da daha gerçekçi konuşabilmek için, genel ve özel yaşamın ödevlerindeki pratiği gözlemlemeye davranıyordu. Yüce gönüllülüğü yoksul halka avunç veriyor, uzdilliği Demosthenes'e ve Cicero'ya benzetiliyor, bunu da günahsızlar ve insanlık uğrunda kullanıyordu. Yetenekli hükümdar bunu anladı ve onu çok parlak değer vererek ödüllendirdi. Boethius konsül ve patricius sanlarını aldı, önemli *magister officiorum* görevinde değerliliğini gösterdi. Doğu ile Batı, konsül seçiminde eşit sayıya sahipdilerse de, gençliklerine karşın, iki oğlu aynı yılın konsülü seçildiler[95]. Forum'daki saraya, seçildikleri gün merasimle geldiler, senatoca ve halkça alkışlandılar. O sırada Roma'nın gerçek konsülü olan babaları, sevinç içerisinde, iyilikçi krallarının şânını dile getiren bir söylev verdikten sonra, circus oyunlarında görkemini gösterdi. Sevinçle dolu, onurlarla çevrili, özel ilişkilerinden hoşnut, kendini bilimsel çalışmaya vermiş, erdemlerinin doğrultusunda yükselmiş olan Boethius, eğer bu geçici betimleme, yaşamının sonu gelmeden

onu bulsaydı, mutlu olduğunu söyleyebilecekti.

YURTSEVERLİĞİ

Zenginliğini cömertçe kullanan ve zamanını tasarruf edebilen bir filozof, servetin ve tutkunun çekiciliklerine kapılır cinsten olmamalıdır. Her yurttaşa, devleti gasplardan, kusurlardan ve bilgisizlikten kurtarmaya çalışmasını buyuran tanrısal Platon'un sözünü, istemese de, dinlerse, ona inanmak gerekir. Dürüst yaşamına tanıklık etmek üzere çağdaşlarının anısına başvurmaktaydı. Krallık subaylarının kendini beğenmişliklerini ve kıyıcılıklarını yetkesiyle önlemişti; uzdilliği, sarayın köpeklerine teslim edilmek üzere bulunan Paulianus'u kurtarmıştı. Alınan vergilerle ve zorbalarca ezilen eyaletlerdeki halkın perişanlığı onun ilgisini ve acımasını çekmişti ve onları rahatlatıcı davranışlarda bulunmaktaydı. Yaptıkları fetihlerle gururlanmış, açgözlülükleri yüzünden saldırgan olmuş, ayrıca cezasız kaldıkları için cesaretleri büsbütün artmış olan Barbarların kıyıcılıklarına tek başına karşı çıkmıştı. Bu soylu karşı çıkışlarda, cesareti, tehlikenin ve ihtiyatlılığın üstüne çıkıyordu. Bilindiği üzere, Cato örneğinde olduğu gibi, arı ve bükülmez erdem, peşin yargıyla karışıklığa uğramaya ve esrime (vecd) içerisine sürüklenmeye pek elverişlidir; bireysel düşmanlıklarla kamusal adaleti birbirinden ayrılamaz hale getirebilir. Platon'un öğretilisi, belki insan doğasındaki sakatlıklarla toplumun eksikliklerini abartıyordu. Yönetimi ne denli yumuşak olursa olsun, bir Got kralının yetke (otorite) 'si, ve de ona duyulan bağlılık ve minnetin yükü bir Roma yurtseverinin özgür ruhu için dayanılmaz nitelikteydi. Ne var ki, kayra ile bağlılık, genel mutlulukla aynı orantıda gerilediler, ona *magister officiorum* (saray nazırı) görevinde yardımcılık etme ve de gizlice izlemek üzere, değersiz bir görev arkadaşı verildi. Teodorik'in karakteri, yaşamının sonlarına doğru bozulup sertleşmeye başlayınca, Boethius, kendisinin tutsak

olduğunu duyumsadı. Filozof, artık senato ile bağdaşan güvenliğinden yoksun kalmış kızgın Barbar'ın karşısına çıkmaktan korkmadı.

HIYANETLE SUÇLANIYOR

Senatör Albinus, Roma'nın özgürlüğünü *ummak* gibi, görünüşe dayanan *kanı*'ya yakın bir *sanı* ile suçlandırılmıştı. "Albinus suçluysa, senato da ben de aynı suçu işlemiş sayılırız diye sözen (hatip) haykırdı. Eğer biz suçsuzsak, Albinus da yasaların aynı korumasından yararlanma hakkına sahiptir". Bu yasalar, oluşması olanaksız bir mutluluğun soyut arzulanmasını cezalandıramazdı. Ne var ki, bir gizli anlaşmadan haberi olduğunu söylemek cesaretinde bulunan Boethius'u, zorba hükümdara bildirmemesi eylemini bu yasalar cezalandırabilirdi[96]. Albinus'un savunucusu, müvekkilinin sorunundan dolayı sorguya çekildi, belki de aynı suçla suçlandırıldı. Doğu imparatoruna, Gotların elinden İtalya'yı kurtarmaya katılmaları için başvuruda bulunduklarını gösteren bir yazı *icat* edildi. Bu yazı, bütün yadsımalarına karşın, onların imzalarıyla yazılmışçasına tertiplenmişti. Yüksek toplum sınıfından, belki de alçaklıklarıyla ün kazanmış olan üç kimse, Roma patricius'unun kıyacıl (cinaî) tasarlamalarına tanıklık ettiler[97]. Teodorik, ondan savunma ve tanıtlama (ispat) hakkını kaldırdığına göre, suçsuz olduğu kabul edilebilirdi. Kral onu, beşyüz mil uzaktaki Pavia kulesine hapsetti, senato da, üyelerinin en ünlüsüne karşı zoralım ve ölüm cezalarını içeren bir kararı kabul etti. Bir Barbar'ın buyruğuyla bir filozofun gizli bilgileri, kutsallıklara karşı saldırı ve sihirbazlık adlarıyla soldurulduu[98]. Senatörlerin titreyen sesi onun senatoya katıksız bağlılığını cezalandırmış oluyordu. Boethius, kendisinden sonra kimsenin aynı suçtan mahkûm olmayacağını onlara bildirdi. Nankörlükleri, bu söze ya da bu öngörüye onları lâyık kılmıştı[99].

Boethius, her an ölüm ilânını ya da öldürülmesini beklerken Platon'un ve Cicero'nun rahat zamanlarıyla karşılaştırılamayacak bir ortam içersinde *Felsefenin Avuncu* (tesellisi) adlı değerli yapıtını kaleme aldı. Uzun süreler Roma ve Atina'da yardımına çağırdığı *tanrısal iletici,* cezaevini aydınlatmaya, cesaretini artırmaya ve yaralarına merhem sürmeye geldi. Uzun süren gönencinin ve o sırada çektiği acıların verdiği düşünceyle, zenginliğin süreksizliği üzerine yeni umutlar kurmayı bu iletici ona öğretti. Boethius'un usu, zenginliğin kayralarının ne denli geçici olduğunu yine kendisine öğretmişti. Deneyim de onların gerçek değerini ona belletti. Ondan, suç işlemeksizin yararlanmıştı, bir solukta vazgeçebiliyordu. Kendisinde erdemi bıraktıkları için mutluluk veren düşmanlarının güçsüz kızgınlıklarından dingin olarak ti zamanı ve sonsuzluğu araş düzensizliklerini, soylu bir tutum bağdaştırmaya çalışıyordu: Bu denli yalın, kapalı ya da soyut güdüler doğanın duyumuna karşı yengi sağlayamazlar. Düşüncenin çalıştırılması, duyguyu mutsuzluktan ayırır. Aynı yazıda, felsefenin, şiirin ve uzdilliğin çeşitli kaynaklarını sanatla bağdaştıran us, hiç kuşkusuz, aramaya koyulduğu bu gözüpek dinginliğe sahipti. Kötülüklerin en büyüğü olan belirsizlikten kurtarıldı. Görevliler Teodorik'in kıyacıl buyruğunu uyguladılar. Başının çevresine kalın bir ip bağlandı, gözleri yuvalarından çıkacak noktaya gelinceye dek ip sıkıldı; bu da, gördüğü işkenceyi kısaltmak için uygulanan bir çeşit acıma düşüncesiyle yapılıyordu. Lobut darbeleri altında yaşamına son verildi[100].Ama onun ökesi (dehâsı), ölümünden sonra da yaşadı ve yüzyıllar boyunca, Latin dünyasının karanlıklarına ışık tuttu. İngiltere krallarının en ünlüsü, bu filozofun yazılarını çevirdi[101], ve Otho III, Ariusçu işkencecilerin şehitlik onuru ve tansıklar yaratma ünü

kazandırdıkları bu katolik azizinin kemiklerini en kıvandırıcı bir mezara koydurdu[102].

SYMMACHUS'UN ÖLÜMÜ - 525

Boethius, son anlarında, iki oğlunun, karısının ve kayın babası saygıdeğer Symmachus'un hiç korkuya kapılmadıkları düşüncesiyle övünç duymuştu. Ne var ki Symmachus'un duyduğu acı onu patavatsızlığa götürmüştü. Dostunun ölümüne, herkesin önünde ağlamaktan korkmadı. Onun öcünü alabilirdi. Zincire vuruldu, sonra da Roma'dan Teodorik'in bulunduğu Ravenna'ya sürüklendi, suçsuz yaşlı adam kralın kuşkularına kurban edildi[103].

TEODORİK'İN BULUNÇ (VİCDAN) ACISI VE ÖLÜMÜ

İnsanlık duygusu, kralların ruhunu saran bulunç acısını yansıtan belirtileri sezmemize olanak tanımaktadır. Felsefe de bilmez değildir ki, şaşkına dönmüş bir imgeleme ve hasta bir bedenin zayıflığı, en korkutucu görüntülerin oluşmasına yol açar. Şan ve erdem dolu bir yaşantıdan sonra Teodorik, utanç ve kıya eşliğinde mezara iniyordu. Geçmişin anısı ruhunu utandırıyor, bilinmeyen bir geleceğin korkuları kaygılandırıyordu. Anlattıklarına göre, yemek masasına, bir akşam konulan büyük bir balığı görünce, birden haykırarak Symmachus'un kızgın yüzünü gördüğünü söylemişti[104]; gözleri hınçtan ve öcalma tutkusundan açılıp kapanıyor, uzun dişleri görünen ağzı kendisini yutacakmışçasına açılıyordu, diye haykırıyordu. Kral, hemen odasına çekilmişti. Üzerine örtülen birçok yorgan ve örtüye karşın, titreme ve ateş içerisinde, hekimi Elpidius'a, kesik kesik sözcüklerle, Boethius'un ve Symmachus'un öldürülmesinden duyduğu derin pişmanlığını anlatmıştı[105]. Hastalığı ilerledi, üç gün süren bir dizanteriden sonra, saltanatının otuzüçüncü ya da -İtalya'nın tümünü

ele geçirmesinden başlayarak sayılırsa- otuz yedinci yılında, Ravenna sarayında öldü. Son nefesinde bir aralık kendine gelince, hazinelerini ve eyaletleri iki torunu arasında bölüştürdü ve, topraklarının sınırını Rhône ırmağıyla belirledi[106]. Amalarik, İspanya tahtına oturdu; İtalya ile Ostrogotların fethettikleri bütün yerler, henüz on yaşında olan, fakat -aynı zamanda Amales soyunun son torunu olarak da çok sevilen Athalarik'e kalıtım yoluyla düşmüş oldu. Bu san ona, annesi Amalasuntha'nın Amali kanından gelen bir prensle evlenmesi, bu hükümdarın da, atalarının yurdunu bırakmasından ileri gelmişti[105]. Gotların şefleri ve İtalya yüksek görevlileri, ölmekte olan kralın gözü önünde, hep birlikte, Athalarik ile annesine bağlı kalacaklarına söz verdiler ve, bu tinsel hava içerisinde, İmparatorun, yasaları geçerli tutmak, Roma senatosunu ve halkını sevmek ve dostluk kurmasını sağlamak konusunda Teodorik'ten esenleyici vasiyet de aldılar[106]. Kızı Amalasuntha,, onun için, Ravenna kıyılarına, limana ve dolaylara egemen bir yerde bir anıt yaptırttı. Orada, tek blok halinde granit bir kubbeyi taşıyan yuvarlak biçimde ve otuz ayak çapında bir küçük kilise görülmektedir. Kubbenin merkezinden yükselen dört sütun, içerisinde kralın naaşının bulunduğu porfirden bir sandukayı tutmaktadır. Gömütün çevresinde, oniki havarinin tunçtan heykelleri bulunmaktadır[107]. Birkaç günah ödemesi (kefaret)'nden sonra, Teodorik'in ruhunun insanlığa hizmet etmiş olanların ruhları arasına gireceğine inanılabilecekti... eğer bir İtalyan keşişi, boşinanca dayalı bir görüntüde, Teodorik'in, cehennem ağızlarından biri olan Lipari yanardağında tanrısal öcalma zebanilerinin arasına düştüğünü görmüş olmasaydı...

BÖLÜM XL

İLERİ YAŞTA IUSTİNUS'UN TAHTA ÇIKIŞI - IUSTINIANUS'UN SALTANATI - I. İMPARATORİÇE TEODORA - II. CIRCUS AYAKLANMASI VE KONSTANTİNOPOLİS BAŞKALDIRMASI - III. İPEK TİCARETİ VE ZANAATKÂRLIĞI - IV. MALİYE VE VERGİLER- IUSTINIANUS'UN ANIT YAPILARI - AYASOFYA KİLİSESİ - DOĞU İMPARATORLUĞUNUN TAHKİMATI VE SINIRLARI - ATİNA OKULLARININ VE ROMA KONSÜLLÜĞÜNÜN KALDIRILMASI

İMPARATOR IUSTINIANUS'UN DOĞUMU 5 MAYIS 482 YA DA MAYIS 483

Iustinianus, sırasıyla Dardania, Dacia ve Bulgaria adları verilen, bakımsız ve yabanıl bir ülkenin Barbarlarından, adı sanı bilinmeyen bir ailenin çocuğu olarak, günümüzde Sofya denilen Sardica örenleri yakınında dünyaya geldi[108, 109, 110]. Talihini, amcası Iustinus'un serüvenci ruhuna borçludur. Iustinus, iki arkadaşıyla köyünden ayrıldı, çiftçilikten ve çobanlıktan daha yararlı askerlik mesleğine girmek istiyorlardı[111]. Üç genç adamın heybelerinde yiyecek olarak yalnız gevrekler vardı. Yaya olarak Konstantinopolis'in yolunu tuttular. Güçlü yapıları yüzünden ko-

layca İmparator Leon'un muhafızları arasına alındılar. Arka arkaya iki saltanat süresince Iustinus, büyük paralar ve onurlara sahip oldu: Yaşamını yitirebileceği birtakım tehlikelerden kurtulabildi. Tahta çıkınca, bu kurtulmasının kralların talihini gözeten koruyucu melek sayesinde olduğu şeklinde yorumlandı. Isauria ve Pers savaşlarındaki uzun ve değerli hizmetleri, adını unutulmuşluktan kurtaramayacaktı. Ne var ki, sırasıyla edindiği askersel saygınlıkları bu hizmetleri tanıtlamış olmaktadır. Elli yıl boyunca tribunus, kont, general, senatör oldu ve İmparator Anastasius'un ölümünde meydana gelen bunalım sırasında muhafızların komutanlığını yaptı. Onu yükseltmiş ve zenginleştirmiş olan Anastasius'un ailesi, tahttan uzak tutuldu. Saraya egemen olan hadım Amantius, koruduğu kimslerden en söz dinleyeninin başına tacı koymaya karar verdi; muhafızlara büyük paralar dağıtarak onları satın almayı planladı ve bununla komutanlarını görevlendirdi. Ne var ki, bu karşı konulmaz tanıtları kendi çıkarı için değerlendirerek, hiçbir yarışmacının ortada görülmemesinden de yararlanarak, gözüpekliliği ve yiğitliği askerlerce bilinen bu Dacia köylüsü Iustinus erguvanı kuşandı. Kilise ve halk da onu dinine bağlı olarak biliyorlardı. Eyaletler halkı ise, devlet merkezinin istençlerine zaten gözü kapalı olarak uyuyorlardı.

AMCASI IUSTINUS'UN TAHTA ÇIKIŞI VE SALTANATI 10 TEMMUZ 518 - 1 NİSAN YA DA 1 AĞUSTOS 527

Aynı aileden olan ve aynı adı taşıyan başka bir imparatordan ayırt etmek için *Anteanus* diye anılan Iustinus, Bizans tahtına 68 yaşında çıktı. Kendi haline bırakılmış olsaydı, dokuz yıl süren saltanatının her anında, uyruklarınca, seçimlerinin ne denli kötü olduğunu onlara anlatmış olacaktı. Bilgisizliği Teodorik'inkine eşitti. Bilimden yoksun olmayan bir çağda, ne gariptir ki, iki hükümdar da okuma bilmiyordu. Iustinus'un ökesi Got Kralı'nınkinin

aşağısındaydı: Onun savaş sanatındaki deneyimi, bir imparatorluğu yönetmesi için işe yarayamazdı. Her ne denli değerliydiyse de zayıflık duygusu onu belirsizlikle güvensizliğe ve korkuya yöneltiyordu. Devlet yönetimi işleri, quaestor Proclus'ça[112] özenle ve bağlılıkla yürütülüyordu. Yaşlı imparator, yeğeni Iustinianus'un yeteneklerini ve tutkusunu destekledi, onu Dacia'daki kırsal yalnızlığından çekip getirttikten sonra evlat edindi, kişisel servetinin ve sonra da imparatorluğun kalıtçısı olarak Konstantinopolis'te yetiştirdi.

IUSTINUS'TAN SONRA TAHTA ÇIKAN IUSTINIANUS'UN EVLAT EDİNİLMESİ

Amantius'un aldatılmasından sonra onun yaşamına da son vermek gerekiyordu. Gerçek ya da yapay bir fesat hareketi düzenlemekle suçlandırılması başarıldı. Kıyalarını ağırlaştırmak için, *Manes* sapkın düşüncesine gizlice bağlı olduğu yargıçların kulağına fısıldandı[113]. Amantius'un başı kesildi; sarayın birinci hizmetkârları olan arkadaşlarından üçü ölüm ya da sürgün cezasına çarptırıldılar ve hadımın taç giydirmek istediği mutsuz kimse, bir zindana atılarak taş darbeleriyle öldürüldü ve cesedi denize atıldı. Vitalianus'un yitmesi birçok güçlüklerin ve tehlikelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu Got şef ortodoksları savunmak için Anastasius'a karşı üstlendiği iç savaş yüzünden halkın sevgisini kazanmıştı. Elverişli bir anlaşma elde etmiş olarak, barbarlardan oluşan utkulu bir ordunun başında, Konstantinopolis yakınlarında bulunuyordu. Aldatmaca yeminlerle gözü kamaşarak, bu elverişli durumu bırakmaya karar verdi ve başkentin kale duvarları arasında rastlantıya bağlı bir yaşama razı oldu. Ona karşı halkın ve özellikle Maviler'in fesat hareketi kışkırtıldı ve de dine karşı aşırı gayreti bir suç olarak nitelendirildi. İmparator ile yeğeni onu, Kilise'nin ve Devlet'in sadık *fedaisi* olarak kabul ettiler. Minnet duygularını dile

getiren konsüllük ve generallik sanlarını verdiler. Konsüllüğünün yedinci ayında, hükümdarın sofrasında onyedi darbeyle vücudu delik deşik edildi[114]. Iustinianus, kamuoyunca, daha henüz kutsal gizlere onunla birlikte katılarak inanç birliğinde buluşmuş olduğu bir kimsenin öldürülmesiyle suçlandı[115]. Yarışmacısının yitmesinden sonra, hiçbir askersel hizmette sivrilmeden, Doğu Orduları Başkomutanlığı'na yükseldi. Bu nitelikle devlet düşmanlarının üzerine -ordularıyla- yürümeliydi. Ne var ki, utkudan sonra, Konstantinopolis'te bulunmadığı sırada amcasının yaşı ve zayıflığı nedeniyle kendisine geçecek olan imparatorluğu başkasına kaptırabilirdi. Yurttaşların alkışlarını toplamak yerine[116], Skythialılar'a ve Persler'e karşı kazandığı utkular yerine onların dostluğunu kiliselerde, circus'ta ve senatoda elde etme yoluna gitti. Katolikler, Nestorius ve Eutykhes sapkınlıkları ile ortodoksların bükülmez ve hoşgörüsüz inançları arasında çizilmiş dar bir keçi yolunu açık tutan Iustinus'un yeğenine bağlanmışlardı[117]. Yeni saltanatın ilk günlerinde, onu, halkın son imparatorun anısına gösterdiği ululamayı canlı tuttuğunu ve beğendiğini görüyoruz. Otuzdört yıllık bir dinsel kanıdaki ayrılışmadan sonra Roma pontifi'nin gururunu ve kızgınlığını yatıştırmayı ve Papalık orunu (makam)'na karşı saygısı yolundaki elverişli bir kanıyı Latinler'e aşıladı. Doğu kiliselerinin çeşitli makamlarına onun çıkarlarına bağlı Katolik Piskoposlar geçirildi. Papazları ve keşişleri bol paralar vererek elde etti, gerçek dinin umudu ve dayanağı olan gelecekteki hükümdar için dua etmesi halka öğretildi. Halkın gözünde İznik ve Kadıköy simgesinden daha az önemli bir konu olmayan tiyatro temsilleri tertipleyerek görkemliliğini sergiledi. Konsüllüğünün giderleri ikiyüz seksensekizbin altın lirasına ulaştı. Amfiteatrda, bir defada yirmi aslan ve otuz leopar görüldü. Circus oyunlarına para karşılığında tutularak sokulan araba sürücülerine olağanüstü ve zengince süslenmiş atlar verildi. Konstantinopolis halkının keyfini okşarken yabancı kralların dileklerine de kulak

tıkamıyor ve senatonun sevgisini de elde etme umarlarını yokluyordu. Her zaman için saygıdeğer olan bu ad, sanki senatörlere ulusun isteğini dile getirme yetkisini ve imparatorluk tahtına geçişi düzenleme gücünü veriyordu. Beceriksiz Anastasius, devlet yönetiminin erkini bir çeşit soylular sınıfı içerisinde yitmeye bırakmıştı; senatör rütbesi kazanan subaylar, bir halk karışıklığı sırasında silahları ve haykırışlarıyla Doğu tahtını etkileyebilecek eski savaşçıların oluşturduğu özel muhafız birliklerince kaynaşan topluluklar içerisinde dolaşıyorlardı. Senatörleri elde etmek için devlet hazinelerinin kapıları açıldı ve tek ses halinde, Iustinianus'un yardımcı olmasını kabul etmesi imparatordan rica edildi. Yakın sonunu Iustinus'a açıkça bildiren bu başvuru, karakteri bakımından korkak ve hiç kullanmadığı bir iktidarı sürdürmekte kıskanç olan yaşlı hükümdarca kötü karşılandı. Erguvanını iki eliyle tutarak bir aday seçmenin çok masraflı olması nedeniyle daha yaşlı bir insandan gözlerini ayırmamalarını onlara öğütledi. Bu yüze vurmaya karşın, senato, Iustinianus'u *nobilissimus* (Asaletmeap) gibi hükümdarlık sanıyla onurlandırdı. İster yeğenine olan bağlılığı, ister korku güdüleriyle olsun imparator, senato kararnamesini onayladı. Tinsel ve bedensel zayıflığı uyluklarında bulunan yaranın azmasına neden oldu, artık devlet yönetimini yürütemez duruma düştü. Patriği ve senatörleri çağırdı. Onların önünde tacı Iustinianus'un başına koydu. Iustinianus, circus'a götürüldü. Orada halkın sevinçli kutlama haykırışlarıyle karşılandı..Iustinus, dört ay daha yaşadı. O törenden sonra zaten kendisine ölmüş gözüyle bakılıyordu. Çünkü artık, yaşamının kırkbeşinci yılında bulunan Iustinianus, Doğu'nun yasal hükümdarı olarak tanınmıştı[118].

IUSTINIANUS'UN SALTANATI
1 NİSAN 527 - 14 ARALIK 565

Iustinianus'un saltanatı, tahta çıkışından başlayarak ölümüne dek otuzsekiz yıl yedi ay ve onüç gün sürmüştür. Belisarios'un sekreteri tumturaklı sözen (hatip) Prokopios -ki, yetenekleri yüzünden senatörlüğe ve Konstantinopolis valiliğine yükselmiştir- Iustinianus'un saltanatını, bu dönemde gelişen olayları, dikkatimizi çekecek nitelikleriyle anlatmıştır.

PROKOPİOS'UN IRASI VE YAZILI YAPITLARI

Prokopios[119], sırasıyla, kayra'dan cesaretlenen ya da gözden düştüğü zamanlarda hırçınlaşan tutumuyla zamanının tarihini, övgüsünü (panegyricus) ve taşlamasını yazdı. Pers, Got, Vandal[120] savaşlarına ilişkin sekiz kitabıyla, bunların devamı niteliğindeki Agathias'ın beş kitabı, takdire değer yapıtlardır. Eski çağ yazarlarına ve Asyalı Eski Yunan yazarlarına öykünerek kaleme alınmıştır. Gördüğünü ve duyduğunu yazdığını söylemekte, incelediği çeşitli konular üzerine, bir asker, bir devlet adamı ve bir yolcunun özgürlüğü ve güveniyle bildiklerini anlatmaktadır. Üslûbu, hep araştırdığı ve çoğu zaman da yakaladığı güçlülüğü ve inceliği taşımaktadır. Özellikle uzun söylevler üzerine ileri sürdüğü düşünceleri, siyasal alanda zengin bilgiler edinilmesini sağlamaktadır. Gelecek kuşakları hayran bırakmak ve onlara bilgi aktarmak gibi soylu bir tutkuyla yola çıkan tarihçi, halkın peşin yargılarından ve mahkemelerin dalkavukluğundan tiksinir gibidir. Prokopios'un çağdaşları onun yazdıklarını okudular [121]ve onu beğenerek övdüler[122]. Bunları, saygıyla tahtın ayakucuna koydu. Ne var ki, imparatorun kendini beğenmişliği, hükümdarının şanını gölgeleyen bir kahramanın övülmesinden hoşlanmaz, hatta ya-

ralanırdı. Bir kölenin ruhu ve korkusu, özgür bir kimsenin soylu değerini boyunduruğu altına alır. Bağışlanmasını kazanmak ve bir ödüle değer olmak için, Belisarios'un sekreteri, *imparatorluk yapıları* adında altı kitap yayınladı. Fatihlik ve yasa koyuculuk niteliği bakımlarından Temistokles'in ve Kyros'un *çocuksu* erdemlerini gölgede bırakan bir hükümdarın ökesi, görkemi ve dindarlığı gibi parlak bir konuyu seçebilme yeteneğine sahip bulunuyordu[123]. Umduğunu elde edemeyen dalkavuk, belki gizli bir öç alma hevesine kapılmıştı; kayralı bir bakış, yergi yazısını[124] ertelemesine ya da ortadan kaldırmasına yetmişti. Bu yazıda *Romalı* Kyros, tiksinç ve aşağılık zorbanın tekiydi. Iustinianus'la karısı Teodora, insanlığı yok etmek için insan biçimine girmiş şeytanlar olarak gösterilmekteydi[125]. Bu utanç verici değişiklikler kuşkusuz, Prokopios'un ününü solduracak ve esinlemek istediği güvenilirliği bozacak niteliktedir. Herhalde, onu kötülüğe iten durumu bir yana bırakacak olursak, küçük tarih olgularının temeli, hattâ genel tarihinde görülen utanç verici birtakım olaylar, olasılığa ve doğru kanıtlarla çağdaşlarının tanıklıklarına dayanmaktadır[126]. Bu çeşitli gereçlerin yardımıyla, tarihte büyük yer tutmaya değer olan Iustinianus'un saltanatını betimleyeceğim.

IUSTINIANUS'UN SALTANATININ BÖLÜMLERİ

Bu bölümde Teodora'nın yükselişini ve ırasını (karakter), circus'taki fesat hareketlerini, Doğu Hükümdarının barışçıl yönetimini ayrıntılarıyla anlatacağım. Aşağıdaki üç bölümle Afrika ve İtalya'nın fetihlerini tamamlayan savaşlardan sözedeceğim. Belisarius ile Narses'in utkularından duydukları kıvancı ya da Pers ve Got kahramanlarının savaşkanlık niteliklerini, hiç ayrılık ve yan tutuculuk yapmadan dile getireceğim.

Daha sonra da, Iustinianus'un kurduğu hukuk düzenini, onun tanrıbilimsel düşüncelerini, Doğu Kilisesi'ni hâlâ bölmekte olan

dinsel tartışmalarla mezhepleri ve Avrupa'nın modern uluslarınca izlenen ya da saygı duyulan yasalar kodeksini ele alacağım.

İMPARATORİÇE TEODORA'NIN KÖKENİ VE GÜNAHLARI

I. Iustinianus, tahta çıkar çıkmaz, otoritesine dayanarak yaptığı ilk işlem, garip talihli kadınların erdemleriyle elde edebilecekleri bir utku olarak kabul edilemeyecek olan sevdiği kadın ünlü Teodora ile bu otoritesini paylaşmak olmuş ve saltanat makamına onu da yükseltmiştir[127]. Anastasius'un saltanatı sırasında, Konstantinopolis'te Yeşiller'in gözetimindeki yabanıl hayvanların bakımı Kıbrıs Adalı Akakios'a verilmişti. Bu yüzden ona *Ayıların Efendisi* deniyordu. Onun ölümünden sonra dul karısının ikinci bir koca ile evlenerek bu görevin ona verilmesini istemesine karşın o iş, ailesinden alındı. Akakios'un üç kızı olmuştu: Comito[128], Teodora ve Anastasia: Büyüğü ancak yedi yaşındaydı. Anneleri, resmî bir bayram gününde, bu üç yetim kızı yalvarıcı pozlar verdirerek ortaya çıkarmayı tasarladı. Yeşiller'in yöneticisi onlara tiksinerek baktı, Maviler'inkiyse sevgi ve anlayış gösterdi. Teodora'yı derinden yaralayan bu kötü davranış daha sonraları imparatorluğun yönetiminde çok etkili oldu. Üç kız kardeş, yaşları ilerledikçe güzelleştiler ve sırasıyla, Bizans halkının genel ve özel eğlence ve isteklerine bağlandılar. Teodora, Comito'nun arkasında tutsak giysisi ile ve başında, katlanır sandalyasıyla tiyatroya çıkınca, kendi hesabına çalışması için izin verildi. Dans etmiyor, şarkı söylemiyor, flüt çalmıyordu. Yeteneği pandomima alanında kendini gösteriyordu. Soytarı rollerinde tüm yarışmacıları geride bırakıyor, yanaklarını şişiriyor, komik çalımlarından birini takınıyor, yediği tokatlardan yakınınca, Konstantinopolis tiyatrosu kahkaha ve alkış sesleriyle çınlıyordu. Güzelliği[129], bol bol övgüler

kazanıyor ve her yandan beğeniler alıyordu. Çizgilerinde incelik ve düzgünlük vardı. Biraz soluk olan teninde herkesten ayrı bir renk özelliği vardı. Gözlerinin canlılığı tüm duygularını hemen anlatıyordu. Rahat davranışları, az uzamış olsa da, zarif vücudunun çekiciliğini sergiliyordu. Ne var ki, bütün bu güzellikleri tiyatroda meydana koyarak ve, hiç ayrım gözetmeksizin, yerli yabancı, her katmandan ve her meslekten insanlarla yatıp kalkarak aşağılatmıştı.

Çılgınca eğlenmek üzere kendisine söz verdiği hayranı, daha güçlü kuvvetli ve daha zengin bir başka hayranı tarafından onun yatağından kovuluyordu. O, yolda görüldüğü zaman, bir rezaletten ve kötülükten kaçınmak için, kendisiyle karşılaşmamaya çalışılıyordu. Taşlama tarihçisi, bütün açıklığıyla sergilemeyi göze aldığı çıplaklık sahnelerini betimlerken yüzü kızarmadı[130-131]. Kösnül zevklere ekleyebileceği sanat numaraları tükenince[132], doğanın ne denli pinti olduğundan yakınıyordu[133]. Onun mırıldanmaları, beğenileri ve incelikleri üzerine derin bilginlere özgü örtüyü örtmek gerekir. Bu utanç verici ve aşağısanacak başarıların ortasında, Afrika Pentapolis'inin yönetimiyle görevlendirilen Tyroslu Ecebolus'a eşlik etmek üzere Başkent'i bıraktı. Bu beraberlik az sürdü. Esebolus, bu bağlılık tanımayan ve çok masraflı nikâhsız kadını yanından uzaklaştırdı. İskenderiye'ye gelince Teodora kendini büyük bir yoksulluk içerisinde buldu. Konstantinopolis'e doğru çıktığı sıkıntılı yolculukta güzel Kıbrıslı, geçtiği tüm Doğu kentlerinde çekiciliğinden yararlandı ve Venüs'un gözde odasında dünyaya gelmiş olmanın saygınlığını kazandı. Teodora'nın kötü yollara düşmesine karşın aldığı tiksinç önlemlerle, korkabileceği tehlikeden korundu. Bununla birlikte bir kez, yalnız tek kez anne oldu. Babası tarafından kurtarılan ve Arabistan'da büyüyen çocuk, bir imparatoriçenin oğlu olduğunu ölüm döşeğinde babasından öğrendi. Tutkulu umutlarla dolu olarak ve hiçbir tehlikeyi aklına getirmeyen genç adam, saraya varmak

üzere yola çıktı ve orada annesinin yanına kabul olundu. Teodora'nın ölümünden sonra hiçbir yerde görülmeyen bu çocuğu Iustinianus'un karısının imparatoriçelik şanına aykırı düşen bu gizi, kıya (cinayet) ile yok etmiş olma sanısıyla suçlanmasına neden olmuştur.

IUSTINIANUS İLE EVLENİYOR

Böyle derin bir aşağılık yaşantı içerisindeyken, bir düş ya da imgeleme yoluyla kurduğu tasarı ile, güçlü bir hükümdarın karısı olacağı yolunda bir düşünceye kapıldı: ilerdeki büyüklüğünü gözönünde tutarak Paphlagonia (Sinop)'dan ayrılarak İstanbul'a döndü. Artistlik becerisini kullanarak, uygun ve derli toplu bir davranış içerisine girdi; yün eğirmeye başladı. küçük bir eve çekilerek namuslu bir yaşam sürdürme görünümünü aldı.Bu evi, daha sonraları görkemli bir kilise haline sokacaktı[135]. Güzelliği ve kendini satması ya da rastlantıyla, o sıralarda Patricius olan ve amcasının adına saltık bir güç kullanır halde bulunan Iustinianus'un ilgisini çekti ve onu kendine bağladı. Belki de, en aşağılık katmandan olan erkeklere bol bol sunduğu çekiciliklerinin bedeli üzerinde onu aldatabildi. Belki de, sert ve uykusuz gecelere alışmış bir âşıkın isteklerini, önce hafifçe reddetmeler, sonra da kösnül okşayışlarla alevlendirdi. Iustinianus'un ilk taşkınlıkları yatışınca, Teodora, ırası ve inceliğiyle, elde ettiği yükselişi sürdürmeyi bildi. Iustinianus, sevi (aşk)'lerinin konusunu yüceltmekten ve zenginleştirmekten kıvandı, sevgilisinin ayaklarına Doğu'nun hazinelerini serdi. Iustinus'un yeğeni, belki de dinsel kuruntulara kapılarak bu nikâhsız karısına kutsal yasal eş niteliğini vermeyi kararlaştırdı. Ne var ki, Roma yasaları, bir senatörün, aşağılık kökenli ya da tiyatro mesleğinden gelen onursuz bir kadınla evlenmesini kesinlikle yasaklıyordu.

Barbar soyundan gelen imparatoriçe Lupicina ya da Eu

phemia , kaba törelerin, ama lekesiz bir erdemin etkisiyle, yeğeni için bir fahişeyi istemiyordu. Iustinianus'un annesi Vigilantia da, Teodora'nın alımına ve güzelliğine diyecek birşey bulamamakla birlikte, boşinanç korkularına kapılarak, bu düzenci ve kendini beğenmiş metresin, oğlunun dindarlığına gölge düşürmesinden ve mutluluğunu bozmasından korkuyordu. Iustinianus'un sarsılmaz sabrı bu engelleri ortadan kaldırdı. Kendini tutarak imparatoriçenin ölümünü bekledi. Annesinin gözyaşlarına önem vermedi; zaten o da, duyduğu acıdan kısa zamanda öldü. İmparator Iustinus adına, eskiden kalma hukuk kuralını kaldıran bir yasa yayımlandı. Kişiliklerini tiyatroda aşağılatmış olan mutsuz kadınlara (Ferman'ın deyişiyle) onurlu pişmanlık olanağı veriliyordu. Onlara, en ünlü Romalılarla eşit bir evlenme yapabilmeleri izni sağlanıyordu[136]. Bu hoşgörü fermanından hemen sonra Iustinanus'le âşıkının saygınlığı ölçüsünde saygınlığa yükselen Teodora'nın evlenme törenleri yapıldı. Iustinus erguvanı yeğenine giydirince, Konstantinopolis Patriği de tacı, Doğu imparatorunun ve imparatoriçesinin başlarına koydu. Roma geleneklerinin katı tutumunun hükümdar eşlerine tanıdığı onurlar ne Teodora'nın tutkuları, ne de kocasının büyük tasarıları için yeterliydi. Iustinianus, Teodora'yı kendisine eşit düzeyde ve bağımsız saltanat ortağı olarak tahta oturttu. Eyalet yöneticilerinin istenen bağlılık (biat) yemininde de Teodora'nın adı Iustinianus'unkiyle birlikte anıldı[137]. Doğu, Akakios'un kızının ökesi ve tahtı önünde secdeye kapandı, sayısız seyirciler karşısında Konstantinopolis tiyatrosunu lekelemiş olan fahişe, aynı kentte, yüksek aşamalı görevliler, ortodoks piskoposlar, utkulu generaller ve tutsak kralların taptığı bir kraliçe haline gelmişti[138].

ZORBALIĞI

Silisini (iffetini) yitiren bir kadının karakteri de bütünüyle

bozulur, diye düşünenler, Teodora'nın erdemlerinden hiç söz etmeksizin, genç gözdeyi, gereksinim, belki de zevk için sürüklendiği düzensiz yaşantıdan dolayı suçlamış ve günahlarını abartmış olan kimselerin kıskançlıklarından ve aşağı katmanın duyduğu hınçtan doğan sövüp saymalara kulak verirler. Çoğu zaman, utanma ya da tiksinme duygusuyla, kalabalıkların aşağılık saygı gösterilerini reddetti. Artık sıkıntısını çekmediği Başkent'ten gündüzleri uzaklaşıyor ve yılın büyük bölümünü, Kadıköy yakasında ve Boğaziçinde kurduğu çok hoş saraylarda ve bahçelerde geçiriyordu. Boş zamanlarını, dikkatli olduğu denli zarif özenlerle güzelliğinin bakımına, banyo ve yemek keyiflerine ve sabah, akşam, zamanının büyük bölümünü alan uykusuna ayırıyordu. Adaletin zararına tutkularını giderdiği gözdeler ve hadımlar, dairesinin içini kaplamış bulunuyorlardı. Devletin en ünlü kişileri, loş ve kapalı bir giriş odasının kapısında bekleşiyorlardı. Uzun ve can sıkıcı bir beklentiden sonra, onun iyi ya da kötü ruh haline göre, sessiz gururu ya da bir komedyenin kaprisli hafifliği içerisindeki imparatoriçenin ayaklarına kapanıp öpmek üzere içeri alınıyorlardı. Cimrilikle büyük servetler edindiyse, bunun, eşinin ölümü halinde kendisine taht ile ölümden başka bir seçenek kalmayacağı düşüncesinden ileri geldiği düşünülerek ona hak verilmesi gerekir. Belki, imparatorun bir hastalığı sırasında, iki generalin merkezden alınan buyruklara uymayacaklarını pervasızca bildirmeleri yüzünden korkuya ve tutkuya kapılmıştı. İlk yılların çok tatlı günahları ile tam karşıtlık oluşturan kıyacılık istemi, onun anısında silinmez bir leke olarak kaldı. Çok sayıda jurnalci, onun saygınlığına karşı oluşan tüm davranışları, tüm konuşmaları ve tüm görüşleri gözlemliyor ve kendisine bildiriyorlardı. Bu yolda suçlandırılanlar, adaletin önüne çıkarılması olanaksız özel zindanlara atılıyorlardı[139]. Denildiğine göre, kurbanlarına işkence yapılırken ya da kırbaç cezası uy-

gulanırken orada hazır bulunuyor, yalvarmalarına karşı ilgisiz kalıyor ve acıma duymuyordu[140]. Mutsuz kurbanlarından kimileri bu berbat koşullu zindanlarda can verdiler. Kimileri ise, uslarını, varlıklarını ya da organlarının sağlığını yitirdikten sonra, kuşkulandığı çocuklarına dek uzanan Teodora'nın öcüne canlı bir tanık oluşturması için gün yüzüne çıkarılıp serbest bırakılıyorlardı. Bir piskoposun ya da bir senatörün ölümü ve de sürülmesi için bunları güvendiği bir silahşoruna teslim ettiği zaman ona "Benim buyruklarımı yerine getirmezsen, derini yüzdürürüm" diyordu[141].

ERDEMLERİ

Mezhep sapkınlığı Teodora'nın inancını kirletmemiş olsaydı örnek gösterilebilecek nitelikteki dine bağlılığı çağdaşlarının kafasında gururunun, cimriliğinin ve kan dökücülüğünün kefareti olabilecekti. Ancak, imparatorun hoşgörüsüz kızgınlığını yatıştırmak için kendi hatırını ileri sürerek kullanmışsa, şimdiki zamanımız bu davranışları onun dindarlığına verecek ve tanrıbilimsel yanılgıları için günahlarını bağışlatması olarak değerlendirecektir[142]. Teodora'nın adı, Iustinianus'un yaptığı tüm din ya da yardım kuruluşlarında bulunmaktadır. Saltanatının en büyük yardım kuruluşu, kötü yollara düşme ya da yoksulluk nedenleriyle fahişelik koşullarında yaşantısını sürdüren ve imparatoriçenin ilk yaşam evresinde arkadaş olduğu kadınlara acıyarak yapılanıdır. Boğaziçinin Asya yakasındaki bir saray, geniş ve görkemli bir manastır haline getirildi ve Teodora, bu manastırda, İstanbul'un sokaklarından ve kötü yerlerinden çekip toplattığı beşyüz kadının yatıp kalkma ve yiyip içmelerini sağladı. Bu kadınları orada sürekli tuttu, kendilerini yoksulluktan ve günahlı yaşamdan çekip kurtaran yüce gönüllü iyilikçileri için içlerinden birçoğu minnet duyduysa da kimisi de umutsuzluğa düşerek kendisini denize attı[143]. Iustinianus da Teodora'nın bu davranışlarından

kıvanç duyuyor, yasalarını saygıdeğer eşinin akıllı öğütleriyle yaptığını söylüyor, onu Tanrı'nın bir armağanı olarak görüyordu[144]. Teodora, gözüpekliğini halkın arasındaki kargaşalar ve saraydaki terör olaylarına dek uzattı. Evlendikten sonra namuslu, hiçbir tartışmaya meydan vermeyecek denli temiz kalmıştır ve amansız düşmanları bile bu konuda ona karşı hiçbir söz söylememişlerdir. Her ne denli, Akakios'un kızı aşka doymuşsa da, görevi ve durumu karşısında keyifleri ve alışkanlıklarında gösterdiği özveriler dolayısıyla karakterinin sağlamlığı övülmeye değerdir. İstekleri ve dualarına karşın, hiç yasal oğlu olmadı; Iustinianus'le evliliğinin tek meyvesi olan kızı da küçük yaştayken yaşamını yitirdi[145]. Bununla birlikte, imparator üzerindeki etkinliğini, her zaman için sürdürdü. Becerikliliği ya da değerliliği ile kocasının sevgisini kazanmasını bildi. Aralarındaki küçük kırgınlıklar, çevrelerindekilere büyük dargınlıklar olarak görülüyordu. Gençliğindeki yoğun bedensel yaşantı belki mizacında zayıflık ve bozukluklar yaratmıştı. Sağlığı hep işarete bakar haldeydi. Hekimler ona Pythia kaplıcalarını salık vermişlerdi. Praetorium Praefectus'u büyük hazinedar, birçok kont ve dörtbin kişiden oluşan gösterişli bir kortej bu yolculukta ona eşlik ettiler. Çevredeki büyük yollar onarıldı. Bithinia'dan geçerken, sağlığını kazanması için Tanrı'ya yalvarmaları koşuluyla kiliselere,manastırlara ve hastanelere büyük sadakalar dağıttı[146].

ÖLÜMÜ - 11 HAZİRAN 548

Evliliğinin yirmi dördüncü, saltanatının yirmi ikinci yılında kanserden[147] öldü. Doğu'nun en temiz ve en soylu kadınıyla evlenebilecek olan Iustinianus, bu fahişe komedyenin arkasından, onulmaz acılarla gözyaşı döktü[148].

II. İlkçağ oyunlarında köklü bir ayrımlık gözlemlenebilir. En nitelikli Yunanlıların bu oyunlarda rolü vardı; Romalılar ise yalnız seyirci olarak görünmektedirler. Olympik oyunların alanı, zenginliğe, değerliliğe ve tutkuya açıktı. Adaylar, beceri ve bilgilerine güveniyorlarsa Diomedes'in ve Menelaos'un izi üzerinde yürüyebiliyor ve atlarını koşu yerine -kendileri- sürüyorlardı[149]. On, yirmi, kırk araba aynı anda atılım yapıyorlardı; yenen, defne dalından bir taç kazanıyor, mermer ve tunç anıtların yaşama güçlerine bağlı olarak kalabilen lyrik dizeler onun, ailesinin ve memleketinin utkusunu kutluyordu. Romada ise, bir senatör, ya da özbenliğine saygılı bir yurttaş, kendini ya da atlarını Circus alanında gösterirse bu onun için utanç nedeni olurdu. Oyunlar magistratus'ların ya da imparatorların paralarıyla yapılıyor, yarış hayvanlarının dizginleri kölelerin eline veriliyordu. Halkın sevgilisi haline gelen araba yarışçısının kazancı kimi zaman bir avukatın kazancını aşsa bile buna halkın bir saçmalığı ve onursuz bir mesleğin çok para getiren ücreti gözüyle bakılıyordu. Ödül, önce yalnız iki araba arasında çekişiliyordu. Birinci arabanın sürücüsü *beyaz,* ikincisi *kırmızı* formalı oluyordu. Sonradan bunlara iki araba daha eklendi. Bunların da biri parlak *yeşil,* öbürü de *gök mavi*'siydi. Yirmibeş kez yinelenen yarışlar dolayısıya Circusoyunları gününde yüz araba Circus'a giriyordu. Dört grup için yasa onayı alındı ve bunlara gizemsel bir köken varsayıldı. Hiçbir niyete dayanmadan benimsenen dört renk için denildiğine göre, bunlar, doğanın dört mevsimde sunduğu çeşitli görüntülerden geliyordu, ve bu görüntüler, en sıcak yaz günleri (eyyâm–ı bâhur)'ni, kışın karlarını, güzün koyu solgunluğunu, ve ilkyaz'ın iç açıcı yeşilini simgeliyordu[150]. Öbürleri, öğelerden geliyordu; mevsimlerden değil... *Mavi* ile *Yeşil*'in çekişmesinin, toprakla okyanusun çekişmesini simgele-

mesi isteniyordu. Bunların savaşımı ve karşılıklı utkuları bol ürünü ya da mutlu bir deniz ulaşım ve iletişimini müjdelesin dileğinde bulunuluyordu. Böylece, çiftçilerle denizcilerin karşılıklı düşmanlıkları, kimi bakımlardan, yaşamını ve talihini benimsediği renge adayan Roma halkının kör kızgınlığından daha az saçma sayılabilirdi.

ROMA'DA

En akıllı hükümdarlar bu çılgınlığı hor gördüler ya da hoş karşıladılar. Caligula, Nero, Vitellius, Verus, Commodus, Caracalla ve Elagabalus, Maviler'in ve Yeşiller'in listesine adlarını yazdırdılar. Tuttukları rengin ahırlarını görmeye gidiyorlar, favorilerini alkışlıyorlar, karşı yandakileri cezalandırıyorlardı. Beğeni ve tutumlarını benimsediklerini ya da ayırdıklarını belirten eğilimlerine göre halkın davranışları da yönleniyordu. Roma'da etkinlikler sürdükçe, kanlı ve gürültülü kavgalar genel bayramları bozar duruma geldi, Teodora, adalet ya da sevgi etkisiyle, Maviler'e bağlılığı[151] olan bir konsül ile patricius'un gösterdikleri sert tutuma karşı Yeşiller'den yana yetkisini kullandı.

KONSTANTİNOPOLİS'İ VE DOĞUYU BÖLÜYORLAR

Konstantinopolis, eski Roma'nın erdemlerini değil ama çılgınlıklarını benimsedi. Circus'u devindirmiş olan fesat kuruluşları, Hipodrom'u da yeni bir kızgınlıklar alanı durumuna getirmişti. Anastasius'un saltanatı üzerinde dinsel bağnazlık bu halk çılgınlığını büsbütün artırdı. Meyve sepetlerine hainlikle taş ve kama yerleştiren Yeşiller, resmî bir bayram gününde, Maviler'den üçbin kişiyi öldürmüşlerdi[152]. Bulaşıcı hastalık, başkentten eyaletlere ve Doğu illerine yayıldı; halkın eğlenmesi için benimsenen bu iki renk ayrımı, zaten zayıflamış olan bir yönetimin temellerini

sarsan güçlü ve anlaşmaları olanaksız iki kampa dönüştü[153]. En ciddî çıkarlar ve en kutsal bahaneler üzerine kurulmuş halk geçimsizlikleri, aileleri yıkan, arkadaşları ve kardeşleri birbirinden uzaklaştıran ve Circus'ta hemen hiç görülmeyen kadınları aşıklarınıileri gitti. Saldırılarını kolaylaştırmak ya da kıyalarını örtbas etmek için yangın çıkarıyorlardı. Saldırılarının ulaşmadığı hiçbir yer kalmıyordu. Günahsız insan kanı, açgözlülüklerini ya da öçlerini doyurmak için akıtılıyordu. Canavarca öldürmeler kiliseleri ya da sunakları da kirletiyor, katiller, tek bir hançer darbesiyle adam öldürmüş olmalarından kıvanç duyuyorlardı. Zevk ve eğlence içerisinde uçarı bir yaşam sürdüren Konstantinopolis gençliği de, düzensizlikteki yerini aldı. Yasalar susuyor, sivil toplumun bağları gevşemiş bulunuyordu. Alacaklılar, ellerindeki senetleri geri vermeye; yargıçlar, tutukluluk kararlarını kaldırmaya; efendiler, kölelerini azat etmeye; babalar, çocuklarının savurganlıklarını karşılamaya ve soylu hanımlar uşaklarıyla cinsel ilişkiye zorlanıyorlardı. Güzel yüzlü genç oğlanlar, anne ve babalarının ellerinden zorla alınarak kaçırılıyorlardı; kadınlara yapılan saldırıların utanç verici sahnesinde kocalar da hazır bulunmak zorundaydılar[155]. Düşmanlarınca hırpalanan ve yüksek görevlilerce kendi alınyazılarına bırakılan Yeşiller, savunma umarlarının ancak kendilerince bulunacağına, belki de bunun dengiyle karşılama (mukabele bilmisil) yoluyla gerçekleşeceğine inanmışlardı. Ne var ki, çarpışma sırasında sağ kalmış olanlar darağacına sürüklendiler. Öbürleriyse ormanlara ve mağaralara sığınmışlardı ve ancak sinesinden koparıp attığı bu toplumun hesabına yaşamak için oradan çıkabiliyorlardı. Maviler'in suçlarını cezalandırmak ve hınçlarına meydan okumak üzere ortaya çıkmayı göze alan adalet mensupları, aşırı gayretlerinin ihtiyatsızlığına kurban oldular. Bir Konstantinopolis praefectus'u, Kudüs'te bir sığınak aradı. Bir Doğu kontu, aşağsanarak sopayla dövüldü; Kilikia Valisi, Teodora'nın buyruğuyla asıldı. Bu asılma eylemi,

valinin kendisine *suikast*'ta bulunan ve öbürü de uşaklarından birini öldürmekten hüküm giyen iki katilin mezarı üzerinde yerine getirildi. Bir tutkulu, yükselmesinin olanaklarını genel karışıklıklarda bulma umudunu taşır. Bir hükümdarın görevi de yasaların gücünü ayakta tutmaktır.n eğilimlerine bağlanmaya ya da kocalarının eğilimlerini bozmaya itleyen bu kavgalı yaşamın dikkafalılığını pek seyrek olarak dengeye sokabiliyordu. Tüm kutsal ve insansal yasalar, ayaklar altında çiğnendi. Yanlardan biri utku kazanınca, onun körükörüne bağlı yandaşları kişisel yıkıma uğramaktan ya da genel kötülüklerin meydana gelmesinden kaygı duymuyor gibiydiler. Konstantinopolis'te ve Antakya'da, demokratik bir yönetim bulunmadığı halde, sanki böyle bir özgürlük varmışçasına başıbozukluk alıp yürümüştü. Sivil ya da kiliseyle ilgili saygınlıklara erişebilmek için bu iki yandan birinin desteğini sağlamak zorunlu hale gelmişti. Yeşiller'in, Anastasius ailesine ve mezhebine gizli bir bağlılığı olduğuna inanılıyordu.

IUSTINIANUS,MAVİLER'İ TUTUYOR

Maviler, ortodoksluğun ve Iustinianus'un *dava*'sını bağnazca benimsiyorlardı[154]. İmparator, aşağı yukarı beş sene, sarayı, senatoyu ve Doğu kentlerini, kargaşalarıyla kaygılandıran bu *yan*'ın düzensizliklerini -minnet duyarak- korudu. Hükümdarın hoşgörüsünden koltukları kabaran bu yandaşlar, terörü simgelemek üzere, Barbarlar'ınki gibi özel bir giysi kuşandılar. Hunlar'ınki gibi saçlarını uzattılar, yenleri dar, geniş giysiler giydiler, kendini beğenmiş davranışlar içerisinde yüksek sesle konuşmayı huy edindiler. Gündüzleri, iki ağzı da keskin olan hançerlerini saklı tutuyorlardı. Geceleyin, bunları çıkarıyorlar, kalabalık topluluklar halinde her türlü terör ve çapul olayına hazır duruma geliyorlardı.Bu haydutlar, Yeşiller'i, kimi zaman, etliye sütlüye karışmayan yurttaşları bile soyuyor ve çok kez de öldürüyorlardı. Güneş battıktan sonra,

Doğu'nun sessiz başkentinin yollarında altın düğmeli ve kemerli olarak, hattâ onlarsız da gözükmek tehlikeliydi. Cezasız kalan kabadayılıkları, büsbütün artarak bireylerin evlerine de girecek denli ileri gitti. Saldırılarını kolaylaştırmak ya da kıyalarını örtbas etmek için yangın çıkarıyorlardı. Saldırılarının ulaşmadığı hiçbir yer kalmıyordu. Günahsız insan kanı, açgözlülüklerini ya da öçlerini doyurmak için akıtılıyordu. Canavarca öldürmeler kiliseleri ya da sunakları da kirletiyor, katiller, tek bir hançer darbesiyle adam öldürmüş olmalarından kıvanç duyuyorlardı. Zevk ve eğlence içerisinde uçarı bir yaşam sürdüren Konstantinopolis gençliği de, düzensizlikteki yerini aldı. Yasalar susuyor, sivil toplumun bağları gevşemiş bulunuyordu. Alacaklılar, ellerindeki senetleri geri vermeye; yargıçlar, tutuklûluk kararlarını kaldırmaya; efendiler, kölelerini azat etmeye; babalar, çocuklarının savurganlıklarını karşılamaya ve soylu hanımlar uşaklarıyla cinsel ilişkiye zorlanıyorlardı. Güzel yüzlü genç oğlanlar, anne ve babalarının ellerinden zorla alınarak kaçırılıyorlardı; kadınlara yapılan saldırıların utanç verici sahnesinde kocalar da hazır bulunmak zorundaydılar[155]. Düşmanlarınca hırpalanan ve yüksek görevlilerce kendi alınyazılarına bırakılan Yeşiller, savunma umarlarının ancak kendilerince bulunacağına, belki de bunun dengiyle karşılama (mukabele bilmisil) yoluyla gerçekleşeceğine inanmışlardı. Ne var ki, çarpışma sırasında sağ kalmış olanlardarağacına sürüklendiler. Öbürleriyse ormanlara ve mağaralara sığınmışlardı ve ancak sinesinden koparıp attığı bu toplumun hesabına yaşamak için oradan çıkabiliyorlardı. Maviler'in suçlarını cezalandırmak ve hınçlarına meydan okumak üzere ortaya çıkmayı göze alan adalet mensupları, aşırı gayretlerinin ihtiyatsızlığına kurban oldular. Bir Konstantinopolis praefectus'u, Kudüs'te bir sığınak aradı. Bir Doğu kontu, aşağsanarak sopayla dövüldü; Kilikia Valisi, Teodora'nın buyruğuyla asıldı. Bu asılma eylemi, valinin kendisine *suikast*'ta bulunan ve öbürü de uşaklarından birini öldürmekten hüküm giyen

iki katilin mezarı üzerinde yerine getirildi. Bir tutkulu, yükselmesinin olanaklarını genel karışıklıklarda bulma umudunu taşır. Bir hükümdarın görevi de yasaların gücünü ayakta tutmaktır. Iustinianus'un, çok zaman yenilenen ve kimi zaman uygulanan ilk fermanı, günahsız insanların korunacağını, adları ve renkleri bakımından hiçbir ayrım gözetilmeksizin suçluların cezalandırılacağını kesin olarak bildirmekteydi. Böyle olmakla birlikte gizli tertipler, alışkanlıklar ve imparatordan korkmalar, adalet terazisini Maviler'den yana eğiyordu. Bir kavga görünüşünden sonra, onun adaleti, Teodora'nın yatışmaz hıncına nefret etmeden üstün geldi; imparatoriçe, komedyenken kendisine yapılan aşağılandırmaları unutmadı ve hiç bağışlamadı. Genç Iustinianus, tahta çıkarken, herkes için yan tutmadan ve tam anlamıyla adalet göstereceğini bildirmişti. "Maviler, diyordu Iustinianus, artık yoktur; Yeşiller, biliniz ki, o vardır."[157].

KONSTANTİNOPOLİS AYAKLANMASI VE BUNA NİKA ADI VERİLMESİ OCAK 532

Hemen bütün Konstantinopolis kentini yakıp kül eden bir ayaklanma iki yan'ın karşılıklı hıncından ya da ansızın uzlaşmalarından doğan bir nedenle meydana gelmişti. Saltanatının beşinci yılında Iustinianus ocak *ides*'lerini kutladı. Yeşiller'in hoşnutsuzluk haykırışları oyunların düzenini sürekli olarak bozuyordu. Yirmiikinci tura dek imparator, sessiz bir ağırbaşlılık içerisinde kalmayı başardı. Sonunda, sabrına egemen olamadı; bir çığırtkanın ses aracıyla, bir hükümdarla uyrukları arasında hiç meydana gelmemiş bir diyaloğa[158] yol açan sert birkaç sözcük söyledi. İlk çığlıklar saygılı ve aşağıdan alıcı nitelikte oldu. Şefler, küçük aşamalı görevlilerin baskısından yakınarak onları suçladılar ve imparatora uzun ömürler ve utkular dilediler. "Saygısızlar, diye

Iustinianus bağırdı, sabırlı ve dikkatli olunuz; Yahudiler, Samaritler ve Manichaeistler, sessiz kalınız". Yeşiller, onun sempatisini dürtüklemek için daha da ileri gittiler: "biz yoksuluz; günahsızız; baskı altındayız; sokağa çıkmaya cesaret edemiyoruz; genel bir işkence havası yandaşlarımızı ve *rengimizi* boyunduruk altında tutuyor; ölmeye razıyız, imparator, ne var ki bu ölümün sizin buyruğunuzla ve hizmetinizde olmasını istiyoruz." diye bağırarak yakındılar. Ama, sert, kötüleyici sözler imparatorun ağzından çıkmayı sürdürüyordu. Erguvan'ın görkemini halkın gözünde yitiren bu sözlerden dolayı, halkına karşı adaletli davranmaya yanaşmayan bir hükümdar için içtikleri bağlılık andından vazgeçtiler. Iustinianus'un babasını hortlattılar; onun oğlunu, insan öldürücü, eşek ve kalleş hükümdar diye niteleyerek bağrıp çağırmaya başladılar. "Canınızdan mı bezdiniz?" diye imparator öfkeyle bağırdı. Bu sözler üzerine, Maviler coşarak ayağa kalktılar; hipodrom karşılıklı tehdit çığlıklarıyla yankılandı. Hasımları, eşit koşullu olmayan bir savaşa girişmeyerek Konstantinopolis sokaklarını tehdit ve umutsuzluk dalgalarıyla kapladılar. Bu bunalım sırasında, iki yandan ve valinin buyruğuyla hüküm giymiş yedi katil, Pera (Beyoğlu)'da asılmaya götürülmek üzere kentin yollarında yürütülerek *teşhir* edilmekteydiler. Bunlardan dördünün boynu hemen vuruldu,beşincisi de oracıkta asılıverdi. Geri kalan ikisinin asılma ipleri koptu ve yere düştüler. Halk onların kurtuluşunu alkışladı. Aziz Konon (Conon) keşişleri, yakındaki bir manastırdan çıkarak bunları gemiye bindirdiler ve kendi kiliselerinin tapınak yerine götürdüler[159]. Kurtarılan bu suçlulardan birisi Maviler'e, öbürüyse Yeşiller'e bağlı olduğundan koruyucunun nankörlüğü ve kıyacının zulmü her iki *yan*'ı da çileden çıkardı; iki kurbanı güven altında tutmak ve öçlerini almak için bir anda birleşiverdiler. Vali, ayaklananların oluşturduğu seli durdurmak istedi. Onun da sarayı ateşe verildi, subayları ve muhafızları öldürüldü, cezaevleri basıldı, ancak toplumun yıkılması uğrunda

suç işlemek için bu serbest bırakılmadan yararlanacaklara özgürlükleri geri verildi. Sivil magistratus'ların yardımına gönderilen birlikler, her an gözüpeklikleri ve sayıları artan silahlanmış büyük halk topluluğuyla savaşmak durumunda kaldılar. Barbarların en korkuncu olan ücretli imparatorluk askeri Heruleler, savaşı yatıştırmak için - papazlarla ve azizlerle ilgili kutsal kalıtları sokaklara attılar. Dinsel varlıklara karşı yapılan bu ihtiyatsız hareketi gören halk, bu kez Tanrı adına ve öfkeyle savaşa girişti. Pencerelerde ve damlarda toplanan kadınlar, askerlerin kafasına taş yağdırıyorlardı. Onlar da çıraları tutuşturarak evlere fırlatıyorlardı. Bunlardan mı yoksa başka yabancı ellerden mi geldiği anlaşılamayan ateşler yangına neden oldu ve ateş hiçbir engelle karşılaşmaksızın tüm kente yayıldı. Ateş, Ayasofya denilen katedrali yakıp yıktı; Zeuksippos hamamlarını, sarayın ilk girişinden Mars sunağına dek olan bölümünü ve Constantinus Forumu'na giden uzun, sütunlu revakları yok etti. Büyük bir hastane, içerisindeki hastalarla birlikte yandı, kül oldu. Çok sayıda kilise ve güzel yapılar yerle bir oldu. Çok büyük değerde altın ve gümüş eriyip yerlere ya da hırsızların ağına düştü. En zengin ve en dikkatli yurttaşlar bu korkunç ve acıklı ortamdan kaçarak, Boğaz'ı geçtiler ve Asya yakasına sığındılar. Konstantinopolis,beş gün boyunca ayaklananların elinde kalmış ve *Nika* (yen!) diye adlandırılan bu başkaldırış halkın yeniden birleşmesini simgeleyen bir anı olarak belleklerde yer etmiştir[160].

IUSTINIANUS'UN SIKINTISI

Maviler'in utkulu, Yeşiller'in ise cesaretleri kırılmış halde bulundukları sırada ve iki yan arasında yarışma sürdüğü zamanlarda, devlet'teki düzensizliklere karşı her iki yan da aynı ilgisizliği göstermişti. Adalet ve maliye işlerinin kötü yönetilmesini ve devlet işlemleri üzerine yanıt veren iki bakanın yaptıklarını saptamak üzere kendi aralarında toplandılar. Düzenbaz Tribonianus ile doy-

mak bilmez Kapadokyalı Iohannes, genel yoksulluğun başlıca nedeni olarak gösterildiler. Halkın fısıltı biçimindeki gürültüsüz mırıldanmaları önemsenmeden geçiştirilecekti; ama alevlerin kenti silip süpürdüğü böyle bir dönemde bu yakınmalar dikkatle dinlendi. İmparator, hemen quaestor'la praefectus'u görevden aldı, yerlerine, hiçbir diyecek kötü yanları bulunmayan iki senatörü getirdi. Bu işlem yapılıp kamuoyuna bildirildikten sonra, yanılgılarını dile getirmek ve minnet duyacak uyruklarının pişmanlıklarını kabul etmek üzere hipdrom'a gitti. Ne var ki, kutsal İncil'ler üzerine ettiği yeminlerin bile güvensizliği silmediğini görünce, korkuya kapıldı, sarayı çevreleyen duvar kapısından içeriye kendini zor attı. Bu durum karşısında, başkaldırma tutumunun sürdürülmesi, tutkulu birtakım kimselerce yönetilen gizli bir fesat hareketine bağlanmak istendi. Öyle sanıldı ki, başkaldıranlar, özellikle Yeşil'ler, imparator Anastasius'un yeğenleri olan, ne onurlanmadan ne de korku duymadan unutamadıkları Hypatius ile Pompeius'tan silah ve para almakla suçlandırıldılar. Kaprisli ve kaygılı olan hükümdar, güvenini göstermek ve kısa süre sonra kendilerini bağışlamak üzere, onları tahtın ayaklarında sadık hizmetkârlar olarak göstermiş, ve sonra da, beş günlük başkaldırı sırasında, tutak (rehine) olarak tutuklu bırakmıştı. Iustinianus'un korkuları, onu ihtiyatlılığın son kertesine sürüklemişti. Hypatius ile Pompeius'u artık casus ve katil olarak görmediğinden, onlara, saraydan çıkıp gitmelerini, sert biçimde buyurmuştu. Kendilerini, istemedikleri bir suça, söz dinleseler bile itebileceğini düşünerek evlerine kapandılar. Altıncı günün sabahında Hypatius, erdemli direncine ve eşinin gözyaşlarına bakılmaksızın halk tarafından yakalandı ve Konstantinus Forumu'na götürüldü. Burada, bir taç bulunamadığı için, başına değerli bir kolye yerleştirildi. Gaspedici, senatonun oyunu benimsemiş ve kalabalıkların öfkesini canlı tutmuş olsaydı, yandaşlarının önlenemez çabasıyla Iustinianus'u tahttan indirebilecekti. Bizans sarayının denize açılan bir ulaşım olanağı vardı.

Gemiler, bahçe merdiveninin, alt basamağına yanaşmış bekliyorlardı. İmparatorun, ailesinin ve hazinelerinin, başkentten uzakça güvenli bir yere götürülmesi için gizli önlemler alınmıştı.

TEODORA'NIN SARSILMAZLIĞI

Iustinianus'un, tiyatrodan taht'a yükselttiği bu fahişe kadın, kadınca tutumundan ve ilgisizliğinden bir an için vazgeçmemiş olsaydı, imparator yitmiş olacaktı. Belisarius'un da bulunduğu toplantıda yalnız Teodora, kahramanca davrandı. Sonradan imparatorun hıncını kazanmaktan korkmaksızın, değersiz ve korkudan titreşen adamlarının neden olduğu çok büyük tehlikeden onu yalnız o kurtarabilirdi. *"Başka hiçbir umar kalmasa bile ben yine kaçmaktan nefret ederim. Hepimiz, doğuştan, ölüme mahkûm bulunuyoruz. Ne var ki, başlarında taç taşıyanlar, saygınlıklarını ve güçlülüklerini yitirdikten sonra yaşamamalıdırlar. Tek bir gün bile kimsenin beni taçsız ve erguvansız olarak görmemesi için Tanrı'ya yalvarıyorum. Beni kraliçe adıyla selâmlamanın sona erdiği gün yaşam ışığım da sönmüş olmalıdır. İmparator! kaçmaya karar verdiyseniz, hazineler sizindir. İşte deniz, işte gemileriniz! Ama, can kaygusunun sizi sefalet içinde bir yaşama ve aşağılık koşullarda bir ölüme uğratmasından korkunuz. Ben, eskilerin özdeyişiyle, tahtın şanlı bir mezar olduğuna inanıyorum."* Bir kadının sıkı durması Iustinianus'a ve hazır bulunanlara, yeniden düşünme ve harekete geçme yolunu açtı. Gözüpeklik, en umutsuz durumlarda bile hemen başvurulacak umarları bulur. Rahat ve kesin bir yöntem benimsendi. *Yan*'lar arasındaki hınç ve öfke yeniden canlandırıldı. Maviler, küçük bir azarlama üzerine, yüce gönüllü ve kendilerini seven bir iyilikçiye karşı amansız düşmanlarıyla birleşip fesat hareketine girişmek gibi o çılgınca yanılgılarına şaşırıp kaldılar. Yeniden Iustinianus'un adını duyurdular. Yeşiller ise, hipodrom'da yeni imparatorlarıyla yalnız kaldılar.

AYAKLANMA BASTIRILDI

Muhafızların bağlılığına pek güvenilemezdi. Ne var ki, Iustinianus'un ayrıca, Pers ve Illria savaşlarında deneyim kazanmış değerli ve disiplinli üçbin kıdemli askerden oluşan birliği vardı. Belisarius'un ve Mundus'un komutalarında ikiye bölünerek sessizce saraydan çıktılar, karanlık sokaklardan, sönmekte olan alevlerin ve yıkılan yapıların arasından geçerek, aynı anda hipodromun iki kapısında göründüler. Bu dar yerde korku içindeki düzensiz kalabalık, düzenli bir saldırıya karşı koyamazdı. Maviler, pişmanlıklarını belirtmek istediler. Hiçbir ayrım yapılmaksızın, o günkü genel kıyımda otuzbin kişiden çok insan öldürüldü. Tahtından sökülüp yakalanan Hypatius ile kardeşi Pompeius, imparatorun ayaklarına kapandılar. Bağışlanmaları için yalvardılar. Suçları açıkça ortadaydı; suçsuzluklarıysa şüpheliydi; bu yüzden Iustinianus bağışlamayı göze alamadı. Ertesi gün, Anastasius'un iki yeğeniyle, patricius ya da konsül nitelikli olarak onsekiz fesat ortoğı, askerlerce, gizlice öldürüldüler. Cesetleri denize atıldı, sarayları yerle bir edildi, malları zoralıma uğratıldı. Bir buyrukla, hipodrom, birçok yıl için yürek karartıcı bir sessizliğe gömüldü[161]. Oyunların yeniden başlatılmasıyla aynı düzensizlikler de yeniden başladı ve Maviler'le Yeşiller, hükümdarın erincini, ve Doğu imparatorluğunun dinginliğini bozmayı sürdürdüler.

DOĞU İMPARATORLUĞU'NDA TARIM VE EL ZANAATLARI

III. Roma yeniden barbarlaşmıştı, ama imparatorluk, Adriyatik Denizi'nin öbür yanından Etyopya ve Pers sınırlarına dek fethetmiş olduğu yerleri kapsamasını sürdürüyordu. Iustinianus'un yasaları altmış dört eyaletle dokuzyüz otuzbeş ilde geçerliydiler[162]. Ülkeleri, toprağın, coğrafya durumunun tüm elverişliliklerinden

yararlanıyorlardı, ve zanaatlar, ilerlemelerini Akdeniz kıyıları, Nil boylarınca, eski Troia'dan Mısır'ın Theb'ine dek yayıyorlardı. Mısır'ın verimliliği *İbrahim*'in bile imdadına yetişmişti[163]. Yine dar topraklar üzerinde çok kalabalık barındıran bu memleket, Iustinianus'un saltanatı zamanında da Konstantinopolis'e ikiyüz altmışbin *kuarters* (quarters) buğday gönderebiliyordu[164]. Doğu'nun başkentine, Homeros'tan binbeşyüz yıl önce ün salmış Sidon'un el sanatı ürünleri de geliyordu[165]. Bilgili çiftçilik, yararlı gübre ve bilinçli nadaslarla, ürünlerin verimi artıyordu. Evcil hayvanların ırkı çok değişikti. Birbiri ardından gelen kuşaklar, ekin alanlarını genişletmiş, yapıları ve lüks ürünler, üzerindeki çalışılmaları insanın yaşam süresini aşan zaman içerisinde meydana getirilmiştir. Mekanik sanatların uygulamasını gelenek sürdürmekte ve deneyim de onu kolaylaştırmakta ve yalınlaştırmaktaydı. Binlerce bilek Romalıların konutu, giysileri ve sofrası için çalışıyordu. Dokuma zanaatının ve örekenin insanlarca bulunması tanrıların kayrası olarak değerlendiriliyordu. Bütün yüzyıllarda insan, örtünmek ve süslenmek için becerisini, kıllar, deriler, yün, pamuk, keten ve de ipek gibi hayvansal ve bitkisel maddeler üzerinde kullandı. Kalıcı boyaların oluşturulması öğrenildi; yetenekli desen çiziciler, insan eliyle üretilen kumaşları daha da değerlendirdi. Doğa'nın güzelliğine öykünerek üretilen bu renklerin seçiminde fantezi ve modaya göre karar veriliyordu[166]. Koyu erguvan rengi bir deniz kabuklusundan alınmış ve yalnızca imparatorun kutsal kişiliğine özgü kılınarak sarayın kullanımına ayrılmıştı[167]. Tahtın ayrıcalığından, buna el uzatacak tutkulu kimseler, hükümdarın saygınlığına karşı[168] suç işlemiş sayılırlardı.

İpeğin, yaldızlı mezarını ören ve sonra da oradan kelebek olarak çıkan bir tırtılın çıkardığı maddeden elde edilmiş uzun iplikten başka birşey olmadığını okurlarıma öğretmeye kalkışacak değilim[169]. Iustinianus'un saltanatına değin, Çin dışında, ipekböceklerinin beyaz dut ağacı yapraklarıyla beslendiği bilinmiy-

ordu. Çam, meşe ve dişbudak tırtılları Avrupa ve Asya ormanlarında birbirlerinin benzeriydi. Şu var ki, yetiştirilmeleri çok güç olduğundan ve bunların ipeği belirsiz ve düzensiz olarak üretilebildiğinden, Attika kıyısı yakınındaki küçük Keos adasından başka her yerde bundan vazgeçilmişti. Bu adada bu tırtılların ipliğinden hafif bir tül yapılıyordu. Kendi cinsinden olanlar için bir kadının buluşu olarak tanınan bu tüller, uzun süre Doğu'da ve Roma'da hayranlık uyandırmadı. Her ne denli Medler'in ve Asurlular'ın giysileri bu nesne üzerinde birtakım sanılara olanak veriyorsa da Vergilius, ilk kez *yumuşak pamuğun* Seres ya da Çinli ağaçlarından elde edildiğini açık seçik söylemiştir[170]. Ulusların ilk süs işçisi olan değerli bir böcek üzerine bilgi, tam anlamıyla doğal ve gerçekten daha az şaşırtıcı bir yanılgıyı da düzeltti. Tiberius'un saltanatı sırasında, Romalıların en ağırbaşlıları ipek kumaşın kullanılmasından yakınıyorlardı. Plinius, giyinik izlenimi vermeyen, giyinik olduğu halde çıplakmış gibi görünen hanımefendileri herkesin önünde sergileyecek kumaşları getirmek üzere insanları dünyanın öbür ucuna dek sürükleyen bu ılımsız isteği, yapmacıklı olmakla birlikte, enerjik bir dille ayıplamaktadır[171]. Vücut çizgilerini ya da derinin rengini belli eden bir giysi, kendini gösterme duygusunu okşuyor ya da istekleri devindiriyordu. Fenikeliler kimi zaman Çin kumaşlarının sık dokumasını didikleyerek seyreltiyorlardı. Bundan sonra ipliklere daha gevşek bir bağlantı veriyorlardı. Buna keten karıştırıyorlar, böylece değerli nesneleri çoğaltıyorlardı[172]. Plinius zamanından iki yüz yıl sonra ipekle karıştırılarak dokunmuş kumaşların kullanılması hâlâ yalnız kadınlar için sürüyordu. Roma'nın ve eyaletlerin zengin yurttaşları, imparatorluk saygınlığını ve insan değerini aşağılatan Elagabalus'un örneğine öyküdüler. Aurelianus, bir libre ağırlığındaki ipeğin Roma'ya oniki altın ons'a mal olmasından yakınıyordu. Şu da var ki, tüketimin artmasıyla fabrikalar da çoğaldı ve fabrikaların çoğalması yüzünden fiyatlar

da ucuzladı. Tekelcilikle ya da herhangi bir nedenle ipeğin değeri, belirttiğimiz fiyatın üzerine çıkacak olursa Tyrous (Sur) ve Berytos (Beyrut) dokumacıları, çoğunlukla aynı nedenlerden dolayı, bu zirva fiyatı dokuzda birine kadar ucuzlatmışlardı[173]. Tiyatro artistleriyle senatörlerin giysileri arasında bulunması gerekli ayrımın bir yasayla belirtilmesi istendi. Iustinianus'un uyrukları, Çin'den getirttikleri ipeğin büyük bölümünü tüketiyorlardı. O zamanlarda da *pinne marine* adı verilen bir Akdeniz kabuklusundan bu yolda yararlanılıyordu. İçinden inci alınan kabukluyu kayalara bağlayan güzel pamuk ya da ipek bağlardan, bugün için ancak meraklılarca yararlanılmaktadır. Bir Roma imparatoru Armenia satraplarına bu garip nesneden yapılmış bir giysi armağan etmişti[174].

DENİZ VE KARA YOLUYLA ÇİN'DEN İPEK DIŞALIMI

Büyük değerde olan bir ticaret malı, küçük hacımda da olsa, karadan ulaşımda pahalı olur. Kervanlar, Çin Denizi'nden Suriye kıyısına dek bütün Asya'yı ikiyüz seksenüç günde geçebiliyorlardı. İranlı tüccarlar Armenia ve Nisibis (Nizip) fuarlarına geliyorlar[175], ipeği Romalılara veriyorlardı. Barış zamanında, açgözlülük ve kıskançlıkla rahat bırakılmayan bu ticaret, yarışmacı monarşiler arasında çıkan uzun savaşlarla da kesiliyordu. Büyük kral, Sogdiana ile Serica'yı kendi imparatorluğu içerisinde sayıyordu.

Amu Derya (Oxus), topraklarının sınırındaydı, ve Sogdoitlerle kendi uyrukları arasında yapılan yararlı alışverişler, bu yetenekli halka, birbirini izleyerek hükümlerini geçirmiş olan yenenleri beyaz Hunlar'la Türkler'in istençlerine bağlıydı. Bununla birlikte, bu sert yenenlerin sözgeçiriciliği, Asya'nın dört verimli toprağından biri sayılan bu ülkede tarımı ve ticareti yok edememiştir. Semerkant ve Buhara kentleri, çeşitli ürünlerin ticareti için çok elverişli yerlerde kurulmuşlardı; tüccarlar, Çinliler'den satın aldıkları ham ya da işlenmiş ipekleri, kullanılmak üzere

Roma İmparatorluğuna götürüyorlardı[176]. Çin'in kendini beğenmiş başkenti, Sogdianalılar'ın kervanlarını, haraç ödeyen krallıkların elçileri gibi görüyorlardı. Bu kervanlar, yurtlarına sağ ve salim döndükleri zaman, güçlüklerle dolu yolculuklarını, elde ettikleri aşırı kazançla ödüllendirmiş oluyorlardı. Ne var ki, Shensi'nin birinci kenti Semerkant'ın çetin ve tehlikeli yolu, en azından altmış, seksen ya da yüz günde alınabiliyordu. Iaksartes'i geçtikten sonra çöle giriliyordu. Silahlı garnizonların bulunmadığı zamanlarda bu çöl, yolculara, ganimet sağladıkları araç gözüyle bakan eşkiya sürüleriyle doluydu. Tatar hırsızlarından ve Pers kıyıcı zorbalarından korunmak için, ipek tüccarları güneye yöneliyorlardı. Tibet dağlarını geçiyorlar, Ganj ya da Indus'a iniyorlar, Guzerat ve Malabar kıyısı limanlarında, Batı'nın her yıl gönderdiği gemileri sabırla bekliyorlardı[177]. Bu yolun neden olduğu yorgunluğa, açlığa ve zaman yitimine oranla, çölün verdiği korku daha önemsizdi. Pek seyrek olarak bu yola başvuruluyordu. Pekin'den ayrıldıktan sonra dokuz ay İndus ırmağının ağzına ulaşan tek Avrupalı, gelip geçeni olan bu yoldaki süratinden kıvanç duymuştu. Okyanus ise, çeşitli dünya halkları arasında serbest ulaşım ve iletişim olanağı yaratıyordu. Kuzey imparatorları büyük ırmaktan Yengeç burcuna dek Çin eyaletlerine silahla boyun eğdirmişler ve onları uygarlaştırmışlardı. Hristiyan tarihinin başlangıcında buralarda büyük bir nüfus, çok sayıda kent, sayısız dut ağacı ve ipek böceği bulunuyordu. Pusula bilgileri yanında Çinliler Fenikeliler'in ve Grekler'in ökesine de sahip olsalardı, buluşlarını bütün güney yarım küresine yayabileceklerdi. Onların Basra Körfezi ya da Ümit Burnu'na dek ulaştırdıklarını incelemek benim konum olmadığı gibi, onlara inanmaya da pek yatkın değilim. Ne var ki, atalarının çalışmaları ve başarıları bugünkü kuşaklarınkilerle eş tutulabilir. Gemileri Japon adalarından, Doğu'nun Hercules sütunları da denebilecek Malaka Boğazı'na dek gidip gelebilmişlerdir[178]. Karayı gözden kaçırmadan Achin Burnu'nun ucuna değin gemilerini kıyı boyunca

kullanıyorlardı. Orada, her yıl on ya da oniki yüklü gemilerinden çeşitli ürünler, elişleri ve de Çinli işçileri karaya çıkarıyorlardı. Sumatra adasıyla karşısındaki yarımada eski yazarlarca altın ve gümüş bölgeleri olarak -seyrek de olsa- belirtilmiştir[179]. Ptolemaios'un coğrafyasında adları belirtilen ticaret kentleri, Doğu halklarının yalnız değerli madenlerden yana değil, ticaretten yana da zengin olduklarını bu kentler açıklamaktadır. Sumatra ile Seylan arasındaki dolaysız uzaklık yaklaşık üçyüz fersahtır. Çinli ve Hintli gemiciler kuş uçuşlarını ve dönemsel rüzgârları izliyorlardı. Dördül tekneleri üzerinde tehlikesizce Okyanıs'u geçiyorlardı. Bu teknelerin bordo kaplamaları demirle değil, hindistan cevizi kıtığıyle birbirine tutturulmuştu. Serendip ya da Taproban adını taşıyan Seylan imparatorluğunu birbirinin düşmanı olan iki hükümdar paylaşıyordu: Bunlardan biri dağların,fillerin ve parlak kızıl yakutların sahibiydi. Öbürüyse, yurtiçi zanaatlerını, dışticareti, Doğu ticaret gemilerinin kalktığı, Batı'dan gelen malların boşaltıldığı çok büyük Trinkemal limanını elinde bulunduruyordu. İpek ticareti yapan ve gezilerinde *sarı sabır, karanfil baharatı, küçük hindistan cevizi ve sandalağacı çubuğu* gibi nesneleri toplayıp derlemiş olan Hintli ve Çinli ipek tüccarları, kendi ülkelerine eşit uzaklıkta bulunan noktadaki bu adada, Pers Körfezi halklarıyla kârlı alışverişi sürdürüyorlardı. Büyük kralın halkları, onun gücünü ve görkemini, hiç tartışmasız, göklere çıkararak anıyorlardı. Onların bu övünmelerini İmparator Anastasius'un bir altın madalyasını vererek susturan Romalı, olağan bir yolcu gibi, bir Etyopya gemisiyle Seylan'a gelmişti[180].

İPEK BÖCEKLERİ YUNANİSTAN'A GETİRİLİYOR

İpek, başta gelen bir gereksinme nesnesi olunca, Iustinianus, İranlıların karada ve denizde bu önemli malın tekelini ellerinde tutmalarına ve putatapan düşman bir ulusun kendi halkının zararına

zenginleşmesine öfkeleniyordu. İmparatorluğun güçlülüğüyle birlikte zayıflamış olan Mısır ticareti ve Kızıldeniz'deki gemi seferleri, etkin bir devlet yönetimiyle yeniden eski haline getirilebilecek ve Roma gemileri, ipek satın almak üzere Seylan, Malaka, ve de Çin limanlarına bile gidebileceklerdi. İmparatorun düşünceleri bu denli büyük değildi. Bağlaşıkları olan hıristiyanlardan yardım istedi. Bunlar, denizciliği ve ticareti yeni öğrenmeye başlayan Habeşler ve, bir Yunanlı fetihçinin sancağı hala dalgalanan Adulis limanıydı[181]. Altın, zümrüt ve kokulu bitkiler aramak için Afrika kıyısı boyunca ilerleyerek Ekvatora dek gittiler. Ne var ki, Iustinianus'un önerdiği, ancak eşit olamayacakları yarışmaya girmekten sakındılar. Hint pazarlarına daha yakın olan Persliler'in, bu bakımdan daha elverişli durumları vardı. Iustinianus, isteklerinin gerçekleşmesini olası kılacak beklenmedik bir olaya dek bu duruma sabırla katlandı. İncil Hintliler'e vaazlar yoluyla tanıtılmıştı. Malabar kıyısı üzerindeki aziz Thomas hristiyanlarını bir piskopos yönetiyordu. Seylan'da bir kilise bulunuyordu ve misyonerler ticaretin adımlarını Asya'nın öbür ucuna dek izliyorlardı[182]. İki İranlı keşiş, yabancı boşinançlara kendini kaptırmış ve o sırada Seylan adasından gelmiş bir elçilik grubunu kabul etmekte olan bir kralın konutunda, belki Nankin'de, herhalde Çin'de uzun süre kaldılar. Dinisel çabaları arasında, dikkatli bir gözle, ipek kumaş yapımcılığını ve bir zamanlar kraliçelerin koruması altında tutulan, ya ağaçlarda ya da evlerde yetiştirilen binlerce ipek böceğini incelediler[183]. Kısa süreli yaşamı olan bir böceğin alıp götürülmesinin olanaksızlığını, buna karşılık yumurtalarından uzak iklimlerde de çok sayıda üretilebileceğini hemen farkettiler. Din ve çıkar duygusu vatan sevgilerini yenen Pers keşişler, uzun bir yolculuktan sonra Konstantinopolis'e vardılar ve tasarılarını imparatora sundular. Iustinianus'un bahşişleri ve verdiği sözler, girişimlerini yürütme yolunda onları özendirdi. Bu hükümdarın tarih yazarları, bu ticaret misyonerlerinin yeniden Çin'e döndüklerini, kıskanç bir

halkı nasıl aldattıklarını, ipek böceği yumurtalarını bir baston içinde saklayarak Doğu'dan getirişlerini anlata anlata bitiremektedirler. Uygun mevsimde harekete geçip, gübre ısısından yararlanarak yumurtaların kendiliğinden açılmasını sağladılar. Çıkan böcekler dut yapraklarıyla beslenerek yabancı iklime uyumlu hale getirildiler. Soyu yaygınlaştırmak için büyük ölçüde krizalit biriktirdiler. Yeni kuşakların gereksinimini karşılamak üzere dut ağaçları dikimine girişildi. İlk deneyim girişimindeki yanılgılar sürdürülen deneyim ve düşüncelerle düzeltildi. Sonraki hükümdar zamanında gelen Sogdoit (Semerkant) elçileri, Romalıların da, ipekböceği yetiştirmekte ve ipekçilikte Çinlilerden aşağı kalmadıklarını kabul ettiler[184]. Yeniçağ Avrupası Çin ile Konstantinopolis'i iki noktada geçmiştir. İnce şıklık beğenilerine karşı duyarsız değilim. Bununla birlikte, üzülerek düşünüyorum ki, altıncı yüzyılda Çin'den ipekböceği getirileceği yerde, o tarihte yine Çin'den baskı sanatı getirilmiş olsaydı Menandros'un komedileri ve Titus Livius'ün on bölümlük yapıtının tamamı bugün elimizde olabilirdi. Dünyanın başka bölümleri üzerindeki bilgiler hiç değilse bilimsel kuramların etkinleşmesinde yardımcı olacaklardı. Ne var ki, hıristiyanlar, coğrafya bilgilerini ve doğanın incelenmesini inançsızlığın gerçek kanıtı olarak gördükleri için bu bilgileri kutsal kitabın metinlerinden öğrenmeye çalışıyorlardı. Ortodoksların inancına göre dünya, boyu eninden büyük olan bir düzeydi, uzunluğu dörtyüz gün, eni ikiyüz gün yolculukla alınabilirdi; denizlerle çevrili ve katı billur gökyüzüyle örtülüydü[185].

DOĞU İMPARATORLUĞU 'NUN GELİRLERİ

IV. Zamanların biriktirdiği mu'tsuzluk ve Iustinianus'un kötü yönetimi uyruklarında hoşnutsuzluk yaratıyordu. Avrupa, Barbarlarla, Asya ise keşişlerle dolup taşıyordu. Batı'nın yoksulluğu,Doğu'nun ticareti,el sanatlarını olumsuz yönde etkiliyordu.

Kilisenin, devletin ve ordunun yararsız hizmetkârları, ulusun zenginliği için hiçbir katkıda bulunmadan çalışmanın meyvelerini tüketiyorlardı. Bu serveti oluşturan durağan ya da döner anaparalar, hızla azalma yolundaydılar.

Anastasius'un tasarruflu tutumu genel yoksulluğu çekilir halde tutabilmişti. Bu akıllı imparator, halkını en kötü ve en ağır vergilerden kurtardığı bir zamanda bile çok büyük bir hazine meydana getirebilmişti. Yoksul zanaatkâra konulmuş olan kişi vergisi *afflelictio Aurum*'un kaldırılması nedeniyle her yandan kutlamalar yağmıştı[186]. Bu vergi hem biçimi hem de özü bakımından dayanılmaz nitelikteydi; nitekim yeni gelişmekte olan Edessa (Urfa) kentindeki onbin işçi, dört yıldatancak yüzkırk altın lira ödeyebilmişlerdi[187]. Ne var ki, Anastasius'un yücegönüllülüğü, giderler konusunda gösterdiği özen yüzünden, yirmi yedi yıl süren saltanatı sırasında, üçyüz yirmibin altın lira (onüç milyon sterling) tasarruf edebilmişti[188].

IUSTINIANUS'UN CİMRİLİĞİ VE ELİAÇIKLIĞI

Iustinus'un yeğeni onun örneğine uymadı, bu hazineyi kuruttu. Sadakalar, yapılar, tutkuya dayalı savaşlar, aşağılandırıcı antlaşmalar bunca servet birikiminin har vurup harman savrulmasına neden oldu. Kısa sürede, giderler gelirlerin üzerine çıktı. Savurgan eliyle Fransa sınırlarından Pers topraklarına dek saçtığı altınları halktan toplamak için tüm yollara başvurdu[189]. Saltanatı savurganlıklarla cimrilikler, şatafatla yoksulluklar arasında gidip gelen değişiklikler içerisinde sürmüştür. Yaşadığı kadar, gizli hazineleri olduğu sanılmıştı[190]. Ardılına ise borçlarının ödenmesini kalıt olarak bırakmıştı[191]. Halkın ve sonraki kuşakların sesi böyle bir karaktere karşı haklı olarak yükseldiyse de halkın hoşnutsuzluğu çabuk giderilebilir türdendir. Karanlıkta iş kotaran kötülüğün gözü pektir; gerçeğin âşığı, Prokopios'un tarihsel

olaylarını, öğretici olsalar da, güvensizlikle okuyacaktır. Gizli tarihçi, Iustinianus'un yalnız kusurlarını gösterir ve fırçası kötülüğün rengini daha da güçlendirir. İki anlama da çekilebilecek eylemlerine en tiksinç güdüler yakıştırır. Yanılgı ile ağır suçu, rastlantı ile tasarlanmış niyeti, yasalarla bunları kötüye kullanmaları birbirine karıştırır; bir haksızlık ânını otuziki yıllık saltanatın genel kuralıymış gibi gösterme çabasını esirgemez. Subaylarının yanlışlarını, çağının düzensizliklerini ve uyruklarının fesat devinimlerini yalnız imparatora yükler. Ve de, salgın hastalıklar, depremler, su basmaları gibi doğal kıranları bile Iustinianus kılığına girmiş şeytanlar kralı'ndan bilir[192].

UĞURSUZ TUTUMLAR

Bu ön bilgileri verdikten sonra, Iustinanus'un, çeşitli ilişkilerde aç gözlülüğünü ve çapulunu kısaca anlatacağım.

1° Eliaçık olmaktan çok savurgandı. Saray hizmetleri için sivil ve asker görevliler alındığı zaman bunlara küçük görev aşaması ve az aylık veriliyordu. Kıdemlilik hakları gözetilerek rahat ve yüksek ücretli görevlere yükseltiliyorlardı. Yıllık ücretleri dörtyüzbin Libre'yi buluyordu. Bununla birlikte Iustinianus, en saygınlarını kaldırdı, açgözlü ya da yoksul gözdeleri bu tasarrufu, imparatorluğun yüceliğine yapılmış son bir saldırı olarak niteleyip acı duydular. Orun (makam)'lar, imparatorluk hekimlerinin ücretleri, geceleyin aydınlatılan yerlerdeki fener giderleri en genel anlamda ilgi duyulan konulardı. Kentler, haklı olarak, yararlı kuruluşlara ayrılmış belediye gelirlerini gaspetmekle onu kusurlandırdılar. Askerlere bile haksız işlemlerde bulunmaya kendisini serbest sayıyordu. İşte askerlik ruhunun zayıf düşmesinde yatan nedenlerden biri de cezasız kalan bu haksızlıklardı. Askerlere, her beş senede dağıtılması töreleşmiş on altın ödemeyi reddetti. Veteran (emekli asker)'ları, ekmek dilenecek hallere soktu. Pers ve

İtalya savaşlarında ordularını parasızlık içerisinde sıkıntılara boğdu.

TOPARLANMALAR

2° Öncülleri, saltanatlarında meydana gelen her mutlu durum nedeniyle, yükümlülerin hazineye olan vergi borçlarını siliyorlar, gerekli hale gelmiş bir toparlanmayı yapmakla övünç duyuyorlardı. Iustinianus, otuziki yıl içerisinde, aynı kayrayı gösteremedi; uyruklarından birçoğu, hazinenin istediklerini vermeye yeterli olmayan topraklarından ayrılıp gittiler. Anastasius, yedi yıl boyunca, düşman akınlarından acı çeken illeri vergi ödemekten bağışık tutmuştu. Iustinianus zamanında ise, tüm eyaletler, Persler, Araplar, Hunlar ve Slavlarca yakılıp yıkılmıştı. Onun yaptığı gülünç vergi hafifletmesi düşmanın ele geçirdiği topraklarda yalnız bir yıl için uygulanıyordu. Samaritlerin ayaklanmasından sonra Filistin'de herhangi bir vergi hafifletmesi uygulandığını kesinlikle kabul etmeyen gizli tarihçiiin söyledikleri işte böyledir. Aziz Sabas'ın aracılığıyla yapıldığı halde sanki böyle değil de devletçe doğrudan doğruya yapılmış gibi düzenle duyurulan, bu eyalete ulaştırılmış yardım elli bin sterlin kadardır (onüç yüzlük altın)[193].

3° Prokopios da bu vergi sistemini, dünyayı kemiren bir kıran (âfet), insanları ölüme götüren bir salgın hastalık gibi betimleyerek açıklamakta gecikmedi. Ne var ki, bölgenin, insanlarda ve bireysel mal varlıklarında meydana gelen yitikler nedeniyle devletin uğradığı zararı ödemesi gerektiği biçimindeki eski ilkeyi yalnız Iustinianus'a yükleseydik biz de onun kötü niyetlerinin suç ortağı olurduk. Ordunun ve başkentin tüketimi için verilen ve *annona* denilen buğday, çiftçinin verebileceği gücün on katı olarak salınan yıkıcı ve keyfe dayalı bir vergiydi. Ağırlıkların ve ölçülerin eşitsizliği, uzaklara götürülmesi gerekli bu buğdayların taşıma yorgunluğu ve giderleri çiftçilerin yoksulluğunu ağırlaştırıyordu.

Kıtlık olduğu zamanlarda, bitişik haldeki Trakya, Bithynia ve Phrygia gibi eyaletler, olağanüstü bir vergi salmasına uğratılıyorlardı. Yorucu bir kara ve tehlikeli bir deniz yolculuğundan sonra mülk sahipleri, zararlarına karşılık o denli az bedel alıyorlardı ki, buğdaylarını yok pahasına ambarlarının kapısı önünde satabilmeye çoktan razı olmayı yeğleyecek hale geliyorlardı. Bu önlemler başkentin mutluluğu için alınıyormuş gibi bir hava yaratılıyordu. Halbuki Konstantinopolis de Iustinianus'un açgözlü kıyıcılığından kurtulamamıştı. Ona gelinceye dek, Bosphorus ve Hellespontos (Çanakkale) boğazları ticarete açık tutulmuştu. Barbarlara silah satışı dışında hiçbir malın dışa satılıp gönderilmesi yasaklanmamıştı. Kentin her kapısında, hükümdarlığın açgözlülüğünün gözeticisi olan bir *praetor* bulunuyordu. Gemilerden ve içerisindeki mallardan çok büyük vergiler isteniyordu. Bu zorlama vergiler zavallı tüketiciye yansıtılıyordu. Manevralarla yaratılmış bir kıtlık ve piyasadaki aşırı fiyatlar yoksulları perişan ediyordu. İmparatorlarının elaçıklığına alışmış olan halk, kimi zaman ekmek ve su sıkıntısına bile düşer hale gelmişti[194].Praetorium praefectus'u, hiçbir yasaya dayanmayan ve ne olduğu iyice belirlenmemiş bulunan *hava* vergisi olarak imparatora yirmi bin sterlin değerinde gelir sağlıyordu. Bu güçlü görevli'ye, ödediği bu parayı karşılayabilmesi için çok sayıda olanaklar sağlanıyordu.

TEKELLER

4° Bu vergi, endüstriyi engelleyen, ayrıca, utanç verici ve çok az yarar sağlayıcı bir kaprisi karşılamak için Iustinianus'un uyruklarının gereksinim ve lüksleri üzerine keyfî bir vergi haline gelen tekellere oranla daha hafif nitelikteydi. *Anekdota*'da Prokopios şöyle demektedir: "İpeğin satışını, imparatorluk hazinesi tekbaşına üstlenince, bütün halk ve Thyros (Sur) ile Berytos

(Beyrut) 'un el zanaatçıları yoksulluk uçurumuna yuvarlandılar: Bir bölümü açlıktan ölürken, bir bölümü de Pers topraklarına sığındılar." Bir eyaletin, el zanaatlarındaki gerilemeden sıkıntıya düşmesi olasıdır. Ne var ki, ipek konusunda, yan tutucu Prokopios, Iustinianus'un bu yoldaki ilgisiyle imparatorluğa kazandırdığı büyük ve kalıcı yararı tümüyle unutmuş gibidir. Yine, bu hükümdarın, bakır paranın olağan değerine eklediği *yedidebir* artışı da, önyargılardan sıyrılmış olarak, anlamak gerekir. Güdüleri belki de ussal olan bu değer düşürülmesi, altın paranın adında bir değişiklik ve değerinde bir yükseltme yapılmadığına göre, daha az *mâsum* sayılabilir. Çünkü resmî ve özel ödemelerdeki yasal ölçü bu altın paraydı[195].

PARA İLE ELDE EDİLİRLİK

5° Toplamakla yüklendikleri vergileri gerçekleştirmek için *mültezim*'lerin elde ettikleri geniş *salma yetkisi* çok mutsuz ve uğursuz bir biçimde gelişmiştir. Sanki bunlar imparatordan, yurttaşların varlığını ve yaşamını satınalmış gibiydiler. Bir yandan da, Iustinianus'un ve de Teodora'nın izinleriyle, hiç değilse suç ortaklarıyla, sarayda açıktan açığa devlet görevleri ve saygınlıkları pazarlanıp satılıyordu. Bu pazarlamada değerlilik ya da yeğlilik hak ve nedenleri gözönünde tutulmuyordu. Vergi toplama işi gören bu saldırgan entrikacının, işlevlerini yürütürken, gerektiğinde karşılaşacağı risklerin, yüklendiği borçların, ödediği faizlerin bedelini de elde etmeye çalışacağından hiç kuşku yoktu. Bu iğrenç durumun verdiği utanç ile çok kötü etkileri, sonunda Iustinianus'un erdem duygusunu uyandırdılar. Dinsel yeminle ve sert cezalarla yönetim işlerinde bütünlüğü ve doğruluğu yeniden kurmaya çalıştı[196]. Ne var ki, bir yıllık andından dönme süresi sonunda buyruklar rafa kaldırıldı ve bozukluk, tam anlamıyla başıboş halde, yasaların güçsüzlüğü karşısında küstahça utku kazanmış oldu.

6° Domestik'ler kontu Eulalius, vasiyet yoluyla yaptığı bağışları ve borçları ödemesi koşuluyla tutsusunda, imparatoru tek kalıtçısı olarak gösterdi. Ayrıca, imparator, vasiyetçinin üç kızının geçimini -dürüst biçimde sağlayacak, evlendiklerinde herbirine on altın liralık çeyiz parası verecekti. Ne var ki, bir yangın, Eulalius'un göz kamaştırıcı varlığını yok etti; yapılan envantere göre varlığı beşyüz altmış altın lirayı buluyordu. Duygusuz hazinedarlaarının mırıltılarını önledi, dostunun güvenine hoşnutluğunu belirtti, bağışları ve borçları ödedi, üç kızı, Teodora'nın gözetimi altında yetiştirildi, baba sevecenliğinin öngörmüş olduğu çeyizi iki katıyla sağladı[197]. Hükümdarların insanlığı (çünkü hükümdarlar yücegönüllü olamadıklarından) övülmeye değer bir davranıştır. Herhalde, bu erdemli tutumda, kalıtçıların doğaca ya da yasaca belirlenmesi yerine, Prokopios'un da dediği gibi, Iustinianus saltanatında bu tür yolsuzluklar olduğu anlaşılmaktadır. Prokopios bu yüklemesini ünlü adlara ve utanç verici örneklere dayamaktadır: Yetimler ve dullar düşünülmez olmuştu; saray görevlileri, kendi çıkarlarını da gözönünde tutarak, yalvararak, zorbalıkla tutsu düzenletiyorlar, ya da imgesel tutsular düzenliyorlardı. Bu aşağılık ve tehlikeli zorbalık aile güvenliğini yok edici nitelikteydi. Açgözlü bir hükümdar kalıtımın uygulama zamanını çabuklaştırmak isteyecek, serveti bir *kötüye kullanma suçunun kanıtı olarak görecek* ve kalıtım hakkını kullanmayı beklemeden zoralım yoluna başvuracaktır. 7° Çeşitli çapul yöntemleri arasında, kâfirlerin ve sapkınların varlıklaarının, inananlara bağışlanabileceğine ilişkin *fetvâ* bile alınmıştı. Ancak, Iustinianus zamanında bu kutsal yağma, yalnız onun dinsel açgözlülüğünün kurbanlarınca nefretle karşılanmıştır[198].

Bu düzensizliklerin utancı, sonunda, imparatora mal edilir. Bu tür davranış ve önlemlerin haksızlığı ve çıkarı ise, genellikle, erdemleri için seçilmiş olmayan ve yükselmeleri, yeteneklerine dayanmayan adamlaarınındır[199]. Roma yasalarındaki reformlardan söz derken kestör Tribonianus'un değerliliğini inceleyeceğiz. Doğu imparatorluğunun yönetimi praetorium praefectus'una verilmişti. Prokopios'un genel tarihinde bulunan Kapadokyalı Iohannes'in[200] suçluluk tablosu, Anekdota'sında anlattığını doğrulamaktadır.

KAPADOKYALI IOHANNES

Okullarda okuyup yetişmiş değildi[201], üslûbu da şöyle böyleydi. Ne var ki, doğal bir öngörüsü vardı ve en ussal öğütleri aşılayabiliyor, en umutsuz durumlarda birtakım umarlar bulabiliyordu. Yüreğinin bozukluğu ruhundaki sertliğe uygun düşüyordu. O, putperestliğin ve sihirbazlığın boşinançlarına gizlice bağlı diye yakıştırılsa da, Tanrı korkusuna ve insanların sitemlerine aldırış etmez görünüyordu. Ölüme mahkûm edilmiş binlerce insan, yoksul düşmüş milyonlar, yakılıp yıkılmış kentler, sıkıntı içerisindeki eyaletler, ondaki varlığın kaynaklarını oluşturuyordu. Gün ağarmasından akşam kararıncaya dek imparatorluk hesabına çalışıyor, onun ve efendisinin servetini artırmaya uğraşıyordu. Günün geri kalan zamanını nefsine düşkünlükler ve edepsizlikler yolunda harcıyor, katillerden ve adaletten duyduğu korku gecenin sessezliğinde onu tedirgin ediyordu. Yetenekleri, belki de günahları, efendisiyle dostluk kurma olanağını sağlamıştı. Iustinianus, istemediği halde, uyruklaarının öfkesine boyun eğdi. Halk düşmanının yeniden işbaşına gelmesi, utkusunun ilk işareti oldu. İnsanlar onun zorba yönetiminden çok çekmişlerdi. On yıl boyunca, ılımlılaşmayı öğreneceği yerde kendini öç almaya

hazırlanmıştı. Halkın mırıltısı, hükümdarın kararını güçlendirmekten başka şeye yaramadı. Ne var ki, gördüğü koruma ile şımarıp böbürlenen *praefectus,* Teodora'nın öfkesini uyandırdı. Herkesin önünde eğildiği imparatoriçenin gücünü hafife aldı, Iustinianus ile sevgili eşi arasına fitne tohumları ekmeye çalıştı. Teodora, elverişli bir zamanı beklemeye, ve Kapadokyalı Iohannes'in kendi kendini yok edeceği ustaca bir fesat düzeninin oluşmasına karar verdi. Bir kahraman olmasaydı Belisarios'u başkaldırıcı durumuna sokabileceği bir sırada, karısı Antonina -ki, imparatoriçenin gizlice güvenini kazanmıştı- praefectus'un kızı Euphemia'ya, kocasının hoşnutsuzluğunu bildirdi. Kanağan kız, bunu babasına iletti, antlar ve söz vermeler yerine, Belisarios'un karısından, adam öldürme ve hıyanet eylemlerinin yapılabileceği bir gece randevusunu kabul etmeye râzı oldu. Teodora'nın buyruğuyla pusu kurmuş olan muhafızlar ve hadımlar, kılıçlarını çekerek, tutuklamak ya da ölümle cezalandırmak üzere ona saldırdılar. Yanındaki adamlaarının bağlılığı onu kurtardı. Kendisini seven ve düşeceği tehlikelerden haber vererek kurtarmış olan hükümdara durumu, bildireceği yerde aşağılık bir tutumla kiliseye sığındı. Iustinianus'un gözde adamı, karı-koca bağlılığına ya da aile yaşamının dinginliğine kurban edildi. praefectus, buyruk altına girmek zorunda kaldı ve tutkulu umutlarından vazgeçti. Bununla birlikte, imparatorun dostluğu, gözden düşüşünü biraz hafifletti. Kyzikos'taki, pek kötü olmayan, sürgün yaşamında, varsıllığının büyük bölümünü koruyabildi. Bu denli yarım yamalak öç alma, Teodora'nın bükülmez kinini yatıştıramazdı. Eski düşmanını ,Kyzikos piskoposunu öldürmekle suçladı. Bin kez ölüm cezasını haketmiş olmakla birlikte, suçlusu olmadığı bir kıyadan dolayı mahkûm oldu. Bir zamanlar konsüllük ve patriciuslük yapmış bir yüksek görevli, en bayağı suçlular gibi, aşağılanarak sopayla dövüldü. Bütün varlığı olarak yalnız sırtında yırtık bir harmânîsi kaldı. Sürgün yeri olan Yukarı-Mısır'da

Antinopolis'e bir kayıkla götürüldü. Doğu praefectus'u, bir zamanlar yalnızca adının bile titrettiği kentlerin ortasında ekmek dilenen bir duruma düştü. Teodora'nın ustaca kıyıcılığı sonucu yedi yıl süren yaşamını böylece sürdürdü. Bu yatışmaz düşmanın ölümü, istemediği halde terkettiği hizmetliyi imparatora hatırlatmış olunca Kapadokyalı Iohannes'in tutkusu, papazlığın yalın işlevleriyle yetinmek zorunda kaldı. Onun ardılları Iustinianus'un uyruklarına, halkları baskı altında tutma becerisini, kendini yetkinleştirme araçlarının yaratılmasında ve deneyiminde bulabileceğini öğretmişlerdir. Suriyeli bir bankacının kötü kurnazlıkları, maliye yönetimine de girdi. Quaestor, genel ve özel haznedarlar, eyalet valileri ve Doğu imparatorluğunun başlıca büyük görevlileri, praefectus'e öykünmekte özen gösterdiler[202].

YAPILARI VE MİMARLARI

V. Prokopios'un sözünü ettiği tüm önemli yapılar, Iustinianus'ca halkın akan kanı ve hazineleriyle meydana getirilmiştir. Bu görkemli binalar, imparatorluğun görkemini sergiliyor ve mimarlaarının yeteneğini ortaya koyuyor gibiydi. İmparatorların koruması altında, matematiğe ve mekaniğe bağlı sanatların kuramsal ve uygulamalı bilgileri geliştiriliyordu. Proklos ve Antehmios, Arkhimedes'le yarışa çıkıyorlardı. Onların ökesi (dehâsı), daha akıllı ve bilgili izleyici tanıklarla bize iletilmiş olsaydı, tarihin bu bölümü, bilginin kurgularını, ona güvensizlik uyandıracak yerde, yaygınlaşmasını sağlayabilecekti. Arkhimedes'in aynalarıyle Syrakousai limanındaki Roma filosunun yanarak kül haline getirildiği söylentisi süregelmiştir[203]. Proklos'un da Konstantinopolis limanında, aynı yöntemle, Got gemilerini yaktığı, ve iyilikçisi Anastasius'u korumak için Vitalianus'un atak girişimine karşı bu aracı kullandığı gerçektir, diye savunulmaktadır[204]. Kentin surları üzerine, cilalı tunçtan altıgen bir aynalı makineyi yerleştirdi. Bununla birlikte başka devinimli ve daha küçük çokgenler de

bulunuyor ve etki alanındaki güneş ışınlarını alıp yansıtıyor, ikiyüz *ayak* uzaklıkta kavurucu bir alev oluşuyordu[205]. Doğruluğunda kuşku bulunmayan en değerli tarihçilerin suskunluğu bu iki olağanüstü olayın gerçekliği üzerine şüphe düşürmektedir. Yakıcı aynalar, saldırılarda ya da bir yerlerin savunulmasında hiçbir zaman benimsenmiş de değildir[206]. Ancak, bir Fransız. bilim adamının hayranlık uyandırıcı deneyimleri bunun olası bulunduğunu göstermiştir[207]. Böyle bir şey olanaklı duruma gelmişse, buna bir keşişin ya da bir sophist'in boş imgelerinden doğan varsayımı olarak değil, eski çağın en büyük matematikçilerinin buluşu olmasına inanmak isterdim. Bir başka söylentiye göre de Proklos, Got gemilerini kükürtle yakmış[208]... Yeni bir imgelemede kükürt adı, top barutunu usa getiriyor ve, Proklos'un öğretilisi olan Anthemios[209], bu kuşkuyu güçlendirir gibidir. Bir Anadolu kenti olan Tralles'te bir vatandaşın, herbiri kendi işlerinde başarılı olmuş üç oğlu vardı. Olympios adındaki oğlu Roma yasaları üzerine bilgisi ve uygulamalarıyle tanınmıştı. Dioskoros ve Aleksandros iyi birer hekim oldular. Bunlardan birincisi, yeteneklerini, hemşerilerinin iyiliği için kullanıyordu. Daha tutkulu olan kardeşi, ün ve para kazanma yollarını aramak üzere Roma'ya gelmişti. Dilbilimci Metrodoros ile büyük matematikçi Anthemios'un ünleri Iustinianus'a ulaşınca Konstantinopolis'e çağrıldılar. Biri, başkentli gençlere dil uzluğu (belâgat) dersleri verirken, öbürü, devlet merkezini ve eyaletleri, sanat anıtlarıyla donatıyordu. Kapı komşusu ve bitişik evlerde oturan Anthemios ile Zenon, önemsiz bir nedenle kavgalı oldular. Zenon, söz söyleme gücü yüzünden Anthemios'u yendi. O da, muziplik (takılma)'le karışık, bilinmeyen bir biçimde, kendi mesleğine dayanarak sözen (hatip)'i yenmeyi düşündü. Bilgisiz Agathias'ın karanlık anlatışına karşın bunun ne olduğu kavranabilmektedir. Alt kattaki bir odanın ortasına çok sayıda su küpü yerleştirdi ve üzerlerini geniş bir meşinle örttü, binanın kirişleri ve taşıyıcı kalaslarına bağladı. Küplerin altını

ateşledi, su baharı tüplere çıktı; sıkışmış havanın zorlamasıyla Zenon'un evi sarsılmaya başladı. Korkuya düşen aile bireyleri, kentin hiçbir yerinde deprem olmadığını öğrenerek bu duruma şaşıp kaldılar. Başka bir gün, dostlarını çağırdığı bir akşam yemeğinde Zenon'un gözleri, Anthemios'un aynalarıyle yansıyan bir ışığın etkisiyle dayanılmaz derecede kamaştı. Ayrıca, çıkardığı ses Zenonlar'ı korkutan küçük parçacıkları patlattı. Sözen, senatoda konuşarak, Neptunus'un üç çatallı yabası ve Iuppiter'e öykünen şimşekleriyle dünyayı sarsan bir düşman karşısında yalın bir ölümlünün yapabileceği hiçbir şey olmadığını acıklı bir dille anlattı. Mimari'ye duyduğu eğilimi yüzünden kötü durumlara düşen Iustinianus, Anthemios ile meslektaşı Miletoslu Isidoros'un dehasından yararlanmak istedi. İki mimar, imparatora planlarını ve gördükleri güçlükleri benimsetmek için kendi yalın tasarlaarının, gözlerini uyruklaarının mutluluğuna, saltanatının şânına ve ruhunun esenliğine çevirmiş olan bir hükümdarın keskin ve tanrısal esine sahip görüşleri yanında çok değersiz kalacağını dile getirdiler[210].

AYASOFYA KİLİSESİ'NİN YENİDEN YAPILMASI

Kentin kurucusu'nun Azize Sophia'ya ya da sonsuz ussallığa adadığı en büyük kilise iki kez yanmıştı. İlk yangın, Iohannes Khrysostomos'un sürgüne gönderilmesinden sonra, ikincisiyse Nika denilen, Maviler'le Yeşiller'in ayaklanmaları sırasında çıkmıştı. Olay yatışınca, hıristiyan halk davranışı, bu kutsal yapı için neden oldukları saygısızlıktan dolayı acınmaya dönüşmüştü. Olaylardan kırk gün sonra Iustinianus'un tapınağı yeniden yapmaya başlattığı sırada halk yeni yapının alacağı görkemli görünüşü bilseydi duydukları acı, sevince dönüşecekti[211]. Yıkıntılar kaldırıldı. Daha geniş bir plan yapıldı. Kimi yerleri satın almak gerektiğinden, hükümdar, sabırsızlığı ve bulunç korkusu nedeniyle

bunlar için büyük paralar ödedi. Anthemios planları sundu, uygulamak için onbin işçi çalıştırılıyor, her akşam gümüş para olarak gündelikleri ödeniyordu. İmparator da, sırtında bir yün gömlek olduğu halde, işçilerin çalışmalarını izliyor, onları sevecen sözlerle özendiriyor, gayret veriyor ve ödüllendiriyordu. Yeni katedral, ilk taşın konulmasından beş yıl onbir ay ve on gün sonra patrikliğe verildi. Bu görkemli açılış şenliğinde Iustinianus, dine bağlı bir övünmeyle bağırdı: "Tanrı'ya şükürler olsun ki, bu denli büyük bir yapıtı bitirmeyi bana nasip etti! Ey Süleyman (Salomon), seni yendim"[212]. Ne var ki, henüz yirmi yıl bile geçmeden, kubbenin doğu bölümünü yıkan bir deprem, Roma Süleymanı'nı utandırmıştı. Onun direnci ve kararlılığı bu yıkımın üstesinden geldi; saltanatının otuzaltıncı yılında, oniki yüzyıldan beri, şânının gösterişli abidesi olarak duran bir tapınağı ikinci kez meydana getirdi.

AYASOFYA'NIN BETİMLENMESİ

İstanbul'un en önemli camii haline gelen Ayasofya'nın mimarisine Türk sultanlarınca da öykünülmüş, Yunanlılar'ın tutkusunu dürtükler niteliğini sürdürmüş ve Avrupalı gezginlerin haklı olarak ilgisini çekmiştir. Yarım kubbelerinden ve yan duvar üstlerinden insanın gözü rahatsız olmaktadır. Ana yola bakan batı yüzünde yalınlık ve görkemlilik yoktur, birçok Lâtin katedralleri, çok daha büyük boyutlardadır. Ne var ki, böyle bir kubbeyi ilk olarak yapan mimar, bu gözüpek ve bilimsel tutumundan dolayı övülmeye değerdir. Yirmi dört pencereyle aydınlatılan kubbe öyle küçük bir eğri oluşturur ki, derinliği çapının altıda birini aşmaz. Bu çap yüzon ayaktır ve merkezin en yüksek noktası -ki, o noktadaki haçın yerine yeni ay (hilâl) konmuştur- yerden yüzseksen ayak tutmaktadır. Duvar üstündeki çember, kubbeyi taşımaktadır, kuzey ve güneydeki dört Mısır granitiyle desteklenen dört kemer üzerine

hafifçe oturmaktadır. Bina, dikdörtgen içine çizilmiş bir Grek haçını simgelemektedir. Genişliği ikiyüz kırküç ayaktır, en uzun yeri, doğu yönünde bulunan sunaktan başlayarak giriş aralığına, *narthex* denilen bu aralıktan da dış kapıya açılan dokuz batı kapısına dek ikiyüz altmış dokuz ayak olarak kestirilebilir. Günah çıkaranlar bu kemer altında, utanç içerisinde beklerlerdi. İnananlar, kilisenin ana bölümünü doldururlardı. Ancak, kadınlarla erkekleri ayrı tutmaya özen gösterilirdi. Yukarıdaki ve aşağıdaki örtülü geçitler, kadınların dinsel görevlerini yaparken, görülmeleri daha az olasılık veren korunaklardı; Kuzey ve güney direklerinin öbür yanlarında, imparatorun ve patriğin tahtları bulunan bir parmaklık, büyük cemaat yerini korodan ayırıyordu. Papazlar ve ilâhiciler mihrabın basamaklarına dek olan orta bölümde bulunuyorlardı. Hristiyanların yavaş yavaş adını duymaya alıştıkları mihrap (sunak), doğu yönünde görülen bir oyuk içerisindeydi. Bu kilisenin, âyin eşyası deposuna, vestiyere, yaftiz yapılan yere ve kilise papazlaarının saygı ibadeti törenine yarayan bitişik binaya açılan çok sayıda kapısı vardı. Geçmişteki kötü olaylardan ders alan Iustinianus, yeni yapıda, kapılardan başka hiçbir yerde tahta kullanılmamasını istedi. Kullanılan gereçler, yerine göre güçlülüğü. hafifliği ve gösterişi gözönünde tutularak seçilmişti. Kubbeyi tutan sütun direkler, kare ya da üçgen olarak kesilmiş, demir çemberlerle çevrelenmiş ve sönmemiş kireçle karıştırılmış kurşunla harçlanan büyük yontma taş bloklarından oluşturulmuştur. Kubbenin ağırlığını azaltmak için, su üzerinde yüzen süngerî taşı ya da, olağan taşlara göre beş kez daha hafif olan Rodos tuğlaları kullanılmıştır. Yapının gövdesi tuğladandır. Ancak, mermer kaplama kaba malzemeyi örtmüştür. İç görünümdeyse, kubbe, iki büyük ve altı küçük yarı kubbe, duvarlar, yüz sütun ve yer kaplaması, çeşitli renklerin zengin uyumu ile hristiyan olmayanların bile gözlerini kamaştırmaktadır.

MERMERLER

Tüm parlaklığı ve görkemi içerisinde Ayasofya'yı görmüş olan bir ozan, ancak usta bir ressamın elinden çıkabilecek güzellikteki on ya da oniki çeşit mermerin nüanslarını ve damarlarını, alacalı akik ve kızıl somakileri betimlemektedir[213]. Bu İsa anıtı, paganizmin son artıkları ile de süslendi. Bütün bu değerli gereçlerin en büyük bölümü Küçük Asya'dan, Adalar'dan, Yunanistan yarımadasından, Mısır'dan, Afrika'dan ve Galya'dan geliyordu. Romalı sofu bir kadın, Aurelianus'un Güneş tapınağına koymuş olduğu sekiz somaki sütunu Ayasofya için verdi. Mavi mermerden olan bir başka sekiz sütun da Ephesos magistratus'larının tutkulu çabalarıyle sağlandı. Hepsi, yükseklikleri ve orantıları bakımından hayranlık duyulacak nitelikte olmakla birlikte, ne gibi bir simgeyi canlandırdığı bilinemeyen başlıkları hiçbir mimarlık türüne sokulamıyorlardı. Kilise, özenle yapılmış süsleme ve figürleri canlandıran çok sayıda mozaiklerle donatılmıştı. Bunlar, Grekler'in boşinancına gelişigüzel sunulmuş İsa'nın, Meryem'in, azizlerin ve meleklerin simgeleriydi ki, Türklerin bağnaz titizliği nedeniyle değersizlenmişlerdir. Her nesnenin kutsal değerine göre, yaprak ve külçe halindeki değerli madenler bu simgelere dağıtılmıştır. Koro'nun parmaklığı, sütun başlıkları, kapı ve geçit süslemeleri yaldızlı bronzdandı.

DEĞERLİ EŞYALAR

Kubbenin görkemli parlaklığı gözleri kamaştırıyor, mihrap kırkbin gümüş lira ağırlığında değer taşıyordu; kutsal kâselerle mihrap süslemeleri son altınla ve değeri ölçülemeyecek taşlarla donatılmıştı. Kilise, henüz yerden iki *dirsek* ölçüsü yükseldiği sırada harcanan para kırkbeşbin ikiyüz ağırlığında altın lirayı bulmuştu. Okuyucu, kendi düşüncesine göre, bu hesabı, altın ya da

gümüş lira üzerinden yapabilir. En ılımlı değerlendirme bile on bir milyon libre rakamını verecektir. Görkemli bir kilise, ulusal beğeninin ve dinin soylu bir anıtıdır. Ayasofya kubbesinin altına varan hayran kişi, orada Tanrısal konutu ya da yapıtı görme çabasına kendini kaptırabilir.

KİLİSELER VE SARAYLAR

Zamanın saygın kıldığı bir yapıyı bu denli ayrıntılı biçimde betimleme, Iustinianus'un başkentte ya da eyaletlerde, daha yalın ve daha küçük boyutlarda yaptırdığı bir yığın yapıtın da hoşgörüyle karşılanmasına yarayabilecektir[214]. Yalnız İstanbul'da ve dış mahallelerinde İsa'nın, Meryem'in ve azizlerin onuruna adadığı yirmibeş kilise yaptırmıştır. Bu kiliselerden çoğunu mermerler ve altınla süsletmiş, bunların kalabalık oturma yerlerinde, güzel ağaçlarla çevrili olarak deniz kıyısında ya da, Avrupa ve Asya kıyılarına egemen yüksek yerlerde kurulmasına özen göstermiştir. İstanbul'daki Aziz Havariler ve Ephesos'taki Aziz Iohannes kiliseleri, aynı model üzerine kurulmuşlardır. Kubbeleri, Ayasofya'nınkini andırmaktadır. Ne var ki mihrap, kubbenin merkezinde ve dört güzel kemerli sütunun birleştiği noktaya yerleştirilmişti. Bu sütunlar tam olarak Grekler'in haç biçimini çiziyorlardı. Kudüs Bâkiresi, imparatorun inançla yükselttiği görkemli kiliseden övünç duyabilmiştir ama, yapıldığı yer, mimara ne doğru dürüst bir toprak ne de gereç sağlayacak durumdaydı. Düzeyi tutturabilmek için, derin bir koyağın çok büyük bir bölümünü bir dağın boyuna dek yükseltmek gerekiyordu.Taşlar, yakındaki bir ocaktan çıkarıldı. Her blok, kırk adet güçlü öküzün çektiği arabayla taşınabiliyordu, bu çok büyük kütleleri ulaştırmak için yolları genişletmek gerekmişti. Yapı iskelesi için Lübnan'ın en uzun sedir ağaçlarından yararlanılmıştı. Az ötedeki bir yerde bulunan kırmızı mermer, güzel sütunlarda kullanıldı, ve dış kemer

altı, bütün dünyadaki en büyüklerinden de büyüktü. İmparatorun dindarca cömertliği *Kutsal topraklar* (arz-ı mukaddes) yüzeyine yayıldı. Us, Iustinianus'un manastırlar yaptırmasını ya da onarmasını eleştirse bile, yorgun hacıların gereksinimi için kazdırdığı kuyularla yaptırdığı hastaneler dolayısıyla işlediği hayırları övmelidir. Sapkın Mısırlılar için çok az şey yaptı. Suriye'de ve Afrika'daysa, savaşlardan ve depremden meydana gelmiş zararları giderdi. Yıkıntıları içinden yeniden doğan Kartaca ve Antakya, iyilikçilerinin adını saygıyla anmalıdırlar[215]. Bütün gelmiş geçmiş azizler için kiliseler yapıldı. İmparatorluğun tüm kentleri köprüler, hastaneler ve su kemerleri gibi yararlı yapılarla donatıldı. Ne var ki, hükümdarın cömertliği, hamamlar ve tiyatrolar gibi, uyruklarının keyfine ve eğlencesine yarayan konular için elverişli olmadı. Iustinianus, kamu yararına işler yaparken, kendi saygınlığını ve rahatını da unutuyor değildi. Yangından zarar gören Bizans sarayı, yeni bir anlayışa göre görkemli biçimde onarıldı. Kapıları ya da çatısı nedeniyle Khalke denilen giriş ve büyük salon tüm yapı üzerine bir düşünce verebilir. Geniş bir kare kubbeyi tutan çok büyük sütunları ve yer döşemesiyle çeşitli renkten mermerle kaplı duvarları vardı. Renkler içinde Lakonya zümrüt yeşili, Phrygia'nın ateş kırmızısı ve deniz mavisi, mavi damarlı beyaz taşı seçiliyordu. Kubbedeki ve duvarlardaki mozaiklerde Afrikalılar'a ve İtalya halklarına karşı kazanılan utkular simgeleniyordu. Yaz aylarında Iustinianus, özellikle Teodora, Marmara'nın Asya yakasında, Kadıköy'e yakın yerde bulunan zengin *Heraeum* saray ve bahçelerinde kalıyorlardı[216]. Zamanın ozanları, bu sarayın betimlemesinde Zamanın ozanları, bu sarayın betimlemesinde doğayla sanatın güzellikleri arasındaki mutlu ve az rastlanılan güzellik uyumunu, tepelerle ağaçlıkların tatlı havasını övmüşlerdir. Ne var ki, imparatorla imparatoriçenin peşinden gelmek durumunda olan çok sayıda görevli ve hizmetli, kendilerinin kaldığı yerlerin yetersizliğinden yakınıyorlardı[217]. Su perileri (Nympha'lar) de, elli

yıl süreyle İstanbul denizlerini talan ettikten sonra Sakarya (Sangarios) nın ağzında yakalanan on *dirsek* eninde ve otuz dirsek boyunda Porphyrios adlı ünlü balina'dan korkmuşlardı[218].

AVRUPA BERKİTME (TAHKİM)'LERİ

Iustinianus, Avrupa ve Asya berkitimlerini güçlendirdi. Bu korkakça ve fazlaca işe yarayacak türden olmayan önlemler, bilimsel bir yandan da imparatorluğun zayıflığını göstermiş olur[219]. Belgrat'tan Karadeniz'e, Sava kavşağından Tuna'nın denize döküldüğü yere değin bu büyük ırmağın kıyıları boyunca berkitilmiş seksen yer zinciri uzanıyordu. Olağan koruma mevzileri büyük kalelere dönüştürüldü. Mühendislerin, araziye göre dar ya da geniş alanlı olarak planlayıp yaptıkları kaleler içerisine çiftçiler ve askerler doldurulduu. Bir kale, Traianus[220] köprüsü'nün örenlerini koruyordu; çok sayıda birliklerle kurulmuş postalar, Tuna'nın öbür yanına Roma gururunu yayıyor gibi görünüm içerisinde bulunuyorlardı. Ne var ki bu ad, anılırken artık dehşet salmıyordu. Yıllık akınlarında Barbarlar, bu yararsız kale meydanlarından tiksintiyle geçiyorlar, dönerken yine aynı yerleri aşıyorlardı. Sınır boylarında oturanlar, devlet güçlerinin koruması altında kaygusuz yaşayacakları yerde, kendi konutlarını yine kendilerinin gözetmesi gereğiyle tetikte yaşıyorlardı. Iustinianus, eski kentlere yeniden nüfus getirip yerleştirdi. Alınamaz olarak, ya da yeniden kurulanları kalabalıkmış gibi görmekte belki çok ivecen davranıldı, ve kralların en kendini beğenmişi, gün ışığına çıkardığı talihli kent için kutlanmasını belirtmeye özen göstermişti. Tauresium adlı ücra bir köyden, arşöveklik merkezi haline getirdiği ve yargı yetkisini İllyricum'un savaşçı yedi eyaletine yaygınlaştırıp bir de valisi bulunan *Iustiniana prima* kentini oluşturdu[221]. Sofya'nın yaklaşık yirmi mil güneyinde Giustendil (Köstendil) diye değişikliğe uğramış kent de bu tür geliştirildi. Bugün burası Türkler'e bağlı bir sancak merkezidir[222]. Az zamanda, imparatorun hemşerilerinin yararlan-

ması için bir saray, bir su kemeri ve bir de katedral yapıldı. Genel ve özel yapılar, krallık kentinin önemine lâyık bir duruma getirildi. Iustinianus'un yaşadığı sürece, Hunlar'ın ve Slavlar'ın acemice saldırılarına bu duvarlar dayandı. Dacia, Epirus, Tesalya, Makedonya ve Trakya eyaletlerinde tüm ülke yüzeyini örter biçimindeki kaleler, bu akıncıların devinimini durdurdu ya da yağma umutlarını bir süre kırabildi. Bu yerlerden altıyüzü Iustinianus'ça yaptırıldı ya da onarıldı. Unutmamak gerekir ki bunların çoğu bir duvar ve çukurla çevrilmiş kare ya da çember bir alanın ortasında kurulu taş ya da tuğla bir kuleden başka şey değildi.Tehlike sırasında, dolaylardaki köylülere ve hayvanlarına bir tür korunak görevi yapıyordu[223]. Hazineyi kurutan bu yapılar imparatorun ve Avrupa'daki uyruklarının haklı korkularını önleyemiyordu. Trakya'da şifalı sularıyle ünlü *Ankhialos* kaynarcaları güven altına alınmıştı. Skythia atlıları, Selanik otlaklarının altını üstüne getiriyorlardı. Tuna'dan üçyüz mil uzaktaki Tempe koyağı (vâdi), her zaman boru sesleri altında korkulu bir yaşam sürdürüyordu[224]. Ne denli uzak ya da kıyıda köşede kalmış bulunursa bulunsun, açık yerler, barışın tatlı güvenliğinden yararlanamıyorlardı. Iustinianus, Yunanistan'ın özgürlüğünü korur gibi görünen ama gerçekte bunu yapamayan Thermopylai geçidini, özenle berkitti. Deniz kıyısından başlayan, Tesalya dağlarının doruğuna dek ormanlar ve koyaklar arasında uzanan güçlü bir kale duvarı bu geçidin bütün giriş noktalarını kapadı. Bir avuç köylüyü ivedi olarak çekmekten başka bir savunma amacı taşımayan bu yerde ikibin askerlik bir garnizon kurulmuştu. Bunlar için buğday ambarları ve su depoları yapıldı. Ayrıca, aşağılık düşüncelere dayanarak, geri çekilme durumunda bu askerleri alabilecek kaleler de hazırlanmasına özen gösterildi. Depremden yıkılan Korinthos kaleleriyle Atina ve Plataia berkitimlerinin de onarımı yapıldı. Birbiri ardından bunca kaleyle başa çıkabilmenin güçlüğü Barbarların gözünü korkuttu. Korinthos kıstağı (berzahı)'nın berkitimleri

Peloponnessos'un açık kentlerini korumaya almış oldu. Avrupa'nın ucundaki bir başka yarımada olan Trakya Khersonessos'u (Gelibolu) deniz içerisinde üç günlük yol boyu uzanır. Bu yarımadanın ucu ve karşıdaki Asya kıyıları, birbirine yaklaşarak Hellespontus (Çanakkale) Boğazını oluştururlar. Yükselen ormanlar, güzel otlaklar ve tarıma elverişli topraklar onbir kalabalık kentin aralarını kaplıyordu ve otuz yedi *stad* uzunluğundaki kıstak, Iustinianus'un hükümdarlığından dokuz yüz yıl önce Spartalı bir generalce berkitilmişti[225]. Özgürlüğün ve değerin geçerli olduğu bir çağda en zayıf bir duvar bile bir baskını önlüyordu. Prokopios, eğer aralarında Gelibolu ile Sestos da bulunan her kentin kendine özgü berkitişimleri olmasaydı Gelibolu yarımadasını korumak için, uzun kollarının iki kıyıda denize uzanan toprak tabyanın korkuluk duvarlarının bu korumaya yetmeyeceği konusunda eskilerin üstünlüğünü algılayamamış gibidir. *Uzun duvar* diye görkemli biçimde adlandırılan bu kale, nesnel olarak utanç verici olduğu denli meydana getirilişiyle de gösterişli olmuştu. Başkentin zenginlikleri dolaylara yayılıyordu. Kırsal alandaki cennet gibi bahçelerle güzel evler senatörlerin ve zenginlerin mallarıydı. Bunlar, dünyanın gerçek cenneti olan İstanbul topraklarını süslüyordu. Ne var ki bu zenginlikler Barbarların açgözlülüğünü çekmekten başka şeye yaramadı. En soylu Romalılar, en gevşek bir tasasızlık yaşamı içerisinden koparılarak, tutsak niteliğiyle Skythialerin eline düştüler. Bu tutsakların hükümdarı, imparatorluk kentinin kapılarına dayanan küstah düşmanın çıkardığı alevleri, sarayından görebiliyordu. Anastasius, son sınır olarak, Bizans'tan kırk mil ötesini kabul zorunda kalmıştı. Marmara'dan Karadeniz'e uzanan altmış millik sınır, ordularının güçsüzlüğünü açıklıyordu. Tehlikeler büyüdükçe Iustinianus'un yorulmak bilmez ihtiyatlılığı da yeni ek berkitimlere girişmeyi sürdürdü[226].

ISAURIALILAR'IN FETHİNDEN SONRA ASYA'NIN GÜVENLİĞİ

İsauriali'lara boyun eğdirildikten sonra Küçük Asya'da düşman ve berketilmiş yer kalmamıştı[227]. Gallienus'e boyun eğmeyi reddeden bu gözüpek Barbarlar ikiyüz otuz yıldan beri bağımsızlıklarını ve yağma isteklerini sürdürüyorlardı. En mutlu hükümdarlar Isaurialılar'ın dağlarını zorlamayı göze alamadılar ve oralarda oturanların umutsuzluğa düşmelerinden korktular. Kimi zaman armağanlar gönderilerek bu kan dökücü güçler yatıştırılıyordu. Bir asker kontun komutası altındaki üç lejyon, imparatorluk eyaletlerinin merkezinde, aşağılanmış bir halde, kışla içerisinde tutuluyordu[228]. İmparatorların titiz gözetimi gevşedikçe ya da ilgilerini başka noktalarda topladıkça, hafif silahlı çeteler dağlardan iniyor ve Anadolu'nun zenginliklerini yağmalamaya girişiyorlardı. Isaurialılar'ın ne bedensel ne de yiğitlik bakımından özellikleri yoktuysa da, gereksinim onları atak duruma getiriyor ve deneyim, yağma savaşına göre örgütlenmelerini olası kılıyordu. Hızla ve gürültüsüzce, savunmasız köyler ve kentlere saldırıyorlardı. Çetelerden kimisi de, Marmara'ya, Karadeniz'e, Tarsus, Antakya ve Şam kapılarına dayanıyorlardı[229]. Roma birlikleri onları püskürtme buyruğu almadan, ya da saldırıya uğrayan eyalet uğradığı yitiklerin hesabını yapmaya vakit bulamadan önce, yağmaladıkları mallar, ulaşılmaz dağlarda güven altına sokuluyordu. Başkaldırıcılıkları ve haydutlukları nedeniyle, öbür düşman uluslara bile tanınan haklardan yoksun kalıyorlardı. Bir hükümdar fermanıyla, Paskalya gününde bile olsa, bir Isauriahyı mahkûm etme ve cezalandırmanın bir adalet ve din işlemi olduğu magistratus'lara bildirildi[230]. Bu adamlar evde uşaklık yapmaya mahkûm edilince, efendilerine kılıç ya da kamayla saldırıyorlardı. Genel erincin sağlanması için bu tehlikeli tutsakların çalıştırılması yasaklandı. Bunların yurttaşı olan Trakalliseus ya da Zenon, taç giyince Isaurialılar'dan bir birliği sarayda yanına aldı. Ne var ki, kendine

bağlı olmakla birlikte korkunç olan bu insanlar sarayın ve kentin altını üstüne getirdiler. Zenon, yıllık olarak bunlara beşbin altın lira ödedi. Zengin olma umuduyla dağlardan ayrıldılar. Şatafat, ruhlarını ve bedenlerini gevşetti, ve uygar insanlar arasına karıştıkça, yoksulluk ve yalnızlık içerisinde sürdürdükleri o tür özgürlükten hoşnut olmamaya başladılar. Zenon'un ölümünden sonra, ardılı Anastasius onların gelirlerini kesti, halkın onlardan öç alması için ortamı hazırladı, İstanbul'dan kovdu, ya savaşıp utku kazanmak ya da tutsaklık seçeneklerinden birini yeğlemelerini istedi. Son imparatorun bir kardeşi Augustus şanını takınarak, zenon'un biriktirdiği hazineyi ve ambarları ele geçirdi: İsauria doğumlu askerler, onun sancağı altında çarpışan yüzelli bin askerin en küçük bölümünü oluşturuyordu. O zamana dek raslanmamış bir hal olarak da, bu savaşçıların arasında bir de piskopos'un bulunmasıydı.

492-498

Gotların değerliliği ve disiplini, Phrygia ovalarında, bu düzensiz birliğe karşı utku kazandı. Ne var ki, altı yıl süren savaş, imparatorun cesaretini tüketti[231]. Isaurialılar kendi dağlarına sığındılar. Berkitişimlerinin sarıldığını ve yıkıldığını gördüler. Denizle olan bağlantıları kesildi. Şeflerinden en yiğitleri savaşta can verdiler. Öbürleriyse, cellat elinde can vermeden önce, zincire vurulmuş halde hipodrom'a sürüklenerek getirildiler. Bir bölüm genç Isaurialılar Trakya'da yurtlandırıldılar; geriye kalanlar da Roma yönetiminin buyruğu altına girdiler. Herhalde tutsaklık yaşamına uyum sağlayabilmek için birkaç kuşağın geçmesi gerekmişti. Atlıları ve okçuları, Toroslardaki dağınık evlerden oluşan kabasaba kasabaları dolduruyordu. Vergi vermemek için diretiyorlardı. Bununla birlikte, ırza geçme ve adam öldürme gibi sık sık meydana gelen suçları önlemek üzere sivil magistratus'lara, Kapadokya prokonsülüne, Isauria kontuna ve Lykaonia ile Pisidia

praetorlarına yetki veren Iustinianus'un ordularına asker olarak katılıyorlardı[232].

İMPARATORLUĞUN KARADENİZ'DEN PERS SINIRINA DEK BERKİTİLMESİ

Bakışlarımızı tropikadan Don'un denize döküldüğü noktaya çevirirsek, Iustinianus'un Etyopya yabanıllarını durdurmak amacıyla aldığı önlemleri görebiliriz[233]; öbür yandan da, yerleştirdiği üçbin kişilik çoban ve savaşçı Got kolonisini korumak üzere Kırım'da uzun kale duvarları yine Iustinianus'ça yaptırıldı.[234]. Bu yarımadadan Trabzon'a değin, kaleler, bağlaşıklık antlaşmaları ve de *din* bile, Karadeniz'in doğu bölümünü güven altında tutuyordu. Lazika'nın, eskilerin Kolkhos ve yeni coğrafyanın Mingrelia diye adlandırdığı yerlere sahip olma, önemli bir savaşa konu olmayı erteleyemedi. Roman yazarlarının imgesel bir imparatorluk kurdukları Trabzon, Iustinianus'un eli açıklığından yararlanarak bir kilise, bir su kemeri, ve hendekleri kayalar içerisinde oluşturulan bir kale kazandı. Bu deniz kentinden Romalıların Fırat üzerindeki karakol yeri olan Circesium kalesine dek beşyüz millik ara vardır[235]. Trabzon'un biraz ötesinde ülke, güneye doğru beş günlük yol boyunca karanlık ormanlar, Alpler ve Pireneler'den biraz daha alçak olmakla birlikte, onlar denli çetin dağlarla kaplıdır. Karın seyrek olarak kalktığı bu sert iklimde, meyveler geç olur ve pek lezzetli değildir, bal bile zehirli olabilir[236]. En bilgili çiftçi ancak birkaç koyak (vadi)'tan yararlanabilir, Sürülerinin etinden ve sütünden birtakım göçer oymakları, kendi gereksinimleri için kıt kanaat geçimlerini sağlayabil-mektedirler. Adı ve karakteri oturdukları toprağın demirli niteliğini gösteren Khalyb'ler, Khaldaialılar'ın ve Zanialılar'ın çeşitli kollarındandılar ve Kyros zamanından beri sürekli savaş ve haydutluk yaparak yaşamaktaydılar[237]. Iustinianus'un hükümdarlığı döneminde

Romalıların tanrısını ve imparatorunu tanıdılar. Pers kralının tutkusunu durdurabilmek için, bu ülkenin en kolay ele geçirilebilecek yerlerine yedi adet kale yapıldı[238]. Fırat'ın, Batı'ya ve Karadeniz'e doğru akıyormuş izlenimini veren ana kaynağı Khalyb dağlarının içindedir. Güney-batıya yönelen ırmak, Küçük Armenia kalelerine yarasın diye Satala ve Melitene sur (duvar) ları Iustinianus'ça onarıldı. Toros dağlarınca yolu kesilinceye dek, belirsiz olarak Akdeniz'e yönelirse de, uzun ve dolambaçlı akışını güney-doğuya çevirir ve böylece Pers körfezinde denize kavuşur[239]. Fırat'ın öbür yanındaki Roma kentleri arasında adlarını Theodoesius'tan ve kimi şehitlerden almış iki tanesi dikkati çekmektedir. Bunlar, her dönemde ünlerini sürdürmüş olan Diyarbakır (Amida) ve Urfa (Edessa) dir. Iustinianus, bu kentlerin durumlarına göre, tehlikelere karşı güçlerini orantıladı. Skythia atlılarının beceriksiz saldırılarına karşı, çoğunlukla bir şarampol ve kazıklı set yeterli olabiliyordu. Büyük kralın silahlarına ve para gücüne dayanan düzenli bir kuşatmayı önlemek için başka önlemler de gerekiyordu. Deneyimli mühendisleri, derin lâğımlar açmayı ve yeri tabyaların yüksekliğince havaya uçurmayı biliyorlardı. Savaş makinaları (mancınık) ile, en güçlü mazgalları deviriyorlar, kimi zaman da, filler üzerine yerleştirdikleri devinimli savaş kulelerini, saflar halinde saldırıya geçiriyorlardı. Doğu'nun büyük kentlerinde, yeryüzünün elverişsiz durumu, halkının büyük çabasıyla gideriliyor ve bu halk, yurdunu ve dinini savunma işinde askerî garnizona yardımcı oluyordu. Tanrı'nın Oğlu'na aslı astarı olmadığı halde maledilen söz vermeye göre "Edessa (Urfa) düşmanlarca alınamaz" sözü, tüm hemşehrilerin gönlünü güvenle dolduruyor ve kuşatıcıların korkusunu körükleyerek atılganlık duygularını karartıyordu[240]. Armenia ve Mezopotamya'nın iç kentleri özenle berkitildi. Irmak kıyılarında ve öbür yerlerdeki kimi geçitleri denetim altında tutmak amacıyla yerleştirilen tüm asker birlikleri taşla ya da ivedi olarak toprak ve tuğlayla güçlü biçimde meydana geti-

rilen tabyalarla berkitildi. Iustinianus, bütün durum ve konumları inceliyordu. Onun tehlikeli önlemleri, Roma ile Pers devletleri arasındaki kopukluklardan ve savaşlardan habersiz olan ve her iki yandaki aileleri kız alıp vermeler ve karşılıklı ticaretlerle birbirine bağlayan ayrık kesimlerdeki yerleşim merkezlerini savaş alanı durumuna soktu. Fırat'ın batısında bir kum çölü altıyüz milden artık bir genişlikle Kızıldeniz'e uzanmaktadır. Doğa, her iki yarışmacı imparatorluğun tutkulu girişimlerine bu alanda karşı çıkmıştır. Muhammed'den önce, yalnız hırsızlık yanlarıyla kendini belli eden Araplar korkulan kişiler oldular. Barışın esinlediği kendini beğenmişlik güvenliği ortamında, imparatorluğun, düşman için en kolay bölgesi olan Suriye berkitişimleri savsaklandı.

İRAN KRALI FİRUZ (PEROZES)'UN ÖLÜMÜ (484)

Seksen yıl süren saldırmazlık antlaşması, iki ulusun karşılıklı düşmanlığını, hiç değilse bu düşmanlığın etkilerini askıya almıştı. Zenon'un bir elçisi, atak ve talihsiz Perozes'in Nephthalitler'e veya Ak Hunlar'a karşı giriştiği bir seferde ona eşlik etmişti. Nephthalitler veya Ak Hunlar'ın kralları, zümrütlerle bezenmiş bir tahtta oturuyor ve ikibin fil ile desteklenen süvarileri Hazar denizinden Hindistan krallığına dek fetihlerini yaymış bulunuyorlardı[241]. Düşmanlarının savaş kurnazlığı yüzünden, değerlerini işe yaramaz ve kaçışlarını olanaksız kılan bir duruma iki kez düştüler. Hunlar, bir Barbar hükümdarının büyüklüğü önünde tapınırcasına eğilmek zorunda bıraktıkları *büyük kralı* ger gönderdiler. Perozes'e, niyetini doğan güneşe doğru yöneltmeyi öğütleyen Magus'ların (*Mûbit* 'lerin) davranışı da bu küçük düşmüş olmanın utancını pek azaltamadı. Kyros'un ardılı, öfkesine kapılarak, tehlikeyi ve minneti unuttu. Bu öfkeyle yeniden saldırıya geçince yaşamını da, ordusunu da yitirdi[242]. Perozes'in ölümü, Persia'yı yabancıları ve iç düşmanlarına teslim etmiş oldu.

Oğlu Cabades veya Kobad'ın, tutku ya da öç alma tasarımlarını geliştirip tamamlayabilmesi için oniki yıl geçmesi gerekecekti[243].

PERS SAVAŞI 502-505

Anastasius'un insanlıktan uzak pintiliği, Romalılara karşı savaş açılmasına neden ya da bahane oldu[245]. Hunlar ve Araplar, Pers bayrağı altında yürüyüşe geçtiler. Doğu Anadolu ve Mezopotamya kentlerinin berkitilmesi o tarihlerde henüz tamamlanmamıştı ya da bu kaleler yıkıntı halindeydi. İmparator, başarıyla savunamadıkları kenti birkaç günde teslim eden ve Theodosiopolis yangınının bu öngörüşlü tutumlarını haklı çıkaran Martyropolislilere ve buranın valisine teşekkür etti. Diyarbakır uzun ve öldürücü bir kuşatmaya dayandı. Üç aydan beri saldırılarını sürdüren Cabades, başarı kazanması yolunda hiçbir umudu olmadan ellibin askerini yitirdi. Magus'lar, kalelerin üzerine çıkarak en gizli çekiciliklerini kuşatıcıların gözlerine sergileyen kadınların bu uygunsuz davranışlarından Persler için elverişli anlamlar çıkarmaya boşyere çabalıyorlardı. Bir gece Persler, sessizce kalenin bir kulesine merdiven dayayarak çıktılar. Bu kule, gündüzki bayramda dinsel törenler dolayısıyla yorulmuş bulunan askerlerin yerine iki keşişçe korunuyordu. Onlar da uyuyakalmışlardı. Tanyeri ağarırken merdivenler kondu; Cabades'in orada oluşu, kesin buyrukları ve alçakları korkutan kılıcı, Persler'i yenmeye zorladı. Kılıcı kınına girmeden önce savaş, seksenbin kişinin bu girişimde ölmesiyle sonuçlandı. Gerçekte savaş üç yıl daha sürdü ve bu mutsuz sınır savaşın bütün kötülüklerine sahne oldu. Anastasius'un altını çok geç sunuldu, askerlerinin sayısı generallerinin sayısıyla işe yaramaz hale geldi. Ülke, canlılarla ölülerin yırtıcı hayvanlara bırakıldığı ıssız alan görünümü aldı. Urfa'nın dayanması ve ganimetin yokluğu Cabades'ın ruhunu barışla bağdaştırdı. Fetihlerini aşırı fiyatla sattı. Aynı sınır insan kanı ve kırımıyla iki imparatorluğu ayırmayı sürdürdü.

Bu mutsuzlukların yeniden meydana gelmesini önlemek isteyen Anastasius, öyle bir yeni koloni kurmaya karar verdi ki, bu koloni, Perslerin gücüne karşı çıkan, bu nedenle de, garnizon Asur'a doğru uzaklarda bulunsun ve savaşın Pers topraklarında geçmesi sağlanabilsin... Bu amaçla, Nisibis (Nizip)'ten ondört mil, Tigris'ten (Dicle) dört gün uzakta kurulu Dara[245] kentini güzelleştirdi ve buraya insanlar getirerek yerleştirdi. Iustinianus, Anastasius'un döneminde meydana getirilmiş yapıtları yetkinleştirdi. Daha az önemli yerlerin üzerinde durmaksızın, o yüzyılın askerî mimarlığı üzerine bize kanı verebilecek Dara berkitimlerini inceleyeceğiz. Yer, birbirinden elli adım aralığı bulunan iki duvarla çevriliydi. İç duvarın gücü ve güzelliği karşısında hayranlık duymamak mümkün değildi. Altmış ayak yüksekliği vardı, kuleler yüz ayak yüksekliğindeydi. Askerlerin düşman üzerine ok attığı burçlar küçüktü, ama sayıları çoktu. Askerler çifte dehlizle örtülü tabya boyunca postalanıyorlardı. Kulelerin doruğunda, büyük ve güvenli bir düzlük görünüyordu. Görünüşe göre, dış duvar daha alçaktı ama sağlamdı. Dört köşe kuleler kale alanıyla korunuyordu. Sert ve kayalıklı toprak, lâğım döşeyen askerlerin aygıtlarını işlemez hale sokuyordu. Güneydoğu yönünde, yarım ay biçiminde ilerleyen yeni bir aygıt, düşmanın yaklaşmasını geciktiriyordu. Bir dere çift ve üçlü hendekleri suyla dolduruyordu. Ayrıca, çok bilgili çalışmalarla kurulan düzenlemelere göre, kente su veriliyor, kuşatıcılar bundan yoksun bırakılıyor, doğal ya da gerekli hallerde oluşturulan taşmaların zararlı olmaması sağlanıyordu. Altmış yıl boyunca Dara, kurucusunca istenen görevi yerine getirdi ve bu kalenin yapılmış olmasını iki imparatorluk arasında imzalanmış bulunan barış antlaşmasına aykırı olarak gören Persler kaygı duymaya devam ettiler.

HAZAR KAPILARI YA DA IBERIA KAPILARI

Karadeniz'le Hazar Denizi arasında Kafkas dağ kolları, her yönde Kolkhos, Iberia ve Albania'dan geçer. Eskilerin ve yenilerin coğrafyası, ülkeyi kuzeyden güneye açan iki geçidi ya da kapıyı çok zaman birbirine karıştırmıştır. Hazar ya da Albania kapılarının adı, dağlarla deniz arasında dar bir tepenin sağrısını işgal eden Derbend olarak alınabilir[246]. Bu ülkede söylenegelen sözlere inanırsak kent, Grekler'ce kurulmuştur. Pers kralları, düşmanlar için tehlikeli olan bu geçidi, bir dalgakıran, çift duvar ve demir kapılarla berkitmişlerdir. Iberia kapıları[247] Kafkasya'nın ortasındadır. Bu, Iberia'nın ya da Gürcistan'ın kuzeyinden Don ve Volga'ya uzanan ovaya açılan altı mil uzunluğundaki dar bir geçittir. İskender'in, belki de ardıllarından birisinin yaptırdığı bir kale bu önemli geçide egemendi. Burası, fetih hakkı olarak ya da kalıtım yoluyla bir Hun hükümdarının eline geçmiş, o da, pek aşırı olmayan bir bedelle imparatora vermeyi önermişti. Ne var ki, Anastasius görüşmeyi sürdürdüğü, giderleri ve uzaklığı hesaplamaya koyulduğu sırada daha uyanık bir yarışmacı çıkageldi ve Cabades, bu Kafkas geçidine sahip oldu. Albania ve Iberia kapıları "Skythia atlılarına en kısa ve en az güçlüğü olan yollarla, bir Arap halifesinin[248] ve bir Rus fatihinin[249] ilgisini çeken Gog ve Magog doğal rampası, dağların alnacını baştanbaşa örtüyordu. Yeni bir betimlemeye göre, yirmibir uzunluk ya da yükseklikteki yedi ayak kalınlıkta, demirsiz ve çimentosuz (horasansız) olarak tutunan taşlar, tepelerden ve Dağıstan'la Gürcistan koyakları arasında Derbend kıyılarından üçyüz milden fazla duvar oluştururlar. Hiçbir boşdüşünceye kapılmaksızın inanmak gerekir ki, Cabades'in politik görüşü bu büyük işe girişmeye onu yönlendirmişti. Yine, hiçbir tansığın varlığını düşünmeksizin, Romalılara Chosroes adıyla korkunç gelen, Doğulular içinse *Nuşirevan* adı altında sevgiyle

anlaşıldığı oğlunca bu girişim sonuçlandırılmıştır. Pers hükümdarı barışın ve savaşın anahtarlarını elinde bulunduruyordu. Ne var ki, bütün anlaşmalarda, iki imparatorluğu da Skythialılar'ın akınlarına karşı koruyacak ortak bir engelin giderlerini Iustinianus'un da paylaşmasına değgin özel bir koşul koymaktan da geri kalmadı[250].

ATİNA OKULLARI

Iustinianus, bunca akıllı ve bunca kahraman yetiştiren Atina okulları ile Roma konsüllüğünü kapatarak kaldırdı. Bu iki kuruluş da eski parlaklıklarını artık sürdüremez durumdaydılar. Öyle de olsa, eski ve saygıdeğer özenleri yok eden hükümdarın cimriliği ve güvensizliği, haklı olarak, kınanabilir. Atinalılar Persler'i yendikleri zaman İyonia felsefesini ve Sicilya rhetoriğini benimsemişlerdi. Bu etüdler, erkek nüfus sayısının en çok otuzbin olduğu bir kentin malı olmuş ve bu kent, bir kuşak boyunca birçok yüzyılın ve milyonlarca insanın üretebileceği ökeyi (dehâyı) sunmuştur. Platon ve Ksenophon toplumunda yaşamış olan Isokrates'e ilişkin yalın bir anı bile, insan doğasının saygınlığına duyduğumuz ilginin coşmasına yetebilmektedir[251]. Belki, tarihçi Thukydides'le, Sophokles'in Oidipus'unun ve Euripides'in Iphigeneia'sının ilk temsillerinde birlikte bulunmuşlardı. Öğrencileri Aeskhines ile Demosthenes, Stoacılar ve Epikurosçular'la aynı zamanda Atina'da dersler veren Theophrastos'un hocası Aristoteles'in önünde yurtseverlik tâcı üzerinde tartışıyorlardı[252]. Attika'nın genç insanlarına bol bol verilen bu denli güzel eğitim, yarışmacı kentlere de, hiç kıskançlık duyulmadan ulaştırılıyordu. Theophrastos'un ikibin öğretilisi (öğrencisi) vardı[253]. Söz sanatı (rhetorik) okulları, felsefe okulları denli çok sayıda olmalıydılar. Yerlerine, ivecenlikle başkaları geçen öğrenciler, hocalarının ününü, Hellen dili ve adı bilinen her yerde yayıyorlardı. İskender, onların adını utkularıyla yaydı. Atina sanatları, kendine özgürlüğü ve sözgeçirirliği

içerisinde yaşamlarını sürdürdüler. Makedonyalılar'ın Mısır'da ve Asya'da yerleştikleri çiftçiler, gözde tapınaklarında sanat tanrıçalarına tapmak için Ilissos kıyılarına gelmek üzere uzun hac seferlerine katlanıyorlardı. Lâtin fatihler, uyruklarının ve tutsaklarının derslerini yumuşak başlılıkla dinliyorlardı. Cicero ve Horatius adları Atina okullarının çizelgelerinin üzerinde bulunuyordu. Roma'nın eğemenliği iyice yerleşince, İtalya, Afrika ve Britanya insanları, Akademeia bahçelerinde Doğulu okul arkadaşlarıyla konuşup anlaşmaya başlıyorlardı.

Felsefe ve uzdillik üzerine yapılan incelemeler, araştırma özgürlüğünü özendiren ve yalnızca inandırıcı güce saygı duyan bir halkçı devletçe hoş karşılanır. Yunan ve Roma cumhuriyetlerinde yurtseverlik ve tutku, söz sanatından daha güçlü bir araç değillerdi. Güzel söz söyleme (rhetorik) okulları devlet adamları ve yasa koyucuları için meslek okulu hizmeti de görüyordu. Açık tartışmaların artık yapılmadığı dönemde, sözen (hatip), soylu avukatlık mesleğinde, suçsuzun ve adaletin davasını dile getirebiliyordu; övgü söylevlerini ticaret alanında güzel sözlerle belirtiyordu. Aynı kurallar, safsatacının tumturaklı konuşmalarında ve en açık tarih ürünlerinde de kullanılıyordu. Tanrı'nın, insanın ve evrenin doğasını açıklamak savını güden kuralcılar, felsefe öğrencisinin merakını çekiyordu. Bu öğrenci, ruhuna hangisi uygun düşüyorsa, örneğin, Şüpheciler'le kendini şüpheye kaptırıyor, sorunları Stoacılar'la ele alarak işliyor, düşüncelerini Platon'unkilerle yüceltiyor, ya da Aristoteles'in sert diyalektiğine teslim oluyordu. Bu yarışmacı felsefe okullarının kendini beğenmişliği, erişilmesi olanaksız bir ruhsal mutluluk ve yetkinlik noktasını gösteriyordu. Ne var ki, ona ulaşmak için harcanan çabalar övünçlü ve yararlıydı. Zenon'un ve Epikouros'un bile öğrencileri acıya karşı nasıl davranılacağını ve nasıl dayanılacağını biliyorlardı. Petronius'un ve Seneca'nın ölümleri, güçsüzlüğü meydana çıkan bir zorbayı küçük düşürerek utanca boğmaya yetti.

Atina duvarları ışığı engelleyemiyordu. Eşsiz yazarları tüm insanlığa sesleniyorlardı. Bilim ustaları, sonraki zamanlarda, İtalya'yı, Asya'yı, Berytos'u aydınlatmaya gidiyorlar, yasaları incelemeye koyuluyorlardı. İskenderiye'deki bilimsel çalışma yerlerinde astronomi ve tıp üzerinde çalışıyorlardı. Ne var ki, Peloponnesos Savaşı'ndan Iustinianus'un saltanatına değin, rhetorik ve felsefe öğreniminde Atina okulları üstünlüklerini sürdürdüler. Çorak topraklar üzerine kurulmuş olan Atina, elverişliliklerini, temiz bir havaya, serbest deniz ulaşımcılığına ve İlkçağın başyapıtlarını elinde bulundurmasına borçluydu. Ticaret, ya da yönetim işleri arasıra bu kutsal özgürlüğü (inziva) bozuyordu. Son Atinalılar, ruhlarındaki canlılıkla, beğenilerindeki ve konuşmalarındaki arılıkla, toplumsal töreleriyle, hiç değilse atalarının yüce gönüllülüğünü belirten söylevleriyle kendilerini belli ediyorlardı. Platoncuların *Akademia*'sı, Gezimciler'in *Lykeion*'u, Stoacıların *Porticus*'u, Epikuros öğretililerinin *Bahçe*'si, kentin varoşlarında, ağaçlıklar arasında kurulmuş ve heykellerle süslenmişlerdi. Filozoflar, kapalı yerlerde kendilerini hapsetmeyerek, derslerini güzel ve geniş alanlarda yaptıkları gezintilerde veriyorlar, günün çeşitli saatlerini beden ve ruh alıştırmalarına ayırıyorlardı. Kurucularının dehası, bu kutsal yerlerde soluğunu sürdürüyordu. İnsan usunun ustalarına ardıl olma isteği, yüce duygulu bir ilerleme tutkusunu devindiriyordu. Aydınlanmış bir halkın serbest seçimleri, her değişiklikte adayların değerini saptıyordu. Atinalı profesörlerin geçim paraları, öğretililerince sağlanıyordu. Anlaşılan, hocanın ustalığına ve öğrencinin malî durumuna göre bu ücret, bir mna'dan bir talanton'a dek değişiyordu. Sophistlerin açgözlülüğüyle alay eden Isokrates bile, yüz öğretilisinin her birinden yaklaşık otuz sterling istiyordu. Bilgi karşılığı ödenecek ücret doğru ve saygındı. Bununla birlikte, aynı Isokrates, bu ücreti ilk kez alırken gözyaşlarını tutamadı. Stoacı'nın parayı lânetleyici dersi için ücret almaktan yüzü kızarabilirdi.

Sokrates'in öğrencileri olan Platon ya da Aristoteles'in da parayla bilim sattıklarına ilişkin bilgi alsaydım üzülürdüm. Yasalar, Atina felsefe okullarının birtakım toprak ve konut bağışı ve kalıtı kabullenebileceklerine izin vermişti. Epikouros, seksen mna'ya, ya da ikiyüz elli sterling'e satın almış olduğu bahçeleri öğretililerine bırakmıştı. Ayrıca onlara, sıradan yemeklerine ve her ay kutladıkları bayramlara yetecek ölçüde bir fon da bağışlamıştı[254]. Platon'un mal varlığı, yıllık üç altın lira ile başlamış, yavaş yavaş artarak, sekiz yüzyılın sonunda bin altın liraya ulaşmıştı[255]. Roma hükümdarlarının en erdemlileri ve en akıllıları Atina okullarını korumuşlardır. Hadrianus'un yaptırdığı kitaplık, tablolarla, heykellerle süslenmiş ve Phrygia mermerinden yüz kolonla tutulan kaymak taşından tavanlı bir sütunlu kemer altında kurulmuştu. Antoninus'ların yücegönüllülüğü, bilim ustalarına devlet aylığı bağlanmasını sağladı. Tüm siyasa, dil sanatı, Platoncu, Peripatetik, Stoacı ve Epikourosçu felsefe profesörleri yıllık onbin drahmi ya da üçyüz sterling'ten çok ücret alıyorlardı[256]. Marcus Aurelius'un ölümünden sonra, profesörlerin ayrıcalıkları gibi, bu eli açıklıklar da kaldırıldı, yeniden kondu, azaltıldı ve yeniden genişletildi. Constantinus'un ardılları zamanında, bu nokta üzerinde imparatorluk görkeminin izine rastlanmaktadır. Ne var ki, imparatorların keyfi yardım davranışları, değersiz konulara yöneldikçe Atinalı filozoflar, herhalde bağımsızlık zamanlarını ve yoksulluklarını arar duruma düşüyorlardı[257]. Belirtmek gerekir ki, Antoninus'ların yardımları dört yarışmacı felsefe topluluğuna eşit olarak dağılıyordu; bunların hepsi yararlı görülüyor, hiç değilse hiçbiri öbürlerinden daha az mâsum sayılmıyordu. Atina'nın övüncü olan Sokrates, ölümüyle onun için bir kınama konusu olmuştu. Epikouros'un ilk dersleri Atinalıların dindar kulaklarını öylesine rahatsız etti ki, tanrıların doğası üzerindeki boş tartışmalara ancak onun ve hasımlarının sürgüne uğratılmalarıyla son verilmiş oldu. Atinalılar, ertesi yıl kararlarını geri aldılar; okulların özgürlüğünü

yeniden kurdular ve deneyimle şunu öğrendiler ki, dinsel sistemlerdeki ayrılıklar filozofların ruhsal karakterini hiçbir biçimde etkileyemiyordu[258].

JUSTINIANUS'ÇA VARLIKLARINA SON VERİLDİ

Atina okulları için Gotlar'ın silahları, temsilcilerinin tüm sorunlarını bir inanç maddesiyle kesip atan, inanmayanı ya da şüpheciyi sonsuz ateşler içerisinde yanmaya mahkûm eden yeni bir dinin ortaya çıkmasına oranla, daha az mutsuzluk getirmişti. Çok sayıda, can sıkıcı dinsel tartışmalar, kalbin bozukluğunu ve ruhun zayıflığını tanıtlamıştır. İlkçağın akıl ustalarının kişiliğinde insan aklının onuruna saldırıldı ve dinsel doktrine ya da yalın bir inananın karakterine pek uygun olmayan felsefî araştırmalar kara listeye alındı. Platon'un kalkıp görse yüzünü kızartacak olan Platoncular topluluğu, bu kara listenin dışında kalan tek felsefe oldu ve usta'nın yüce kuramına birtakım boşinançlar ve sihirbazlık uygulamaları karıştırıldı. Hristiyan dünyasının ortasında yalnız kalan Platoncular, her an kendi başlarını yiyecek ister sivil ister kilise yönetimine karşı gizli bir nefrete kendilerini kaptırıyorlardı.

PROKLOS (PROCLUS)

Iulianus'un ölümünden aşağı yukarı yüzyıl sonra[259], Proklos'un, Akademia kürsüsüne oturmasına izin verildi[260]. Bir günde beş ders veriyor, yediyüz dize söylüyordu. Kavrayışlı zekâsıyle ahlakın ve metafiziğin en soyut sorunlarını çözümlemiş ve Hristiyanlar'ın dünyanın yaratılışına değgin doktrinlerine karşı onsekiz uslamlama önermekten çekinmemişti. Ne var ki, bu incelemelerinin arasında, tüm dünyanın yurttaşı olan filozofun kendi tanrılarının rahibi olduğuna inanarak, gizlice bağlı olduğu ve yerlerde devrilmiş heykelleri bulunan Pan, Asklepios ve Minerva tanrılarıyla söyleşiyordu.

Ölümü, bir güneş tutulması olarak nitelendirildi. Yaşamı, öğrencisi Isidoros'ta olduğu gibi[261], bilgin öğrencilerinden ikisi tarafından derlenmiş olup, insan usunun ikinci çocukluğunun acıklı bir tablosu gibi sunulmaktadır. Ancak, Platon kalıtçılığının altın zinciri diye gönül alıcı dille adlandırılan bu topluluk, Proklos'un ölümünden Iustinianus'un Atina okullarını sonsuz suskunluğa sokmasına dek kırkdört yıl daha yaşadı. Iustinianus'un davranışı, Grekler'in bilimine ve aşırı boşinançlarına bağlı bu az sayıdaki insanları acıya ve nefrete boğdu. Dostluğun birbirine bağladığı yedi filozof, Diogenes, Hermias, Eulalius, Priscien, Damascius, İsidore ve Simplicius hükümdarının dinin benimsemiyorlardı. Kendi ülkelerinde ellerinden alınan özgürlüğün yabancı topraklarda aramayı kararlaştırdılar. Platon çumhuriyetinin zorba Pers yönetiminde bulunduğunu duymuşlar ve buna saflkla inanmışlardı; bu inanışlarına göre, oradaki yurtsever kral ulusların en talihlisi ve en erdemlisini yönetiyordu. Persia'nın da, dünyanın tüm ülkelerine benzer bir yer olduğunu anlamakta gecikmediler. Nuşirevan (Hüsrev) da, uyguladığı felsefeye karşın, boş, kıyıcı ve tutkulu bir kimseydi. Magus'lar (Mûbit'ler) arasında bağnazlık ve hoşgörüsüzlük egemendi. Soylular kendini beğenmiş, gözdeler aşağılık ve yöneticiler adaletsizdi. Kimi zaman suçlukurtuluyor, masumlar eziliyordu. Böyle aldanmış olduklarını anlayınca Persler'in gerçek erdemlerini de pek iyi seçemediler. Çok sayıda karılı ve kumalı yaşam, ölülerin toprağa gömülerek ya da yakılarak ortadan kaldırılması yerine onların köpeklere ve akbabalara bırakılması, filozofluklarıyla bağdaşmayınca Persler'i kınamalarına yol açtı. Telaşla dönmeleri pişmanlıklarını gösteriyordu. Bir Barbar sarayında talih ve zenginlik elde etmektense imparatorluk sınırları içerisinde ölmeyi yeğlediklerini açıkça dile getirdiler. Bu

yolculuk onlara Nuşirevan'ı onurlandıran bir iyilik yapmasına da olanak verdi. Sarayına gelmiş bulunan yedi us adamının, Pagan uyruklarına karşı Iustinianus'ça çıkartılan ceza yasalarından bağışık olmalarını istedi, ve bu güçlü aracı, barış antlaşmasında açıkça göstermiş olduğu bu ayrıcalığa uyulup uyulmadığını titizlikle izledi[263].

SON FİLOZOFLAR

Simplikios ve arkadaşları barış ve bilinmezlik içerisinde yaşamlarını tamamladılar. Hiç öğretili bırakmadılar. Kimi eksikliklerine karşın, sayılabilen Grek filozoflarının uzun çizelgesini, çağdaşlarının en akıllı ve en erdemlileri olarak tamamladılar. Simplikios'un yazdıkları bize ulaşmıştır. Aristoteles üzerine kaleme aldığı eleştirmeli fizik ve metafizik araştırmaları o zamanki ününü artık yitirmiştir. Ancak, Epiktetos'un moral'ine yaptığı yorum ulusların kitaplıklarında, klâsik bir yapıt olarak saklanmakta, Tanrı doğasında ve insanda istenci yönetmeyi, yüreği arıtmayı ve sağduyuyu güçlendirmeyi esinleyiciliğine hayranlık duyulmaktadır.

ROMA KONSÜLLÜĞÜ'NÜN IUSTINIANUS'ÇA ORTADAN KALDIRILMASI -541

Pythagoras'ın felsefeye ad vermeyi imgelediği zamana doğru Yaşlı Brutus Roma'da özgürlükle konsüllüğü kuruyordu. Fırsat düştükçe, büyük yetkiler verilmiş, sonraları da bu yetkilerin gölgesinde kalmış ve boş bir addan başka birşey olmayan duruma gelen konsül saygınlığının geçirdiği dönüşümlere kitabımızda işaret ettik.

Senatoda ve orduda barış ve savaş zamanlarındaki işleri yürüten büyük devlet görevlilerini oldum olası halk seçerken bu

yetki daha sonraları imparatorlara geçmiştir. Ne var ki, gücünü yitirmiş olmasına karşın, bu eski saygınlık, Romalılar ve barbarlarca, bir gelenek olarak, uzun süre ululanmıştır. Teodorik'in konsüllüğü bir Got tarihçisince şan ve şeref'in doruğu olarak görülmektedir[264]. İtalya kralı, tahtın kaygılarına katılmadığı halde ondan ışık alan yılın bu talihli gözdelerini kutlamaktaydı. Bu kuruluşun doğmasından bir yıl sonra, Roma ve Konstantinopolis hükümdarınca, yıla ve halka tarih ve bayram olanağı vermek için, birlikte yıllık iki konsül atanmıştı. Zengin kimselerin ve kendini beğenmiş yurttaşların, eskileri geride bırakacak biçimde savurganlık yaptıkları bu şenliğin giderleri, hiç farkına varılmadan seksenbin sterline vardı. Akıllı senatörler, kendilerini iflâsa sürükleyen anlamsız onurları kabul etmiyorlardı. Bana öyle geliyor ki, Konsüllük takviminin son dönemindeki çok sayıda boşluklar böyle açıklanabilir. Iustinianus'un öncülleri, pek zengin olmayan adayları hazineden desteklemişlerdi. Bu cimri hükümdar, onlara tasarruf etmelerini ve tören giderleri üzerinde ayarlama yapmalarını salık verdi[265]. Fermanıyla at ve araba koşuları, atletler ve yabanıl hayvanlar savaşımı, konserler ve tiyatro pantomimleri yedi oyuna indirgendi. Halka bol bol dağıtılırken gürültü, patırtı ve sarhoşluk yaratan altın madalyaların yerine küçük gümüş paralar kullanılmasını buyurdu. Bu önlemler ve imparatorun kendisince bunlara uyulmasına karşın, Iustinianus'un tahta çıkışının onüçüncü yılında konsüllük kuruluşu sona erdirildi ve böylece, Romalılara eski özgürlüklerini sürekli olarak anımsatan bir adın ortadan kalkmış olması bu hükümdarın zorba karakterini mutlu kıldı[266]. Ancak, bir yıl süreli konsüllüğün anısı, halkların gönlünde sürekli olarak yaşıyordu. Büyük bir arzuyla onun çarçabuk yeniden kurulmasını istiyorlardı. Saltanatlarının ilk yılında konsül adı alma kayrasında bulunan birçok hükümdara alkış tutuldu. Bu saygınlık putunun, buyrukla yürütmesini durdurmuş olduğu konsüllük, onun (Iustinianus) ölümünden üçyüz yıl sonra, yasayla kaldırılabildi[267].

Her yılı bir magistratus'un adıyla ayırd etmek gibi karışık yöntem yerine, sürekli bir tarih sistemi kuruldu. Yunanlılar, *Septuaginta*'nın anlatışına göre dünyanın yaratılışından başlayan bir tarih hesaplıyorlardı[268]. İsa'nın doğuşundan başlatılan Lâtin tarihi Şarlman (Charlemagne) çağında yürürlüğe girdi[269].

BÖLÜM XLI

IUSTINIANUS'UN BATIDAKİ FETİHLERİ - BELISARIOS'UN KARAKTERİ VE İLK SAVAŞLARI - VANDALLAR'IN AFRİKA'DAKİ KRALLIĞINI ELE GEÇİRMESİ VE ORTADAN KALDIRMASI - UTKUSU - GOTLAR'LA SAVAŞ - SİCİLYA'YI, NAPOLİ'Yİ VE ROMA'YI ALMASI - GOTLAR'IN ROMA'YI KUŞATMASI - GERİ ÇEKİLMELERİ VE YİTİKLERİ - RAVENNA'NIN ALINIŞI - BELISARIOS'UN UTKUSU - MUTSUZLUKLARI VE AİLE ACILARI

IUSTINIANUS AFRİKA'YI ELE GEÇİRMEYE KARAR VERİYOR - 533

Batı imparatorluğunun çöküşünden yaklaşık elli yıl sonra Iustinianus tahta çıktığı sırada Got ve Vandal krallıkları sağlam ve -sanki- yasal bir biçimde Avrupa'da yerleşmiş gibiydiler. Romalılar'a, kazandıkları utkularla verilmiş olan sanlar, barbarların kılıcıyla işleyen aynı adaletle silinmiş bulunuyordu. Boyunduruk altına alınmış ulusların ikinci ve üçüncü kuşaklarınca yenilenmiş olan antlaşmalar ve bağlılık yeminleri, fetih hakkının daha saygın yaptırımına olanak veriyordu. Hristiyanlık ve deneyim, tanrıların, dünyadaki ulusların üzerinde egemenlik sürdürmeyi Roma'ya özgü kıldıklarına ilişkin boşinanca dayalı umudu benimsemiyorlardı. Ne

var ki, sonsuz ve yıkılmaz bir egemenlik için ileri sürülmüş bu gururlu savı askerler artık uygulayamaz duruma gelince, düşünceleri kimi zaman yeni çağ hukuk (içtihat) okullarında yol göstericilik yapan devlet ve yasa adamları, terketmiş oldukları gücü ussal yolla değerlendirme umarlarını araştırıyorlardı. Roma, imparatorluk erguvanını yitirdiği anda, Konstantinopolis hükümdarları, yanlız başlarına, krallık asâsını ellerine almışlar, konsüller ve *caesarlarca* sahip çıkılmış olan yerlerin kalıtım yoluyle kendilerine kalmış olduğunu ileri sürmüşlerdi. Böylece Batı'daki uyruklarını din sapkınlarına ve barbarlara karşı güven içerisinde tutabileceklerini düşündüler. Bu çok geniş planın eyleme geçirilmesi işi Iustinianus'e kalmış oldu. Saltanatının ilk beş yılında, hiç istemediği halde, Persli'lere karşı çok pahalıya oturan yararsız bir savaşla uğraştı. Sonunda, tutkusu gururunu yendi ve dörtyüz kırkbin sterlin karşılığında, her iki ulusun da sonsuz barış adına onurlandıkları geçici bir silah bırakışması'nı elde etti. Doğu'dan yana korkusu kalmayınca, ordularını Vandal'lara karşı kullanabilirdi; Afrika'nın iç durumu geçerli bir bahane yaratıyor ve Roma kuvvetlerine büyük yardımlar vâdediliyordu[270].

VANDALLAR'IN DURUMU, HİLDERİK 523-530

Afrika krallığını kurmuş olan hükümdarın tutsu (vasiyet)'suna göre konulan kalıtım düzeni gereğince, Vandal prenslerinin yaşça en büyüğü Hilderik, babasının zorbalıkla yönetmiş olduğu tahta çıkmış bulunuyordu. Bu, bir fatihin torunuydu. Ne var ki, karakterindeki yumuşaklık nedeniyle bağışlama ve barış ilkelerini benimsemişti. Bir fermanla ikiyüz piskoposun kiliselerine geri dönmelerine ve Atanasius simgesinin serbestçe kullanılmasına izin vermesi onun tahta çıkışıyle gerçekleşti[271]. Katolikler, savlarının çok altında bulunan bir kayra (lutuf)'yı soğuk karşıladılar. Hilderik'in erdemleri, yurttaşlarının boşinançlarını yaraladı.

Ariusçü papazlar onu gizli bir dini geri getirici (Apostat) olarak gördüler; askerler ise, atalarının gözüpekliğine sahip olmamakla onu açıktan açığa eleştirdiler. Elçilerinin Bizans sarayında utanç verici görüşmelere giriştiklerinden kuşku duyuldu. Vandallar'ın Akhileus (Aşil)'ü adı verilen generali, yarı çıplak ve disiplinsiz Mağripliler karşısında bir savaş yitirdi[272].

GELİMER 530-534

Gelimer, genel hoşnutsuzluğu büsbütün artırıyordu. Yaşı, soyluluğu ve savaşlardaki ünüyle, taht üzerinde hak ileri sürerek, ulusun isteğiyle yönetimin dizginlerini eline aldı. Mutsuz hükümdar, karşı koyamadan, kendini hapiste buldu. Sıkı gözetim altındaki bu hapisanede, danışmanlarından biri, yeğeni ve halkın saygısını yitirmiş olan Vandallar'ın Akhileus'ü de kapatılmış bulunuyorlardı. Iustinianus, mezhebinin gereği olarak dinsel özgürlüğün adalete uygunluğunu tanıyordu, Hilderik'in katolik uyrukları için gösterdiği hoşgörüden duygulanmıştı. Kendisi henüz Justinus'ün yeğeni durumundayken onunla ilişkileri olmuştu. Mektuplaşmalar ve armağan alıp vermeler bu ilişkilerini güçlendirmişti. İmparator bu dostluğu unutmamış ve Hilderik'in ülkesine arka arkaya iki elçi göndermişti. Tahtı ele geçirene, hayinlikten pişmanlık duyduğunu göstermesi için öğüt verdi ya daTanrı'nın ve Romalılar'ın hoşnutsuzluğuna neden olacak sertliklerden vazgeçmesini, aile ve kalıtım yasalarına saygı göstermesini, yaşlı ve hasta olan o kimseye, hükümdarlığını Kartaca tahtında erinç içinde, ya da Konstantinopolis sarayında geçirmesine izin vermesini istedi. Tutkular ve de belki daha ussal hesaplar, kendisine tehdit ve yukardan bakan bir tutumla yapılan uyarılara karşı Gelimer'de bir yansımaya olanak vermedi. Tutkusunu anlatmak için, Bizans sarayına karşı kullanılamayacak bir konuşma türünü seçti: Krallık işlevlerini kötü uygulayan en yüksek görevliyi

işinden almak ya da cezalandırmaya özgür halkların hakkı bulunduğu kuralını ileri sürdü. Tutuklu kral en sert davranışlara hedef oldu; yeğeninin gözleri oyuldu; gücüne ve uzakta bulunmasına güvenen kan dökücü Vandal, imparatorun kuru tehditlerini ve ağır aksak hazırlıklarını alaya aldı. Iustinianus, dostunu kurtarmaya ve onun öcünü almaya karar verdi. Gelimer de, kendi açısından, ele geçirmiş olduğu gücü sürdürmeye ant içti. Uygar ulusların yöntemlerine göre, savaşa başlamadan önce, her iki yan da, barışı istediklerini tumturaklı sözlerle belirttiler.

AFRİKA SAVAŞI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Afrika savaşı sözü, yalnız, yoksul olsa da vergiden bağışlanmış bulunan, korkak olduğu için askerlik hizmetinde de pek kullanılmayan Konstantinopolis'in işsiz güçsüz halk katmanından başka kimseyi sevindirmedi. Geçmişe bakarak geleceği değerlendiren aklıbaşında yurttaşlar, Basiliscus seferinde imparatorluğun uğradığı çok büyük insan ve para yitimini anımsıyorlardı. Pers sınırlarından getirilmiş birlikler, karada yaptıkları beş savaştan sonra, deniz yoluyla gitmekten, bilmedikleri bir ülkenin ikliminden ve askerlerinden çekiniyorlardı. Maliye yüksek görevlileri, ne denli becerebiliyorlarsa o denli, bir Afrika savaşının giderlerini, tasarlayabildikleri vergileri ve bunların toplanabilmesini hesaplıyorlar, bir yanlışlık yapmaları halinde canlarından, hiç değilse görevlerinden olmaktan korkuyorlardı. Kapadokyalı Yuan, kendisinden halk yararına bir çaba beklenemeyeceğinden, olsa olsa kişisel güdülerden esinlenerek, toplantıda, efendisinin isteklerine karşı çıktı. Böyle önemli bir utkunun gerektirdiği paranın bulunamayacağını söyledi. Birtakım güçlükleri belirtti ve belirsiz bir çıkış yolu gösterdi. "Kartaca'yı kuşatmak istiyorsunuz, dedi prefe, bu krallık, karadan gidildiğinde yüzkırk gün sürer; denizden ise, filonuzdan haber almanız için bir yıl geçmesi

gerekir[273]. Afrika yenilgiye uğratıldığında, onu korumak için Sicilya'yı ve İtalya'yı da almak gerekecektir. Başarı, başınıza yeni işler açacak, bir tek ters rastlantı, barbarların imparatorluğun içerisine girmesini olası kılabilecektir." Hükümdar, bu düşüncenin doğruluğuna içinden hak verdi. Her zaman sözdinler durumunda kalmış olan bir uyruğun bu ataklığı onu şaşırttı, onun kararını oluşturmaya yetmeyen kuşkularını dağıtacak bir ses olmasaydı belki Afrika savaşından vaz bile geçecekti. "Dinleyiniz bana malum olanı" diye şarlatan ve bağnaz bir Doğu piskoposu haykırdı: "İmparator, Tanrı, Afrika kilisesinin kurtulması için kutsal girişiminizden vazgeçmenizi istemiyor. Savaşların Tanrısı sizin bayrağınızın önünde yürüyecek, ve kendi oğlunun da düşmanları olan sizin düşmanlarınızı dağıtacaktır." Iustinianus, tam zamanında yetişen bir *gaipten haber*'e inanabilmişti. Danışmanlarının ussallığı sessizliğe dönüşmüştü. Bununla birlikte, Vandal krallığının sınırında Hilderik'in ya da Atanasius'ün dürtüklediği başkaldırı, onlara biraz umut verdi. Afrikalı Prudentius, Konstantinopolis sarayını, sayal niyetlerinden gizlice haberli kılmıştı, ve kendisine gönderilen birkaç birlik, Trablus eyaletini Romalıların egemenliği altına almaya yetmişti. Sardunya'da bulunan yiğit barbar komutan Godas, gaspediciye hizmet etmeyeceğini bildirdikten sonra, yükümlü bulunduğu vergiyi ödemeyi durdurdu ve kendisini verimli toprakları bulunan bu adada görmeye gelen Iustinianus'ün özel temsilcisiyle, krallık arma ve süslemeleriyle giyinik ve kalabalık koruyucu askerleriyle çevrili halde kabul ederek görüştü. Ayrılışmalar ve güvensizlik Vandallar'ın gücünü azaltıyordu. Halbuki, beri yandan, kahraman olarak tanınan Belisarios'un gözüpekliği, tüm uluslarca tanındı ve imparatorluk ordularının canlandırıcısı oldu.

BELİSARİOS' UN KARAKTERİ

Yeni Roma'nın Scipio (Skipio)'su Trakya'da dünyaya gelmiş,

anlaşıldığına göre, köylüler arasında büyümüştü[274]. Ünlü bir soy, özgür bir eğitim, yine özgürlükten doğan bir ilerleme yarışması iki Scipyo'nun erdemlerinde geliştirci rol oynamışlardı. Bütün bu elverişlilikler Belisarios için söz konusu değildi. Ağzı kalabalık sekreterinin suskunluğu, gençliğinde hiçbir övgüye değer duruma ulaşmadığını tanıtlamaktadır. Iustinianus'un muhafızları arasında, değerli ve kahraman haliyle hizmet etmişti ve efendisi tahta çıkınca, bu kişisel koruma görevinden bir süel birlik komutanlığına yükseltilmiştir. Bir görev arkadaşıyla Pers-Armenia'da güçlü bir akına katıldıktan ve onunla başarılarını paylaştıktan sonra düşmanın ilerlemesini durdurdu, önemli *Dara* üssüne geldi, kendisine bağlı yoldaşı ve utkularının özenli tarihçisi Procopios'u orada hizmetine aldı.

PERS SAVAŞI'NDAKİ HİZMETLERİ

Pers Mirronları, iyi talim görmüş kırkbin kişinin başında Dara berkitimlerini söküp atmaya gelmiş yurttaşlarına gücünü ve saatini saptıyarak kendisine bir banyo hazırlamalarını istemişti. Küstah bir tavırla, utkunun yorgunluğundan sonra serinlemek istediğini söylüyordu. Kendine göre bir hasım bulmuştu. Rütbesi Doğu kuvvetleri komutanıydı ve generaldi. Savaş sanatında kendisinden üstün olabilirdi ama, asker sayısı ve niteliği bakımlarından aşağı durumdaydı. Bu askerler de disiplinleri yetersiz ve az önce aldıkları yenilgilerle moralleri bozulmuş yirmi beşbin kadar Romalı ve yabancı erlerdi. Dara ovası savaş hilelerine ve tuzaklarına hiçbir olanak sağlamadığından, Belisarios, önce dik, sonra da paralel hatlarla uzayan ve düşman kanatlarıyle gerisine hakim sürvari birliklerini korumak için birliklerinin cephesini geniş bir hendeğin arkasına yerleştirdi. Romalıların merkez saflarında sarsıntı olmaya başladığı sırada bu süvarilerin hızlı ve bilinçli akını, utkuyu kazandırdı. Pers sancağı yere düşdü, *ölümsüzler*

kaçışa geçtiler, piyadeler kalkanlarını attılar ve yenilenler savaş alanında sekizbir ölü bıraktılar. Ertesi yıl, düşman çöl yönünden Suriye'ye girdi, Belisarios da, eyaletin yardımına koşmak için yirmibin askerle hareket etti. Bilgili önlemleriyle Perslileri bütün yaz boyunca devinimsiz bıraktı. Çelişkileri sırasında onları yakından sıkıştırdı. Her gece, düşmanın bir gün önce ele geçirdiği yerdeki kampı geri alıyordu. Askerlerinin sabırsızlığını önleyebilseydi, hiç kan dökmeden utkuya ulaşabilecekti. Övündükleri bu değer, savaştan kısa süre sonra ortaya çıktı. Hıristiyan Arapların kalleşlikleri ya da alçaklıkları sağ kanadı tehlikeye soktu. Sekizyüz savaşçıdan oluşan kıdemli Hunlar, saldıranların sayı çokluğu karşısında bitkin duruma düştüler. Isauryalılar'ın kaçış yolları kesildi. Roma piyadesi, solda dimdik ayakta kaldı. Atından inen Belisarios, umutsuzluğun verdiği yılmazlıkla başka yapacak şey kalmadığını askerlerine gösterdi. Fırat'a sırtlarını, düşmana yüzlerini döndürdüler. Bitişik halde duran kalkanlar üzerinde, sayısız, öldürücü oklar vurup kayıyordu. Pers süvarilerinin üstüste yaptıkları saldırılara mızraklarla geçilmez bir duvar oluşturdular. Çok uzun bir dayanmadan sonra, ordudan geri kalanlar, geceden ustalıkla yararlanarak kurtarıldı. Düzensizlik ve yüz karası içerisinde geri çekilen Pers generali böylesine yararsız bir başarı için ordusunun uğradığı bunca yitik karşısında bir bulunç hesaplaşması yapmış olmalıdır. Barışın yakınlaşması Belisarios'u Doğu sınırı korumacılığından kurtardı ve İstanbul'da başgösteren ayaklanma onu tam olarak imparatorun güvendiği komutan haline getirdi. Afrika savaşı genel toplantılara ve konsey görüşmelerine konu olunca, Roma generallerinden herbiri bu savaşı yönetmek için ondan korkuyorlardı. Sonunda Iustinianus bunun için en uygun olanını bildirince Belisarios'un seçilmiş olmasını hepbirlikte alkışlamakla birlikte ona gıpta da ettiler. Bizans sarayının töreleri, zaman zaman imparatoriçe Teodora'nın güvenini ya da hıncını üzerine çeken güzel ve ihtiyatlı

Antonina'nın kahramana gizlice yardım etmiş olmasından kuşkulanılmasına neden olmuştur. Antonina iğrenç bir soydan geliyordu. Ailesinde araba sürücüleri vardı, ve cinsel isteklerini dizginleyememesi çok utanç verici söylentilere yol açmıştı. Bütün bunlara karşın, ünlü kocası üzerinde uzun zaman kesin egemenliğini sürdürmüştü. Evlilik bağlılığındaki doğruluğu küçük düşürücü davranışlarda bulunmuşlarsa da, eşi Belisarios'a, tüm seferlerindeki tehlikelerde ve bütün yorgunluklarında onunla birlikte olarak yardım etmiştir[276].

AFRİKA SAVAŞI'NIN HAZIRLIKLARI - 533

Roma, Kartaca'ya karşı son kez olarak savaşacaktı, ve Afrika savaşının hazırlıkları bu büyük çekişmenin önemine uygun olmayan biçimde değildi. O zamanın tehlikeli töresine göre, Belisarios'un koruyucuları, komutanlarına özel bağlılık yemini ediyorlardı. Bunlar, ordunun en değerli askerleriydi. Hepsi, güçleri, vücut yapıları, atlarının ve zırh takımlarının güzelliği gözönünde tutularak seçilmişlerdi. Savaşa hazırlık talimlerinde titizce yetiştirilmeleri onları gözüpek kılıyor, birliklerinin ünü, tutku ve kazanç üzerine kişisel görüşleri değerlerini belirlemiş oluyordu. Herules'ler arasından en yiğit dörtyüzü, çabasıyle ünlü Faras (Pharas)'ın sancağı altında yürüyorlardı. Onların baskı altına alınamaz değerlilikleri Yunanlıların ve Suriyelilerin kölece sözdinler olmalarından dah açok hoşa gidiyordu. Massagetli ya da Hunlardan oluşturulan altıyüz kişilik takviye birliğini deniz seferine râzı edebilmek için birtakım hile ve düzen yollarına başvuruldu. Beşbin süvari ve onbin piyade, Afrika seferine çıkmak üzere İstanbul'da gemilerine bindirildi. Ancak, Trakya'dan ve Isauria'dan toplanmış piyade erlerinin çoğunluğu, hizmeti daha genel ve daha değerli olan süvariden aşağı tutuluyordu ve, Roma orduları başlıca güvenliğini İskit oklarına bırakıyordu. Asker adını söylemeyip güç

belâ hazırlanan savaşçılar diyen ve Homeros'un küçültücü anlamda kullandığı *okçu* sözcüğünü dillerine dolayan kötü niyetlilerin eleştirilerini Procopios şöyle yanıtlamaktadır[277]: "Truva savaş alanında belki şu çıplak delikanlılar görülüyordu, şu yalınayak, bir mezarın ya da bir arkadaşın kalkanı ardına saklanmış, yayı göğsüne doğru çekerek geren[278] ve zayıf eliyle öldürücü okları atan genç adamlardı bunlar. Bizim okçularımız ne çok gözüpeklikle yönettikleri atlara binen, başlarını ve omuzlarını koruyan zırhlı başlık ve kalkanları olan, bacaklarını örten zırhlı giysileri ve zincirli halkalardan beden örtüleriyle donatılan savaşçılardır. Sağ yanlarında bir sadak (okluk), sol yanlarındaysa bir kılıç taşıyorlar. Düşmana yaklaştıkları zaman kısa ve uzun mızrakları kullanmasını biliyorlar. Yararlandıkları oklar güçlü ve ağırdır. İvedi hallerde ya da geri çekilme durumlarında her yöne doğru yayları çekerek ok atabiliyorlar, önden vuruyorlar, arkalarından ve yandan vuruyorlar, yayın ipini göğüslerine doğru değil, sağ kulaklarına doğru çekiyorlar. Bunların oklarındaki hıza ve etkinliğe dayanabilecek bir zırh kolay kolay bulunmaz." İçerisinde yirmibin mürettebatı bulunan gemiler Mısır'dan, Sicilya'dan ve İyonya'dan gelerek İstanbul'da toplandılar. Bu gemilerin en küçüğü otuz tonluk (tonilatalık), en büyüğü ise beşyüztonluktu. Hepsinin ortalaması yüztonluk olan[279] bu gemilerle otuzbin asker ve gemici, beşbin at, silahlar, savaş makine ve gereçleri ve, yaklaşık üç üy sürecek yolculuk için gerekli su ve yiyecek maddeleri taşınacaktı. Uzun süreden beri ilk yüzyıllarındaki binlerce kürek vuruşlarıyle Akdenizde izler bırakan görkemli kadırgalar görünmüyordu. Düşman oklarına karşı korunmalı doksaniki hafif çektiri, İstanbullu ikibin babayiğit balıkçısıyle sefere çıkıyor ve Iustinianus'ün filosunu koruyordu. Tarihin adlarını verdiği yirmi iki generalin çoğu, sonradan Afrika ve İtalya savaşlarında da kendilerini göstermişlerdi. Denizde ve karada, imparatorunki denli salt güçle başkomutanlık yalnız Belisarios'a verilmişti. Deniz ve kara hizmet-

lerindeki ayrılam ye'ni zamanlarda uygulanmaktadır.

FİLONUN YOLA ÇIKIŞI. HAZİRAN 533

Bu altıyüz gemi, Iustinianus'un yedinci saltanat yılında ve hemen hemen gün dönümünde, saray bahçelerinin önünde savaş düzeninde sıralandılar. Başpiskopos dua etti, imparator son buyruklarını verdi; Belisarios'un borusu hareketi bildirdi, ve herkes, umutlarına ya da isteklerine göre, mutsuzlukları ya da başarıları anlatan yora (tâbir)'ları kaygıyle dile getirdi. Filo, önce Marmara Ereğlisi (Perintus ya da Heracle)'ne uğradı. Komutan, burada beşgün bekledikten sonra hükümdarca armağan olarak gönderilen Trakya atlarını teslim aldı. Sonra, Marmara'ya açıldı, Çanakkale boğazını geçmeye çalışırken, karşıdan gelen bir rüzgâr filoyu dört gün süreyle eski Abydos'da bekleme zorunda bıraktı. Burada Belisarios, çok dikkate değer sert ve keskin örnek oluşturan bir disiplin gösterisinde bulundu. Şarap içmiş iki Hun askeri, arkadaşlarından birini öldürmüşlerdi. Bütün ordu, aynı anda onları darağıcında asılmış halde görebildi. Onurlarının kırıldığını duyumsayan soydaşları, imparatorluğun kölelik yasalarını kınadılar, İskitlerin öfkeden ve istemeden olmuş eylemlerin hafif bir tazminatla yaptırıma uğratılmak gibi ayrıcalıklı işlemlerle yönetildiğini ileri sürdüler. Sızlanmaları, görünüşe göre doğruydu. Romalılar, düzensizliğe karşı aşırı tepki göstermiyorlar ve cezalandırmayı sevmiyorlardı. Belisarios'ün erkesi ve sözleri, doğmak üzere bulunan başkaldırıyı yatıştırdı: Toplanmış olan birliklerine adaletin zorunluğunu, disiplinin önemini, dinin ve erdemin ödülünü, işlenen öldürme olayının kötülüğünü anlattı ve suçluların sarhoş olmaları, bağışlanmaları şöyle dursun, suçlarını daha da arttırdığını sözlerine ekledi[280]. Yunanlıların Truva kuşatmasından sonra doksanaltı saatte aldıkları[281] Çanakkale ile Peloponez arasındaki denizi Romalılar'ın filosu, yelkenlerindeki kızarmayla günün doğuşunu

anlayan ve büyük direğin tepesindeki fenerlerle geceleyin de yol alan baştaki kılavuz gemisini izleyerek geçti. Matapan burnunu arkada bırakıp adaların arasında kalınca, kaptanlara, gemilerin arasındaki uzaklıkları bozmamaları için uyarıda bulunuldu. Rüzgâr biraz sert olsa da elverişli sayılırdı. Böylece ereğe ulaşıldı, birlikler, Mesina boğazında Meton'a esenlikle çıkarıldılar, burada bir süre dinlendiler. Oraya dek geçen yolculukta, güçlülük (iktidar) biçimine bürünmüş açgözlülüğün, askerlerin yaşamlarıyle oyuncak gibi oynadığının farkına vardılar. Romalıların ekmekleri ya da bisküvileri, her zaman olduğu gibi iki kez fırında pişiyordu, ve birlikler, bu pişirimin firesi olarak dörtte bir azalmaya seve seve râzı oluyorlardı. Kapadokyalı Yuan, bu utanç verici çıkarı elde etmeyi ve odundan tasarruf sağlamayı istediğinden, unun, Konstantinopolis hamamlarının ateşinde hafifçe pişirilmesini emretmişti. Çuvallar açılınca, orduya, küflenmeye yüztutmuş yumaşak kırıntılar dağıtıldı. Bu denli, esenliğe dokunan bir yiyecek maddesi, iklim koşulları ve mevsimin de etkisiyle, kısa sürede bir salgın hastalığa neden oldu ve bu yüzden beşyüz asker öldü. Belisarios, Meton'dan sağladığı taze ekmekle hastaların iyileştirilmesini başardı ve prefeye kızgınlığını açıkça belli etti. Bu sızlanmalardan üzülen imparator, generali beğeni ve övgüyle takdir ettiyse de öbürünü cezalandırmadı. Kaptanlar, Meton limanından, Peloponez'in batı kıyısı boyunca Zakyntus ya da Zante adasına uzandılar. İyonya denizinde yapacakları yüz fersahlık arayı aşmaya henüz başlamamışlardı ki yolculuğun bu bölümü onlar için zor olacağa benziyordu. Hava yatıştı, bu geçiş onaltı gün sürdü. Herşeyi düşünen Antonina, cam şişeler içinde su depolamamış ve bunları da gemide güneş ışınlarının giremeyeceği bir köşeye yerleştirmemiş olsaydı Belisarios bile susuzluk korkusu geçirecekti. Birlikler, sonunda, Sicilya'nın güney kıyısındaki Kaukana'da[282] konuksever bir kente kavuştular. Adayı Teodorik'in kızı ve torunu adına yöneten Got subayları, Iustinianus'un askerle-

rini dostları ve bağlaşıkları gibi kabul etmeleri konusunda kendilerine verilmiş olan sakınmasız buyruklara uydular. Bol bol yiyecek ve benzeri gereç verdiler; süvarilerin eksiklerini tamamladılar[283]. Siraküza'ya gönderilmiş olan Prokopios, Vandallar'ın niyetiyle ilgili olarak ayrıntılı ve gerçek bilgileri vermekte gecikmedi. Bu bilgiler, Belisarios'un hareketini hızlandırmasına yaradı, rüzgârlar da onun sabırsızlığına yardımcı oldu. Sicilya artık görünemez olarak geride kaldı, Malta adasının önünden geçildi, Afrika kıyıları göründü, buraları kuzey-doğu rüzgârıyle ilerleyerek, Kartacanın güneyinde ve bu kentin beş gün uzağındaki Kaput Vada (Caput Vada) burnunda demir atıldı[284].

BELİSARİOS, AFRİKA KIYISINA ASKER ÇIKARIYOR (EYLÜL)

Gelimer, düşmanın yaklaştığını öğrenseydi, kendisinin ve krallığının savunma önlemlerini almak için Sardunya'nın fethi işini ertelerdi. Afraka'da kalan kuvvetlerine beşbin asker ve yirmi kadirgalık bir birlik eklenecekti, ve Genserik ailesininden biri olan bu kimse, ağırlıklarıyle savaşamayacak bu deniz seferini baskınla bozabilecekti. Hafif çektirilerin ise kaçmaktan başka yapacak bir şeyleri yoktu. Yol boyunca korkularını belli etmekten çekinmeyen askerlerini gördüğü zaman gizli bir teröre kapıldı. Bunlar, bir kez karaya ayak basınca onurlarına egemen olacaklarını umuyorlardı. Ama, denizde bir saldırıya uğrayacak olurlarsa, bir yandan rüzgârlar, öbür yandan da barbar gemileriyle savaşacak gözüpeklikleri yoktu[285]. Onların bu duygu ve düşüncelerinden böylece haber alan komutan, Afrika'ya inişlerinde ilk fırsatı yakaladı, filoyu ve orduyu Kartaca limanına göndermek üzere tasarlanan projeyi, ussal biçimde reddetti. Askerlerin, atların ve savaş araç ve gereçlerinin yüklenerek İstanbul'dan yola çıkıldığı günden beri üç ay geçmişti. Yarım ay biçiminde dizilen gemilerin herbirinde beşer adam bırakıldı. Ordu, eski yönteme göre çevresi çukurla

ve toprak tabya ile korunan bir kampa alındı. Bulunan içecek su kaynağı boşinançları doyuran bir güvenlilik yarattı. Askerler, dolaylardaki bahçelerden kimilerini yağmaladılar. Belisarios, suçluları cezalandırdıktan sonra, askerlerine haklılık, ılımlılık ve kendi kendini denetim ilkeleri üzerine öğütlerde bulunmak için bu olaydan yararlandı: "Afrika'ya boyun eğdirme görevini yüklendiğim zaman, diye onlara seslendi, askerlerimin sayısına ve kahramanlığına güvendiğim gibi, şimdi üzerinde bulunduğumuz topraklardaki insanların dostça davranışlarına ve Vandallar'a karşı besledikleri sonsuz hınçlarına da güvendim. Çok az bir para karşılığında elde edebileceğimiz şeyleri çapulculuk yoluyla söküp almayı sürdürürseniz, hiç başka düşmana gerek kalmadan, yalnız siz beni başarıdan yoksun bırakabilirsiniz. Bu tür şiddet olayları, birbirine yatışmaz düşmanlık duyan Vandallar'la bu halkı anlaşmaya itecek ve ülkelerini almaya geldiğimiz bu topraklarda bize karşı haklı ve kutsal bir birlik oluşturulacaktır." Ordu, kısa sürede disiplinin değerini ve gücünü anladı ve güçlenen yeni disiplin bu özendirici esinlemeleri daha da etkinleştirdi. Yöre halkı, evlerini bırakıp gitmek ve buğdaylarını gizlemek şöyle dursun, Romalıların alışverişinde onlara çok yardımcı oldular. Eyaletin sivil görevlileri makamlarında bırakılarak hizmetlerini Doğu imparatoru adına sürdürdüler.Bu tür şiddet olayları, birbirine yatışmaz düşmanlık duyan Vandallar'la bu halkı anlaşmaya itecek ve ülkelerini almaya geldiğimiz bu topraklarda bize karşı hakkı ve kutsal bir birlik oluşturulacaktır." Ordu, kısa sürede disiplinin değerini ve gücünü anladı ve güçlenen yeni disiplin bu özendirici esinlemeleri daha da etkinleştirdi. Yöre halkı, evlerini bırakıp gitmek ve buğdaylarını gizlemek şöyle dursun, Romalıların alışverişinde onlara çok yardımcı oldular. Eyaletin sivil görevlileri makamlarında bırakılarak hizmetlerini Doğu imparatoru adına sürdürdüler.

Duyunç (vicdan) ya da çıkar etkenleriyle davranan kilise,

katolik bir hükümdarın yolunda tüm gücünü ortaya koydu. Ordugâha bir gün uzaklıktaki küçük Süllekte kenti kapılarını açtı[286] ve Justinianus egemenliğine ilk olarak o geçti: Daha büyük çapta olan Leptis ve Adrumete bu örneği izlediler, ve Belisarios, Kartaca'dan elli mil uzakta kurulu, Vandal krallarının sarayı Grasse'ye dek, hiç karşı koymaya rastlamadan ilerledi. Romalılar, yolda rastladıkları serin korulukların, berrak suların ve lezzetli meyvaların tatlılıklarına kendilerini kaptırdılar. Prokopios bu bahçeleri, Doğu'da ve Batı'da gördüklerinin tümüne yeğ tuttuğunu söylemektedir. Ancak, o da uzun bir yolculuktan geliyordu ve böyle koşullar altında verilen değer hükümleri üzerinde düşünmek gerektiği bilinen bir gerçek önlemidir. Üç kuşak boyunca, gönenç ve iklim sıcaklığı Vandallar'ı da yumuşatmıştı ve bunlar yavaş yavaş en çok tatlılıklar peşinde koşan insanlar haline gelmişlerdi. Serinlikten ve dinlenme'den eğlence evlerinde ve, Pers dilinden gelen cennet *(paridis)* [287] sözcüğüyle anlatılabilecek bahçelerinde yararlanıyorlardı. Bu barbarlar, banyodan çıkınca, yerden ve denizden elde edilen tüm en güzel yemeklerin bol bol konulduğu masaya oturuyorlar, Medlerinki gibi altın işlemeli bol ipek giysilerini kuşanıyorlardı. Aşk ve av, yaşamlarının uğraşlarıydı. Pandomimalar, araba yarışları, müzik ve tiyatro dansları, boş zamanlarında onları eğlendiriyordu.

VANDALLAR'I İLK VE TEK SAVAŞTA BOZGUNA UĞRATIYOR

On ya da oniki gün yürüyüş boyunca dikkatini, her an üzerlerine baskın yapması olası düşman pusularının olup olmadığı noktasında topladı. Uyanık bir subay olan Jan Armenianus, üçyüz atlıyla öncülük yapıyordu. Altıyüz Massaget, belirli bir arayla sol yönü kolluyordu. Filo, kıyıyı izleyerek ilerliyor, günde yaklaşık oniki mil yürüyen orduyu, çok seyrek olarak gözden yitiriyordu.

Akşam olunca Belisarios, berkitilmiş ordugâhlarda ya da dostlukla elde ettiği kentlerde geceliyordu. Romalılar Kartaca'ya yaklaşınca Gelimer kaygı ve dehşet içerisine düştü. Kardeşi ve deneyimli askerleri Sardunya'nın fethinden dönüp gelinceye dek savaşı uzatma gibi ussal bir karara vardı. Afrikanın berkitimli yerlerini yok ederek kendisine, yalnız Kartaca dolaylarında savaş olasılığı bırakan atalarının öngörüsüzlüğüne acınıyordu. Afrika'yı boyunduruk altına almış olan ellibin Vandal, Belisarios'un gelişine değin, çocuklar ve kadınlar dışında, yüzaltmışbin savaşçı çıkaracak ölçüde çoğalmışlardı. Bunca yiğit savaşçı, Roma generalinin zayıf birliğini, karaya çıkışında ezebilirdi. Ne var ki, tutuklu kraldan yana olanlar, Belisarios'un ilerlemesine karşı çıkmaktan çok onu çağırma eğiliminde gibiydiler. Bu kendini beğenmiş barbarların çoğu, gaspediciye karşı duydukları nefretlerinin daha onurlu bir bahane olarak savaştan iğrendiklerini saklıyorlardı. Gelimer'in erkesi ve sözvermeleriyle büyük bir ordu kuruldu, oldukça yararlı bir savaş tasarısı hazırlandı. Kardeşi Ammatas'a buyruk göndererek, tüm Kartaca güçlerini toplamasını ve kentin on mil berisinde Romalıların öncülerine saldırmasını istedi. İkibin süvariye komuta eden yeğeni Gibamond, sol kanada yüklenecek, kral da, gizlice devinime geçirdiği kuvvetlerinin başında düşmanın gerisini saracak, filonun da göremeyeceği biçimde Romalıları, her türlü yardım almaktan yoksun bırakacaktı. Ancak, ammatos'un ataklığı, hem kendisinin, hem de yurdunun kötü sonucuna yol açtı. Vaktinden önce davranınca, ağır devinen birliklerini geride bıraktı, kendi eliyle, en yiğit düşman askerlerinden onikisini öldürdükten sonra ölümcül bir yara aldı. Askerleri Kartaca'ya doğru kaçtı. Yol, on mil boyunca cesetlerle kaplanmıştı. Üçyüz Romalı askerin bunca insanı öldürmüş olmasını anlamak güç bir şeydi. Altıyüz Massagetli, kısa bir çarpışmadan sonra Gelimer'in yeğenince komuta edilen ve onlardan üç kez daha büyüklükteki kuvvetleri bozguna uğrattılar. İskitler, ailesinden gelen şanlı bir töreye uygun

olarak ilk oku düşmana kendisinin atması için atını en önden süren şeflerinden örnek ve güç alıyorlardı. Uğradığı felâketten habersiz olan Gelimer sıralanan tepelerin kıvrılan eteklerinde şaşkın bir halde, Roma ordusu olduğunu anlamadan onları geçti ve ihtiyatsız Ammatas'ın can verdiği yere geldi. Kardeşinin ve Kartaca'nın alınyazısına ağladı. Umutsuzluğun verdiği gözüpeklikle süvari birliklerini harekete geçirdi, belki de, ölülere acıyıp dua etmekle vakit yitirmeseydi utkuyu da kazanabileceği bir savaşa girişti. Bunları düşünürken Belisarios'un boru sesleri kulaklarına çarptı. Roma komutanı, Antonina'yı ve piyadelerini ordugâhta bırakarak, muhafızlarının ve sürvarilerden geri kalanların başında ilerleyerek kaçmaya kalkan birliklerini toparladı ve utkuyu kazandı. Bu düzensiz savaş, yeteneklerini göstermesine olanak vermemişti. Ne var ki, kahramanlar önünden kaçan kral ve o zamana dek yalnız Mağripliler'e saldırmış olan Vandallar, Romalıların silahlarına ve disiplinine dayanamadılar. Gelimer, kaçarken Nümidya çöllerine yöneldi. Hiç değilse, hapiste tuttuğu eski kral Hilderik ile yandaşlarının öldürülmesi için verdiği gizli buyruklara uyulduğunu öğrenmekle avunmuş oldu. Bu öfke eylemi, düşmanların işine yaradı. Yasal bir hükümdarın ölümü halkta acıma duygusu uyandırdı. Yaşasaydı Romalıların utkuları gölgenecekti. Justinianus'ün temsilcisi olan Belisarios'un erdemine hiçbir biçimde leke sürülmeksizin, işlenmiş olan bir kıya (cinayet) Romalıların fethini de sağlamlaştırmış oldu.

KARTACA'NIN ELE GEÇİRİLMESİ - 15 EYLÜL 533

Ortalık durulunca, Roma ordusunun birlikleri, karşılıklı olarak birbirlerine, yitiklerini bildirdiler. Belisarios, Kartaca'ya olan onuncu mili gösteren *decimus* yazılı savaş alanında ordugâhını kurdu. Düşmanın aldatmacalarını da düşünerek, savaş düzeninde ordusnu yürüyüşe geçirdi; akşam üzeri, Kartaca

kapılarının önünde durdu. Gece vakti kent içinde askerlerin başıbozuk olarak kalmamaları, özellikle birtakım tuzaklara düşmemeleri için birliklerine, durdukları bu yerde dinlenme buyruğu verdi. Soğukkanlılıkla ve de gözüpeklikle aldığı bu karardan sonra, kentten gelen haberlerden herşeyin düzen içerisinde bulunduğunu ve hiçbir tehlikenin sözkonusu olmadığını anladı. Sayısız fenerler, halkın sevincini gösteriyordu. Limanın girişini kesen zincir çözülüp alınmıştı. Kale kapıları açıldı, halk, minnet haykırışlarıyle kurtarıcılarını selamladı ve içeri çağırdı. Vandallar'ın yenilgisi ve Afrika'nın özgürlüğü açıklandı. Kiliseler, ertesi günü anılacak aziz kipriyanus bayramı için bu şehitin onuruna süslenerek aydınlatılmıştı. Üçyüz yıldan beri süren boşinanç geleneği onu yerel bir tanrı katına yükseltmiş bulunuyordu. Saltanatlarının sona erdiğini anlayan Ariusçü'ler, kiliseyi katoliklere bıraktılar. Kutsal gözdelerini din yabancılarının elinden kurtarmış olmalarına sevinen katolikler, dinsel törenlerini başlattılar, Atanasius'un ve Justinianus'un simgesini yüksek sesle ve serbestçe sergilediler. Bir saat, korkunç bir saat, her iki yanın durumunu saltık olarak değiştirmişti. Çok kısa bir süre önce fâtihlerin tüm kaprislerine kendilerini teslim eden Vandallar, kilisenin kutsal bölümlerinde sığınak arıyorlardı. Korkuya kapılmış bir gardiyan, imparatorun uyrukları olan tüccarların hapsedildikleri sarayın bir mahzeninden ok atarak, içerdeki mahpusların korunması için yalvarıyordu. Ayrıca onlara, hapisane duvarının bir aralığından Roma filosunun geldiğini gösteriyordu. Gemiler, orduyla bağlantıları kesildikten sonra, Herme burnuna değin kıyı boyunca ihtiyatla ilerlediler ve Belisarios'un utkusu üzerine ilk haberleri orada aldılar. Verilen bilgilere göre davranan kaptanlar Kartaca'nın yaklaşık yirmi mil ilerisinde demirlemeye gidecekleri sırada usta denizciler kıyıda tehlike belirtileri ve fırtına işaretleri bulunduğunu söylediler. Kendilerine önerildiği halde oradaki liman zincirini zorlamaya girişmek istemediler. Ne var ki,

üstlerinin buyruklarını dinlemeyen bir subay onları bıraktı, Mandrasium limanına ve kentine saldırdı. Filo'nun geri kalanı Gulet'in dar ağzına ulaştı, başkentten yaklaşık beş mil uzaklıktaki geniş ve derin Tunus gölünde demir attı[288]. Gelince haber alan Belisarios, birliklerin büyük bölümünün karaya çıkarılması için hemen emir verdi. Zafer geçidinde bulunmalarını ve yenilenlerin gözünde Romalıların sayısının çok olarak görülmesini istiyordu. Onların Kartaca kayrılarından geçmelerine izin vermeden önce, kendi karakterine ve o günkü koşullara uygun bir söylev verdi. Silahlarının şanını kirletmemelerini, Vandalların kan dökücülüğüne karşı Romalıların kurtarıcı olduklarını, bu nedenle, bu ülkenin insanlarına Justinianus'un sevgili uyrukları niteliğiyle bakmalarını anımsatarak askerleri buna özendirdi. Yenenler, yürüyüş düzeninde ve düşman görününce hemen savaşmaya hazır bir uyanıklık içerisinde kente girdiler. Komutanın kurduğu inzibat örgütüne bağlı askerler ordunun kent halkına karşı tutumunu denetim altında bulunduruyorlardı. Fetih hakkının kötüye kullanılmasını hoşgörebilen ve bunları cezalandırmaya gerek görmeyen bir çağda bir tek adamın ökesi (dehâsı) utkulu bir ordunun büyük istek ve heveslerini dizginleyebilmişti. Hiçbir tehdit ya da sızlanma sesi ve sözü duyulmadı. Kentin ticaret etkinliği hiç aksamadı. Afrika, efendisini ve devlet yönetimini değiştirmekte olduğu halde dükkânlar açıktı ve müşterilerle doluydu. Çok sayıda muhafız gerekli yerlere konula rak askerler, kendilerine ayrılan evlere sessizce çekildiler. Belisarios, Genserik'in sarayını ele geçirdi ve tahtına oturdu. Barbarlardan elde edilen ganimeti toplattı ve dağıttı. Titreşip duran Vandallar'ın canlarını bağışladı ve bir gece önce Mandracium semtinin uğradığı zararları gidermeye çalıştı. Kendi subaylarından ileri gelenlerine, yavaş yavaş bir kral şölenine dönüşen gece yemeği verdi[289]. Kralın adamları *yenen*'e saygıyla hizmet ettiler. Aklıbaşında insanların Belisarios için değerini belirtici övgülerine karısı kıskanç ve açgözlü dalkavuklar,

evhamlı bir imparatorun kuşkularına neden olabilecek birtakım gizli anlamlı sözler ve davranışlarla onu rahatsız ediyorlardı. Halkın gözünü boyamak için gerekli olduğunda şüphe bulunmayan bu gösterişli etkinlikler bütün gün sürdü. Belisarios'un sağlam düşünce yeteneği, bir yenilgi olanağını - utku sarhoşluğuna kapılmadan - hiçbir zaman gözünden uzak tutmuyordu. Roma imparatorluğunun Afrika'da, yalnız silahlarının şansına ya da halkın sevgisine bağlı kalmasını istemiyordu. Kartaca kaleleri Vandallar'ca olduğu gibi korunmuştu. Ancak, onların doksanbeş yıllık egemenliği sırasında ilgisizlikleri ve ileriyi düşünememeleri yüzünden bu berkitimler yıkıntıya dönüşmüştü. Belisarios, çok akıllıca davranarak, inanılmaz bir çabayla duvarları ve hendekleri onardı. Eliaçıklığı işçileri gayrete getirdi. Askerler, gemiciler ve yurttaşlar bu yararlı çalışmaya seve seve katıldılar. Açık bir kentte kendini güvensizlik içerisinde görmüş olan Gelimer, ele geçirilemez bir kalenin yükseldiğini şaşkınlıkla ve umutsuzlukla gördü.

GELİMER'İN VE VANDALLAR'IN TAM OLARAK YENİLGİSİ. KASIM 533

Başkentini yitiren bu mutsuz kral, son bozgunları üzerine bütün bütün yok olmaktan çok dağılmış bulunan ordusunun parçalarını toparlamaya ve yanına çağırdığı birtakım *mağripli* birliklerin yağmalarına bel bağlıyordu. Kartaca'dan dört gün uzaklıktaki Bulla ordugâhında, su kemerinden yoksun olan bu kente kızdı, getirecekleri her Romalının kafası başına çok büyük para ödeyeceğine sözverdi. Afrikalı uyruklarının canlarını ve mallarını koruyacağına güvence verecekmiş gibi konuştu, Ariusçüler ve Hunlarla gizli haberleşmelerde bulundu. Bu çok acıklı durumda, Sardunya'yı fethetmiş olması acılarını çoğaltmaktan başka şeye yaramadı. Çünkü bu yararsız sefer ona,

en yiğit beşbin askerinin yokolmasına malolmuştu. Kardeşi zano'nun, yiğitliğiyle ataları gibi Romalıları cezalandırdığından kuşkı duymadığını belirten mektuplarını okurken utanç duyuyor ve acılar içinde boğuluyordu. "Çok yazık ki, kardeşim, diye Gelimer onu yanıtlıyordu. Tanrı, mutsuz ulusumuza yüz çevirdi. Siz Sardunya'yı fethederken biz Afraka'yı yitirdik. Belisarios, bir avuç askerle görünür görünmez Vandallar'da gözüpeklik ve dayanma gücü kalmadı. Yeğeniniz Gibamond ile kardeşiniz Ammatas, birliklerinin kalleşçe alçaklığı yüzünden yok oldular. Atlarımız, gemilerimiz, Kartaca ve tüm Afraka, düşmanının eline geçti. Böyle olduğu halde, Vandallar, kadınlarının, çocuklarının, varlıklarının ve özgürlüklerinin hatırına aşağılık bir dinginliği yeğliyorlar. Bize ancak Bulla kırları ve de kendi değerimiz kalıyor. Sardunya'yı bırakınız, uçarcasına imdadımıza yetişiniz, imparatorluğumuzu yeniden kurmaya ya da bizimle birlikte ölmeye geliniz." Zeno, Vandalların ileri gelenlerine bu acıklı olayları anlattı, adamın yerlilerinin durumu öğrenmemeleri için dikkatli davrandı. Yüzyirmi kadırgaya bindirilen birlikler Kagliari limanından yola çıkarak üçüncü gün moritanya sınırlarına vardılar. Gemiler burada demirledi. Hemen krallarının sancağı altına girmek üzere Bulla ordugâhına yollandılar. Bu kavuşma büyük bir hüzün sahnesinde meydana geldi. İki kardeş kucaklaştılar, gözyaşlarını tutamadılar ve sessizce ağladılar. Ne sardu nya fethinden, ne de Afrika'da başa gelen felâketlerden söz edildi. Uğradıkları acıları bütün boyutlarıyla görüyorlardı ve eşleriyle çocuklarının ortada görünmeyişi ölüm ya da tutsaklık arasında paylaşıldıklarını tanıtlıyordu. Kralın isteği ve ricaları, Zano'nun oluşturduğu örnek, krallığı ve dini tehdit eden tehlike, sonunda Vandalları aymazlıktan uyandırdı ve hepsinin yüreğinde birlik duygusu yarattı. Ulusun tüm savaşçıları düşmana karşı harekete geçti. Trikameron'a varmadan önce sayıları o denli çoğaldı ki, Kartaca'dan yirmi mil uzaktayken, belki de abartarak, Romalılar'ın küçük ordusundan sayıca on kez büyük olduk-

larını söyleyerek avunuyorlardı. Şu var ki, küçük dedikleri bu orduya Belisarios komuta ediyordu. Askerlerinin değerine güveni olmakla birlikte, barbarların baskınına uğrayabilirdi ve bu tutum, savaş sırasında doğru değildi. Romalılar ilk işaret üzerine silahbaşı yaptılar. Süvariler ilk sırayı oluşturuyordu. Belisarios, merkezde beşyüz muhafızının başında bulunuyordu. Biraz aralı olarak yer alan piyade birliği ikinci sırayı tutuyordu. Justinianus'un usta temsilcisi, yardımlarını kim yenerse ona saklayan ayrı ve şüpheli Massaget'leri gözlüyordu. Prokopios'un aktardığı ve okuyucunun her iki komutanın sözlerindeki abartıyı kolayca yerli yerine koyabilecekleri söylevlerinde -ki durumlarında eş benzerlikler vardı- askerlerine utkunun önemini ve yaşamın değersizliğini anlatmak istemişlerdi[290]. Zano ile Sardunya fatihleri merkezde bulunuorlardı. Vandallar'ın hepsi aynı gözüpekliği gösterseydi, Genserik'in tahtı güçlenecekti. Mızraklarını fırlattıktan, oklarını attıktan sonra kılıçlarını çektiler ve Romalıları beklemeye başladılar. Roma süvarileri dereyi üç kez geçtiler ve üç kez de püskürtüldüler. Savaş, Zano'nun öldürücü bir vuruş almasına, Belisarios'un sancağının orada dalgalanmasına dek sonuç alınmadan sürdü. Gelimer, ordugâhına döndü, Hunlar, yeniklerin kovalanmasında Romalılarla birlikte oldular ve yenenler ölüleri soydular. Savaş alanında Belisarios'un elli, Vandallar'ın da sekizyüz askerinin öldüğü anlaşıldı. Bu denli az kanlı olan savaş, Afrika imparatorluğunu başka hükümdarların eline geçirmiş oldu ve Vandal ulusunu ortadan sildi. Akşamleyin Belisarios, piyadesini ordugâha saldırıya geçirdi ve, Gelimer'in utanç verici kaçışıyle kısa bir süre önce söylediği yenilenler için ölümün bir mutluluk, yaşamın bir yük ve aşağılık olmasının ise en korkunç şey olduğuna ilişkin sözleri böylece tanıtlanmış oluyordu. Oradan ayrılışı gizli tutuldu. Ancak, Vandallar, krallarının kendilerini yüzüstü bıraktığını anlayınca, canlarının kaygusuna kapılarak hemen dağıldılar. İnsan gönlü için aziz ve kutsal olan herşeyi unutmuş gibiydiler. Romalılar, direnç

görmeden yeniklerin ordugâhına girdiler. Gecenin karanlığı ve karmaşa, çok çirkin ve korkunç sahneleri örtüyordu. Romalıların önüne çıkan her Vandal askeri boğazlandı ya da kılıçtan geçirildi. Kadınları ve kızları av gibi yakalandı; zorbalıkla ve biriktirimle uzun bir gönenç ve barış döneminde toplanmış olan Vandal zenginlikleri yenenlerin aç gözlerini doyurmuş olmalıydı. Bu başıbozukluk ortasında, Belisarios'a en bağlı birlikler bile, etrafı kollama ve disipline uyma gereğini unuttular. Yağma ve çapuldan sarhoş olmuş bu savaşçılar, tekbaşına ya da küçük gruplar halinde, kimi değerli şeylerin saklanmış olabileceği yakın tarlaları, ormanları, kayalıkları ve mağaraları baştan başa arayıp taradılar. Ganimet yüklü olarak, arkadaşlarından ayrılıyor, kılavuzsuz olarak Kartaca yoluna yöneliyorlardı. Kaçan düşman geri dönmeyi göze alabilseydi az sayıdaki yeneni görebilecekti. Bu düzensizliğin utancını ve tehlikesini duyan Belisarios çok karabasanlı bir gece geçirdi. Tanyeri ağarırken bir tepeye bayrağını dikti. Muhafızlarını ve kıdemli askerlerini çağırdı, yavaş yavaş sözdinlerliği ve disiplini yeniden kurdu. Silahlı olanları kahramanlaştırmak, disiplin altına girenleri de kurtarmak istiyordu. Vandallar, yalvararak kiliselere sığınmışlardı. Belisarios onları korudu ve silahsızlandırdı. Ne barış havasını bozsunlar, ne de halkın öfkesine kurban olmasınlar diye kendilerine özel bir yerleşme bölgesi ayrıldı. Gelimer'i kovalamak üzere hafif bir müfreze gönderildikten sonra, komutan, artık aziz Augustinus'un[291] bırakıtlarını saklamayan Hippo-Regius'a dek, ongünlük uzaklığa vardı. Vandal hükümdarının Mağripliler'ini erişilemez ülkesinde bulunduğu haberi ve mevsim Belisarios'u yararsız bir kovalamayı sürdürmekten vazgeçirtti ve ordusunu, Kartaca'da toplayarak kışı orada geçirmeye karar verdi. Belisarios, üç ayda Romalıların Afrika fethini tamamladıklarını imparatora bildirdi.

Belisarios'ün söylediği gerçekti. Vandallar'ın geri kalanı, karşı koymadan, silahını ve özgürlüğünü bırakmıştı. Kartaca dolayları tek yaklaşmada boyun eğdiler, Belisarios'un utkusunu belirten haberler, sırasıyle en uzak eyaletlerin de boyun eğmeleri için yeterli oldu. Trablus, en önce kendi isteğiyle ettiği bağlılık andını yeniledi. Sardunya ile Korsika, yiğit Zano'nun başını getiren bir subaya teslim oldular. Mayorka, Minorka ve İviçe adaları Afrika krallığına bağlı kalmaya razı oldular. Krallık kenti (Cesare) bugünkü Cezayir kentiyle karıştırılmaktaysa da *Cesare,* Kartaca'nın otuzgün batısında bulunmaktaydı. Mağripliler, kara yolunda çapulculuk yapıyorlardı. Deniz yolu serbestti; Romalılar o sırada denize egemen bulunuyorlardı. Bir tribunus, komutasındaki birlikleri boğaza dek götürerek, Cebeli Tarık'ın karşısında, Afrika kıyısındaki Septe ya da *Centa*'yı ele geçirdi[292]. Sonraları Justinianus Centa'yı güzelleştirdi ve berkitti (tahkim etti). Görünüşe göre, imparatorluğunu Herkulus sütunlarına dek yaymak gibi boş bir tutkuya kapılmıştı. Belisarios'un utkusunu bildirmek üzere gelen haberciler ona müjdeyi verdikleri sırada, Roma hukukunun *Pandekta*'larını yayımlamaya hazırlanıyordu. Kıskanç olduğu denli sofu da olan bu hükümdar, Tanrı'nın kayrasına (lutfuna) övgüsünü sundu, yeni bir sarı almaya hazırlanırken, istemeyerek, bunu komutanının başarısına borçlu olduğunu da dile getirdi[293]. Vandallar'ın dinsel ve dünyasal zorba yönetimini hemen kaldırarak, vakit geçirmeksizin katolik kilisesinin onurunu güçlendirdi. Bu kilise topluluğunun yargılama yetkisini, varlıklarını ve bağışıklıklarını yeniden kurdu. Ariusçülerin resmî inancını kaldırdı. Donatistlerin meclisi yasaklandı[294]. İkiyüz onyedi piskopostan oluşan Kartaca sinodu bu kutsal dengiyle karşılaşma (mukabele bilmisil)'ya alkış tuttu[295]. Böyle bir fırsatta,

az sayıda ortodoks kilise babasının çekip gittiği düşünülebilir. Ne var ki, eski konsillerin iki üç kat çok sayıdaki piskoposlarına oranla sayılarının az olması açıkça gerileme halinde olduklarını göstermektedir. Justinianus, inanç savunucusu olarak görününce, Belisarios'un, Mağrip'i ve Vandal ülkesini almadan önce, Afrika'nın imparatorluğa bağlı kesimini yeniden hale yola koyacağını umuyordu. Trablus'da, Leptis'de, Sirte'de, Cesare'de, Sardunya'da ve gerekli görülecek başka yerlerde Afrika savunması için *palatinus*'ler ve sınır birlikleriyle beş dükalık ya da komutanlık kurulması Belisarios'a bildirildi. Vandal krallığının bir praetorium prefe'si gerektireceği düşünülmüştü. Dört konsüler ve üç başkan (praesidens), sivil yargılama güçleri altında yedi eyaleti yönettiler. Sekreterlerin, memurların ve yardımcıların sayısı titizlikle saptandı. Prefe'nin üçyüz doksanaltı temsilcisinden her birinin seksen görevlisi bulunacağı bildirildi. Aylıkları belirlendi. Ne var ki bu saptama, kötüye kullanılması önlenmeksizin bunlara yetki vermiş oluyordu. İş sahiplerini ezmek isterlerse boş kalmazlardı. Roma cumhuriyetinin özgürlük ve adaletini yeniden yaşatmak istermiş gibi davranan yeni yönetimde, adalet ve maliye işlerine ilişkin ince sorunlar, ölçüsüz olarak çoğaltılmıştı. Savaş sırasında bile Afrika'daki uyruklardan büyük vergiler almak isteyen imparator, üçüncü dereceye dek hısım ortaklığında bulunan, Vandallarca haksız olarak aileleri soyulmuş evleri ve toprakları bildirmelerine izin verdi. Çok geniş kapsamlı özel bir görev gereğince işleri yürüten Belisarios'un yola çıkışından sonra, Afrika'da, eskiden olduğu gibi, bir başkomutan kalmamıştı. Praetorium prefesinin görevi bir askere verilmişti. Justinianus, hep yaptığı gibi, başlıca yöneticinin kişiliğinde sivil ve askersel erkleri birleştirdi. İtalya'da olduğu gibi Afrika'da da imparatorun temsilcisine ekzarkhos *(exarkhos)* sanı verildi[296].

Afrika'nın fethi, Gelimer ölü ya da diri olarak Romalılar'ın eline geçmedikçe sağlam bir utku niteliğini kazanamayacaktı. Alınyazısını önceden okuyan bu hükümdar, hazinesinin bir bölümünün İspanya'ya götürülmesini gizlice emretmişti, orada, Vizigot kralının sarayında güvenli bir sığınak bulacağını umuyordu. Ancak, bu tasarısı, kendi adamlarının kalleşliği ve düşmanın amansız kovalayışıyla onun denize açılmasını olanaksız kılan, Nümidya'nın içerlerindeki erişilmez dağ olan Papua'ya[297] dek, az sayıda adamlarıyle birlikte bu mutsuz hükümdar sürüldü. Orada, nitelikleri, barbarların en bozuklarından Herule'ler arasında çok az rastlanan doğru ve ılımlı Faras (Pharas)'ça çember içerisine alındı. Belisarios bu önemli işi bu subayın yeteneğine vermişti. Faras, sonuçsuz kalan ve yüz askere mal olan atak bir davranışta bulunduktan sonra dağı ele geçiremeyince, kış boyunca kuşatmayı sürdürmeye, yoksunluğun ve açlığın Vandal kralının ruhu üzerindeki etkisini beklemeye karar verdi. Her türlü nimetlerden yararlanmaya, zenginlik ve görkemliliğin verdiği keyiflere alışmış bulunan bu hükümdar, Mağriplilerin ve daha mutlu koşulları tanımadığı için dayanma gücünde olan yoksulların durumuna düştü[298]. Mağriplilerin konutları, çamurdan ve dallardan yapılmış, içerden dışarıya dumanın çıkamadığı, dışardan içeriyeyse ışığınsızamadığı bir çeşit inden başka şeyler değildi. Burada karıları, çocukları ve sürüleriyle, toprak üzerinde ya da koyun postunda üstüste yatıyorlardı. Giysileri, kirli ve pırtı pırtıydı. Ekmek ve şarap onlarca bilinmiyordu. Bu yabanıl hödükler, havanda ezilmiş ve külde yarı pişmiş arpa ve yulafı kopara kopara yiyorlardı. Bunları zorunlu kılan neden ne olursa olsun, bu bir sürü alışılmamış yoksunluklar Gelimer'in sağlığını bozmada etken oldu. Geçmişteki büyüklüğünün anısı, koruyucularının saygısızlığı,

kalleş Mağriplilerin konukseverlik haklarını kötüye kullanmalarından haklı olarak korkması, vücutça çektiği acıları daha da artırdı. Durumdan haberi olan Faras, ona, insanlık ve dostluk duygularını içeren bir mektup yazdı: Ben de sizin gibi, okumamış bir barbarım, dedi Heruleler'in şefi. Ancak, size, bu mektubumda sağduyulu ve namuslu bir dille sesleneceğim. Neden boş bir inatta diretiyorsunuz? Niçin kendinizi ve kendinizle birlikte ailemizi ve ulusunuzu yok etmek istiyorsunuz? Sizi böyle davranışta bulunmaya zorlayan özgürlük aşkı, tutsaklık nefreti midir? Çok yazık! azizim Gelimer, siz tutsakların en mutsuzu, aşağılık Mağripli ulusunun tutsağı değil misiniz? Konstantinopolis'de yoksulluk ve kölelik içinde yaşamak bile Papua dağının tartışmalı hükümdarı olmaktan daha iyi değil midir? Justinianus'un uyruğu olmayı utanç verici olarak mı görüyorsunuz? Belisarios onun uyruğudur. Ben de, soyluluk bakımından sizden aşağı değilim ve Roma imparatorunun buyruğunda olmaktan yüzüm kızarmıyor. Bu yücegönüllü hükümdar, size zengin taşınmazlar, senatoda üyelik ve patriciusluk saygınlığı sağlayacaktır. Onun düşünceleri bunlardır, ve Belisarios'un sözüne güvenebilirsiniz. Tanrı bize ne denli acı çektirirse buna dayanmak erdemliliktir; buna karşı, önümüze çıkan kurtuluş umudunu geri çevirmek körlük ve şaşkınlıktan başka bir şey değildir." "Mektubunuzun esinlediği dostluğa ve ussal yola karşı duyarsız değilim, diye Vandal kralı yanıtladı. Ne var ki, hıncını kazanmış olan yatışmak bilmez bir düşmanın tutsağı olma konusunda karara varamıyorum. Onu hiçbir zaman sözlerimle ya da davranışlarımla küçük düşürmedim. Oysa, nereden olduğunu bilmediğim bir Belisarios'u üzerime gönderdi, o da, beni tahttan devirerek içinde bulunduğum kötülükler uçurumuna yuvarladı. Justinianus bir erkek adam, bir hükümdardır. Kendisi için de buna benzer bir ters yazgının meydana geleceğinden korkmaz mı? Daha fazla bir şeyler diyemeyeceğim: Kader boğazımı tıkıyor; bana gönderiniz, bana bir *lir* (lyr) gönderiniz, azizim Faras, bir *lir*, bir

sünger ve bir parça da ekmek."[299]. Faras, gelen temsilciye bu üç istek üzerine sorduğu soruya, Afrika kralının uzun süreden beri ekmek yüzü görmediği yanıtını aldı. Onca yorgunluğun ve sürekli gözyaşı dökmenin sonunda gözlerine kan oturmuştu. Acılar içinde geçen saatlerinde *lir* çalarak avunmak istiyordu. Faras, bu yanıttan çok etkilendi; tahttan düşmüş olan bu hükümdara, istediği üç armağanı gönderdi. Beri yandan, önlemlerini artırdı, ve, çember içine aldığı bu kralın, kabul edeceği bir çözümle hem kendisi hem de Romalılar için avantajlı olacak sonucu almaya girişti. Zor koşullar ve akıl, sonunda Gelimer'in direncini yendi. Belisarios'un gönderdiği temsilci, İmparator adına resmen bildirdi ki, Gelimer'in canı güven içerisinde olacak ve ona karşı saygılı davranılacaktı. Bu söz vermeler üzerine, Vandal kralı dağdan indi. İlk buluşma, Kartaca'nın bir dış mahallesinde oldu. Tutsak hükümdar, kendisini yenenin yanına gelince bir kahkaha attı. Toplanan halk, gördüğü acılardan dolayı Gelimer'in aklına zarar gelmiş olabileceğini düşündü. Yetenekli gözlemcilerse, onun neşeli haliyle, insanlardaki büyüklüklerin ne denli geçici olduğunu ve içimizden kaçının bu büyüklükleri hakkıyle ellerinde tutabildiğini belirterek uyarıda bulunmak istediğini söylediler[300].

BELİSARİOS'UN DÖNÜŞÜ VE ZAFER ALAYI. GÜZ, 534

Dalkavukluğun iktidara eşlik ettiği, kıskançlığın da üstün değerin yakasına yapıştığı gerçeği kısa zamanda kendini gösterdi. Roma ordusundaki komutanlar, bir kahramanı kıskandılar. Yazdıkları özel mektuplarında Afrika fatihinin, kazandığı ünden ve halkın bağlılığından gururlandığını, Vandallar'ın tahtına çıkmayı düşündüğünü söylüyorlardı. Justinianus, bu kara habercilerin verdiği bilgilerle çok ilgileniyor, suskunluğu, güveninden çok kıskançlığından ileri geliyordu. Şu da bir gerçek ki, Afrika'da kalması ya da başkente dönmesi kendi seçimine bırakıldı. Ancak,

ele geçirdiği mektuplara ve imparatorun karakterine göre bildiği şuydu ki, ya canından olacak, ya da isyan bayrağını açacaktı. Son olarak da, gidip başkentte kendini göstererek ve imparatora bağlı kalıp düşmanlarının tertiplerini bozmak yolu vardı. Belisarios'un doğruluğu ve gözüpekliği bu son yolu seçmesini sağladı. Muhafızlarını, tutsaklarını ve hazinelerini gemilere bindirdi. Çok güzel bir yoluculuktan sonra, ve Kartaca'dan ayrıldığı haberi henüz ulaşmadan, İstanbul'a vardı. Çok açık bir namusluluk karşısında Justinianus'un kuşkuları silindi. Genel minnet duygusu kıskanmayı susturdu; üçüncü Afrikalı, Konstantinus'ün kurduğu kentin hiçbir zaman görmediği ve eski Roma'nın, Tiberius'un saltanatından beri yalnız *Caesar*'lara özgü kıldığı *zafer alayı* törenini haketti[301]. Zafer alayı Belisarios'un sarayından çıktı, ana yollardan geçti, Hipodroma vardı. Bu unutulmaz gün, Genserik'in yaptığı hakaretlerin öcünü alma ve Romalıların duymuş olduğu utancın kefaretini ödeme gibi bir niteliğe büründü. O zamanki ulusların tüm zenginliği, tantanalı ve de kadınsı bir savaşçının ganimetleri, zengin zırh takımları, altın tahtlar ve Vandal kraliçesine ayrılmış tören arabaları; massif krallık şölen sofrası takımı, sayısız değerli taşlar, zarif biçimdeki heykeller ve vazolar, altın dolu kasalar ve, bu uzun yolculuktan sonra Kudüs'deki hıristiyan kilisesine konulacak olan Yahudi tapınağı süslemeleri gözler önüne serilmiş oldu.

Vandal soylularının oluşturduğu bir bölümde, uzun boyları ve yiğit yürüyüşleri göz alıyordu. Gelimer, erguvan giysi içerisinde, bir kral görkemini yitirmeden, ağır adımlarla ilerliyordu. Gözlerinden yaş geldiği görülmedi. İç çekişlerini kimse duymadı. Gururu ve sofuluğu, Süleyman'ın[302] şu sözlerinden öğüt almışlardı: *"Geçici! geçici! herşey geçici!"* Alçak gönüllü yenen, dört atla ya da dört fil ile çekilen bir zafer arabasının üzerinde ilerlemek yerine, yiğit savaş arkadaşlarının önünde yaya olarak yürüyordu. Belki bir uyruk için çok gözalıcı bir onuru reddetmesi, ihtiyatlılığından dolayıydı. Belki de onun yüksek ruhu, en aşağılık

zalimlerce kirletilmiş bir onurdan tiksindiği için böyle yapmıştı. Utku kazanan komutan, Hipodrom kapılarına gelince senato'nun ve halkın alkışlarıyle selamlandı. Justinianus'un ve Teodora'nın tutsak kral ve utkulu kahraman'ca sunulacak saygıyı bekledikleri tahtın önünde durdu. Belisarios ile Gelimer geleneksel tapınmayı yaptılar. Secdeye varırken, hiçbir zaman kılıcını kınından çekmemiş bir hükümdarın ve tiyatroda dansetmiş bir fahişenin ayak bastıkları yere dokundular. Genserik'in torununda süregelen dirençli gururun sona erdirilmesi için hafifçe bir sertlik gerekiyordu. Yenen, köleliğe alışık olsa da, içenden gizli bir başkaldırma dürtüsü duydu. Belisarios, hemen, gelecek yıl için konsül seçildi ve bunun kutlanması da ikinci zafer alayıyla yapıldı. Vandal tutsakları, konsül sandalyesini omuzlarında taşıdılar, altın kupalar, değerli kemerler gibi savaş ganimetleri halk yığınlarına atıldı.

GELIMER İLE VANDALLAR ORTADAN SİLİNİYORLAR

Belisarios için en soylu ödül, Vandal kralına vermiş olduğu onur sözünün yerine getirilmesi oldu. Arius din sapkınlığına bağlı olan Gelimer'in dinsel inançları senatör ve patricius saygınlığıyle bağdaşamadığından, imparator ona Galatya eyaletinde çok geniş topraklar verdi; eski kral, ailesi ve dostlarıyle oraya çekildi; barış, bolluk ve -belki de- hoşnutluk içerisinde yaşamını sürdürdü[303]. Hilderik'in kızlarına yaşlarından ve başlarına gelenlerden dolayı özen ve sevecenlik gösterildi. Justinianus ile Teodora, büyük Teodorius'ün soyundan gelen bu mutsuzların büyütülüp geliştirilmelerini üzerlerine aldılar. En değerli genç Vandallar'dan beş süvari birliği kuruldu ve birliklere iyilikçilerinin adı verildi. Pers savaşlarında Vandal süvarileri, atalarının yiğitliğini gösterdiler. Ne var ki, çok az sayıda olan bu *ayrı tutulanlar,* kısa süreli ve az yitikli Belisarios seferinden önce altıyüz binden çok kişiden oluştuğu hesaplanan bir ulusun sonunu açıklamak için

yeterli değildir. Olasıdır ki, krallarının ve soylularının sürülmesinden sonra halklarından geri kalanlar, karakterlerinden, dinsel inançlarından ve dillerinden özveride bulunarak güvenliklerini sağlama yoluna gitmişler, kendilerinden sonra gelen, her türlü ulusal nitelikleri yozlaşmış kuşakları, yavaş yavaş Afrikalı yığınlar arasına karışmışlardır. Nitekim, zamanımızda bir gezgin, Mağripliler arasında beyaz tenli, kuzey ırkından insanlar görmüştür[304]. Bir zamanlar, Vandalların en atakları için, kimsenin erkesi altına girmemek ve Romalılardan uzak durmak düşüncesiyle, Atlantik kıyılarında, yalnızlık içerisinde bir özgürlük buldukları söylenmişti[305]. Saltanat sürdükleri Afrika onlara zindan olmuştu. Daha az serüvenci soydaşlarının yine ormanlarında serbestçe yaşadıkları Elbe kıyılarına dönmeyi ne umut edebiliyor, ne de istiyorlardı. Önlerinde kendilerini gösterecek barbarlarla ve bilmedikleri denizlerle karşılaşmak bu gevşemiş insanlar için olanaksızdı. Gözüpekliklerini sürdüren o insanlar, yurtlarına öbürkülerin yoksulluğunu ve utancını sokmaya râzı olmazlardı. Yitirdikleri bu krallıkların zenginliğini anlattıktan sonra, mutlu zamanlarında hep geri çevirdikleri küçük kalıttan bir lokma isteyemezlerdi[306]. Vandallar, bugün Elbe ile Oder ırmakları arasındaki *Lausitz*'de yaşamaktadırlar. Dillerini, törelerini ve kanlarının arılığını korumayı sürdürmektedirler. Saksonların ve Prusyalıların boyunduruğu altında bulunmaktan üzüntü duymaktadırlar. Eski krallarının soyundan olup, giysisi ve varlığının bugünkü hali kendine bağlı olanların en alt kademesindekinden farklı değildir[307]. Bu mutsuz halkın adı ve durumu Afrika'yı fethedenlerle aynı kökenden olabilir. Şu da var ki, köle diyelekleri bunların, Prokopios zamanında dağılmış ya da tükenme yoluna düşmüş ilk Vandallardan sonraki kuşakların son kalıntısı oldukları kanısını uyandırmaktadır[308].

Belisarios, görevini yerine getiremeseydi, karşısına, imparatorun bile karşısına, Afrika'da Vandallar'dan daha barbar bir

düşmanı çekip çıkarmak gibi vazgeçilmez bir zorluk çıkacaktı. Mağriplilerin kökeni karanlıklara gömülüdür. Bunlar, Abece'yi bilmiyorlardı[309]. Kesin olarak ülkelerinin sınırları saptanamaz. Çok geniş bir kara parçası Libyalı çobanlara açıktı. Mevsimler ve otlaklar onların yer değiştirmelerini düzenliyordu. Kaba saba ve yalın kulubeleriyle, sayıca az ev eşyalarını, silahlarını, ailelerini, koyun, sığır ve atlarını da aynı kolaylıkla birlikte götürüyorlardı[310]. Romalıların Afrika'ya yasalar dolayısıyle Kartaca'ya ve deniz kıyısına karşı saygılı bir uzaklıkta yaşamaya dikkat ediyorlardı. Vandalların zayıf saltanatı sırasında bu çobanlar Nümidya kentlerini ele geçirmişler, Tanca'dan Cesare'ye dek deniz kıyılarını denetimleri altında tutmuşlardı. Hiçbir yerden tepki görmeksizin, verimli *Byzacium* eyaletinin ortasına da yerleşmişlerdi. Belisarios'un korku salan ordusu, bilgili yönlendirmesi ve imparatordan -kralmış gibi gurur okşayıcı davranışlar görmeleri Mağripli hükümdarların yansızlığını sağlamıştı[311]. Belisarios'un hızlı yürüyüşü onları şaşkınlığa uğrattı, *yenen*'in önünde titreştiler. Geri dönüşünün yaklaşması ise bu evhamlı hükümdarların korkusunu yatıştırdı. Çok karılı olmaları, Romalıların tutak (rehine) olarak ellerinde tuttukları çocuklarına karşı onları pek de duyarlı kılmıyordu. Belisarios, Kartaca limanından ayrıldığı sırada eyaletteki insanların haykırışlarını duydu ve Mağriplilerin yaktığı binaların alevlerini gördü. Bu görünüşe bakarak, hareket kararından dönmedi. Yalnız, muhafızlarından bir bölümünü bıraktı, ve, kendisinin boşluğunu doldurmazlık etmeyecek gibi görünen hadım Salomon'u[312] Afrika komutanlığına getirdi. Düşman, ilk işgal sırasında kimi müfrezelerle iki değerli subayı bozguna uğratıp öldürmüştü. Salomon, kısa sürede birliklerini topladı. Kartaca'dan hareket etti, ülkenin içerlerine girerek iki büyük savaş verdi ve altmışbin barbarı öldürdü. Mağripliler, kendi sayılarına, çevikliklerine ve erişilemez dağlarına güveniyorlardı. Denildiğine göre, develerinin görünüşü ve kokusu Roma süvarileri arasında

karışıklık yaratmıştır[313]. Ancak, yere ayak basmaları kendilerine buyurulduğu zaman bu boş engelle alay etmişlerdir. Süvariler tepelere tırmanınca Romalıların parıldayan zırhları ve düzenli saldırıları düzensiz ve hemen hemen çıplak olan Mağriplilerin gözlerini kamaştırdı. Mağriplilerin sakalsız bir düşman tarafından yenilgiye uğratılacağına ilişkin olarak karılarının haber verdiği fal, gerçekleşmiş oldu. Utkulu hadım, Aurasius dağını kuşatmak için Kartaca'dan onüç gün uzaklara gitti[314]; buraya, Nümidya'nın kalesi ve bahçesi diye bakılıyordu. Atlas'ın bir kolu olan bu tepeler zinciri, yüzyirmi millik bir çember içerisinde büyük bir toprak ve iklim değişkenliği göstermektedir. Aradaki koyaklarda ve yüksek ovalarda zengn otlaklar, kurumayan dereler ve kolay kolay rastlanmayan büyüklükte tatlı ve güzel meyva veren ağaçlar vardır. Kalesi içinde bir lejyon'la kırkbin nüfus yaşamış bulunan Roma kenti Lambosa'nın örenleri bu güzel ıssızlığı süslemektedir. İyonya Eskülop tapınağı kulübelerle çevrilmiştir; bugün, Korent sütunlarının gölgesindeki amfi'nin ortasında koyun sürüleri yayılıp otlamaktadır. Dağın en tepesinde yükselen bir kayaya, Afrika hükümdarları karılarını ve hazinelerini yerleştiriyorlardı. Araplar arasında yaygın bir atasözüne göre, Aurasius tepesinin yalçın doruğuna ve buranın korkunç halkına saldırmayı göze almak ateş yemek gibi bir olağanüstülük gerektirir. Hadım Salomon iki kez bu güç tasarıyı uygulamaya girişti. İlkinde pek de onurlu sayılamayacak biçimde geri çekildi. İkincisinde, sabrı ve savaş gereçleri tükenmeye yüz tutmuş ve yine çekilme durumuna girmişken birliklerinin korkusuz kahramanlığı yüzünden, Arapların büyük şaşkınlığı karşısında Romalılar kayaya tırmanarak mağriplilerin ordugâhına ve doruğa vardılar. Bu önemli fethi korumak ve barbarlara yenilgilerini anımsatmak için bir kale yapıldı. Batıya doğru yürüyüşünü sürdüren Salomon, uzun süreden beri ayrılmış bulunan Moritanya Sitifi eyaletini yeniden Roma imparatorluğuna bağladı. Mağriplilerin savaşı, Belisarios'un İstanbul'a

dönmesinden sonraki yıllarda da sürdü. Ne var ki, kendisine bağlı temsilcisine bıraktığı defne dallarına, haklı olarak onun utkusunun meyvası gözüyle bakmak gerekir.

VİZİGOTLAR'IN YANSIZLIĞI

Kimi zaman bir bireyin olgunluk çağında düzelttiği geçmiş yanılgılardan ulusların da olgunluk yaşlarında yararlanmalarına pek seyrek rastlanır. Eski çağların halkları, birbirinin güvenliğine kayıtsız görünmek için, kendilerini Romalılarca yenilmeye ve onlara başeğmeye bırakmışlardır. Bu korkunç ders, Batılı barbarlara aralarında anlaşmaları ve konfederasyon kurarak Justinianus'un sınırsız tutkularına silahlı karşı koymaları zorunluğunu öğretmeliydi. Ne var ki aynı yanılgı yinelendi ve aynı sonuçları verdi. İtalya ve İspanya Gotları, içerisinde bulundukları tehlikeyi düşünmeden, Vandal imparatorluğunun çabucak yıkılmasını kayıtsızlıkla, daha da iyisi sevinçle seyrettiler. Kral ailesinin sona ermesinden sonra, güçlü ve yiğit Teudes, bir zamanlar Teodorik adına ve hükümdarın torunu olarak yönetmiş olduğu İspanya tahtına çıktı. Vizigotlar onun buyruğunda, Afrika kıyısındaki Centa kalesini kuşattılar. Ne var ki, kilisenin düzenlediği dinlenme gününü dinsel düşünceler içerisinde geçirdikleri sırada, kaledeki garnizonun bir çıkış yapması, ordugâhın dinsel güvenliğini altüst etti[315], kral bile, kutsal inanışlara saldıran bir düşmanın elinden canını zor kurtardı. Kısa süre sonra gururu ve hırcı yerine getirildi. Mutsuz Gelimer, İspanyol kralından yardım istemiş ve acılarını bildirmişti. Ama, değersiz tutkularını yücegönüllüğe ve ihtiyatlılığa döndürmek yerine, Kartaca'nın yitirildiğini öğreninceye dek onun adamlarıyle alay ederek vakit geçirmiş ve onları geri göndererek ülkelerinde Vandalların gerçek durumunun ne halde olduğunu öğrenmelerini istemişti[316]. İtalya savaşının uzun sürmesi Vizigotlar'ın cezalandırılması işini erteledi ve Teudes, yanlış politikasının meyvalarını tatmadan öldü.

ROMALILAR'IN İSPANYA' DAKİ FETİHLERİ

Onun ölümünden sonra İspanya hükümdarlık asâsı iç savaşa neden oldu. Yarışmacılardan en güçsüzü, Justinianus'un koruması için yalvardı ve tutkusu, ülkesinin bağımsızlığıyle mutluluğu için kötülük getirici bir bağlaşıklık antlaşması imzalamasıyle sonuçlandı. Okyanus ve Akdeniz kıyısındaki birçok kentin kapılarını Roma birliklerine açtıysa da, bunlar, sonradan, güvenliği sürdürebilmek için bu yerlerin ipotek olarak elde tutulacağı Romalılarca bildirildi. Bu birlikler için Afrika'dan her türlü gereç getirtilebiliyor ve, berkitimli duruma getirilen bu yerlerde, barbarlar içinde başgösteren sivil ve dinsel karışıklıklar oluyor, ayrılıkçı kışkırtmalar yapılıyordu. Krallığın vücudundan bu öldürücü çıbanı söküp atmak için yetmiş yıl geçmesi gerekli oldu. Bu yerleri imparatorluğun eyaletleri ve Alarik'in ardıllarını[317] da bağımlıları olarak göstermek gibi yararsız çabalarıyle çok sayıda imparator elde tutmaya özen gösterdi.

BELİSARİOS İTALYA OSTROGOTLARI'NI KORKUTUYOR

İtalya'da saltanat süren Gotlar'ın yanılgısı İspanya Gotlarınınkinden daha az bağışlanabilirdi; onların cezası hemen ve korkunç olarak verildi. Öcalma duygularına kapılarak, en tehlikeli düşmanlarına, bağlaşıklarının en değerlisini yıkma nedenini vermiş oldular. Büyük teodorik'in kızkardeşlerinden biri, Afrika kralı Trasimond'la evlenmişti[318]. Vandallar, bu evlenmeyle Sicilya'da *Lilibe* kalesine sahip oldular[319]. Amalafrida, Trasimond'a, bin soylu, ve Mağrip savaşlarında değerlerini tanıtlamış olan beşbin Got askerinin eşliğinde gelmişti. Bu yardımcı askerler, belki Vandallar'ın savsakladığı hizmetlerini çok pahalıya sattılar. İçerisinde bulundukları ülkeye kıskançlıkla baktılar ve, fâtihleri hor gördüler. Vandallar, gerçek ya da sözde bir fesat hareketinin

eyleme geçmesini bir genel kıyım (katliâm) ile önlediler. Gotlar baskı altına alındı. Amalafrida tutsak duruma sokuldu. Kısa süre sonra duyulan gizli ölümü büyük kuşkulara yolaçtı.Tüm insanlık yasalarına yapılan bu kanlı saldırıyı Vandal sarayında kınamak için Kassiodore (Cassiodore)'nin uzdilli deyişleri yansıtan kalemi görevlendirildi. Afrika, deniz yönünden gelecek saldırılara karşı savunmalıydı, Gotlar ise hiç deniz gücüne sahip değillerdi, bu nedenle, hükümdarının adına bildirdiği öcalmayı, hiç kaygılanmadan gülünebilirdi. Gotlar, körükörüne uğradıkları acı ve nefret içindeyken, Romalılar'ın yakşaması onları sevindirdi. Sicilya limanlarında Belisarios'un filosuna azık ve gereç sağladılar ve kısa süre sonra, bu komutanın umduklarından ve istediklerinden çok kendi öçlerini aldığını sevinerek ya da korkarak öğrendiler. İmparator, Afrika krallığını onların dostluğuna borçluydu. Kısa süre önce, evlenme armağanı olarak ayrılmış çıplak bir kayanın sahibi olmak üzere geriye dönmek için birtakım ad ve sanlara kapılabilirlerdi. Arkasından, kendilerine gecikmiş ve yararsız üzüntülerini bildiren Belisarios'un buyurucu mektubuyla aymazlıktan uyandılar. Roma komutanı şöyle diyordu: "Lilibe kenti ve burnu Vandallar'ındı. Fetih hakkıyle onların bize verilmesini istiyorum. Söz dinlemeniz imparatorun kayrasını size kazandırabilecektir. Ayak diremeniz ise onun hoşnutsuzluğuna neden olacak, sizin yıkılmanızla sona erecek bir savaşın ateşini tutuşturacaktır. Bizi yeniden silahlarımızı kullanma zorunda bırakırsanız, o zaman yalnız biz kenti yeniden fethetmek için değil, onların yasal hükümdarından haksız olarak kolayca kaptığınız bütün eyaletleri elinizden almak üzere savaşacağız." İkiyüzbin savaşçısı olan bir ulus, Justinianus'un ve temsilcisinin boş tehdidine gülüp geçebilecekti. Ancak, İtalya'da ayrılıkçılık ve hoşnutsuzluk vardı, ve Gotlar, bir kadın eliyle yönetilmeye nefret ve utanç duyarak katlanabiliyorlardı[320].

İTALYA KRALİÇESİ AMALASONTE'NİN YÖNETİMİ 522-534

İtalya kral nâibi ve kraliçesi[321] Amalasonte'nin doğumu, barbarlar arasındaki en ünlü iki aileyi birleştiriyordu. Klovis'in kardeşi olan annesi, merovenjiyen soyunun uzun saçlı krallarından geliyordu[322]; Amali'lerin hükümdar soyu, onbirinci kuşakta Amalasonte babadan, bir plebeiyen soykökünü değerliliğiyle soylulaştıran büyük Teodorik gibi bir ışık kazanacaktı. Kızı, kadın olması nedeniyle Got tahtına çıkamazdı. Ne var ki, kralın ailesi ve halkı için uyanık gözetimi ve sevgisi, ataları İspanya'ya sığınmış olan, kral soyundan son kalıtçıyı ortaya çıkardı. Mutlu Eutarik, ansızın konsüllük ve hükümdarlık katına yükseliverdi. Amalasonte'nin güzelliklerinden ve böyle güzel bir kalıttan pek az yararlanabildi. Amalasonte ise, kocasının ve babasının ölümünden sonra oğlu Atalarik'in vasisi ve İtalya krallığının nâibi oldu. O sırada yirmisekiz yaşındaydı, güzelliği ve ruhu tam olgun hale gelmişti. Güçlü bir akıl, canlılık ve gözüpeklik, imparatoru kendine bağlayabilen ve Teodora'nın kıskançlığını uyandıran güzel yüzüne yeni bir anlam katıyordu. Eğitim ve deneyim, onun yeteneklerini daha da yetkinleştirmişti. Felsefe incelemeleri yapıyor, ancak bununla övünmüyordu. Yunancayı, Latinceyi ve Got dilini rahatlıkla konuştuğu halde, kurullarda, gizine bir türlü erişilemeyen sessizliğini sürdürmeyi biliyordu. Teodorik'in güzel örneklerine göre, ulusunun gönencini sağladı. Yanlışlıkların kefaretini ödemeye, babasının son yıllarını unutturmaya çalıştı. Boetius ile Simmakue'nin çocuklarına mal varlıklarını geri verdi. Yumuşak yönetimi o kerteye vardı ki, bedensel cezalar ya da para cezaları için, asılları Romalı olan uyruklarına kendi yasalarının uygulanmasına razı oldu. Aradan kırk yıl geçtiği halde İtalyanları hâlâ tutsak ya da düşman olarak gören Gotlar'ın şamatalarını saygısızlık

olarak niteliyordu. Onun mutluluk veren saltanatı Kassiodore (Cassiodore)'nin akıl hocalığıyle yürütülüyor ve bu patricius'un uzdiliyle kutlanıyordu. İmparatorun dostluğunu istedi ve buna hak kazandı; Avrupa krallıkları, barışta ve savaşta Gotlar'ın büyük tahtına hep saygı duydular. Onun ve İtalya'nın mutluluğu oğlunun eğitilip yetiştirilmesine bağlıydı. Bu da, bir barbar ordusunun başı olmak ve uygun bir ulusun birinci majistrası niteliğini kazanmak gibi hemen hemen bağdaştırılması olanaksız çabalara bağlıydı. Atalarik, on yaşından beri bir Roma prensi gibi sanatlar ve bilimler üzerine dersler alıyordu[323]. Genç krala onur ve erdem ilkelerini öğretmekle, üç değerli Got görevlendirildi. Ne var ki, öğretmenlerinin derslerini değerlendiremeyen öğrenci, bu bilgileri işkence yapılıyormuş gibi görüyor, kaygılanan ve sertleşen Amalasonte'nin özentisi, oğlunun ve uyruklarının ele avuca sığmaz karakterini daha da hırçınlaştırıyordu. Gotlar'ın Ravenna sarayında toplandığı bir resmî bayram kutlaması sırasında, genç hükümdar, gurur ve öfke gözyaşları dökerek annesinin dairesinden kaçtı. İnatçı söz dinlemezliği yüzünden bir tokat yediğini söylüyordu. Barbarlar, krallarına yapılan bu sataşmadan öfkelendiler. Onun canına ve tahtına karşı fesat hareketine başvurdu diye, kral nâibi olan annesini suçladılar; Teodorik'in torununun, kadınlar ve ukalâ dümbeleklerinin aşağılık disiplininden çekilip kurtarılmasını, akranlarının arasında ve atalarının şanlı bilgisizliği içerisinde yiğit bir Got olarak yetiştirilmesini -buyururcasına- istediler. Ulusun sesini yansıtır gibi olan bu gürültülü yakınmalar karşısında Amalasonte, ilkelerinden ve aziz isteklerinden vazgeçmek zorunda kaldı. İtalya kralı, kendini şaraba, kadınlara ve kaba saba eğlencelere kaptırdı. Bu nankör kralın gösterdiği nefret, annesinin düşmanları ve kendisinin gözdelerince beslenen niyetleri de meydana çıkardı. Düşman hizmetkârlarla çevrili halde kalan Amalasonte, kendisini dostça sarayında kabul edeceğine söz veren imparator Justinianus'le gizlice haberleşmede bulundu. Epir'de

Dyrrachium'a seksenbin altın mark depo etmişti. İmparator, onun şânı ve güvenliği için, barbarların bir deviniminden uzaklaşarak İstanbul'a gelip barış ve onur içerisinde yaşamasından mutluluk duyacaktı. Ne var ki, Amalasonte'nin içinde tutku ve öcalma duygusu alevlendi. Gemileri limanda demir atarken, tutkularının kendisine adalet eylemi gibi gösterdiği bir kıya (cinayet) 'nın başarı haberini bekliyordu. En tehlikeli ve hoşnutsuz üç ileri geleni İtalya sınırlarında ayrı ayrı işler vererek göndermiş, gizli ajanları her üçünü de öldürmüşlerdi. Bu soylu Gotların ölümü onu, Ravenna sarayının saltık egemeni, ve de, haklı olarak, özgür bir halkın tiksindiği kimse yaptı. Oğlunun düzensizlikleri için üzüntü duyarken, kısa süre sonra onun ölümü için ağladı. Atalarik'in aşırılıklar içerisindeki yaşamı onaltı yaşında tükendi. Annesi o zaman kendini dayanaksız ve yasal erkeden yoksun olarak gördü. Krallığın kalıtım yoluyla *kalkan'dan öreke'ye* geçemeyeceğine ilişkin özdeyişi bir temel kural sayan ülkesinin yasalarına boyun eğmek yerine, Teodorik'in kızı nasıl olsa ortaklaşa yönetimin yürümezliğini bildiği için hala çocuklarında birini kral diye adlandırarak otoriteyi kendinde tutmayı tasarladı. O da Amalasonte'nin önerisini saygıyla benimsedi, ve ona minnet duydu. Cassiodore, senatoya ve imparatora Amalasonte ile Teodat'ın İtalya tahtın çıktıklarını bildirdi. Teodat'ın soyu ona tam bir san vermiyordu, çünkü annesi Teodorik'in kız kardeşiydi. Amalasonte onun açgözlülüğünü ve korkaklığını bildiği için kendisini seçmişti. Bu yüzden de Teodat'ı İtalyanlar sevmiyor ve barbarlar da ona saygı duymuyorlardı. Görünüşe göre Teodat, hakettiği bu nefretten güceniyordu. Amalasonte, komşuları Toskanlar'a karşı verdiği sıkıntılardan dolayı onu ayıplamış ve bunu önlemişti. Kraliçeye karşı yanılgılarla ve hınçla birleşmiş olan başlıca Gotlar, kralın sıkılgan karakterini dürtüklemeye çalıştılar.

AMALASONTE'NİN SÜRGÜNE GÖNDERİLMESİ VE ÖLÜMÜ.
30 NİSAN 535

Kutlama mektupları henüz gönderilmişti ki, İtalya kraliçesi, Bolsena gölündeki küçük bir adada[324] hapsedildi; kısa süren bir tutukluluktan sonra, fesat hareketini yönetmiş olan uyruklarına hükümdarlarının kan dökücülüğünü anlatan yeni kralın buyruğu ya da isteği üzerine, banyoda boğularak öldürüldü.

BELİSARİOS SİCİLYA'YA SALDIRIYOR VE ALIYOR.
31 ARALIK 535

Justinianus, Gotlar'ın arasında çıkan anlaşmazlıkları sevinçle izliyordu. Bağlaşıklık nedeniyle yüklendiği aracılık davranışında fatihin tutkulu görüşleri gizliydi ve durum bu tutkulara yardımcı olabilirdi. Elçileri, açık oturumda Lilibe kalesini, on kaçak barbarı ve İllirya sınırındaki bir küçük kentin yağmalanmış olmasından doğan zararın ödenmesini istediler. Beri yandan, Teodat ile gizlice görüşerek Toskanya eyaletini teslime razı olmasını önererek Amalasonte'nin de kendi istenciyle İtalya krallığından çekilip yok olmaktan ve sıkıntılardan kurtulması için onu yüreklendirdiler. Tutuklu kraliçe, istemediği halde aşağılatıcı ve yalan bir mektubu imzalamak durumunda olduğunu gördü. Ne var ki, Romalı senatörlerin İstanbul'a gönderilen isteği, kraliçenin içerisinde bulunduğu acıklı durumu imparatora açıklamış oldu. Justinianus, yeni bir elçi aracılığıyle, onun canı ve özgürlüğü için, güçlü şefaatte bulundu. Teodora ise, bir yarışmacı (rakip)'nın varlığından ve güzelliğinden korktuğu için, bu görevliye gizli buyruklar veriyordu. Elçi, yapmacık ve iki anlama da çekilebilecek sözlerle, kraliçenin ölümünün Romalılar için yararlı olduğunu, onun öldürüldüğünü öğrendikten sonra, dile getirdi[325] ve efendisi adına,

bu aşağılık katillere karşı sonsuz bir savaş açılacağını haber verdi. İtalya'da olduğu denli Afrika'da da, bir gaspçının bu büyük suçu Justinianus'un saldırısını haklı gösterebilecekti. Ne var ki, topladığı birlikler, bir kahramanın adı, gözüpekliği ve yönlendirmesiyle gücü birkaç katına çıkabilecek bir durum yaratılmazsa, kuvvetli bir krallığın yıkılması için yeterli olmayacaktı. Çok sayıda atlı, kalkanlı ve mızraklı muhafızlardan oluşan birlik Belisarios'un emrine verildi. İkiyüz Hun, üçyüz Mağripli ve dörtbin çeşitli soylardan atlıları yanında üçbin kişilik -İsauryenler'den oluşan- piyadesi de vardı. İlk seferinde gittiği yolu izleyen konsül, adanın gücünü incelemek ve fethetmeye kalkışırsa, nasıl hareket edeceğini saptamak üzere Sicilya kentlerinden biri olan Katana önünde demirledi. Buradan, savaşa kalkmadan sessizce de yoluna devam edebilecekti. Orada verimli topraklar ve dost bir halk buldu. Tarımının geri kalmış olmasına karşın Sicilya, her zaman Roma'nın ambarlarına tahıl sağlıyordu. Çiftçiler, hiçbir zaman askerlere kul olmamışlardı. Adanın savunmasını onarım halkına bırakmış olan Gotlar, onları sadakatsizlik ve nankörlükle suçlamak için bir neden bulmuşlardı. Gerçekten, Sicilyalılar, İtalya kralından yardım istemek ve beklemek yerine, düşmanın ilk teslim çağrısına severek uydular. Pün savaşlarının ilk yengi armağanı olan bu eyalet, uzun süre Roma'dan ayrı kaldıktan sonra yeniden imparatorluğa katılmış oldu[326]. Gotlar'ca savunulan Palermo, tek karşı koyan kent oldu. Çok kısa bir kuşatmadan sonra, değişik bir savaş kurnazlığıyla ele geçirildi. Belisarios, liman içerisinde kente en yakın kesimde gemilerini ilerletti. Direklerin tepelerine doğru çanaklıklar yerleştirerek bunların içerisine çok sayıda okçular kondu. Bu yüksek noktadan karadaki berkitilmiş yerlere uzaktan egemenlik sağlanabiliyordu. Çok az zahmetle yürütülen bu mutlu savaşın sonunda, Belisarios, pek şanlı olarak tamamlanmakta olan konsüllüğünün sonuncu günü, zafer alayı düzeninde Sirakuza kentine girdi ve halka altın madalyalar dağıttı. Bir zamanlar çevresi

yirmi iki mil tutan kale içerisinde yayılan bir Grek sitesi örenlerinin ortasındaki eski kral sarayında kışı geçirdi[327]. İlkbaharda, Paskalya şenliklerine doğru, Afrika'da ortaya çıkan tehlikeli bir ayaklanma nedeniyle programı bozuldu. Bin kadar muhafızını Kartaca'ya çıkartıp kendisi de başlarında bulunarak, kenti kurtardı. Bağlılıkları şüpheli olan ikibin asker yendien eski komutanlarının sancağı altına girdi. Aynı anda yola koyularak, yakındığı ve tiksindiği düşmanı arıyormuş gibi elli milden çok yol yürüdü. Onun yaklaşmasından korkarak titreyen sekizbin isyancı, ilk çarpışmada bozguna uğradılar. Bu yalın utku, onun yokluğunda, ordugâhında çıkan bir ayaklanmayı bastırmak üzere Belisarios Sicilya'ya dönmemiş olsaydı, Afrika'da barışı sağlayabilecekti[328]. Düzensizlik ve sözdinlemezlik o dönemin ortak kusuruydular; Belisarios, komuta etmek için yeterli yeteneğe ve söz dinletmek için de gerekli erdeme sahipti.

İTALYA KRALI TEODAT'IN SALTANATI VE ZAYIF IRASI EKİM 534- AĞUSTOS 536

Teodat kahraman bir soydan gelmekle birlikte savaş sanatını bilmiyor ve tehlikelerden korkuyordu. Plato'nun ve Çiçero'nun yapıtlarını okumuş olsa da felsefe, en aşağılık tutkularla açgözlülük ve korkuyla dolu kalbini temizleyecek güce sahip değildi. Nankörlük ve insan öldürme onu tahta yükseltmişti. Düşmanın ilk gözdağı vermesinde bu hükümdar kendisinden tiksinen ulusunu ve hükümdarlık nurunu alçalttı. Gelimer'in başına gelen örnekten korkuyor, kendisini, İstanbul'da zincire vurulmuş ve sürüklenir halde görüyormuş gibi oluyordu. İmparatorun gönderdiği elçi Piyetro, Belisarios'un esinlediği terörü daha da artırıyordu. Bu atak ve becerikli elçi, sürekli bir barışın temelini oluşturmak için çok aşağılatıcı bir ön anlaşma imzalamaya onu razı

etti. Ayrıca, bu anlaşmaya konulan bir maddeye göre, imparatorun adı hep Got kralınınkinden önde tutulacak, Teodat, bronz ya da mermerden bir heykel yaptırdığında Justinianus'un tanrısal imgesi onun sağında yer alacaktı. Bu madde, Roma halkının alkışlarıyle karşılanmıştı. İtalya kralı, o tarihe değin senatörlerin atamasını kendi yapıyordu. Artık, senatodan kayrada bulunması için yalvarıcı durumuna düşürüldü. İmparatorun onamı olmadan bir papaz ve senatör için hiçbir ölüm ya da zoralım kararı veremeyecekti. Zayıf kral Sicilya'dan vazgeçti. Bağlılığını göstermek için her yıl, üçyüz *livre* ağırlığında bir altın taç sunmaya söz verdi. Bundan başka, yine imparatora savaş vergisi olarak üçbin yardımcı askeri imparatorluk ordusuna katmayı kabul etti. Justinianus'un elçisi, böyle bir başarıdan sonra, İstanbul'a dönmek üzere ivedilikle yola çıktı. Albe topraklarına[329] henüz varmıştı ki, Teodat'ça geri çağrıldı. Kral ile elçi arasında geçen konuşma, bütün yalınlığıyle yinelenmeye değer bulunmaktadır: "İmparatorun antlaşmayı onaylayacağına inanıyor musunuz? *-Belki.-* Onaylamazsa, neler olabilir? *-Savaş.-* Böyle bir savaş doğru ve ussal mıdır? *-Kuşkusuz, herkes kendi yaradılışına göre hırçınlık gösterir.-* Ne demek istiyorsunuz?- *Siz filozofsunuz, Justinianus ise Romalıların imparatorudur. Kişisel kavgası için, Plato'nun öğretilisine insanların kanını döktürmeyi doğru bulmayacaktır. Augustus'un ardılı, haklarını koruyacak ve imparatorluğunun eski eyaletlerini, silahlarıyle yeniden alacaktır.*" Bu düşünce düzeni inandırıcı bir nitelik taşımasa da Teodat'ın zayıf karakterini dehşete düşürmeye ve onu yere sermeye yeterdi. Karar vermekte gecikmedi, kırksekizbin sterlin liralık aylık karşılığında Got ve İtalya krallını bırakacağını ve yaşamının bundan sonrasını felsefenin ve tarımın temiz keyifleri içerisinde geçireceğini bildirdi. İki anlaşmayı da elçiye teslim etti. Birincisi benimsenmezse ikinciyi göstermesi için ondan boşuna yemin alarak güvence sağladı. Olanlardan dolayı rahatlık duydu. Justinianus birinciyi reddetti ve Got kralının tahttan çekilmesini kabul etti. Yorulmak

bilmez habercisi yeniden İstanbul'dan Ravenna'ya geldi ve birçok bilgi de getirdi. Filozof kralın ussallığını ve yüce gönüllülüğünü öven güzel bir mektup, aylığı tanıyordu. Onun bir uyruk ve katolik olarak yararlanabileceği tüm onurlar için söz veriliyordu. Belisrios'un, kişisel olarak da, görüşü ve benimsemesi alınmak üzere anlaşma yeniden gönderildi. Ne var ki, bu arada, Dalmaçya eyaletine girmiş bulunan iki Roma generali Gotlar tarafından öldürüldüler. Teodat'ın kör ve aşağılık umutsuzluğu, bu olayın kendisi için uğursuz olacağı evhamına dönüştü[330]. Verilen sözlerin yerine getirilmesini, urukların yemin etmesini isteyen ve karakterinin bozulmaz ayrıcalığını övünçle savunarak Justinianus'un elçisine hakaretler savurdu ve onu korkutmaya kalkıştı. Belisarios'un yürüyüşü bu davranışı ve övünme imgelerini yok etti. Sicil-ya'nın alınmasıyle başlayan ilk savaş[331], Gotlar'la yapılan savaşın ikinci yılında İtalya'nın Procopios'ça saptandığı gibi, ele geçirilmesine yol açacaktı[332].

BELİSARİOS İTALYA'YI ELE GEÇİRİYOR VE NAPOLİ'YE BOYUN EĞDİRİYOR. 537

Belisarios, Palermo ve Siraküza'da yeterli asker bıraktıktan sonra, Mesina'da birliklerini gemilere bindirdi, onları, karşı kıyıdaki Reggio'ya hiçbir düzenlemeyle karşılaşmadan, indirdi. Teodat'ın kızıyle evlenmiş bulunan bir Got prensi, ordulardan birinin başında, İtalya'nın bu girişini koruyordu. O da, genel ve kişisel yükümlülüklerinden sıyrılan hükümdarları gibi hareket etti. Aşağılık Ebermor, birlikleriyle Romalıların ordugâhına geçti[333], oradan da, Bizans sarayının verdiği aşağılık onurları kullanmak üzere oraya gönderildi. Donanma ile ordu, birbirini gözden yitirmeden, üçyüz millik yolu birlikte alarak Napoli'ye dek geldiler. Gotlar'ın adından ve dininden tiksinen Lukanya ve Kampanya'nın bulunduğu Bruttium halkları, yıkık kale duvarlarının savunmayı olanaksız kıldığı bahanesiyle, Romalılar'a kolaylık gösterdiler.

Askerler, kendilerine getirilen yiyeceklerin bedelini tam tamına ödüyorlardı. Çiftçinin ve zanaatçının rahat çalışmalarını yalnız bu askerlerin merakı şaşırtıyordu. Çok kalabalık büyük bir merkez durumuna gelmiş olan Napoli, uzun süre bir Yunan kolonisi olmuş, onun dilini ve törelerini sürdürmüştü[334]. Virgilius'un seçimi, gürültüden, dumandan ve Roma'nın ezici zenginliğinden uzaklaşarak soluklanmaya gelen dinlenme ve inceleme aşıklarının bulunduğu bu hoş inzivaya ün kazandırmıştı[335]. Kent denizden ve karadan ele geçirilince Belisarios halkın temsilcilerini kabul etti. Bunlar, her kent için ayrı ayrı savaşa gerek olmadığını, Got kralının ordusuna saldırarak onu yenmesini, utkudan sonra, Roma'nın egemeni olarak, ona bağlı olan kentlerin de yeni hükümdarlığa katılmasını istemenin yeterli olacağını söylediler. "Düşmanlarımla görüşmeye oturduğum zaman, diye aşağılayıcı bir gülüşle Roma komutanı yanıtladı, öğüt almaktan çok vermeye alışkınım. Bununla birlikte, bir elimde Napoli'nin yıkıntısını, öbüründe de, Sicilya'da sağladığım barışı ve özgürlüğü tutuyorum." Vakit yitirme korkusu, onu, en elverişli koşulları önermek zorunda bıraktı. Onuru, bunda güvence sayılırdı. Ne var ki iki ayrı grup Napoli'yi bölüyordu: Çok çabayla ve de gerçekçilikle kendilerinin meşruluğunu ve değerini Belisarios'un da anlayacağını ve saftan ayrılışlarını Gotlar'ın cezalandıracağını yurttaşlara anlatmaya çalışan sözenlerin konuşmalarıyle ayakta tutulan Grek demokrasi havası sürdürülmeye çalışılıyordu. Konuşmaları tam anlamıyle özgür değildi: Karıları ve çocukları, bağlılıklarının güvencesi olarak Ravenna'da tutulan sekizyüz barbar, kent içinde egemen durumdaydılar. Zengin ve çok sayıdaki Yahudiler, Justinianus'un hoşgörüsüz egemenliğine bağnazlığın umutsuzluğuyle direnç gösteriyorlardı. Daha da çok yeni bir dönemde[336] Napoli'nin çevresi ikibin üçyüz altmış üç adımdan çok değildi. Uçurumlar ve deniz, berkitimleri koruyordu[337]: Düşman, sarnıçlara ve çeşmelere su sağlayan kemerleri elinde tuttukça, tahıl ambarları da yeterli

olduğundan kuşatanların sabrı tükenmeye başladı. Yirmi günlük bir kuşatmadan sonra, kıştan önce Roma'ya ve Got kralına karşı yürüyebilmek için kendini buradan ayrılmaya alıştırıyordu. Bir İsaurili askerin gözüpek merakı sayesinde sıkıntıdan kurtuldu: Bu İsaurili bir su kemerinin kurumuş kanalını gördü ve buradan bir geçit açılarak meydana silahlı askerlerin sokulabileceğini bildirdi. Geçidin ağzında gizlice çalışıldı. İş tamamlanınca, insanlıktan ayrılmayan komutan, gizin anlaşılma tehlikesini de göze alarak, Kuşatılanları bekleyen tehlikeyi kendilerine bir kez daha haber vermek istedi. Uyarmaları yarar sağlamadı. Dörtyüz Romalı, gecenin karanlığında su kemerine girdiler. Bir zeytin ağacına bağlanan ipin yardımayle, tek başına yaşayan bir kadının evine ya da bahçesine vardılar. Boru çaldılar, nöbetçilere baskın yaptılar, duvarlara her yandan tırmanan arkadaşlarını içeri aldılar ve kentin kapılarını kırdılar. Savaş hakkının gereği olan bir tutumla, barış zamanında suç sayılacak her türlü davranışlar işlenmeye başladı. Hunlar, kıyıcılıkta ve kutsal varlıklara saldırmakta kendilerini gösterdiler. Daha önce kent halkını uyarmış olan Belisarios, mutsuzlukları azaltmak için sokaklarda ve kiliselerde çaba gösteren tek kişiydi: "Altın ve gümüş, haklı olarak, sizindir. Ama, insanlara dokunmayın, diye her yerde haykırıyordu. Bunlar hıristiyandır; başeğmişlerdir, sizin yurttaşlarınızdırlar. Bugüne dek nasıl dostlardan yoksun kalmış olduklarını anlamaları için çocukları babalarına, kadınları kocalarına geri verin!" Fethedenin erdemleri ve yetkesi[338] kenti kurtardı. Napolililer evlerine döndüklerinde, gizledikleri para ve değerli varlıklarını koydukları yerlerde bulunca avundular. Kentteki eski birliği oluşturan barbarlar imparatorun hizmetine girdiler. Puglia ve Kalabra, Gotların tiksinç varlıklarından kurtulur kurtulmaz Justinianus'un imparatorluğunu tanıdılar. Belisarios'un tarihçisi, Benevente'de gösterilmesi sürdürülen Klaydon (Claydon) domuzunun dişlerini betimlemeye özen gösterdi[339].

Napolililer ve sadık garnizonu, yakılıp yıkılmalarına kımıldamadan seyirci kalmış olan bir hükümdarın kendilerini kurtarmasını boş yere bekleyip durmuşlardı. Teodat, Roma'nın kale duvarları arasında kendini hapsetmişti. Süvarileri, *via Appia* üzerinde kırk mil ileride ordugâh kurmuşlardı. Burada, yeni kurutulan ve güzel bir otlak haline sokulan ondokuz mil uzunluğundaki kanal ile Pontius bataklığı da vardı[340]. Gotlar'ın asıl kuvvetleriyse Dalmaçya'da, Venetia'da ve Galya'da bulunuyordu. Güçsüz kralları, kötü bir falın etkisinde kalarak imparatorluğunun yıkılacağına inanmıştı[341]. En aşağılık tutsaklar bile, kötü duruma düşmüş olan bir efendinin suçuna ya da zayıflığına karşı gelmesini bilirler. Kıtalarında boş otururlarken, kendilerini ayrıcalıklı ve güçlü görüyorlardı; bu arada Teodat'ın karakterini sert biçimde yoklamaya kalkıştılar. Onu, soyuna, ulusuna ve tahtına yakışır bulmadılar ve İllirya savaşlarında değerini kanıtlamış olan komutanları Vigites'i, oybirliğiyle ve alkışlarla kalkanları üzerinde kral ilân ettiler. Bu devrim haberinin ulaşmasında Teodat, uyruklarının adaletine sığınmak için kaçtı. Ne var ki, bir bireyin öcü alınmak üzere kovalanıyordu: Onuruna saldırılmış olan bir Got, Filaminien yolu üzerinde ona yetişti, kralının kadınsı çığlıklarına aldırmaksızın, Prokopios'un dediğine göre, sunak önündeki bir kurban gibi, yere kapanmış durumdaki hükümdarı öldürdü. Halkı yönetmek için alınabilecek isimin en en iyisi ve en temizi yine halkın seçtiği sandır. Ama, bütün yüzyılların peşin yargısına uyarak, Vigites de, Ravenna'ya giderek, kendisi istemese de, Amalasonte'nin kızını zorlayıp onunla evlenmek ve böylece krallığı için, zayıf olmakla birlikte kalıtsal bir hak dayanağı elde etmek istiyordu. Hemen bir ulusal kurul oluşturuldu: yeni kral, askerlerinin sabırsız ataklığına uyarak, öncelinin ihtiyatlılık adı altındaki kararları gibi aşağılatıcı

bir karara varıldı. Gotlar, utkulu bir düşman önünde geri çekilmeye, saldırıcı bir savaş devinimlerini ilkbahara ertelemeye, dağılmış güçlerini toplayıp biraraya getirmeye, uzaktaki yerlerini bırakmaya, Roma kentini bile, kentlilerin bağlılığına teslim etmeye karar verdiler. Burada, yaşlı bir savaşçı olan Leuderis'in komutasında dörtbin kişi bırakıldı. Bu denli zayıf bir garnizon Romalılar'ın gücüne ancak yardımcı olabilirdi, ama onun istenci dışında tutunabilmesi de olanaksızdı. Bir dinsel ve yurtseverlik ateşine tutularak, papalık tahtının karşısında iktidara gelen ya da hoşgörüyle karşılanan bir Ariusçülük görülmemesi gerektiğini haykırdılar. Kuzey yabanılları, Caesarların mezarını çiğnetmemeliydi. İtalya'nın Konstantinopolis imparatorluğunun bir eyaleti haline geleceğini hiç düşünmeden, yeni bir özgürlük ve mutluluk dönemi açacak bir Roma imparatorluğunun yeniden kurulduğunu heyecanlı bağrışlarla duyurdular. Papa'nın, kilisenin, senatonun ve halkın temsilcileri, istençli olarak bağlılık yeminlerini almaya, ve kapıları kendisine açık tutulacak olan kentlerine girmeye Justinianus'un vekilini çağırdılar. Belisarios, Napoli ve Kümes'in fetihlerini kesinleştiren haberleri aldıktan sonra, Vulturne kıyılarında,yaklaşık yirmi mil ilerledi: Kapue (Capue)'nin büyüklüğünden geri kalanları seyretti ve, Latin ile Appianus yollarını kavşak noktasında durdu. *Caesar* Appius'ün yapıtı olan bu son yol, ilk güzelliğini koruyordu. Bu dar, ama sağlamlığıyle hayranlık uyandıran yolun sürekliliğini sağlayan perdahlı ve birleştirilmiş büyük taşlarda hiçbir noksanlık meydana gelmemişti[342]. Belisarios, her halde, dağların eteklerinde, yüzyirmi milden fazla bir toprak parçası üzerinde uzanan, denizden ve bataklıklardan çok uzaktaki Latin yolunu yeğlemiştir.

BELİSARİOS ROMA'YA GİRİYOR. 10 ARALIK 536

Düşmanları yitmişti: Roma'ya Asinaire kapısından girdiği

sırada garnizon da, hiç telâşa kapılmadan, Flaminius yolundan ilerleyerek uzaklaşıyordu. Altmış yıllık bir tutsaklıktan sonra kent barbarların boyunduruğundan kurtulmuş oluyordu. Gururundan ya da hoşnutsuzluğundan, kaçanların peşisıra gitmeyi reddetti. Got komutanı, yengi ganimeti olarak, Justinianus tahtının ayağına, Roma'nın anahtarlarıyle birlikte gönderildi[343].

ROMA'NIN GOTLAR'CA KUŞATILMASI MART 537

Eski Satürneller'le aynı günlere rastlayan ilk günler, kutlamalara ve genel sevince ayrılmış oldu, Katolikler de, başka yarışmacılar (rakip) olmaksızın İsa'nın doğumunu kutlamaya koyuldular. Romalılar, atalarıyle ilgili kimi erdemlilik kavramları üzerine bir kahramanın ağzından bilgi edinebildiler. O'nun aziz Piyetro'nun ardılı için gösterdiği saygıdan örnek aldılar ve, savaşın ortasında bile, sergilediği disiplin sayesinde adaletin ve dinginliğin getirdiği iyiliklerden yararlandılar. Ülkeyi Narmi, Perouse ve Spolette'ye dek düşmandan temizleyen ordularının elde ettiği hızlı başarıyı alkışladılarsa da, senato, kilise ve gözü yılgın halk Got krallığının tüm kuvvetlerinin Roma'yı kuşatmaya giriştiklerini görerek telaşlandılar. Komutan, kuşatmaya karşı savunmaya karar verdi. Vitiges, kış boyunca çaba harcayarak hazırlıklarını sürdürdü. Kırsal yerleşim alanlarını ve uzak garnizonlarını boşaltarak, vatanın savunulması için Ravenna'da toplandılar. Dalmaçya'nın yardımına bir ordu gönderdikten sonra geri kalan yüzelli bin savaşçıyla, krallık sancağı altında yürüyüşe geçtiler. Rütbelere ve değerliliğe göre Vitiges silahları ve atları dağıttı, armağanları verdi ve büyük vaatlerde bulundu. Perouse'de ve Spolette'de yararsız fetihlere girişmek istemediğinden ve elde edilmesi olanaksız Narmi kayasını kuşatmayı düşünmediğinden, Roma'nın iki mil yakınındaki Milvius köprüsüne dek geldi. Bir kule bu köprüyü savunuyordu. Belisarios, ikinci bir köprünün yapılabilmesi için

yirmi gün gerekeceğini hesaplamıştı. Ancak, kuledeki askerlerin korkusu, bir bölümünün kaçışı ya da oradan ayrılmaları hesaplarını bozdu ve çok ağır bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı. Avantajlı bir durum yaratmak ve Barbarların ordu konumunu anlamak için, bin atlının arasında Flaminius kapısından çıktı. Onları Tiberis'in öbür yakasında sandığı bir anda birden düşmanın sayısız süvarilerince sarılmış olduğunu gördü. İtalya'nın alınyazısı onun yaşamasına bağlıydı. Kaçak askerler, onun bindiği doru atı gördüklerini bildirdiler[344]; her yandan *doru atı yakalayın* diye haykırışlar yükseldi. Bütün yaylar gerildi, tüm mızraklar ona çevrildi; binlerce asker, nedenini bilmeden bu komutu yineliyordu. Barbarlar arasından en atakları, utku kazanmaya koşarcasına kılıç ve kalkanlarıyle saldırdılar. Sancaktar Visandus'un ölümü karşısında düşmanlar bile övgülerini esirgemediler[345]. Visandus, onüç kılıç darbesi yiyinceye dek (belki Belisarios'tan da) en ön saftan ayrılmamıştı. Roma komutanı güçlü, devinimli ve yürekliydi. Kendisini çevreleyen bütün öldürücü saldırıları püskürtüyordu. Muhafızları da bağlılıkla ona öykünüyorlar ve komutanlarını kılıçlarıyle savunuyorlardı. Savaş alanında bin ölü bırakan Gotlar, kahramanın karşısından kaçıp gittiler. Belisarios'un askerleri, ihtiyatsızlığa kapılarak onları ordu kamplarına dek kovalamak istediler. Ne var ki, sayıca da azalmış olduklarından, önce yavaş yavaş, sonra da hızlı adımlarla kentin kapılarına geldiler. Bu kapılar kapalıydı ve, Belisarios'un öldürüldüğü biçiminde yayılan haber halk arasında büyük şaşkınlık yaratmıştı.

BELISARIOS' UN DEĞERI

Ter, toz toprak ve kan, onu tanınmaz hale sokmuştu. Sesi boğuk çıkıyordu, gücü tükenmişti. Ama, yenilmez değerini koruyordu; bu değeri, gözleri korkmuş askerlerine de aşıladı. Belisarios'un, az önce yaptığı keşif hareketini Barbarlar, yeni bir

ordunun kentten çıkışı biçiminde yorumladıkları için kaçmışlardı. Flaminius kapısı gerçek bir utku için açıldı. Belisarios, karısının ve dostlarının sağladığı yiyecek ve dinlenme önlemlerini gözü görmeden, askerlerin ve halkın güvenliğiyle ilgili durumları gezerek denetledi. Bugün, savaş sanatı ilerlediği halde, komutanın bir askerden beklenen savaşkanlığı göstermesi beklenmez, ya da çok seyrek hallerde buna gerek duyulabilir. Belisarios'un örneği olsa olsa Henri IV ve Pyrrhus ile İskender'in örnekleri arasına konulabilir.

ROMA KALESI IÇERISINDE SAVUNMA YAPIYOR

Gotlar, ilk kez ve acı bir biçimde algıladıkları değişik bir düşmanla karşı karşıya bulunduklarını bilerek Tiberis'i geçtiler ve, bir yıl sürecek olan Roma kuşatmasını başlattılar. Roma kentinin yaygınlığını anlamak için, çevresinin, tam olarak onikibin üçyüzkırkbeş ayak olduğunu bilmek yeter. Sonradan genişleyen Vatikan yanı ayrı düşünülürse, bu çevre uzunluğu Aurelianus'ün zafer alayından son papaların dingin ve karanlık saltanatına dek, hep aynı kalmıştır[346]. Görkemli günlerinde tüm semtler yapılar ve insanlarla doluydu. Genel yolların üzerinde uzanan kalabalık dış mahalleler, kentin merkezi gibi aydınlıktı, Ters talih, ayrıntılı süsleri yoketmiş, yedi tepenin büyük bir bölümünü çıplak ve ıssız bırakmıştı. Roma, otuzbin savaşçı çıkarabilirdi[347]. Her ne denli bunlar talim görmemiş, yoksulluktan duygusuzlaşmış olsalar da, ülkelerini ve dinlerini korumak için silah kullanabilecek durumdalardı. Belisarios'un ihtiyatlılığı bu önemli kaynağı bir yana bırakmadı. Halkın çabası ve canla başla davranışı askerlerin yükünü azaltıyordu. Askerler uyudukları, ya da dinlendikleri sırada halk gözetleme görevini yaparak çalışıyordu. En yoksul, en yiğit Romalılar gönüllü askerliğe alındı. Kentsoylu arkadaş toplulukları da, daha önemli hizmetler için alınanların yerini doldurmak üzere

kullanıldı. Belisarios, kendisinin komutası altında Pers ve Afrika savaşlarında bulunmuş kıdemli askerlere güveniyordu. Bu yiğit askerlerin sayısı beşbine inmişse de, çok yetersiz sayıdaki tüm askerleriyle, yüzellibin kişilik Barbar ordusuna karşı onikibin mil tutan bir kale çemberi içerisinde savunma yapmaya karar verdi. Eski mimarlığın gereç ve izleri hâlâ belirgin olan Roma kale duvarlarını yaptı ya da onardı[348]; Berkitimler bütün kentin çevresinde yürütüldü; yalnız Pinciya kapısıyle Flaminius kapısı arasında bulunan bir yer bu bertikimin dışında tutuldu, çünkü burasının havâri aziz Piyetro'ca korunduğuna ilişkin bir boşinanç Romalılarca da Gotlar'ca da saygıyla sürdürülüyordu[349]. Mazgal ya da burçlar dik açı durumundaydı. Geniş ve derin bir hendek kale duvarının eteğini koruyordu. Burçlarda yer alan okçular çok ağır cisimleri atan büyük mancınık, *onagre* denilen Roma mancınığından yararlanıyorlardı. Bu savaş makinesine *yaban eşeği* de denirdi. Çok büyük kayaları ve taşları atardı[350]. Tiberis ırmağını bir zincir kapatıyordu. Su kemerlerinin boşlukları kapatıldı ve Hadrianus'un mezarı, ilk kez iç kale olarak kullanıldı[351]. Bu saygıdeğer yapı, Antoninus'ların küllerini de saklıyordu ve, dört ayak üzerinde yükselen yuvarlak bir kule görünümündeydi. Paros'un beyaz mermeriyle kaplıydı, ve tanrılarla kahramanların heykelleri bunu süslüyordu. Sanat dostları, Prakiteles'in ve Lysippus'un başyapıtlarının heykel ayakları sökülerek kuşatıcıların üzerine fırlatıldığını öğrenince acı duyacaklardır[352]. Belisarios, yardımcılarından herbirine kale kapılarından birinin korumacılığını verdi, tehlikenin önemi ne denli büyük olursa olsun, birliklerinin savunma görevlerini tam olarak yapmalarını, Roma'nın güvenliği için komutana güvenmelerini buyurdu. Gotlar'ın korkunç ordusu, kentin çevresini sarmaya yetmiyordu. Ancak, Preneste kapısından Flaminia'ya dek ondört kapıyı kuşatmışlardı. Vitiges, herbiri bir çukur ve duvarla berkitilen altı ordugâhı kurmuştu. Sonra da, Toskana'ya doğru olan Tiberis yanında ve Vatikan toprağı ya da

sirki ortasında bir yedinci ordugâh daha kurdu. Bununla, Milvius köprüsünü ve Tiberis'in akışını denetim altıda tutmak istiyordu. Sen Piyetro kilisesine ancak büyük saygıyla yaklaşabildi, ve Roma kuşatmasının sürmesi boyunca aziz havarilerin *mesken*'i bir hıristiyanı düşmanca saygıyla gözetildi. Zafer yüzyıllarında, Roma senatosunca uzak bir ülkenin fethi için buyruk verildiği zaman konsül, savaşı bildirmek üzere, *Janus* tapınağının kapılarını merasimle açardı[353]. Savaş, kentin kale duvarları önünde sürerken böyle bir bildiride bulunmanın anlamı olamazdı. Bu merasim, yeni dinin gelmesiyle zaten yapılmaz olmuştu. Tunçtan Janus tapınağı Forum'da yine duruyordu. Kapladığı alan, beş *kude* yüksekliğinde, biri doğuya, öbürü batıya dönük iki yüzü bulunan bir tanrı heykeliyle işgal edilmişti. Çift katlı kapıları da tunçtandı; bunları paslanmış rezeleri üzerinde oynatmak için boş yere uğraşıldıktan sonra, burada birtakım Romalıların, atalarının inancına bağlı olarak oturdukları, şaşkınlıkla öğrenildi.

BELISARIOS, GOTLAR'IN GENEL SALDIRISINI PÜSKÜRTÜYOR.

Kuşatıcılar, eskilerin buluşu olan tüm saldırı araçlarını elde etmek için onsekiz gün uğraştılar. Kale duvarlarına tırmanabilmek için çukurları çalı bağlarıyle doldurmak ve merdivenler yapmak işine hız verdiler. Çok kalın ağaçlardan dörtlü koçbaşları yaptılar.Bunların başları demirle berkitilmişti ve ancak seksen kişi harekete geçirebiliyordu. Yüksek yürür kuleler, tekerlekler ya da silindirler üzerinde deviniyor ve kale duvarlarının üstüne eşit bir düzeye erişiyordu. Ondokuzuncu günün sabahı Gotlar, Preneste kapısından Vatikan'a dek uzanan alanda genel saldırıya geçtiler. Birliklerinden yedisi, araçlarıyle birlikte duvarların dibine geldiler. Kaleyi savunan Romalılar, komutanlarının sevinç içinde verdiği utku sözlerini güvensizlik ve kaygu içerisinde dinlediler. Düşman

çukura yaklaşınca ilk oku Belisarios attı. En önde duran barbar şeflerinden birinin, bu güçlü ve ustaca atılan okun bir yandan girip öbür yana dek delmesiyle ölünce, kale duvarı üstünde alkış ve utku sesleri yükseldi. İkinci oku da aynı başarıyı kazandı ve alkışlar sürüp gitti. Belisarios, öküzler üzerine atış yapmalarını okçularına emretti; hayvanlar öldürücü yaralarla hareketsiz kaldılar. Bunların çektiği kuleler de kımıldatılamadığından Gotlar bu silahlardan yararlanamadılar. Got kralının bunca emekle hazırlanan planları bir anda altüst olmuştu. Bu düşkırıklığından sonra Vitiges, düşmanın dikkatini bozmak için, başlıca kuvvetleri büyük çabayla Preneste kapısına ve ondan üç mil ötedeki Hadrianus mezarına saldırırlarken yine Salaria kapısından saldırıyormuş gibi tutumunu sürdürdü. Preneste kapısının yakınındaki *Vivarium* duvarı pek yüksek değildi[354] ve Hadrianus seti yeterli korunmuyordu. Utku ve ganimet umudu Gotlar'ı canlı tutuyordu. Bir kez yengiyi elde ederlerse Romalılar'ın ve Roma'nın -bir daha dönüşü olmamacasına- sonları gelmiş olacaktı. Tehlikelerle dolu bu gün Belisarios'un yaşamındaki en şanlı gündü. Birliklerinin gürültüsü ve korkusu ortasında, saldırı ve savunma planını bir an bile gözden uzak tutmadı. Saldırının tüm değişik biçimlerini tasarladı. Tüm olası avantajları hesapladı. Tehlikeli olabilecek bütün noktaları gezerek gördü. Onun dingin ve kesin emirleri askerlerin gözüpekliğini artırıyordu. sabahtan akşama dek, yılmaksızın çarpışıldı. Gotlar, her yandan püskürtüldüler. Komutanın değeri, saldırganlarla kuşatılanların orantısızlıklarını dengelememiş olsaydı her Romalı, otuz barbarı yenilgiye uğratmış olmakla övünebilirdi. Got şefleri, bu ölümcül karşılaşmanın kendilerine otuzbin ölüyle bir o kadar da yaralıya malolduğunu söylemek zorunda kaldılar. Saldırıya başladıklarında, safları o denli karışık ve sıkışıktı ki, Romalıların attığı hiçbir mızrak boşa gitmiyor ve kesinlikle bir Got askerini öldürüyor ya da yaralıyordu. Barbarlar çekilirken, kent halkı, yenenlerin yanına koştu ve kaçan düşmanları öldürdü.

Belisarios, o sırada kapılardan bir çıkış yaptırdı; askerleri onun utkusunu kutlarken düşmanın savaş makine ve araçlarını da ateşe veriyorlardı. İşte, boşuna ve can sıkıcı olarak Gotlar'ca yapılan saldırı, Roma kuşatmasında onlar için kaybedilmiş acı bir gün oldu. Roma komutanınca durmadan hırpalandılar. Romalıların yaptığı her çarpışmada Gotlar, en değerli askerlerinden beşbinini yitirdiler. Süvarileri ok atmasını bilmiyordu. Okçuları yayaydı. Mızrakları ve okları, yakından olduğu denli uzaktan da çok etkili olan hasımlarına karşı böylece bölünmüş Gotların kuvvetleri yetersiz kalıyordu. Belisarios, yeteneklerini kullanarak tüm fırsatlardan yararlanıyordu. Durumları ve zamanı değerlendirerek saldırıyor, ya da, çekilme borusunu çaldırarak askerlerini topluyordu[355]. İleri çıkan müfrezeler pek az sayıda başarısı oluyorlardı. Bu oldukça küçük elverişlilikler, kuşatmanın kötülüklerini duymaya başlayan ve artık genel bir savaşımdan korkmayan askerlere ve halka güç veriyordu. Her plebeiyen kendisinin bir kahraman olduğuna inanıyordu. Disiplinden yoksun kaldığından beri yeniden savaş meydanına getirilen piyade, Roma lejyonunun eski onurlarını duyuyordu. Belisarios, birliklerinin değerini övdü, kendilerini beğenmeye kalkmalarını doğru bulmadı, hoşnutsuzluk haykırışlarına ses çıkarmadı ve olabilirliğinden yalnız kendisinin kaygu duyabildiği bir bozgunun nasıl onarılacağına ilişkin umarları hazırladı. Romalılar, Vatikan kesiminde kazanıyorlardı. Ordugâhın yağmalanmasında zaman yitirmemiş olsalardı Milvius köprüsünü ele geçirmiş olacaklar ve Gotlar'ın ordusuna arkadan saldırabileceklerdi. Belisarios, Pincia ve Salaria kapılarından çıkarak Tiberis ırmağının öbür yakasında ilerliyordu. Ne var ki, dörtbin kişiden çok olmayan bir Roma birliği geniş bir koyakta kaybolmuş gibiydi. Bozguna urayan barbarları hiç durmadan

güçlendirmeye gelen taze kuvvetler bu Roma birliğini kuşatmış ve bunaltarak bitkin bir hale getirmişti. Piyadenin, utku kazanmaya pek alışık olmayan yiğit subayları öldürüldüler. Geri çekilme çok hızlandı. Komutanın ihtiyatlılığı sayesinde güven altına alındılar; yenenler ise, kaleyi koruyan savaşçıları görünce korkup geri çekildiler. Bu yenilgi Belisarios'un ününe gölge düşürmemişti ve Gotlar'ın saçma gururu, onun niyetlerine, Romalı askerlerin pişmanlık ve alçakgönüllülüğünden daha az yararlı olmamıştı.

KENTTE DARLIK VE SIKINTI

Belisarios, kuşatılmaya dayanma kararı verdiği andan başlayarak, Roma için Gotlar'ın askerlerinden daha korkunç bir felaket olan açlığa karşı alınması gerekli önlemleri düşünmüş ve araştırmıştı. Sicilya'dan olağanüstü ölçüde tahıl yardımı getirtmişti. Başkentin gereksinimi için Kampanya ve Toskana ürünlerini kaldırtmıştı. Genel güvenliğin yararı için geçerli neden özel varlıklara (mülkiyete) el atmaya onu zorlamıştı. Düşmanın, su yollarını ele geçireceğini önceden düşünmek kolaydı. Su değirmenleri hemen durdurıldu. Irmağın akıntısı üzerine büyük gemiler kondu ve değirmen taşları bunlara takıldı. Ağaç kütükleri ve cesetler ırmağın sularını tıkadı ve kirletti. Belisarios'un önlemleri mutlu sonuç verdi. Tiberis değirmenleri çalıştırmayı ve kent halkının su gereksinimini karşılamayı sürdürdü. Kıyılardan uzak kentler için yararlanılıyordu. Kent, genel banyolardan yoksun kalmaya ancak büyük sıkıntılarla dayanabildi. Preneste kapısından Saint-Paulus kilisesine dek Roma'nın büyük bir bölümü hiçbir zaman Gotlar'ca kuşatılamadı. Mağriplilerin çabası onların akınlarını önledi. Tiberis üzerindeki gemi seferleri, Latin yolu, Appia ve Ostia yolları serbest kalmıştı. Buradan kente hayvan ve tahıl sokuldu. Kampanya ya da Sicilya'da yerleşmek isteyen Romalılar da buradan çıkıp gittiler. Roma'nın savunmasına katkıda

bulunmayanlardan kurtulmak isteyen Belisarios kuşatmanın başından beri kadınları, çocukları ve tutsakları çıkartmıştı. Askerlerine, kendilerini izleyen kadın-erkek kimseleri geri göndermelerini buyurdu ve bunların günlük yiyeceklerinin yarısı mal, yarısı da para olarak ödeneceğini bildirdi. Gotlar, kale yakınlarında iki önemli noktayı ele geçirdiği zaman, neden olduğu sıkıntı onun öngörüşünü haklı çıkardı. Limanın yitirilmesi ya da bugün denildiği gibi, Porto kentinin elden çıkması ırmağın sağ yanındaki yerleri kaynaklardan yoksun bıraktı ve denizle olan en elverişli ulaşım ve iletişimini kesti. Üçyüz kişilik bir kuvvet göndermiş olsaydı, bu denli küçük bir birlik bile bu yeri kurtarmak için yeterli olabilecekti, diye acınarak düşündü. Başkent'ten yedi mil uzakta, Latin yoluyle Appia yolu rasında, ana su kemerlerinden ikisi birbirinin üzerinden geçiyorlar ve bu noktadan sonraki bir aralıkta ikinci kez kesişiyorlar, sağlam ve yüksek duvarlarıyle bir taş engel oluşturuyorlardı. İşte buraya Vitiges, Sicilya'dan, Kampanya'dan gelen yardımları önlemek için yedibin Got'dan oluşan bir birlik koymuştu. Roma'nın tahıl ambarları yavaş yavaş boşalmaya yüz tuttu[356]. Dolaydaki yerler demir ve ateşten yanıp yıkılmış hale geldi. Bin güçlükle getirtilen az ölçüdeki besin maddeleri zenginlerce satın alınarak getirenlere büyük kazançlar sağlıyordu. Atlar için ot ve saman, askerlerin de ekmek darlığı olmadı. Ne var ki, kuşatmanın son aylarında halk, kıtlığın bütün kötü etkilerini duydu. Esenliksiz besinleri yedi, salgın hastalıklara uğradı[357]. Belisarios, onların çektiği acılar için çok üzülüyordu. Bağlılıklarının yitmekte olduğunun farkına varmış, hoşnutsuzluklarının arttığını dikkatle izlemişti. Ters talih, Romalıları, büyüklük ve özgürlük için gördükleri güzel düşlerden uyandırmıştı. Ve yine bu ters talih onlar için büyük utanç içerisinde olsa da, gerçek mutlulukları için, efendilerinin Got ya da Latin adında biri olmasının önemli olmadığını öğretmişti. Justinianus'un temsilcisi onların haklı yakınmalarını dinledi.

Ancak, kaçma ya da teslim olma düşüncelerini aşağılık görerek reddetti. Onların savaşmak için gösterdikleri sabırsız heyecanlarını yatıştırdı, ivedi ve güvenilir yardım geleceğine söz verdi, kendisini ve Roma kentini onların umutsuzlukla ya da aşağılık davranışlarla yapabilecekleri kötülüklere karşı korumaya aldı. Kale kapılarının korunmasıyle görevlendirdiği subayları ayda iki kez değiştiriyordu. Devriye nöbetçilerini, parolaları, fenerleri ve müziği, kale duvarları üzerinde olup bitenleri anlamak için, çoğalttı. Aziz Jean -de-Latran kilisesi yakınındaki *Asinaire* kapısının düşman askerlerine gizlice açılacağını bildiren ve Got kralına yazılmış bir mektup ele geçti. Çok sayıda senatör, hıyenetle suçlanarak ya da sanık olarak, sürgüne gönderildiler ve papa Silverus, hükümdarının temsilcisine, Pincius sarayındaki genel karargâhında hesap vermek üzere gelmesi emrini aldı[358].

PAPA SILVERUS'UN SÜRÜLMESI. 17 KASIM 537

Başpapazlarını izleyen kilise mensupları ilk ya da ikinci bölümde alıkonuldular[359], yalnız papa, Belisarios'un önüne çıkarıldı. Roma ve Kartaca fatihi, görkemli bir yatağa uzanmış olan Antonina'nın ayak ucuna -gösterişsizce- oturmuştu. Komutan suskundu. Buyurgan eşi ise pontifi azarladı ve korkutucu sözler söyledi. İnanılır tanıklarca ve kendi imzasıyle suçlu duruma düşmüş olan -Sen Piyetro'nun- ardılı, pontiflik süslemelerinden yoksun bırakılarak bir keşiş giysisine büründürüldü. Doğu'nun ücra bir yerine sürülmek üzere hemen yola çıkarıldı. Roma papazlar kurulu, imparatorun buyruğuyle, yeni bir piskopos seçimine girişti. Kutsal Ruh (Rûhül-Kudüs-Saint-Esprit) için dua edildikten sonra, papalık tahtı için ikiyüz altın lira ödeyen diyakoz Vigileus seçildi. Dinsel konularda çıkar sağlama suçu, Belisarios'a yükletildi. Halbuki bu kahraman, karısının istencine başeğiyordu. Teodora ise, Kadıköy (Chalcedoine) konsiline karşı ya da kayıtsız olan bir

papa'yı elde etmek için beslediği boş umutlarda hazineler dolusu para harcamıştı[360].

ROMA'NIN KURTULUŞU

Belisarios, utkularından, içinde bulunduğu tehlikelerden ve kendi kararından imparatora bilgi gönderdi: "Buyruklarınız üzerine, dedi, Gotlar'ın ülkesine girdik; Sicilya'yı, Kampanya'yı ve Roma kentini imparatorluğunuza kattık. Şu da var ki, bunların yitirilmesi, elde edilmesinin verdiği kıvanca oranla daha çok onur kırıcı olacaktır. Bugüne dek barbar kalabalıklarını yendik, ama sayıca üstünlükleri bu yengimizi alıp götürebilir. Utku, Tanrısal bir kayradır. Kralların ve komutanların ünü ise başarılarına ya da niyetlerinin başarısızlığa uğramasına bağlıdır. Serbestçe konuşmam için bana izin veriniz: Yaşamamızı istiyorsanız bize geçim gereçleri gönderiniz; Roma kenti halkı bizi dostları ve kurtarıcıları olarak kabul ettiler. Bizim sıkıntımız, güvenleri kalmayacağından, arkadan vurmalarının ve hınçlarının kurbanı olacağımızdandır. Bana gelince, yaşamımı size adamış bulunuyorum. Bu durumda, ölümümün, saltanatınızın şânına ve erincine yardımcı olacağına yalnız siz karar vereceksiniz." Bu saltanat, Doğu'nun barışçı hükümdarı Afrika'nın ve İtalya'nın fethine girişmeseydi, yine aynı gönenç içerisinde bulunabilecekti. Ne var ki, ün kazanmaya düşkün olan Justinianus, utkulu komutanına yardım etmek ve onu kurtarmak yiçin birtakım yetersiz ve şöyle böyle yardımlarda bulunmuştu. Belisarios'a, Matinus ve Valerianus'un yönettiği binaltıyüz süvari ve Hun askeri gönderdi. Bunlar da bütün kış Yunanistan limanlarında yatıp kaldılar. Halbuki bu askerler ve atlar deniz yolculuğundan rahatsız olmamışlardı, nitekim sonradan, kuşatıcılara karşı, kaleden yapılan çıkış saldırılarında kendilerini göstermişlerdi. Yazın, gündönümüne doğru, Euthalius, askerlerin aylıklarına ayrılan paralarla, Terracina'da karaya çıktı. Appianus yolu boyunca geniş ihtiy-

at önlemleri arasında ilerledi. Bu konvoy, Kapene kapısından Roma'ya girdi[361]. O sırada Belisarios, Gotlar'ın dikkatini başka yöne çekmek için kentin öbür yanında yaptığı güçlü ve başarılı bir çarpışmadan dönüyordu. Komutan, tam zamanında yetişen bu yardımdan bilinçli olarak yararlandı. Tarihçi Prokopios, Kampanya'nın toplayabildiği ya da İstanbul'un göndermiş olabileceği askerleri ve besin maddelerini toparlayıp getirtmekle görevlendirildi. Belisarios'un sekreterini hemen arkasından Antonina da izledi[362]. Antonina düşman hatlarını, çekinmeden geçti, kısa süre sonra kocasına ve kuşatılmış kente, Doğu'dan gelen yardımlarla birlikte döndü. Üçbin İsauryalıyı taşıyan gemiler, önce Napoli, sonra da Ostia körfezinde demir attılar. bir bölümü Trakya'dan getirtilen ikibinden çok at, Tarente'de karaya çıkarıldılar. Kampanya'nın beşbin askeriyle şarap ve un yüklü arabalardan oluşan bir konvoy, Kapue'den başlayarak Appianus yoluyle Roma yakınlarına geldi. Karadan ve denizden gelen kuvvetler Tiberis'in ağzında birleştiler. Antonina bir savaş kurulu topladı. Bu kurulda, yelkenler ve kürekler yapa yapa ırmağa girilip akıntıya karşı gidilmesi kararlaştırıldı. Gotlar, o sırada Belisarios'un, yapmacık görüşmelere başlanmasını istiyor gibi tutumunu gözönüne alarak, bu ulaştırmaya saldırmak istemediler. Bu gördüklerinin, şimdiden İyoniyen denizini ve Kampanya ovalarını kapladığı anlaşılan büyük bir donanmayla büyük bir ordunun öncüleri olduğuna inandılar. Bu inançları, Roma komutanının Vitiges'çe gönderilen elçileri kabul ettiği sırada takındığı gururlu davranışla da güçlenmişti. Görünüşte doğru izlenimi veren bir demeçten snra, Gotlar, savlarının haklılığını ileri sürdüler, ve barışın olması için, Sicilya'dan vazgeçmeye hazır olduklarını bildirdiler. "İmparator da daha az yücegönüllü değildir, diye Belisarios, hor görürcesine-yanıtladı. Bir kayrada bulunuyormuş gibi vazgeçmeye hazır olduğunuz yerin, bugün salip olmamanızdan başka, imparatorluğun eski bir eyaleti olduğunu da unutmuş görünüyorsunuz. İmparator,

Britanya adasının egemenliğini Gotlar'a bırakmaktadır." Belisarios, aynı kesinlik ve hor görmeyle, kendisine sunulan haraç vergisini de geri çevirdi. Got elçilerine, alın yazılarını Justinianus'un kendi ağzından öğrenmeye gitmelerine izin verdi, ve yapmacık bir tiksintiyle, kış gün dönümünden ilkbahar başlangıcına dek üç aylık bir *savaş bırakışmasına* râzı oldu. Barbarların yeminlerine ya da tutak (rehine)'larına güvenmek ihtiyatsızlık olurdu. Bu yüzden Romalı komutan, birliklerini uygun yerlere koymak işine özen gösterdi.

BELISARIOS İTALYA'NIN BIRÇOK KENTİNİ YENİDEN ELE GEÇİRİYOR.

Korku ve açlık yüzünden Gotların Alba, Porto ve Centum-Cellae kentlerini boşaltmaya karar vermesinden sonra Belisarios oraya hemen birlikler gönderdi. Narmi, Spolette ve Perouse garnizonları da güçlendirildi. Ayrıca düşmanın üç ordugâhı kuşatıldı, buralarda da kuşatılmanın neden olduğu yoksulluklar Gotları çok kötü duruma düşürdü. Milano piskoposu Datius'un ricaları ve haccı, etkisiz olmadı, bin Trakyalı ya da İsauryalı'yı alarak bunları, çok kötülüklerde bulunan Ariusçü'ye karşı Ligurya'ya gönderdi. Aynı zamanda, Vitalianus'un yeğeni *Kandökücü Jan* [363], ikibin değerli süvarileriyle önce, Fucina gölü üzerindeki Alba'ya, sonra da, Adriyatik üzerindeki Picentine sınırlarına doğru yola çıktı. Belisarios ona şunları söyledi: "Gotlar, ailelerini ve hazinelerini, hiçbir koruma önlemi almadan ve herhangi bir tehlikeyi uslarına getirmeden, oraya getirdiler. Hiç kuşkusuz, bırakışma anlaşmasını bozacaklardır. Harekete geçmenizi öğrenmeden önce vurmanızı duysunlar. İtalyanları kollayın; gerinizde bize elverişsiz olacak durumda hiçbir berkitilmiş yer (müstahkem mevki) bırakmayın; eşit olarak paylaşılmak üzere ganimetleri olduğu gibi saklayın. Biz burada eşek arılarını yok etmek için uğraşırken, arkadaşlarımızın bütün balı yiyip bitirmeleri ussal olamaz."

GOTLAR ROMA KUŞATMASINI KALDIRIYORLAR

MART 538

Roma kuşatması için birleşmiş olan bütün Ostrogot ulusu orada hemen tamamıyle yok olmuş gibiydi. Aydın bir tanığın raporuna inanmak gerekirse, bu çok büyük ordunun hiç değilse üçte biri, kale duvarları önünde yapılan savaşlarda erimişti. Anlaşıldığına göre, o koşullar altında tarımın gerileyişi ve nüfusun azalması, yaz boyunca sıcak havanın kötü etkisine, ters yandan yardımcı oluyor, barbarların başıbozuk davranışları ve yerli halktan olanların pek de dostça olmayan tutumları, açlığın ve veba salgınının çok acı kötülüklerini ağırlaştırıyordu. Vitiges talihe ve zenginliğe karşı savaşırken ve utanç ile tam yıkılış arasında kararsızlık içindeyken kişisel tehlike imleri, geri çekilmeyi hızlandırdı. Titreşen ulaklar Jan Sanguinarius'un Apeninler'den Adriyatik denizine dek yayılacağını haber verdiler; buna göre zengin ganimetler ve Picenum'un sayısız tutsağı Rimimi kalesinin içerisinde bulunuyordu. Yine bu ulaklara göre, korkunç şef, amcasını vurmuştu, başkentini eziyordu ve gizli bir haber almayla, Amralosente'nin kızı olan karısının bağlılığını kötüye kullanıyordu. Herhalde Vitiges, Roma'dan uzaklaşmadan önce, burasını bir saldırıyla ya da bir baskınla ele geçirmeyi son bir kez denedi. Su kemerlerinin birinde bir geçit ortaya çıkardı. Aurelianus kapısının koruyucularını sarhoş etmeye söz veren iki Vatikan hemşerisine para verdi. Tiberis'in öbür yakasındaki, kulelerle savunulmayan bir yerde duvarların üzerinden saldırıyı tasarladı. Barbarlar, fenerler ve merdivenlerle Pincia kapısına doğru ilerlediler. Ne var ki, Belisarios'un ve yiğit kıdemli askerlerinin bitmek tükenmek bilmeyen ve en tehlikeli zamanlarda bile öbür arkadaşlarının hazır bulunmayışlarından yakınmaksızın aldıkları önlemlerle düşmanın bütün tasarlamaları sonuçsuz bırakıldı. Ne yiyecekleri, ne de umut-

ları kalan Gotlar, bırakışma anlaşması sona ermeden ve Roma süvarileri biraraya gelmeden gitmek istediler. Kuşatmanın başlamasından bir yıl beş gün sonra, sayıca çok kalabalık olan bu Got ordusu -kısa zaman önce kazandığı bunca başarıdan sonra- çadırlarını ateşe vermiş ve düzensizlik içerisinde geri dönmek üzere Milvius köprüsünü geçmişti. Bu geri çekilişleri kazasız cezasız olmamıştı. Kalabalık ve sıkışık halde bu dar geçitte yürürken, korkudan ve de düşmandan dengesini yitirip Tiberis'e düşenler bile oldu. Roma komutanı, Pincia kapısından çıkarak bu kaçışı çok ölümcül ve utançlı hale soktu ve yaralı askerler, Flaminia yolunda sürüklenerek gidiyorlardı. Kimi zaman büyük Rimini ve Ravenna yolunu savunan garnizonların eline düşme korkusuyla yoldan ayrılıyorlardı. Bununla birlikte kaçmakta olan bu ordu yine korkunçluğunu sürdürüyordu. Vitiges bunlardan onbin askeri, elde tutulmasında yarar bulunan kentlerin savunulması için yeğeni Uraias'ın emrine verdi ve başkaldıran Milano şehrini cezalandırmaya gönderdi. Kendisi de geri kalan birliklerinin başına geçti, Gotlar'ın başkentinden otuzüç mil uzaktaki Rimini'yi kuşattı. Jan Sanginiarius'un becerisi ve değeri yüzünden, kale duvarı zayıf ve çevreleyn çukuru pek derin olmayan bu yerin savunması başarılı oluyordu. Bu komutan, tehlikeyi ve korkuyu en yalın eriyle bile paylaşıyor, pek iç açıcı olmayan bu savaş tiyatrosunda ünlü komutanın tüm süel niteliklerini sergiliyordu. Barbarların kulelerini ve savaş makinelerini işe yaramaz hale soktu; saldırılarını püskürttü. Kuşatma tam bir ablukaya dönüşünce, garnizon ağır bir açlık içerisine düştü. Ne var ki, Romalılar toplanma veya imdada koşma gücünü kazanmışlardı. Ankona'ya baskın yapan bir filo, Adriyatik kıyısı boyunca ilerlemiş ve kuşatılan kente yardım getirmişti. Narses, Picenum'a ikibin Herule'yle Doğu birliklerinden en yiğit ikibin askeri çıkardı. Apenin kayalıkları zorlandı; onbin kıdemli asker, Belisarios'un komutası altında dağları geçtiler. Ordugâhı binlerce ateşle

aydınlatılmış olan yeni bir ordunun Flaminia yolu boyunca ilerlediği görüldü.

GOTLAR RAVENNA'YA ÇEKİLİYOR

Şaşkınlık ve umutsuzluk içine düşen Gotlar Rimini kuşatmasını kaldırdılar. Çadırlarını, bayraklarını ve şeflerini bıraktılar. Kaçışa örnek olan ya da uyarı Vitiges, Ravenna kalesi ve bataklıkları arasına gelince kendini güven içerisinde sandı.

ROMA GENERALLERİNİN KISKANÇLIĞI 538

Got krallığı bu kaleye ve birbirlerini destekleme gücü kalmayan birkaç berkitimli yere indirgenmiş durumdaydı. İtalya eyaletleri imparatordan yana kucak açmışlardı. Yavaş yavaş yirmibin kişiye varan ordusu, yenilmez gücü, kendi akılsız generallerince zayıflatılmamış olsaydı, fetihlerini çabucak ve rahatça tamamlayabilecekti. Roma kuşatması sona ermeden önce, ihtiyatsız ve açıklanması olanaksız, kan dökücü bir buyruk Belisarios'un soylu ününe gölge düşürmüştü. İmparatora bağlı İtalyan, Presidius, Ravenna'dan Roma'ya kaçmış, Spolette valisi Konstantinus'çe kaba bir tutumla tutuklanmış, sığındığı bir kilisede sığındığı sırada üzerinde, altın ve değerli taşlarla süslenmiş iki hançer bulunmuş ve zoralıma uğratılmıştı. Gotlar, kuşatmayı kaldırınca, hırsızlıktan ve gördüğü kötü işlemden davacı oldu. Davası görüldü. Suçlu, iki hançeri teslim etmeye mahkûm olduysa da kendini beğenmişlik ya da hasisliğin etkisiyle bu hükmü tanımadı. Presidius, bu süre içinde hırçınlaştı, Belisarios, alandan geçerken onun atını durdurdu ve bir yurttaşın gözüpekliğiyle, Roma yasalarının korumasını istemekten çekinmedi.

KONSTANTINUS' UN ÖLÜMÜ

Komutanın onuru bu işin içine karışmıştı. Bir savaş kurulu topladı. Subaylarından birinin söz dinlemezliğini gündeme getirdi ve Konstantinus'un, kendini bilmez bir yanıtı üzerine muhafızlarını çağırmaya karar verdi. Konstantinus, muhafızların girdiğini görünce, mahvolduğunu düşündü, kılıcını çekerek Belisarios'a saldırdı. Komutan, çabuk davranarak saldırıdan kurtuldu, sonra da dostlarınca korumaya alındı. Öfkeden deliye dönmüş olan saldırganın silahları alındı, yandaki odaya sürüklenerek götürüldü, burada, komutanın keyfi buyruğuna dayanarak öldürüldü[364]. Bu şiddet hareketi Konstantinus'un suçunu unutturdu. Bu yiğit subayın umutsuzluğa düşmesi ve ölümü gizliden gizliye, Antonina'nın öcüne verildi. Aynı haydutluklardan suçlu olan meslekdaşları da aynı sona uğramaktan korku duymaya başladılar. Barbarların neden olduğu büyük korku kendi kıskançlıklarını ve hoşnutsuzluklarının etkisini askıya aldı. Ne var ki, Gotlar üzerinde utku kazanmakta olunduğunu görünce Roma ve Afrika fatihinin karşısına güçlü bir yarışmacının çıkarılmasını başardılar.

HADIM NARSES

Sarayın iç hizmetlerinden ve imparatorun özel geliri yöneticiliğinden sonra hadım Narses, bir anda general rütbesini elde edivermişti. Değerlilik ve üstün başarı bakımlarından kahramanca nitelikleri daha sonraları Belisarios'a eş olacaksa da, komutan olduğu zaman ancak Gotlar'ın savaş hareketlerini önleyebilmişti. Hoşnutsuzların oluşturduğu fesat komitesinin şefleri, Rimini'nin esenliğe kavuşmasını onun önerilerine borçlu olunduğunu söylediler, ve ayrı olarak bağımsız bir komutanlık alması için onu sözle yüreklendirdiler. Justinianus'dan gelen mek-

tup, komutanın emrinde olduğunu ona buyurmakla birlikte şunları da ekliyordu: "Kamu hizmetinde başarılı olduğu ölçüde; bu tehlikeli sınırlama, İstanbul'dan yeni gelmiş bir gözdeye bir tür özgür davranma olanağı veriyordu. Herhalde, hükümdarıyle sıkı fıkı görüşmeleri de olmuştu. Bu sınırları belli olmayan yetkiye göre Narses hiçbir zaman Belisarios'un kanısında olmadı. Urbino kuşatması sırasında geceleyin meslekdaşını tiksinerek terketti, Emilia eyaletini fethetmeye gitti. Sert ve korkunç Heruleler ona bağlıydılar[365]. Bayrağı altında onbin Romalı ya da birleşik halklardan askerleri peşinden sürükledi. Her hoşnutsuz, bu durumu fırsat bilerek, uğradığına inandığı kötü işlemlere karşı öcalmaya karar verdi. Belisarios'a kalan birlikler Sicilya garnizonlarından Adriyatik kıyılarına dek dağınık durumda bulunuyorlardı. Yeteneği ve sabrıyle bütün engelleri aştı. Urbino'yu aldı. Fesule'nin, Orviete'nin ve Auximum'un kuşatmalarını tamamladı. Hadım Narses, saray hizmetleri için geri çağrıldı. Belisarios'un düşmanlarınca da değeri bilinen ılımlı kesinliğiyle tüm ayrılıklar yatıştı, karşı gelmeler giderildi ve bu kahraman, devlet güçlerinin bir tek varlığı olması ve aynı ruhla davranması gibi esenlikli bir gerçeği ordusuna anlatarak benimsetti. Ne var ki, bir süreden beri oluşan ayrılışmalar Gotlar'a soluk aldırmıştı; Milano yakılıp yıkıldı ve Franklar, İtalya'nın kuzey eyaletlerini kırıp geçirdiler.

İTALYA'YA FRANKLAR'IN AKINI. 538-539

Justinianus, İtalya'yı ele geçirmeyi tasarlayınca, anlaşmalara ve ortak dindaşlığa dayanarak, Ariusçülere karşı kutsal bir girişimde bulunmaya çağırmak üzere Frank krallarına elçiler göndermişti. Yardım gereksinimi bakımından çok sıkışık durumda bulunan Gotlar, daha etkili inandırma araçları kullanmak istediler. Boş yere toprak ve para vererek, karakteri zayıf ve kalleş olan bir ulusun dostluğunu, hiç değilse yansız kalmasını sağlamak istedi-

ler[366]. Got krallığının Belisarios ordularınca ve İtalyanların başkaldırmasıyle sarsılmasından sonra, Morevenjiyen hükümdarlarının en savaşkanı olan Teodebert Austrasia, onların bu sıkıntılarına, dolaylı olarak yardımda bulunmaya razı oldu. Ancak pek az zamandan beri onun yasalarını benimseyen onbin Burginyon, hükümdarlarının isteğini beklemeye gerek görmeden, Alpler'den indiler ve Vitiges'in Milano başkaldırıcılarına karşı gönderdiği birliklere katıldılar. İnatçı bir kuşatmadan sonra Ligurya'nın başkenti, açlık yüzünden başeğdi ve Roma garnizonunun geri çekilmesi, oradan kurtarılabilen tek varlık oldu. Başkaldırma'da hemşerilerini yönlendirmiş[367] ve böylece onların yıkılmasına neden olmuş bulunan bağnaz piskopos Datius, kurtularak Bizans sarayına gitti, orada lüks ve onurlar içerisinde bir yaşam sürdürdü[368]. Milano'nun, belki de Ariusçü olan papaz topluluğu, katolik inancının savunucularınca kiliselerinin mihrabı önünde öldürüldüler. Denildiğine göre, üçyüzbin erkek boğazlandı[369]. Kadınlar ve giysilerle ev eşyaları Burginyonlara verildi, ve evler, ya da yalnız Milano kalesi yıkılarak yerle bir edildi.

MİLANO'NUN YIKILMASI

Gotlar, var olmalarının son anlarında, büyüklüğü ve zenginliği, yapılarının görkemliliği ve insanlarının kalabalığı ile ancak Roma kentinin biraz altında sayılabilecek bir kenti yıkarak öçlerini aldılar. Yalnız Belisarios, kendi hallerine bırakmak zorunda kaldığı sadık dostlarının alınyazısına üzüldü. Bu mutlu akından kolları kabaran Teodebert, ertesi yılın ilkbaharında, yüzbin barbardan oluşan bir ordunun başında yeniden gelerek İtalya ovalarını yağma etti[370]. Bu hükümdarla onun buyruğundaki seçkin askerler yalnız atlılardan oluşuyordu ve mızrakları vardı. Okları ve mızrakları olmayan piyadelerin kalkanı, kılıcı ve onların elinde kesin öldürücü vuruşları olan iki yanı keskin savaş baltası vardı. Frankların

saldırısı İtalya'yı titretti. Bunların ne yapmak istediklerini bilmeyen Got hükümdarıyle Belisarios, herbiri kendi yönünden, bu tehlikeli bağlaşıklıkların dostluğunu kazanmanın yollarını aradılar. Klovis'in torunu, Pavia köprüsü üzerinden güvenle geçeceğine inanıncaya dek niyetini gizli tuttu. Aynı günde hem Romalıların hem de Gotlar'ın ordugâhlarına saldırıda bulunarak gösteri yaptı. Gotlar'la Romalılar, birleşecekleri yerde, aynı telâşla kaçma yolunu tuttular. Verimli toprakları bulunan Ligurya ile Emilia eyaletleri, ne yerleşmek, ne de fethetmek niyetinde olmayan, yalnız büyük öfkeye kendilerini kaptırmış bulunan barbar sürüsüne bırakıldı. Yıktıkları kentler arasında, henüz mermerden yapılmamış olan Cenova da bulunuyordu. Görünüşe göre, savaş yasalarına uygun olarak yok olan binlerce erkeğin ölümü, dinibütün hıristiyan kralın karargâhında Tanrı'ya kurban edilen kimi kadın ve çocukların ölümünün korkunçluğu denli dehşet verici olmadı. Yürekleri yaralayıcı birtakım kötülükler, günahsız ve mutsuz insanları da etkilememiş olsaydı, bir salgın hastalığın içine düşen ve ülkenin zenginlikleri ortasına oldukları halde, ekmeksiz ve şarapsız kalarak Po ırmağının suyunu içmek ve hastalıklı hayvanların etini yemek zorunda kalan *yenen*'lerin sıkıntısına bakıp gülünebilirdi. Dİzanteri, ordunun üçte birini alıp götürmüştü. Alplerden geri dönmek için sabırsızlananTeodebert'in askerlerince yapılan haykırışlı yakınmalar, belisarios'un kendisine ilettiği insanlık dolu öğütlerin etkisiyle bu kralca dikkate alındı. Galya madalyaları, bu çok ölümlü olmakla birlikte çok az şanlı savaşın anısını sürdürmüşlerdir. Justinianus, kılıcını bile çekmeden, *Frankları yenen* sanını aldı. Merovenjiyen kralı, imparatorun böbürlenmesinden büyük üzüntü duydu. Gotların mutsuzluğuna acıyormuş gibi göründü ve onlara, tuzağa düşürücü bir konfederasyon kurmaları önerisinde bulundu. Alpler'den ellibin kişinin başında inme sözü ya da korkutması onun önerisine ağırlığını koyuyordu. Fetih planları sınırsızdı, belki de imgeseldi. Austrasia

kralı, Justinianus'u cezalandırmak ve Konstantinopolis kapılarına dayanmakla korkutuyordu[371]. Belçika ya da Cermanya ormanlarında avlandığı bir gün bir yaban boğasınca yere yıkıldı ve öldürüldü[372].

BELİSARİOS, RAVENNA'YI KUŞATIYOR

Belisarios dış ve iç düşmanlarından kurtulduktan sonra tüm gücünü İtalya'nın imparatorluğa bağlanması işini bitirmek için kullandı. Muhafızlarından biri elini yitirmeseydi Belisarios, Osima kuşatmasında bir düşman okuyla delinecekti. Bu muhafız, eliyle ona gelmekte olan okun ölümcül darbesini önlemişti. Ossimo'yu savunan dörtbin Got askeri, Fesule'nin ve Kotiyen Alpleri'nin savunucuları, bağımsızlıklarını sürdüren son kalıntılar oldu. Bunların kahramanca dayanmaları, sabrı tükenmekte olan *yenen*'in de beğenisini kazandı. Ravenna'ya gitmeleri için izin istemlerini ihtiyatlı davranarak, geri çevirdi. Buna karşılık, onurlu bir teslimle, hiç değilse para ve mallarının yarısı kendilerine tanındı. Gürültüsüzce çekilmeleri ya da, Persler'le yapılacak savaşlarda imparatorun emrinde olmaları, isteklerine bırakıldı. Vitiges'in buyruğunda olmayı sürdüren çok sayıdaki Gotlar, Roma savaşçılarının sayısından fazlaydı. Ne var ki, kendisine en bağlı uyruklarının ne ricaları, ne meydan okumaları, ne de yaratabilecekleri tehlikeler onu Ravenna kalesinden çıkmaya razı edemedi. Savaş hilesi ya da süel güç, bu berketimlere karşı etkili olamıyordu. Belisarios bu başkenti kuşattığı zaman, barbarların direncini kıracak biricik etkenin açlık olacağını anlamakta gecikmedi. Denizi, kara yönünü ve Po'nun kanallarını gözetim altına aldı; ahlak düşüncesi, savaş zorunluluklarını suları zehirlemeye[373] ve kuşatılmış kentin zahire ambarlarını[374] ateşe vermeye dek yaygınlaştırılmasından onu alıkoyamadı[375]. Ravenna kuşatmasını baskılı biçimde sürdürdüğü sırada İstanbul'dan iki temsilci geldiğini ve Justinianus'ün, utku-

larını borçlu olduğu komutanla görüşmek kayrasında bulunmaksızın, gelişigüzel imzaladığı bir barış antlaşması getirdiklerini şaşırarak gördü. Utanç verici ve derme çatma olan bu antlaşma, İtalya'yı ve Gotlar'ın hazinesini paylaştırıyor, Teodorik'in ardılınca, kral sanıyle, Po'nun öbür yanındaki eyaletleri bırakıyordu. Bu temsilciler, çok esenlikli görevlerinin yerine getirilmesi için ivecen davranıyorlardı. Hemen hemen tutsak durumunda olan Vitiges, rüyadaymış gibi, hiç beklemediği bir tac'a kavuşuyordu. Gotlar, açlığın yanında elde edilecek onura karşı pek ilgi duymadılar. Savaşın uzamasından dolayı söylenmeye başlayan Roma subayları imparatorun buyruklarına harfi harfine uyulmasından yana olduklarını bildirdiler. Belisarios'da bir asker gözüpekliği olmasaydı, korkak ve kıskanç öğütlere kapılarak, şimdiye dek kazandığı başarılar gölgelenecekti. Bu önemli karar dönemecinde, bir devlet adamının ruh yüceliğiyle tehlike üzerine tekbaşına yürümeye ve girişeceği yüce gönüllü söz dinlemezliğin onurunu kazanmaya karar verdi. Bu, buyruğundaki subaylardan herbirinin "Ravenna kuşatması uygulanamaz" diye yazılı olarak düşüncelerini bildirmelerinden sonra oldu, ve paylaşma antlaşmasını tanımayarak, Vitiges'i, zincire vurulmuş halde Justinianus'un ayakları önüne getirmeye karar verdiğini açıkladı. Gotlar, büyük şaşkınlık ve yürek sıkıntısı içinde geri çekildiler. Bu kesin red onları, güvenebilecekleri tek imzadan da yoksun bıraktığı gibi yetenekli düşmanlarının içinde bulundukları acıklı durumun içyüzünü bildiğini de düşündüler. Belisarios'un ününü ve varlığını kendi zavallı krallarının zayıf durumuyla karşılaştırdılar. Bu karşılaştırma onlara olağanüstü bir çıkar yol gösterdi. Buna göre, Vitiges, görünüşte her şeyden vazgeçmiş görünerek başeğmeye zorlandı. İmparatorca imzalanan paylaşma, Got kuvvetlerini yıkıntıya uğratıyordu, sürgün ise onurlarını kırıyordu. Belisarios, imparatorun erkesini tanımak istemezse, ulusun isteğine uygun olarak da, çok lâyık olduğu İtalya tâcını kabul edecek olursa, silah-

larını, hazinelerini ve Ravenna kalesini bırakacaklarını bildirdiler. Çok sadık bir uyruğun hukukla bağlılığını bile şaşırtacak yalancı bir taht görüntüsü ortaya çıksa bile, onun ussal tutumu barbarların sözünde durmazlıklarını önceden kestirebilecek ve hukuka uygun tutkusu, imparatorun hizmetinde kalarak güvenli ve şanlı yaşamını orada sürdürmeyi kendisine görev olarak bilecekti. Dinginlik içerisinde ve görünüm biçimiyle hoşlanmış olmasına karşı yapılacak kötü niyetli yorumlardan çekinmeden, efendisine hiyanette bulunma önerisini kabul etti. Justinianus'un temsilcisi, niyetlerinin doğruluğuna güveniyordu. Girmiş olduğu karanlık ve engellerle dolu yolda Gotları, kendi istekleriyle başeğmeye râzı etmek sorunu vardı. Bilinçli bir politika ile, hiç bir and içmeye gerek kalmadan ya da hiçbir söz alma yoluna gitmeden, içinden tiksindiği bir antlaşmanın, onların isteği doğrultusunda uygulanacağına kendilerini inandırdı. Gotlar'ın temsilcileri, Ravenna'yı teslim edecekleri günü belirlediler. Yiyecek dolu gemiler, limanda sevinçle karşılandı. Kale kapıları *sözde İtalya* kralına açıldı. Belisarios, hiçbir düşmana rastlamadan, bu *alınamaz* kentin yollarından zafer alayıyla geçti[376].

GOT KRALLIĞI İTALYA'DA SONA ERİYOR. 539

Romalılar, başarılarına şaşıp kaldılar. Gotların sayılarına, böylesine güçlü kuvvetli ve boylu boslu olmalarına karşın gösterdikleri zayıflık şaşırtıcıydı. Erkek gibi gözüpek olan kadınları, oğullarının ve kocalarının suratlarına tükürüyor, imparatorluklarını ve özgürlüklerini, sayıları ve endamsızlıklarıyle çok önemsiz değerdeki bu güneyli cücelere teslim ettikleri için onlara lanetler ediyorlardı. Gotlar'ın ilk şaşkınlıklarından kurtulup kendilerine gelmelerinden ve kuşkulu umutlarının gerçekleşmesini istemelerinden önce Belisarios, onların pişmanlık duymalarından ve başkaldırmalarından korkmaz biçimde Ravenna'da gücünü ve egemenliğini kurmuştu.

VITIGES' IN TUTSAKLIĞI

Belki bir aralık kaçmayı denemiş olan Vitiges, sarayında, onuru zedelenmeden, gözetim altına alındı[377]. İmparatorun hizmetinde bulunmak üzere körpe genç Gotlar seçildi. Geri kalanları, güneydeki sessiz ve uzak eyaletlere gönderildiler. Boşalan kente yerleştirilmek üzere İtalyanlar Ravenna'ya getirildi. İtalya'nın öbür kentleri, merkezin örneğine öykünmek için, ne silahları ne de Romalıları beklediler. Pavia'da ve Verona'da silahlı olarak kalan bağımsız Gotlar da Belisarios'un uyruğu olmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Belisarios'un bükülmez namusluluğu onların yeminlerini ancak Justinianus'un temsilcisi olarak ve onun adına kabul edebileceğini telkin ediyordu. Gotlar'ın temsilcileri hiçbir karşı çıkma yoluna sapmadılar, ve ona, kral olmaktansa tutsak olmayı yeğlediklerini söylediler.

BELİSARİOS'UN GERİ ÇAĞRILIŞI VE ÜNÜ 540

Belisarios'un ikinci utkusundan sonra *kıskançlık* yine mırıldanmaya başladı. Justinianus buna kulak kabarttı ve kahraman geri çağrıldı. "Got savaşından sonra sizin orada bulunmazının gereği kalmamıştır, diye imparator ona yazmıştı. Sizi ödüllendirmek ve düşüncelerinizden yararlanmak için sabırsızlanıyorum. Doğu'yu sayısız Pers ordularına karşı güven altında tutabilecek yalnız sizsiniz." Belisarios, bu çağrışı yaldızlayan bahanelerin altında saklı kuşkuların neler olduğunu anlamakla birlikte anlamamış gibi yaptı. Toplattığı ganimetleri Ravenna'da gemilere yükletti ve ihtiyatsız davranırsa haksız sayılabileceğini düşünerek, hemen söz dinlemesiyle bu çağrının da haksızlığını ortaya sermiş olacaktı. Justinianus, Vitiges'i ve ünlü yol arkadaşının onurlu biçimde karşıladı. Got kralı, Anastasius'un simgesini benimsemeye razı olduğunu bildirerek Asya'da zengin

topraklara, senatör ve patricius sanlarına sahip oldu[378]. Genç barbarların gücü ve vücud yapıları rahatça ve hayranlıkla seyredilebildi. Bunlar, tahtın görkemine taparcasına gönül bağladılar ve iyilikçilerinin hizmetinde kanlarını dökmeye söz verdiler. Got krallığının hazineleri Bizans sarayına konuldu. Dalkavuk senatörler zaman zaman bu görkemli görünüşü seyretme fırsatını elde etmişlerse de, halkın görmesi özenle engellendi. İtalya fatihi, hiç söylenmeden, belki de üzüntü duymadan, çok lâyık olduğu ikinci zafer alayından vazgeçti. Gerçekte onun adı, kuru bir törenin çok üzerinde bulunuyordu. Bir tutsaklık yüzyılında ülkesinin saygısı ve hayranlığı sarayın cılız ve kalleş övgülerine eklendi. Nerede görünse, yollarda ve alanlarda, tüm sevgi dolu bakışları kendi üzerinde topluyordu. Uzun boyu ve görkemli davranışları, bir kahraman olarak yaratıldığı izlenimini veriyordu. Tatlı ve çelebi halleri, yurttaşlarının en alt katmanda olanlarını bile sevgiyle etkiliyor, yollarda kendisini izleyen askerler, savaşta olduğu gibi, onun yanına yaklaşılmasına engel olmuyordu. Buyruğunda, ücretli olarak, eşsiz yakışıklıkta ve değerde yedibin atlı vardı[379]. Bunların yiğitlikleri asker askere karşılıklı çarpışmalarda saflar halindeki savaşlarda da kendini gösteriyordu. Her iki ordu da şunu belirtiyorlardı ki, Roma kuşatmasında Gotları yenen yalnız Belisarios'un muhafızlarıydı. Düşmanın en kahraman ve en sadık askerleri, durmadan bu birliğe katılıyor ve onun sayısını artırıyordu. Belisarios'un tutsağı olma mutluluğuna eren Vandallar, Mağripliler ve Gotlar, efendilerinin buyruğuna girmek için onun savaşçılarıyle çekişiyorlardı. Hem özgürlükçü hem de doğru olduğundan, halkın sevgisini yitirmeksizin askerlerce de sevildi. Hastalara ve yaralılara para ve ilaç yardımı sağlıyordu; onun sevecen ziyaretleri hastalara ilâçtan çok iyileştirici etki yapıyordu. Bir silah ya da at yitirildiğinde, onun yücegönüllüğüyle yeni bir silah ve atla bu boşluk doldurulyordu. Yapılan her değerli iş, Belisarios'un beğeni ve isteği gibi bir kanıtla değeri büsbütün artan

bir bilezik ya da kolye gibi zengin ve onurlandırıcı bir armağanla ödüllendiriliyordu. Onun sancaklarının gölgesinde dinginlik ve bolluk içerisinde yaşayabilen çiftçilerin sevgisini kazanıyordu. Roma ordularının yürüyüşü bir ülkeyi fakirleştireceği yerde zenginleştiriyordu. Ordusundaki disiplin öyleydi ki, ağaç üzerinde tek elma bile aşırılamıyor, bir buğday tarlasına gizlice girildiğini imgeleyen bir keçi yolu oluştuğuna rastlanamıyordu. Belisarios namuslu ve tok gözlüydü. Askerlik yaşamının olanakları içinde onun şarap içtiğini görmüş olmakla bile övünülemezdi. Ona, Got ve Vandal tutsaklarından en güzel kadınlar sunulmuştu. Her defasında bunlara bakmadan gözlerini başka yana çevirmiş ve beğeni belirtisi göstermemiştir. Antonina'nın kocasından, evlilik dışı bir davranışa rastlanmamıştır.

Onun başarılarına tanık olan tarihçi, savaşın yitikleri ortasında, kuru kuru ataklıktan çok ihtiyatlı gözüpekliğini, ve yerine göre ağır ya da coşkunca davrandığını gözlemlemiştir. En sıkışık ve sıkıntılı zamanında umudunu sürdürmeyi ya da öyle görünmeyi biliyor, en büyük zaferler ve kazançlarda bile sadeliğini ve alçakgönüllülüğünü yitirmiyordu. Savaş sanatının eski ustalarına yetişmiş, belki de onları geçmişti. Afrika'yı, İtalya'yı adalarını imparatorluğa bağlamıştır. Genserik'in ve Tedorik'in ardıllarını, tutsak olarak, Justinianus'un ayağına getirmiştir. İstanbul'u onların sarayından toplanıp getirilen ganimetlerle doldurmuştur. Yedi yılda, Batı imparatorluğunun ülkelerinden yarısını geri almıştır. Ünü, değeri, varlığı ve gücü, onu, Roma imparatorluğunun tartışmasız bir numaralı uyruğu düzeyine yükseltmiştir. Yalnızca çekememezlik onun büyüklüğünü tehlikeli bulmuş, imparator ise, Belisarios'un ökesini ortaya çıkarma ve uygulamaya koyma konusunda gösterdiği seçme yetisinden dolayı kendi kendini katlamış olsa gerektir.

KARISININ GİZLİ YAŞAM ÖYKÜSÜ.

Romalıların utkularında, insanlarda varlık ve talihle zayıflıkların bir kararda kalmayacağını yenen'in peşine takılan bir tutsak ona anımsatıyordu. Prokopios *Anectodelar*'ında bu tatsız tuzsuz görevi yüklenmişti. Olayların besbelliliği bunları belleklere yerleştirir. O, Belisarios'un ününün ve erdeminin, karısınca yapılan savurganlıklar ve kıyıcılıklarla kirletildiğini üzülerek dile getirmektedir. Bu kahraman, aklı başında bir tarihçinin kalemiyle ancak kendi ününe yakışır nitelikleriyle anlatılabilmeliydi. Antonina'nın annesi bir tiyatro fâhişesiydi[380]. Babası ve büyükbabası, Selânik'de ve İstanbul'da, aşağılık olmakla birlikte kazançlı bir iş olan araba sürücülüğü yapıyorlardı. Çeşitli zamanlarda, imparatoriçe Teodora'nın yoldaşı, hasmı, gönül okşayıcısı ve gözdesi oldu. Sahip oldukları aynı beğeniler yoldan çıkmış ve tutkulu bu iki kadını birleştirdi. Günah kıskançlığı onları ayırdı, sonunda, ortak kıyımcılıkları yeniden barıştırdı. Antonina, Belisarios'la yaşamını birleştirmeden önce, evliydi ve kocasından gayrı birçok âşıkı da vardı. İlk evliliğinden olan çocuğu Fotyus, Napoli kuşatması sırasında kendini gösterebilecek yaştaydı.

SEVGİLİSİ, TEODOSIUS

Yaşamının güz döneminde, güzelliğinin ve yaşının çöküşe yüz tuttuğu bir zamanda kendini genç bir Trakyalı'nın utanç verici serüvenine kaptırdı. Teodosius adındaki bu kimse Eunomius'ün düşünce sapkınlığında yetişmişti. Afrika seferine çıkarken gemiye ilk binen o oldu, bu da, vaftizinin ve adının uğur getireceği düşünülerek kararlaştırılmıştı; tinsel ana ve babası durumunda olan Belisarios ile Antonina, dine yeni giren bu kimseyi evlat edindiler ve ailelerinin içerisine aldılar[381]. Afrika kıyısına yanaşmadan önce bu kutsal aile birliği nefis doyumu için yapılan bir aşk olayıyle

bozulmuştu. Antonina kısa sürede ılımlılığın ve dilini tutmanın bütün sınırlarını aştığı halde Roma komutanının uğradığı onur kırıklığını kendisinden başka duymayan kalmamıştı. Kartaca'da kalışları sırasında, bodrum katındaki bir odada iki sevgiliyi hareketli ve hemen hemen çıplak olarak görünce kan beynine sıçradı. Utanmaz Antonina: "en değerli giysilerimizi imparatorun öğrenmesinden kaçırmak istiyorum; bu genç adam da onları buraya saklamam için bana yardım ediyor." dedi. Teodosius giysilerini aldı ve kolay koca, kendi gözlerinin tanıklığını da reddetti. Mesadonia, Belisarios'u, belki de hoşlandığı bu *evham*'dan kurtardı. Antonina'nın hizmetinde olan bu kadın, Belisarios'tan kendisini koruyacağına yeminle söz aldıktan sonra, Antonina'nın başka erkeklerle aldatmalarına tanık olan iki hizmetçisini de ona getirdi. Teodosius, ivecenlikle Asya'ya gitmiş, hakarete uğramış ve muhafızlarından birini, onu öldürmekle görevlendirmiş kocanın öcünden kurtulup kaçmıştı. Ne var ki, Antonina'nın göz yaşları ve çekicilikleri kahramanın kanağanlığına yetti ve karısının günahsızlığına inandı. Andını ve sağduyusunu hiçe sayarak, karısının erdemi üzerinde kuşku yaratacak suçlamalarda bulunan sadık hizmetçileri etkisiz duruma getirme zayıflığını gösterdi. Suçlu bir kadının öcü bükülmezdir ve kan dökücüdür. Antonina'nın kıyıcılıklarını yöneten görevli, zavallı Masedonia'yı ve öbür iki tanığı tutukladı. Dilleri kesildi, vücutları bin parçaya doğranarak Siraküza'da denize atıldı. Konstantinus, *genç adamdan çok kocasını aldatan bir kadın cezalandırılmalıdır,* demişti. Antonina, ne denli ihtiyatsızca olsa o denli doğru olan bu sözü unutmamıştı. İki yıl sonra, komutanına karşı kılıcını çekme zorunda bırakan umutsuzluk nedeniyle, bu subayın öldürülmesini kocasına öğütlemişti. Oğlu Fotius (Photius)'un tiksinmesini de bağışlamamıştı. Oğlunun sürgüne gönderilmesiyle sevgilisinin de çağrılması olanağını hazırlamıştı ve Teodosius, İtalya fatihinin aşağıdan alan ısrarlı çağrılarını kabul kayra (lutuf)'sında bulundu.

Genç gözde, Belisarios'un evini yönetti, barışta ve savaşta önemli komisyonlar elde ederek[382], kısa sürede dörtyüzbin sterlin değerinde varlığa sahip oldu. İstanbul'a dönüşünden sonra da Antonina'nın tutkusu aynı canlılığını sürdürdü. Korku, dinsel düşünceler, belki de bıkkınlık, Teodosius'e daha ciddî duygular aşıladı. Başkentteki söylentilerden ve Belisarios'un karısındaki ihtiyatsız tutumdan korktu. Onunla sevişmekten kaçınmak için Efes'e çekildi, orada saçlarını kestirdi ve manastır yaşamına girdi. Yeni *Ariana* öyle umutsuzluğa düştü ki, bu tür durum ancak kocasının ölmesi halinde meydana gelebilirdi. Göz yaşları döktü, saçlarını yoldu, sarayı onun çığlıklarıyle çınladı. Diline persenk ettiği "en iyi dostunu, sevgili, bağlı ve çalışkan arkadaşını yitirdiği" sözlerini durmadan yineliyordu. Belisarios'un da ricaları eklenerek yaptığı ateşli yalvarmaları, keşişi Efes'de çekildiği dinsel yalnızlıktan ayıramadı. Ancak, Komutan'ın Pers savaşı için hareketinde Teodosius İstanbul'a gelmeyi kabullendi, ve, kısa süre sonra kocasını izlemek üzere yola çıkacak olan Antonina'nın hareketine değin kendini onun sevgisine ve keyfine teslim etti.

BELİSARİOS'UN VE ANTONINA 'NIN OĞLU F OTIUS'UN HINCI

Bir bilim adamı, kadındaki zayıflıklara acıyarak bakabilir ve bundan bir üzüntü duymaz. Ama, karısının kötülüklerini duyan ve bunlara katlanan bir kocaya tiksinerek bakılır. Antonina, oğlu için yatışmaz bir kin besliyordu ve Dicle'nin öbür yanında kurulu ordugâhta yiğit Fotius[383] gizli birtakım işkencelere uğratılmıştı. Kişisel sövüp saymalarından ve ailesinin uğradığı onur kırıcı durumlardan bıkmış usanmış olduğundan doğanın verdiği duyguları unuttu, Belisarios'a, annelik ve eşlik görevlerini tümüyle yitirmiş olan kadının aşağılık ahlaksızlıklarını anlattı. Romalı komutanın şaşkınlığı ve gösterdiği nefret o zamana değin gösterdiği iyi niyetin içtenlikli olduğunu tanıtlıyordu. Antonina'nın

oğlunu kucakladı, her şeyden önce görevlerini yerine getirmesini ondan istedi. Her ikisi de öc alacaklarına ve birbirlerini destekleyeceklerine and içtiler. Antonina yokken kocası üzerindeki egemenlik gücünü yitiriyordu; İran sınırından geri döndüğünde onu karşısında görünce, kısa süreli bir öfke gösterisinden sonra, Antonina'yı disiplin altına aldı ve ölümle tehdit etti. Fotius, cezalandırma konusunda daha kararlıydı, doğallıkla, bağışlama işinde ağırdan alıyordu. Efes'e kaçtı; annesinin güvendiği bir hadımdan Antonina'nın tüm ahlaksızca tasarılarını öğrendi. Havari Sen Jan kilisesinde Teodosius'e ve bütün varlığına elkoydu. Onu öldürtmeye kesin kararlı olarak, Kilikya'da uzak bir kaleye sürdü. Kamu adaletine karşı işlenen böyle bir kamu suçu yaptırımsız kalamazdı. Antonina'nın savı, bir prefeyi öldürttüğü ve bir papayı da sürdürüp yaşamına son verdittiği için takdirini kazandığı imparatoriçe tarafından desteklendi. Savaş sonunda Belisarios geri çağrıldı, düzen gereği, imparatorun buyruğuna uydu. Yaradılışı, başkaldırmaya elverişli değildi. Söz dinlemesi, onurunu zedeleyici bir durum yaratacaksa kalbinin sesini dinliyordu. İmparatoriçenin buyruğuyle ve belki de onun gözleri önünde karasını öptü. Artık bu yumuşak başlı eşin istediği yalnızca bağışlamak ya da onun bağışlamasını elde edebilmekti. Teodora'nın iyiliği, eski yoldaşına daha da değerli bir kayrada bulunacaktı. "Sevgili soylu dostum, dedi ona, değeri biçilemez bir inci buldum. Hiç bir dünyalı bugüne dek onu görmedi. Ben ise onu görmesini ve bu çok değerli şeye sahip olmasını dostuma sağlamış bulunuyorum." Antonina'nın merakı ve sabırsızlığı uyandıktan sonra yatak odasının kapısı açıldı, Belisarios'un karısı, hadımların hapisten çıkarıp getirdikleri sevdiği adamı gördü. Önce sevinçten ve şaşkınlıktan dili tutulmuşken, az sonra açıldı, minnetini ve sevincini anlatan tutkulu haykırışlarla coştu. Teodora'nın iyilikçi ve kurtarıcı olduğunu dile getirdi. Efes keşişi sarayda zevk ve çılgınlığın tüm keyiflerine daldı. Ne var ki, kendisine söz verilmiş olan ordular komutanlığını

almak yerine, aşk buluşmasının ilk yorgunlukları içerisinde yaşamının son soluğunu verdi.

ANTONINA, OĞLUNA KIYIMDA BULUNUYOR

Antonina'nın acıları ancak oğlunun da çektiği acılarla yatışabilmişti. Konsül katına yükselmiş olan bir genç ve zayıf yapılı adam, bir haydut ya da bir tutsak gibi, yargılanmadan cezalandırıldı. Ne var ki, gözüpekliğini ve mertliğini hiç bozmadan, cellatın zincirinde ve işkencede bile, Belisarios'a verdiği yemininden dönmedi. Hiç bir işe yaramayan kıyımdan sonra Fotius, Antonina'nın yeraltı zindanlarına sürüklenip getirildi. Orada, annesi, imparatoriçe'yle gülüp eğlenirken o, aşağıda, gün ışığından yoksun yaşıyordu. İki kez kurtuldu, ve İstanbul'un en saygın iki kilisesi, Ayasofya ve Virginis (Vierge), ona sığınak oldular. Acımaya olduğu denli dine de ilgisiz olan kıyımcıları yüzünden, genç adam, din adamlarının ve halkın haykırışları arasında, mihrapların önünden koparırcasına alıp götürüldü ve zindanına konuldu. Üçüncü kurtuluş girişimi daha yetkin oldu.Üç yıllık zindan yaşamından sonra peygamber Zekeriya, ya da, bir koruyucu, ona kurtulma umarlarını gösterdi. İmparatoriçenin casuslarına ve muhafızlarına yakalanmadan kaçtı, Kudüs'teki İsâ'nın Mezarı'na (Saint-Sepulcrum) ulaştı ve orada keşiş oldu. Justinianus'un ölümünden sonra, başpapaz Fotius, Mısır kiliselerini yeniden örgütlendirmek ve düzenlemek göreviyle oraya gönderildi. Antonina'nın oğlu, bir düşmanın kini yüzünden en ağır acıları çektiği halde, bu kadının sabırlı kocası, sözünde durmamak ve dostunu tek başına bırakmış olmak gibi daha etkili acıyı kendi kendine çektirmiş oldu.

BELİSARİOS' UN GÖZDEN DÜŞMESİ VE BOYUN EĞMESİ

Persler'e karşı yapılan savaş için de yine o görevlendirildi.

Doğu'yu kurtardı ama Teodora'yı, belki imparatoru da küçük düşürdü. Justinianus'un hastalığı, ölüyormuş gibi söylentilere yol açtı, ve imparatorun daha çok yaşamayacağına inanan Romalı komutan bir vatandaşın ve bir askerin özgürlüğüyle konuştu. Arkadaşı ve duygularını paylaşan Buzes, imparatoriçenin yaptığı kıyımlarla görevini, özgürlüğünü ve sağlığını yitirmişti. Belisarios'un gözden düşmesi daha gürültüsüzce olmuşsa bu, esinlediği saygı, kocasını küçük düşürmeyi isteyebilecek, ne var ki, zenginlik ve ünlülüğünün bütünüyle yitmesini göze alamayacak olan karısının yüzü suyu hürmetinden dolayı idi. Onun geri çağrılmasına bir bahane arandı. İleri sürülen sava göre, İtalya işlerinin içerisinde bulunduğu üzüntü verici durumu ancak, fatihinin bu ülkeye gitmesiyle ancak düzelebilirdi. İstanbul kapılarında tek başına ve savunmasız olarak göründüğü zaman, Doğu'da, onun varlıklarına el koymak ve onu ağır suçlu olarak gösterme yollarını arayıp bulmakla görevlendirilen kimseler harekete geçirildi. Ona bağlılıkları olan muhafızlarla kıdemli askerler, çeşitli komutanların emrine verilerek dağıtıldı. Hadımlar bile onun savaşçılarını paylaştırma işine karışmayı göze aldılar. Başkent sokaklarını az sayıdaki insanlarıyle ve gösterişsizce geçen Belisarios'a halk şaşkınlıkla ve sevgiyle bakıyordu. Justinianus ile Teodora onu soğuk bir nankörlükle kabul ettiler, aşağılık gözdelerse ona küstahlıkla ve nefretle davrandılar. Akşamleyin, titreyerek ıssız sarayına gitti. Antonina kendi dairesinde yapma ya da gerçek bir huzursuzluk içerisinde bulunuyordu. Tiksiniyormuş gibi bir suskunlukla, odanın yanındaki sütunlu bölüme geçti. Belisarios da kendini yatağa attı ve., acıyla karışık korku içerisinde, Roma kalelerinde çok zaman meydan okuduğu ölümü bekledi. Güneş battıktan çok zaman sonra, imparatoriçe'den bir mesaj geldiğini haber verdiler. Korkarak açtığı mektup onun tutuklanmasını içeriyordu. "Benim ne denli hoşnutsuz olduğumu bilmezlikten gelemezsiniz, diye Teodora ona yazıyordu. Antonina'nın bana

yaptığı hizmetlerden duygulanıyorum. Onun hatırı ve yalvarmaları yüzünden canınızı bağışlıyorum. Ayrıca, devlet yararına zoralımâ uğratılması daha doğru olacak iken hazinelerimizin bir bölümüne sahip kalmanıza izin veriyorum. Borçlu olduğunuz için ona minnetlerinizi sununuz. Bunu kuru sözlerle değil, yaşamınızın bundan sonraki bölümünde tüm davranışlarınızla gösteriniz." Bu alçakça bağışlama mektubunu aldığı zaman kahramanın geçirdiği ruhsal boğuntuları betimleyebilmem ve bütün bunlara inanabilmem olası mıdır? Denildiğine göre, karısının önünde secdeye kapanmış, kurtarıcısının ayaklarını öpmüş ve her zaman Antonina'nın, sözdinler ve minnet duyar kölesi olacağına and içmiştir. Servetinden yüzyirmi bin sterlinlik bir para cezası alınmış, *miralur* kontu ya da ustası adıyla İtalya savaşı komutanlığına atanmıştı. İstanbul'dan ayrılışında dostları, ve de halk, bir kez özgürlüğünü eline alınca asıl duygularını ortaya dökecek, karısından, Teodora'dan, belki imparatordan da haklı olarak öcünü alacak diye düşünmüşlerdi. Onun sabrı, yorulmak bilmez doğruluğu her zaman için bir İNSAN karakterinin *üstünde* ya da *altında* belirginleşmiştir[384].

DİPNOTLAR

1 Trajanus yüzyılından başlayıp Augustule'de sona eren bu ilk dönem birinci kitabın (cilt 1, 2, 3) konusu olmuştur.

2 Justinianus'le açılıp İkinci Mehmet'le sona eren ikinci dönem bu ikinci kısımda yer almıştır.

3 Doktor Robertson (Amerika Tarihi'nin önsözünde)

4 Lord North... Hemen hemen gözleri görmez olmuştu.

Not: Başka yerde uygun bir fırsat bulamadığım "sözcükler üzerine" iki gözlemimi burada belirtmek istiyorum:

1) Alpler'in, Ren'in, Tuna'nın v.b. ötesinde deyimleri kullanınca, bu coğrafya tanımının, kendimi İstanbul'da ya da Roma'da sandığım için, okuyucu ya da tarihçinin bulunduğu yer ile durumunun araştırmasını yapamıyorum.

2) Yabancı ülkelerin özel adlarında özellikle doğu dillerindekinde, İngilizceye çevrilişleri, aslına uygunluğuna sadık kalarak yapılmıştır. Ne var ki, kitabın genel akışı ve anlatım gerekleri dolayısıyle bu tutumda birtakım esnekliklere de gidilmiştir. Bir dildeki alışkanlıklara ve çeviricinin beğenisine göre istisnalar daraltılıp genişletilebilmektedir. Bizim ABC'miz, çoğu kez yetersiz kalmaktadır. Hoş olmayan bir ses, yadırganan sağ yazı, yurttaşlarımızın kulaklarını ve gözlerini rahatsız edecektir. Bozuk biçimde dilimize geçmiş olan sözcükler ise, halk (avam) dilinde yerleşmiş bulunmaktadır. İslâm dininin kurucusundan söz ederken "*Muhammed*" demek gerekirken, kötü bir kullanıma uyularak *Mahomet* denecektir. *Alep, Damas* ve *Caire* diye adlandırdığımız ünlü kentleri Halep, Damışk (Şam) ve *Alkahire* diye ansaydım kimse ne olduklarını anlayamayacaktı. Üçyüzyıllık bir alışkanlık Osmanlı imparatorluğunun ad ve ünvanlarını belirlemiş bulunmaktadır. Çinlilerin teker teker söyledikleri Kon-Fu--cius hecelerini birleştirerek Konfüçyüş yaptığımız gibi "Portekizlilerin de *mandarin* deyimi benimsenmiştir. Zaman zaman Yunanlılardan ya da Pers'lerden aldığımız gibi *Zoroastre* ya da Zerdüşt'ü böyle yazmak isterdim. Hindistan'la ilişkimiz kurulduğundan beri, yazarlarımız *Tamarlan* yerine Timur demektedirler, en doğrucu bir kısım yazarlarımızca da *Elkur'an* adındaki (El) *harf-i târifi* çıkarılarak *Koran* (Kur'an) haline konulmuş, müslüman (müslimler) anlamına gelen ve çoğul bir sözcük olan müslüman yerine -sonuna bir takı koymaksızın- müslim sözcüğünü kullanmaya başlamışlardır. Bu ve bunun gibi binbir örnekte nüans ayrımları kimi zaman çok azdır ve bence, bunları açıklamaya kalkışmadan seçimimin nedenleri duyumsanıp anlaşılmalıdır.

5 Jornandes (de Rebus Geticis, Bö. 13, 14, s. 629, 630, Bası. Grot.) Gapt'dan, Domitianus zamanına doğru yaşamış bulunan Anses'ler ya da yarı-tanrı'dan beri- Teodorik'in soykütüğünü vermiştir. Amales'lerin krallık soyunu ilk kutlayan Kassiodore (Cassiodore) (Variar, VIII, 5, 6, 25; X, 2; XI, 1) Teodorik'in torununun onyedinci sırada, olduğunu söylüyor. Peringskiold (Cochlaeus'ün İsveçli elestirmeli açıklayıcı) *Vit-Theodoric, s. 291 vb.*

Stockholm, 1699 adlı yapıtında İsveç masalları ya da gelenekleriyle bu soy kütüğünü doğrulamaya çalışıyor.

6 Dosdoğru konuşmak gerekirse, Pelso (Neusiedler-see) gölü kıyısında, Marcus Antoninus'ün *derin düşünceler'* ini kaleme aldığı yer olan Carnuntum'ün yakınlarında bir yerde gözlerini dünyaya açtı. (Jornandes, bö. 52, s. 659; severin, Pannonia illustrata, s. 22; Cellarius, Geograph. Antiq. cilt I, s. 350.)

7 Adının ilk dört harfi (OEOA), altınla işlenmiş bir tahta kalıba delinerek belirtilmişti. Bu kalıp kâğıt üzerine konuluyor, kral, kalemini harflerin yanlarından geçiriyordu. (Anonym. de Valois, *ad calcem. Amm. Marcell.*, s. 722). Bu doğruluğunda kuşku olmayan bilgi, Prokopios'un ve en azından çağdaş Gotlar'ın tanıklığının (Gothic., I-I,, bö. 2, s. 31 l) Ennodius'un belirsiz övmelerinden daha etkili sayılmaları gerekir (Sirmond., Opera, I-I, s. 1596) ve Theophanes (Chronoğraph., s. 112).

8 *Statura est quoe resignet proceritate regnantem.* (Ennodius, s. 1614). Pavia piskoposu, daha doğrusu o sırada piskopos olmayı özenerek düşünen papaz, sonra da efendisinin rengini, gözlerini, ellerini v.b. övdü.

9 Jornandes'de (Bö. 52-56, s. 689-696) ve onu Valamir'in haksız oğlu sanan Malchus'da (Excerpt-Legat., s. 78-80) Ostrogotlar'ın durumu ve Teodorik'in ilk yılları üzerine ayrıntılı bilgiler vardır.

10 Teofanes, (s. 3), eyaletlere yazılan mektupların birer kopyasını veriyor: Bir kadının savları, ilk Caesar'ların tutsaklarını hayrete düşürürdü.

11 XXXVI. bölüme bk.

12 Suidas, I.I, s. 332, 33, bakı, Kuster.

13 İki çağdaş olan Malchus ile Candidus'un tarihleri yitmiştir. Bu tarihlerden kimi alıntılar ve bölümler Photius'de (I. LXXVIII, LXXIX, s. 100-102), Constantin Porphyrogenete'de (Excerpt. Leg., s. 78-97) ve Suidas'ın Lexicon'unun çeşitli yazılarında bulunmaktadır. Marcellinus'un Chron'i, Zenon'un ve Anastas'ın saltanatlarına ilişkin orijinal bir belgedir. Son kez olarak burada, Tillemont'un *İmparatorlar Tarihi*'ndeki doğru derlemelere ne denli borçlu olduğumu söylemeliyim.

14 *"In ipsis congressionis tuae foribus cessit invasor cum profugo per te sceptra redderentur de salute debitanti."* Ennodius, kahramanını, Etyopya'ya, Yengeç tropikasının ötesine, uçan bir ejderhanın üzerinde göndermektedir. (s.1596, 1597, cilt I, Sirmond.). Valois'dan kalan yazılı bölüm (s. 71. Liberatus Brev. Eutich., bö. 25, s. 178), ve Theophanes'inki (s. 112) daha yalın ve daha usa yakın tanıklıklardır.

15 Bu yırtıcı devinimler, Valamir'lere bakarak daha az barbar olan Triarien Gotları'na yüklenmektedir. Ne var ki, birçok Roma ketlerinin yakılıp yıkılmasını Teodomir'in oğlu yaptırmıştır denilmekte ve o suçlanmaktadır.

Jornandes (bö. 56, 57, s. 696) Teodorik'in hizmetlerini sergilemektedir. Bu prensin Romalılar'dan aldığı ödülleridile getirmekle birlikte onunbaşkaldırmasını gizlemektedir. Malchus ise ayrıntıları vermekte (Excerpt. Legat., s. 78-97), dördüncü konsüllük döneminde *Chronica*'sını yazan ve uşak olan Marcellinus (Scaliger, *Thesaurus Temporum*, part. II, s. 34-57) tutkuyu ve boşinançları göstermektedir: "In Graciiam debacchomem... Zenonis muni ficentiâ pene pacatus .. benefici is unquam satiatus. vb."

16 Sert başlı bir atla kampın ortasındayken, bir çadırın önünde duran bir arabaya dikilmiş bir demir çubuğun ucuna fırlatıldı (Marcellin., in Chron, Evagr., I.III, bö. 25.).

17 Bk. Malchus, s. 91, ve Evagrius, I.III, bö. 35.

18 Malchus, s. 85.

19 Jornandes (bö. 57, s. 696, 697) Cassiodre'nin büyük tarihini kısalttı. Prokopios'u (Goth., I.I. bö. 1), Valois'nın risalesini (s. 718), Theophanes'i (s. 113) ve Marcellinius'u (in Chron.) görmeli ve bağdaştırmalıdır.

20 Ennodius, Teodorik'in yürüyüşünü anlatıyor ve ayrıntılı bilgi veriyor (s. 1598-1602); ne var ki, bu yazarın deyişlerini doğru dürüst çevirmek gerekir.

21 *Tot reges*, v.b. (Ennodius, s. 1602). O tarihlerde kral sanının nasıl ayağa düştüğünü ve İtalya ücretli askerlerinin birçok oymak ve ulusun mensupları olduklarını anımsamak gerekir.

22 Bk. Ennodius, s. 1603, 1604. Söylevci, kralın önünde, annesinden söz etmeye ve onu övmeye kalkışabildiğine göre, nikâhsız kadın ve piç diye ayıplanmaların bu hükümdarın büyük ruhunu incitmediği sonucuna varmak gerekir.

23 Bu küçük tarih öyküsünü, modern, ve saygıdeğer Sigonius'ün verdiği bilgiden aktarmış bulunuyoruz (Opp., cilt I, s. 580, de Occident. Imper., I.XV). Onun dediiğine göre, Teodorik'in annesi kaçanlara, bu hükümdarı dünyaya getiren her yanını açarak göstermiştir.

24 Janus'den dokuzuncu yüzyıla değin Roma tarihini içeren *Histoire Miscell* (I-XV)'e, Paul Diacre'nin Epitome d'Eulrope'ye, ve Ambrosius kitaplığındaki bir el yazmasından alınarak Muratori'ce yayınlanmış Theophanes'e bakınız. *(Scriptores rerum Italiarum, cilt I., s. 100).*

25 Prokopios (Gothic., 1.I, bö. 1) bu olay için kuşku ve yansızlık gösteriyor. Cassiodore *(in Chron.)* ve Ennodius (s. 1604) Odoakre'ye suç yüketildiğine inanıyorlar ve düşüncelerini doğrulayabilecek Valois Fragmanı'nın tanıklığındaki meşruluğu bildiriyorlar. Marcellinus bir Yunan imparatorluğu uyruğunun zehirlerini saçıyor. *Perjuriis illectus*, diyor, *interfectusque est.* (In Chron.).

26 Ennodius'ün tumturaklı ve kölece söylevi, 507 ya da 508 yılında Milano'da, belki de Ravenna'da söylendi. (Sirmond, cilt I, s. 1615.) İki ya da üç yıl

sonra, sözen, ölümüne, yani 521'e değin sürdüreceği Pavya piskoposluğunu elde etti. (Dupin, Biblioth. Ecclés., cilt V, s. 11-14.) Bk. *Saxii Onomasticon* (Cilt-II, s. 12).

27 Burada, Sirmond'ca bulunan ve Ammianus Marcellinus'ün yapıtının sonunda yayımlanmış bulunan Valois Fragment'inin ve Prokopios'un atladıkları birkaç sözcüğe bağlı kalıyoruz. Yazarının adı bilinmemekte, biçem (stil)'i barbar niteliğindedir. Ne var ki, gördüğünü ya da görenlerin kendisine aktardıklarını, tutkuya kapılmaksızın anlatan, çağdaş bir yazar olduğu da anlaşılmaktadır. Montesquien, Teodorik için bir tarih yazmak üzere tasarı hazırlamıştı. Bizim için söz konusu olmasa da, zengin ve ilginç bir konuya benzemektedir.

28 *Variarum libri*'nin en yetkin bası'sı 12, Garetius'ünküdür (Rotomagi, 1679'in opp. Cassiodore, 2 cilt in-fol.). Bu mektuplar, Marki Maffei gibi, onları Verona'da yayımlamayı düşünen bir yayımcı istiyordu. Tiraboschi'nin ustaca adlandırdığı gibi *barbara eleganza* yalın değil, çok seyrek rastlanan netliktedir.

29 Prokopius *(Gothic.,* I.I, bö.1. *Variarum,* 11). Maffei*(Verona illustrata,* P.I, s. 228), kendisinden İtalyan soylusu olarak tiksinen Gotlar'ın adaletsizliğini abartmaktadır. Muratori, plebeien'di, ve onların baskısıyle ilgili birşey yazmamıştır.

30 Prokopios (Gothic, I.III, bö. 4, 21). Ennodius (s. 1612, 1613) Gotlar'ın askerlik bilgilerini ve artan nüfuslarını betimlemektedir.

31 Teodorik, kızkardeşini Vandallar kralına verince, gelini, herbirinin arkasında silahlı beşer adamın bulunduğu bin Got soylusundan oluşan bir koruma topluluğuyla ve gemiyle Afrika'ya gönderdi. (Prokopius, Vandal., I.I, bö. 8). Gotlar'daki soyluların da çok sayıda ve yiğit olması gerekmekteydi.

32 Teodorik'in kendisi de Gotlar'ın özgürlüğünü tanıyordu. (Varivar, bs. 30)

33 Prokopios, *Goth.* I. I. bö. 2. Romalıların çocukları Got dilini öğreniyorlardı. *(Variar.,* VIII, 21), yüzü kızarmadan kendini incelemeye veren Amalasonte'nin ışıkları, ve bilgisi, hemşerilerinin tiksintisini ve nefretini doğuran Theodatus, Gotlar'ın genel bilgisini tanıtlamaktadırlar.

34 Teodorik, haklı olarak şöyle diyordu: "Romanus miser imitatur Gothum, et utilis (dives) Gothus imitatur Romanum." Bk. Valois Notları ve Fragment'ı, s. 719.

35 Gotlar'ın İtalya'daki süel örgütlenmelerine ilişkin bu ayrıntılar Cassiodore'nin mektuplarından alınmıştır. (Variar., 1, 24-40; III, 3, 24-48, IV, 13, 14, V, 26, 27; VIII, 3, 4-25.) Bilgin Mascou, Got kralının mektuplarını ortaya çıkardı. (Cermenler Tarihi, I. XI, 40-44, not 14.).

36 Ennodius'de (s. 1607), Cassiodore'de (Vaiar, III, 1, 2, 3, 4; IV, 13; V, 43, 44) görüşmelerin açıklığına ve güçlülüğüne, kral adına dostça kullanılan öğüt ve kınama sözlerindeki tona bakınız.

37 Masası (Variar, VI, 9) ve sarayı (VIII, 5) göz kamaştırıcıydı. Yabancıların hayranlığı, bu gereksiz ısraf ve özeni tertiplemekle yükümlü görevlilerin ileri sürebileceği en güzel özürdü.

38 Got kralı'nın Burginyonlarla (Vriar., I, 45, 46), Franklarla (II, 40); Turingiyenlerle, (IV, 1) ve Vandallarla (V, 1) bilinen özel evlenmelerine bakınız. Bu mektuplardan herbiri, barbarların politikaları ve töreleri üzerine ilginç ayrıntılar vermektedir.

39 Cassiodore (Variar., IV, 1; IX, 1); Jornandes (bö. 58, s. 698, 699) ve Valois Fragment'i (s. 720, 721) Teodorik'in politika sistemini tanıtlamaktadırlar. Onurlu bir barış, onun özendiği konuların başta geleni olmuştur.

40 Okuyucu, Heruleleri Prokopis'dan inceleyebilir (Gothic., 1, II, bö. 14); sabırlı olanlar ise, Bay Buat'nın anlaşılması zor ve ayrıntılı araştırmaları içerisine dalabilirler. (Eski halklar Tarihi, I, IX, s. 348-396).

41 *Variar.*, IV, 2. Cassiodore, bu savaş kuralının özünü ve biçimlerini anlatmaktadır. Ne var ki, bir Got kralının duygularını Roma dil uzluğunun çizgileriyle süslemiş gibidir.

42 Cassiadore, Baltık kıyılarında oturan bu yabanıl Estiyenlerden söz ederken Tacitus'ü anıyor (*Var.*, V, 2). Onların kıyılarını ünlü kılan amber, diyor, güneşle sertleşmiş ve denizin dalgalarıyla yıkanmış ve arıtılmış bir ağaç zamkıdır. Bu değişik madde, kimyagerlerce analiz edilerek bitkisel bir yağ ile madensel bir asit elde edilir.

43 Jornandes (bö. III, s. 610-613) ve Prokopios (*Gothic.*, I, II, bö. 15) Scanzia ya da Thulé'yi betimliyor. Onlar, ne onu, ne de öbürünü görmemişlerdi, ama o ülkenin insanlarıyle Ravenna'da ya da İstanbul'da görüşmüşlerdi.

44 *Sapherinas Pelles.* Jornandes'in zamanında bu güzel hayvan soyu *suethans* ya da kısaca İsveç'te yaşıyordu. Yavaş yavaş Sibirya'nın doğu kesimlerine göç ettiler. (Bk. Buffon, Hist. Natur., Cilt XIII, s. 309-313'in-4°; Pennant, Système des Quadrupedes, cilt I, s. 322-328; Gmelin, Hist. gén. des Voyages, cilt XVIII, s. 257, 258; ve Lévesque, Hist. de Russie, cilt V, s. 165, 166, 514, 515.)

45 Bay Bailly'nin yöntem ya da romanında (Bilimler ve Atlantid üzerine mektuplar, Cilt I, s. 240-256; cilt II, s. 114-139) Edda'nın Masal Kuşu,Adonis'in ve Osiris'in Yıllık Ölümü ve Dirilişi, kutup alanı anakaraları üzerinde güneşin yokluğu ve yeniden görünüşünün eğretilemeli simgeleridir. Bu akıllı yazar, büyük Buffon'un saygın bir öğrencisidir; en soğukkanlı akıl bile bu tür imgesel düşüncelere güç dayanır.

46 Prokopios, bugün, kaba olmakla birlikte yücegönüllü bir manikeizm, Grvenland ve Laponya'daki Samoied'lerde egemen bir inanç olarak yaşamakytadır. (Hist. des Voyages, cilt XVIII, s. 508-509; cilt XIX, s. 105, 188, 527, 528) Grotuis şöyle demektedir: "Samojutoe coelum atque astra adorant, numina haud aliis iniquiora (de Rebus Belgicis, I, IV, s. 338, baskı-

in-folio), Tacitus'un de benimsememezlik etmeyeceği düşünce.

47 Bk. L'Histoire des peuples anciens, v.b. cilt IX, s. 255, 273, 396, 501. Kont dö buat, Bavyera krallığında Fransa kralının elçisiydi. Soylu bir merak, onu Almanya'nın eski çağlarına inen araştırmalara yöneltti ve oniki değerli cilt tutan yapıtını yazdı.

48 Jornandes'de Tuna ve İllirya harekâtına bakınız, bö. 58, s. 699; Ennodius'de s. 1607-1610; Marcellinus'de, *in Chron.*, s. 44, 47, 48; ve Cassiodore'de, *in Chron., et Variar.*, III, 23-50; IV, 13; VII, 4-24; VIII, 9, 10, 11-21; IX, 8, 9.

49 Kont Marcellinus'ün soylu ve klasik bir üslupla kaleme almış olduğu bir bölümü buraya aktarmadan edemeyeceğim: "Romaunus, comes demosticorum, et Rusticus, comes scholariorum, cum centum, totidemque dromonibus, octo millia militum armatorum secum ferentibus, ad devastanda İtalioe littora processerunt, et usque ad Tarentum antiquissimam civitatem aggressi sunt; remensoque mari inhonestam victoriam quam piratico ausu Romani ex Romanis rapuerunt, Anastasio Caesari reportârunt. *(In Chron.*, s. 48. Bk. Variar., I, 16; II, 38.)

50 Kral'ın verdiği buyruklara ve bilgilere bakınız, Var. IV, 15; V, 16-20. Bu savaş gemileri, Agamemnon'un Truva'yı kuşatmak için kullandığı bir gemiden daha küçük olmalıdır herhalde.

51 Bundan XXXVII. bölümde söz etmiştim.

52 Bk. Ennodius, s. 1610: Cassiodore kral adına (Variar., II, 41) Teodorik'in Almanlar'a tanıdığı esenleyici korumayı anıyor.

53 Cassiodore (*Variar.*, III, 32, 38, 41, 43, 44; V, 39) Teodorik'in Galya ve İspanya'daki harekâtının güçlüklerini anlatıyor. Jornandes (Bö. 58, s. 698, 699) ve Prokopeios (Gothic., I, I, bö. 22) de böyle söz ediyorlar. Râhip Debos ile kont de Buat'nın Burgony savaşları üzerine çelişkili bilgi ve belgelerini bağdaştırmaya girişmeyeceğim.

54 Theophanes, s. 113.

55 Prokopios'un görünüşe göre, Teodorik ile ardılları olan İtalya kralları, yasa olarak hiçbir düzenleme yayımlamadılar. (*Gothic.*, I. II, bö. 6) . Onun demek istediği herhalde Got dilinde yayımlanmadığı olsa gerek... Çünkü elimizde, Teodorik'in Latince olarak yayımladığı yüzelli dört maddelik bir fermanı bulunmaktadır.

56 Teodorik'in portresi, paraların üzerine oyulmuştu; alçak gönüllü ardılları kendi adlarını anısı yaşayan imparatorun başının yanına kazımakla yetinmişlerdir. (Muratori, *Antiquitat. Italioe medii oevi*, cilt. II, Dissertat., XXVII, s. 577-579, Giannone, *Istoria civile di Napoli*, cilt I, s. 166.).

57 İmparatorla İtalya kralının bağlaşıklığı Cassiodore *(variar.*, I. I; II, 1, 2, 3; VI, 1) ve, Anastasius ile Teodorik'in kendisiyle dost olmalarıyle övünen Prokopios doğrulanmaktadır. Ne var ki Konstantinopolis'te ve Ravenna'da,

onun iltifat gördüğü biçiminde belirttiği deyimlere aynı değer verilmemektedir.

58 Diyakos Paul Varnefrid (de Reb. Longobard., cilt II, bölüm 14-22) Notitia'nın onyedi tanesine -Apennin'i de onsekizinci eyalet olarak ekledi (Muratori, *Script-Reram Italicarum*, cilt I, s. 431-433). Ne var ki, bu onyedi eyaletten Sardunya ve Korsika Vandalların elindeydi; görünüşe göre, iki retyalar ile Kotiyen Alpleri (Cottienne) süel bir yönetime verilmişti. Giannone, bugün Napoli krallığını oluşturan dört eyaletin o zamanlar ne durumda olduğunu özenle araştırmıştır.

59 Prokopios'un Gotlar Tarihi'ne bakınız, I. I, bö. 1; I. II, bö. 6; Cassiodore'nin mektupları özellikle, *passim*, *Formuloe* ya da görevlerin patentleri protoekolünü kapsayan beşinci ve altıncı kitapları, ve Giannone'nin Histoire Civile'e *bk.* (cilt I, II, III.) Maffei *(Verona illustrata,* s. I, I. VIII, s. 227) İtalya'nın tüm kentlerini bilen bu yazar Gotlar'dan kont olmadığını söylüyor. Siraküza ile Napoli'nin (Variar., VI, 22, 23) özel ve geçici bir komisyonları vardı.

60 Cassiodore adını taşıyan baba (*Variar.*, I, 24, 40) ve oğul (IX, 24, 25) iki İtalyalı yurttaş, teodorik'gin yönetiminden birbiri ardından hizmet gördüler. İkincisi 47'de doğdu. Kestör olarak, saray nazırı ve pretorium prefesi niteliğiyle yazdığı mektuplar 509'dan 539'a dek süren zamanı kapsar. Yaklaşık olarak otuz yıl bir manastırda yaşadı. (Tiraboschi, *storia della letter.* İtal., cilt III, s. 7-24; Fabricius, *Biblioth, lat. med. oevi*, cilt I, s. 357, 358, baskı, Mansi.)

61 Senato için gösterdiği titizlik üzerine Cochlaeus'e bk. (*Vit. Theod.*, VIII, s. 72-80).

62 En çok yüzyirmi bin *modii* ya da dörtbin kuarter (quarter) veriliyordu. Anon. Valois, s. 721; ve *Variar.*, I, 35; VI, 18, 5-39.

63 Bk. Cassiodore'nin Kronik'lerinde ve Mektupları'nda, onun Sirk oyunları, Coliseum ya da tiyatro gösterileri için tutumu ve hoşgörüsü (Variar, I. 20, 27, 30, 31, 32, III. 51; IV, 51, Moscou tarihinin ondördüncü notuyle aydınlatılmıştır.

64 Anonim. Valois, s. 721; Marius-Aventicensis, *in Chron.* Teodorik, bir hümükdar ve bir insan olarak, Trajanus denli olmasa da, hiç değilse Valentinianus'ten üstündü.

65 *Vit. Fulgentii, in Baron. Ann* eccles., A.D. 500, No. 10.

66 Cassiodore, kendi gösterişli üslûbuyle Trajanus Forumu'nu (*Variar.*, VII, 6), Marcellus tiyatrosunu (IV, 51), ve Titus amfiteatr'ni (V, 42) betimliyor. Bu betimlemeler okunmaya değer. Râhip Bartelemy'nin hesabına göre, şimdiki el işçiliği değerlendirmesiyle, Coliseum'un tuğla ve duvar işçiliği -yalnız başına- yirmi milyon turnois (turnuva) tutmaktadır. (Académie des Inscript. anıları, cilt XXVIII, s. 585, 586); tuğla ve duvar işçiliği ise Coliseum'a yapılan harcamaların çok küçük bir bölümünü oluşturur.

67 Bk. Kemerler ve kanallar üzerine, Strabon, I. V, s. 360; Plin, Hist. nat; XXXVI, 24; Cassiodore, Variar., III, 30, 31; VI, 6; Prokopios, Goth., I. I, bö. 19; ve Nardini, Roma antica, s. 514-522. Bir Roma kralının bu tür anıtları nasıl yaptırabildiğini anlayabilmek bugün bile olası değildir.

68 Bk. Gotlar'ın, yapılar ve yontular için gösterdikleri özen, Cassiodore, (*Variar.*, I, 21-25; II, 34; IV, 30; VII, 6, 13, 15); ve *Fragment* de Valois, 721.

69 *Var.*, VII, 15. Bu Monte-Cavallo atları, İskenderiye'den Constantinus hamam larına getirilmişlerdi. (Narduni, s. 188.). Râhip Dubos (*Koşuk ve resim üzerine düşünceler*, cilt I, sect. 39); ve Winekelman (Sanat tarihi, cilt II, s. 159) onlara hayranlık duyuyor.

70 *Variar.*, X, 10. Olasılıkla bunlar bir zafer arabasının kalıntılarıydı. Cuper, de Elephantis, II, 10.

71 Prokopios (Goth., I. IV, bö. 21) bu Myron ineği için gülünç bir masal anlat maktadır. I. IV, s. 302-306, bask. Hen. Steph.; Auson., epigramme 58-68.

72 Bk. Ennodius'ün bu bahçe ve onun şâhâne bahçıvanı üzerine deyişi (II, 3, s. 1893-1894).

73 Bu kente karşı sevgisi *Verona tua* sözcükleriyle ve kahramanlar öyküsüyle tanıtlanmıştır. Bern'li Dietrich'in barbar adı altında (bk. Peringsciold, *ad Cochloeum*, s. 240), Maffei, beğeni ve derin bilgiyle kendisinin vatanı olan Verona'da Teodorik'in izlerini araştırıyor. (I. IX, s. 230-236).

74 Bk. Maffei, Verona Illistrata, kısım I, s. 231, 232, 308 v.b.. Dildeki bozulma gibi Gotik mimarisini de Barbarlara değil, İtalyanlara mal ediyor. Bu düşünceleri Tirabosehi'ninkilerle karşılaştırınız (cilt III, s. 61).

75 Cassiodore'nin mektuplarında, Baia'nın (*Variar.*, IX, 6. bk. Cluvier, *Italia antiq.*, I. IV, 2, s. 1119, v.b.), Istria'nın (*Variar.*, XII, 22, 26) ve Kome (Côme)'nin (*Variar.*, XI, 14, Plinius'ün iki kırsal eviyle karşılaştırma, IX, 7) kırsal evleri pek güzel sözlerle betimleniyor.

76 *In Lifirid numerosa agricolarum progenies.* (Ennod., s. 1678, 1679, 1680.) Pavialı aziz Epiphane, ricalarda bulunarak ya da kurtulmalık ödeyerek Lyon ve Savoie Burginyonlarından altibin tutsağı geri satın aldı. Bu gibi davranışlar bir azizin en güzel tanıklarıdır.

77 Teodorik'in ekonomik politikası (Anonim. Valois, s. 721, ve Cassiodore *in Chron.)* demir madeni ocaklarını (*Variar.*, III, 23), altın madeni ocaklarını (IX, 3), Pontins bataklıklarını (II, 32, 33), Spoletta'nın rejimini (II, 21), tahılları (I, 34; X, 27, 28; XI, 11, 12); ticâreti (VI, 7; VII, 9-23), genel Leucothoë fuarını (I, 29, II, 31; IV, 47; V, 5; VI, 6; VII, 33); Flaminianus yolunu (XII, 18) görerek izlenebilir.

78 *LX modii trici in solidum ipsius tempore fuerunt, et vinum XXX amphoras in solidum.* Fragment-Valois.) Genel ambarlarda, bir altın lira karşılığında onbeş-yirmi beş modii'ye de verildi, tahıl fiyatları her zaman ılımlı kaldı.

79 Bk. Baronius'de aziz Cesaire'nin yaşam öyküsü, 508, no. 12, 13, 14. Kral ona üzçyüz altın *solidi* ve altmış livre ağırlığında bir gümüş plaka verdi.

80 Ennodius, *in Vit. S. Epiphanii,* in Sirmond,. Opera, cilt I, s. 1672-1690. Teodorik, barışta ve savaşta öğütlerini aldığı bu piskopos'a büyük kayralarda bulundu.

81 *Devotissimus ac si catholicus* (Anonym. Val., s. 720). Sungusu, iki gümüş şamdan *(cereostrata)*'dı, ağırlığı yetmiş livreydi. Demek ki, Konstantinopolis ve Fransız kiliselerindeki altınların ve değerli taşların ağırlığından daha azdı. Anastasius, *in Vit. Pont. in Hormisda,* s. 34, baskı Paris.

82 Teodorik'in izlediği hoşgörü sistemi (Ennod, s. 1612; Anonym. Valois, s. 719); Prokop., Gath., I. I, bö. 1; I. II, bö. 6), çeşitli başlıklar altında Cassiodore'nin mektuplarında geniş olarak gösterilmektedir: *Piskoposlar* (Variar., I, 9; VIII, 15-24; XI, 23); *bağışıklar* (I. 26; II, 29, 30); *Kilise Toprakları* (IV, 17-20); Kilise mihrapları (II. 11; III, 47); Kilise sofra Takımı, (XII, 20); Disiplni (IV, 44): Bundan şu sonuç çıkıyor ki, o da devlet kadar kilisenin de şefiydi.

83 Arius inancına geçmesi için katolik âyinini terk etmeyen bir katolik diyako zunun başını vurdurttuğu masalının reddedilmesi gereklidir. (Theodor. Lector., no 17). Teodorik neden *Afer* diye anıldı? Bu sözcük *Vafer*'den mi geliyor? (Valois, *ad. loc.)* Bu, ancak görünüşe göre bir sanıdır.

84 Bk. Ennodius, s. 1621, 1622, 1636, 1638. Bu karar, bir Roma konsilince onandı ve sicile geçirildi. Baronius, İ.S. 503, no 6; Franciscus Pagi, *in Brev, Pont. Rom.,* cilt I, s. 242.

85 Cassiodore, Variar., VIII, 15; IX, 15, 16; Anastasius, in Symmach., s. 31; ve Mascou'nun onyedinci ontu. Baronius, Pagi ve katolik bilginlerin çoğu, bunun Got kralının bir gaspı olduğunu, mırıldanarak, itiraf ediyorlar.

86 Onlardan *licentia testandi*'yi kaldırmıştı. Tüm İtalya yasa bürünmüştü, *lamentabili justitio.* Bu cezaların yalnız bağlılık yeminini bozmuş olan başkaldıranlar için olduğuna inanmak isterdim. Ne var ki, Teodorik'in saltanatı sırasında yaşamış olan Ennondius'ün (s. 1675-1678) tanıklığı o denli önemli ki... Ennodius, *in Vit. Epiphan.,* s. 1689-1690; Boetius, de

Consolatione philosophioe, I. 1, Pros. 4, s. 45, 46, 47. Azizin ve senatörün tutkusuna saygı göstermeli, ne var ki, yakınmalarını dayadıkları ya da zayıflattıkları Cassiodore'nin çeşitli pasajlarını araştırmalıdır.

87 *Immanium expensarum pondus... pro ipsorum salute, v.b.* ne var ki bunlar sözden ibaret şeylerdir.

88 Napoli'de (Prokop., Goth., I. I, bö. 8); Genova'da (*Variar.*, II, 28; IV, 33); Milano'da (V, 37); Roma'da (IV, 43). yerleşmiş olan Yahudiler. Bk. Basnage, *Hist. des juifs.* cilt VIII, bö. 7, s. 254.

89 *Rex avidus communis exitii,* v.b. (Boecius, I. I, s. 59) *Rex dolum Romanis t endebat.* (Anonym-Valois, s. 723.) Bu sözcükler serttir: İtalyanların tiksintisini ve Teodorik'in de korkusunu anlatıyor.

90 Valois'dan (s. 722, 723, 724), Theophanus'den (s. 145), Anaastas'dan (*in Johanne,* s. 35) ve *Historia Miscella*'dan, s. 103, baskı de Muratori"den aldığını belli belirsiz, kısa ve çelişkili birkaç cümleye göre gerçeğe benzer bir öykü düzenlemeye çalıştım. Deyişlerini yavaşça sıkmak ve bunları genişletmek onlara şiddet kullanılması anlamına gelmez. Muatori'yi de (*Annali d'Italia,* cilt IV,s. 471-478), ve de, amca ve yeğen olan iki Pagi'lerin *Annal ve Breviaire*'lerini karşılaştırarak inceleyiniz.

91 Leclerc, Boetius'ün eleştirel ve felsefesel yaşamını kitap haline getirdi. (Bibl. choisie, cilt XVI, s. 168-275); Tiraboschi (cilt III) ve Fabricius'ün (Bibl. Latin) okunması da yararlıdır. Doğum tarihinin 470'e doğru olduğu söylenebilir, ölümü ise, erken yaşlanma sonucu 524'dedir. *Consol. Phil. metrica.* I, s. 5.

92 Bk. Bugün Floransa'da büyük dük kütüphanesinde bulunan bu el yazmasının dönemi ve değeri üzerine Cenotaphia Pisana (Cardinal Norris, s. 430-447).

93 Boetius'ün Atina'da okuduğu kesin değildir. (Baronius, A.D. 510, No 3, bunu varsayar gibi görünen De Disciplinâ scholarum adlı bir yapıta göre) onsekiz yıllık süre, kuşkusuz çok uzun. Ne var ki, Atina'ya gittiği çok sayıda yazarca doğrulanmıştır (Brucker, *Hist. crit. philosph.*, cilt III, s. 524-527), ve dostu Cassiodore'nin kapalı ve iki anlama çekilebilecek deyişiyle (*Var.*, I, 45), *longê positas Athenas introisti.*

94 *Bibliothecoe comptos chore ac vitro parietes,* v.b. (Consol. philos., I. 1, Pros V. s. 74). Ennodius'ün *mektupları* (VI, 6; VII, 13; VIII, 1, 31, 37 ve 40), ve Cassiodore (*Var.*, 1, 39; IV. 6; IX, 6; IX, 21) zamanında kazandığı büyük ünle ilgili çeşitli kanıtları veriyorlar. Şu da bir gerçek ki, Pavia piskoposu, Milano'da Boetius'ün malı olan eski bir evi satınalmak istiyordu; belki bu denli övgünün, ev bedelinin bir bölümünü karşılaması için olduğu düşünülebilir.

95 Pagi, Muratori, v.b. Boetius'ün 510 yılında, iki oğlunun da 522'de konsul olduklarını kabul ediyorlar. Konsul olarak 487'de bir Boetius'den söz ediyorlar; bu belki de babasıdır. Bu, son konsullük filozof'a yakıştırılmak istendi,

bundan da yaşamının kronolojisi için sıkıntı doğmuştur. Geçmişteki mutluluğu, eski saygınlıklarıyle, evliliğnideki ve çocuklarıyle olan güzel günleriyle övünüyor. (s. 109-110).

96 *Si ego scissem, tu nescisses.* Boetius (I. I, Pros. 4, s. 53), Senequa'nin betimlediği Julius Canus'un felsefesel ölümündeki yanıtını benimsiyor. *de Tranquillitate animi,* bö. 14.

97 Cassiodore'nin mektuplarında Boetius'e karşı gizli habercilik yapan Basilius (Variar., II, 10, 11; IV, 22) ve Opilio'nun az onurlu karakterleri (V, 41; VIII, 16) hakkında aydınlatmalar vardır.

98 Sihirbazlık suçu üzerine sıkı araştırmalar yapılması buyuruldu (Variar., IV, 22, 23; IX, 18): ileri sürülen sava göre birçok ruh çağırıcı, kaçması için, gardiyanları deli etmişlerdi. *Deli* sözcüğü yerine, ben olsam, *sarhoş* derdim.

99 Boetius, belki *Consolation*'undan daha ilginç duruma gelecek olan *savunma*'sını yazmıştı (s. 53). Değerliliklerini, ilkelerini ve çektiklerini gözden geçirmekle yetineceğiz (I. I, Pros. 4, 42-62), *Fragment de Valois,* s. 723. Adı bilinmeyen bir yazar (Sinner, Catalog, Mss., Bibl. Bern., cilt I, s. 287) onu, onurlu ve devlet başkınına karşı yurtsever bir suçla itham etmektedir.

100 *in agro Calventiano*'da idam edildi. Calvenzano, Marignan ile Pavia arasında (Anonim-Valois, s. 723) (Ticinum ya da Pavia kontu Eusebius'ün emriyle). Hapis olunduğu yer bugün Baptistere diye anılmaktadır, yapısı ve adı katedrallerinkine benzemektedir. Pavia kilisesinin sürüp giden geleneği bu kimlik üzerinde hiçbir kuşkuya yer bırakmaz. Boetius'ün kulesi 1584'e dek ayakta kaldı, bugün elimizde gravürü bulunmaktadır. Tiraboseki, cilt III, s. 47-48.

101 *Biographia britannica,* Alfred, cilt I, s. 80, 2. baskı. Bu çalışma, yabancı olduğu kadar ulusal bilginlerce bilgin Alfred'in çevresinde toplanarak yapılmış olduğu için daha değerlidir. Ortaçağda Boetius'ün ünü üzerine Brucker'e bk., (*Hist. Crit. philospl.,* I. III, s. 565-566.

102 Mezarının üzerindeki yazıt, Othon III'ün eski lalası, çağdaşlarının, Boetius'e yaptıkları gibi, sihirbazlıkla suçladıkları bilgin papa İkinci Sylvestre'ce kaleme alınmıştır. Baronius'ün dediğine göre (A.D. 526, no. 17, 18) katolik şehidi, başını uzun süre ellerinde taşımış.Kendisine bu tür bir tanısık anlatılan tanıdığım bir hanım şöyle demişti: "mesafenin bir değeri yoktur; ilk adım değerlidir."

103 Boetius, kayınbabasının erdemlerini övmektedir (I. I, Pros. 4, s. 59, s. 118); Prokopios (Gothic., I. I, bö. 1), Valois'nın *Fragment'i* (s. 724) ve *Historia Miscella* (I. XV, s. 105) Symmaque'nin suçsuzluğunu ya da azizliğini dile getirmekte birleşiyorlar. Halk arasındaki kanıya göre bu patricius'ün öldürülmesi bir papanın hapsedilmesi denli suçluluk doğurmaktadır.

104 Bir imgelemeye kapılan Cassiodore, deniz ve tatlısu balıklarının çeşitlerini geniş bir alanın kanıtı olarak veriyor (Var, XII, 14) ve Teodorik

yemek masasına konulan balıkların Ren'den, Sicilya'dan ve Tuna'dan getirildiğini söylüyor. Korkunç büyüklükteki kalkan balıkları -ki Domitianus'unkiler gibi- Adriyatik kıyılarından tutuluyordu.

105 Prokopios, Goth., I. 1, bö. 1, Ne var ki, bu ilginç öyküyü ya halkın söylentilerinden ya da kralın hekiminin ağzından duyduğunu söylemeliydi.

106 Prokopios, Goth., I. I. bö. 1, 2, 12, 13. Bu bölüştürme Teodorik'çe buyurulduysa da, ölümünden sonra ortaya çıkarıldı. *Regni hoereditatem superstes reliquit.* Isidor., *Chron.* s. 721, baskı de Grot.

Ostragot kralı Hermanrik'in üçüncü kuşağı olan Berimond, İspanya'ya çekilmiş, orda sessizlik ve bilinmezlik içerisinde yaşamış ve ölmüştü. (Jordannes, bö. 33, s. 202 bası Muratori.) Bk. torunu Eutarik'in bulunuşu, düğünü ve ölümü, bö. 58, s. 220,Romalılar'verdiği oyunlr, onu tanıtabildi (Cassidore, in Chron.) Ne var ki Eutarik, *asper in religione* idi. Anonym. Valois, s. 722-723.

Teodorik'in öğütleri ve ardılının söz vermeleri konusunda bk. Prokopios, Goth, I. I, bö. I, 2; Jornandes, bö. 59, s. 220-221; Cssiodore, Variar., VIII, 1-7. Bu mektuplar onun ministrielle uzdilliğinin başarısıdır.

107 Anon. Valois, 724; Agnellus de vitis Pont. Raven. in muratori, Script. rerum Ital., cilt II, kısım I, s. 67; Alberti, Deserizune d'Italia, s. 3111.

108, 109, 110 Doğuşunun dönemi üzerinde birkaç güçlük vardır. (Ludwig, *in Vit.* Justiniani, s. 125); ne var ki, sonradan kendi adını verdiği Tauresium köyünde doğduğunda ve bu köyün de Bederiane yönetim bölgesinde bulunduğunda kuşku yoktur. D'Anville, Hist. de l'Acad. v.b., cilt XXXI, s. 287-292.

Dardanya'nın bu köylülerinin Got adları, hemen tümüyle İngilizcedir; Justinianus adı, önceleri taşıdığı, ingilizcesi Upright olanUprauda'nın çevrilmişidir. Babası Sabatius (Greco-barbar dilinde *Stipes),* kendi köyünde *Istock* (Stoek) diye anılıyordu. Annesinin adı olan Bigleniza, yumuşatıldı ve Vigilantis biçimine sokuldu.

Ludewig (s. 127-135) Justinianus ile Teodora'nın Anicien adını aldıklarını ve bunun da Avusturya hanedanından bir aileye bağlandığını tanıtlamaya çalışmaktadır.

111 Bk., N. Alemannus'ün notlarıyle Prokopios *Anectote'lar* taşlamalı deyişler. Zonare'ce kullanılmış belirsiz sözcüklerden yararlanmamaktadır. Bununla birlikte, neden bu sözcüklerde aşağılatıcı bir şey vardır ve Alman buranın Homeros'un Odysseus'de sözünü ettiği Eume'den gelmiş olmaktan kıvanç duymaması nedendir?

112 Prokopios (Persic., I. 1. bö. 11) Onun erdemlerini övüyor. Proclus, Justinianus'un yakın dostuydu ve imparatorun ikinci bir evlat edinmesini engelleme konusunda özen göstermiştir.

113 Manicheen, Eutycheen anlamına gelmektedir. Anastasius'un ölümünden sonra yahnız altı gün, Konstantinopolis ve Tyr halkları öfkeyle, alkışla haykırdılar. Bunlar Amantius'un ölüm nedenleri oldu; öbürleri onu alkışladılar. (Baronius, A.D. 518, kısım II, no. 15.). Fleury, konsillere göre konuşuyor. Hist. eccles., cilt VII, s. 200-205; cilt V, s. 182-207.

114 Le comte de Buat (cilt IX, s 54-81) Vitalianus'ün gücünü, ırasını ve niyetlerini çok güzel açıklıyor. O, Küçük İskitya'nın kalıtımsal prensi ve Trakya konfedere Gotlarının kontu olan Aspar'ın torununun oğluydu. Onun üzerinde etkisi olan Bessi'ler, Jornandes'in *Gothi minores*'leridir, bö. 51.

115 *Justiniani patricii factione interfectus fuisse.* Victor Tunnunensis *Chron.* in Thes-temp. Scaliger, kısım II, s. 7. Prokopios (Anecd. bö. 7) ona zorba diyor. Ne var ki, diye itiraf ediyor ki, Alemannus'ce iyi açıklanmıştır.

116 İlk gençlik yıllarında, *plané adolescens*, tutak (rehine) olarak Teodorik'in sarayında bir süre kalmıştı. Alemonnus (ad Prokop., Anecdot. 9, s. 34, baskı I). Justinianus'ün lalası Teofilos'ça hazırlanmış ve Justinianusçe yazılmış bir öyküde bu olaydan söz etmektedir. Ludwig (s. 143) Justinianus'u bir savaşkan niteliğine kavuşturmak istiyordu.

117 Biz de Justinianus'un, kilise işlerine bu denli yönelişinin nasıl olduğunu şöyle bir sormak isteriz. Bk. Baronius (A.D. 518, 521), ve *Yıllıklar*'ının yedinci cildinin endeksinde Justinianus'un uzun makalesi.

118 Justinus l'Ancien'in saltanatına ilişkin bilgiler Marcellinus'un, Victor'un ve Jean Malais'nin, cilt II, s. 130-150 kroniklerinde bulunmaktadır; bunlardan sonuncusu (her ne denli Hody böyle diyorsa da, *Prolegom*, no. 14, 39, baskı Oxford) Justinianus'den pek az sonra yaşamışsa da... (Jortins Remarks, v.b., cilt IV, s. 383); Evagrius'ün *Kilise tarihi*'nde (l. IV, bö. 1, 2, 3, 9) ve Theodorus'ün Exerpta'larında (Lector, no 371); Cadrenus'de, s. 362-366; ve Zonare'de, 1-XIV, s. 51-61).

119 Bk. Prokopios'un ve Agathias'in ırası ve yapıtları, Mothe -le- Vayer (cilt VIII, s. 144-174); Vossias de *(de Historicis groecit*, l. II, bö. 22), ve Fabricius'de (Bibl. groec. l. V, bö. 5, cilt VI, s. 248-278). Din üzerindeki kanılarına ilişkin belirsizlik, bu konudaki yansızlıklarına saygınlık vermektedir. Bununla birlikte, paganizm'e ve felsefeye gizlice uygun ve bağlı kanıları belirmektedir.

120 İlk yedi eserden ikisi Pers savaşlarına, ikisi Vandallarla yapılan savaşlara, üçü ise Gotlarla olan savaşlara ilişkindir. Prokopios, eyaletlerin ve savaşların bölümlerini Appianus'ten almıştır. Sekizinci cildin başlığı da *Got savaşları* adını taşıyorsa da, bu, 553 yılına dek her çeşit konuyu kapsayan genel bir *ek*'tir. Agathias, tarihini bu dönemden alıyor ve 559 yılına dek anlatıyor. Pagi, *Critica*, A.D. 579, no. 5

121 Prokopios'un dizinsel almyazısı oldukça mutsuz kaldı: 1° Leonard d'Arezzo, kitapları kendi yazmış gibi çalarak ve *Bello Gothico* başlığıyla yayımladı. (Fulginii. 1470. Venet, 1471, *apud* Janson.

Maittaire, Annal-typograph., cilt I. *bas. poster.*, s. 290, 304, 279, 299. Vossius (*de Hist.* nat., 1. III, bö. 5), ve *Giornale dei litterati* "Venedik"nin zayıf savunması, cilt XIX, s. 207.) 2° Yapıtları, muhafızları oldukları Vatikan kitaplığındaki el yazmalarıyle bile karşılaştırmadan çevirileri yapan Chrystopher Personna (*Giornale,* cilt XIX, s. 340-348) ve Raphael de Volattera (Huet, *de Claris* Interpretibus, s. 166) taraflarından bozuk duruma getirildi. (Aleman., *in Prefat. Anecdot.)* 3° Yunanca metin, ancak 1607'de Hoeschel d'Augsbourg'ça basıldı. (*Dictionnaire* de Bayle, cilt II, s. 782.) 4° Paris denilen ve kötü dizilen baskısı, 1663'de yayımlandı. Cizvit papazı Claude Maltret, Louvre ve Vatikan baskılarından uzakta (Toulause'de) bulunuyordu. Onlardan birkaç pasaj alabildi. Sözünü ettiği açıklamalar çıkmadı. Leyde Agathias'ı (1594), çeviri bilgini olan Bonaventure Veleanus'ün Latince çevirisiyle Paris yayıncısı tarafından yeniden yayımlandı. Huet, s. 176.

122 Bk. Agathias, *in proefat.*, s. 7, 8; 1. IV, s. 137; Evagrius, 1. IV, bö. 12; Photius, Cod. 63, s. 65.

123 (diyor, Proefat. ad libr. de AEdificiis) sözleri başka birşey değildir: bu da bir çirkin lâf oyunudur. Prokopios bu beş ciltte bir hıristiyan ağzı olduğu denli bir dalkavuk dili de kullanmaktadır.

124 Prokopios kendi kendini keşfediyor *(Proefat. ad Anecdot.*, bö. 1, 2, 5); ve Suidas (cilt III, s. 186, bas. de Kuster) Anecdot'ları dokuzuncu kitap olarak sayıyor. Evagrius'ün sessizliği hafif bir itirazdır. Baronius (A. D. 548, no. 24) bu gizli tarihin yitmiş olmasına üzülüyor. Bu tarih, kendisi yönetimle görevli bulunduğu sırada Vatikan kitaplığındaydı; ilk kez, Nicolas Alemannus'ün bilgin, fakat yan tutucu notlarıyle ölümünden onaltı yıl sonra yayımlanmıştır (*Lugd.* 1623).

125 Bu kitapta Justinianus bir eşek olarak betimlenmişti. Bütünüyle Domitianus'e benziyordu (Anecdot., bö. 8); Teodora'nın âşıkları, yarışmacı şeytanlarca onun yatağından kovulmuşlardı. Büyük bir şeytanla evleneceği önceden haber verilmişti. Bir keşiş, tahtta, Justinianus'un yerinde şeytanların hükümdarını görmüştü. Oturduğu dairesinde çalışan hizmetçiler yüz hatları belirsiz bir çehre, başsız bir beden görmüşler ve bunun yürüdüğüne tanık olmuşlardı, v.b. Prokopios, dostları gibi, bütün bu şeytanlı masallara inandığını söylemektedir (Bö. 12).

126 Montesquieu *(Consid. sur la grandeur ve la décandence des Romains,* 20) bu tarih olgularını, 1° imparatorluğun zayıflığı ve 2° Justinianus'ün yasalarındaki kararsızlık nedenleriyle doğru buluyor ve benimsiyor.

127 İmparatoriçe Teodora'nın yaşamı ve alışkanlıklarına, tarihsel olgulara, ve özellikle bö. 1, 5-9, 10-15, 16, 17'lere, Alemannus'ün bilgili notlarına, burada işaret etmesem bile, başvuruyorum.

128 Komito (Comito), sonradan. Armenia dükü Sittas'la evlendi. Sittas imparatoriçe Sophie'nin babası olabileceği gibi Comito da onun annesidir. Bazı

yazarların dediğine göre, Teodora'nın iki erkek yeğeni belki Anastasia'nın çocuklarıydı. Aleman., s. 30-31.

129 Heykeli, İstanbul'un orta yerinde bir somaki sütunun üzerine kondu. Prokope (*de AEdificiis,* 1, I, bö. 11) *Anecdot*'larında onun portresini çizmektedir, bö. 10. Aleman (s. 47), bir Ravenna mozaikine göre, onu inci ve takı hamalı olarak dile getirmekle birlikte, yeterince güzel olduğunu da söylüyor.

130-131 Alemannus, Vatikan el yazmasında bulunan, ve Paris ile Venedik baskılarında görmezlikten gelinmiş olan *Anecdote*'lerden çok açık bir fragmanını metinden çıkarmıştır. (Bö. 9). Mothe le-Vayer (Cilt VIII, s. 155) kendisine Roma'dan gönderilen ve bir latince150 Bu sözde gizemliliği açıklayabilmek için birçok espri ve uzdil kullanan Cassiodore'ye (*Var.,* III, 51) göre, dört mevsim şunlardır: *Albati*'ler, *Russati*'ler, *Prasini*'ler ve *Veneti*'ler. İlk üç sözcükler *Beyazlar, kırmızılar* ve *yeşiller* için verilmiş olabilir. Denildiğine göre *Venetus,* belirsiz ve çeşitli anlamlı olan Coeruleus'e çekilebilen bir deyimdir ve gökyüzünün denize yansıyan rengidir. Ne var ki, zorunluk ve kullanma alışkanlığı burada *mavi* sözcüğünü, karşılık olarak kullanmaya bizi zorluyor. Robert Etienne, *sub voce,* ve Sepences Polymetis, s. 223.çevirisiyle *M*enagiana'da yayımlanan (cilt III, s. 255-259) merak verici ve asıl pasajı gösterendir (*Jortin's Remarks,* cilt 4, s. 366).

İnce bir kemer takılıyordu dedikten sonra (çünkü, sahnede tam çıplak olarak görünülemiyordu) Prokopios ekliyor: Yüksek aşamalı bir papazın, konuşma sırasında bu pasajdan söz etmeye bayıldığını duymuştum.

132 Teodora, Nole kadınlarının Capitalis luxus'üne öykünen *Crispa* d'Ausone'yi de geçiyordu (epigr. 7). Quintilien, *Instit.* VIII, 6 ve Torrentius, ad Horat-Sermon, 1. I, sat. 2, V, 101.). Büyük bir gece yemeği verdi; çevresi otuz tutsakla sarılmış olduğu halde, kayralarını on genç adama sundu. İyilikseverliği *evrenseldi. Et lassata viris, necdum satiatax recessit.*

133-134 Bundan başka aşk tanrısına bir kurban daha vermek için dördüncü bir sunak istiyordu.

135 Anonim., *de Antiq.* C.P., I. III, 132; *in Banduri imperium Orient,* c. 1. s. 48. Ludwig (s. 154), Teodora'nın, imparatoriçe olunca, kötü bir yerin ölümsüzleştirilmesini istememiş olacağını düşünmekte isabet göstermişti. Kanımca, Sinop'tan dönünce oturduğu evden daha uygun bir evin bulunduğu yere bir kilise yaptırmıştır.

136 Eski yasa *Justinianus kodeksi*'nde yer almaktadır, I. V, baş. 5, leg. 7, baş. 27, leg. 1, 336 ve 454 tarihli. 521 ya da 522 yılında yayımlanmış yeni fermanda, yalnızca *mulieres scenticae, libertinoe tabernarioe* hükümleri kaldırılmak gibi bir beceriksizlikte bulunulmuştur. Bk. *Les Novelles* 89 ve 117, ve Justinianus'ün piskoposlara bir *Respriet grec*'i. Aleman., s. 41.

137 "Tanrı (Baba) üzerine, v.b., bâkire Meryem üzerine, dört İncil üzerine, *quoe*

in manibus tenco, ve aiz Mikâil ve Cebrail melekleri üzerine yemin ederim ki, *puram conscientiam germamumque servitium me servaturum, secratissimis DDNN, Justiniano et Theodoroe conjugi ejus." Nowell.* 8. Başlık 3. Bu yemin, dul kalan Theodora için de onları bağlıyor muydu? *Communes tutuli et triumphi,* v.b. Aleman, s. 47-48.

138 Warburton'un eleştiri teleskopu olmadan, bu utku kazanmış günahın genel tablosunda, Theodora'ya hiçbir kişisel yollama (atıf) yapma olanağı bulamayacaktım.

139 Bir labirent ve bir cehennemin *esfel-i sâfilini* olarak nitelendirilen hapishaneleri, sarayın altındaydı. Karanlık, kıya (cinayet)'ya elverişliydi, ama karaçalmaya ve masal uydurmaya da elverişliydi.

140 Saturninus, imparatoriçenin gözdesi olan karısının, evliliğinin ilk gecesinde bâkire olmadığını anlayarak söyleme cesaretinde bulununca pek de zâlimce olmayan bir kırbaç cezasına çarptırılmıştı. *(Anecdot.* bö. 17).

141 *Per viventem in soecula, excoriarite faciam.* Anastasius, *de vitis Pont. Roman. in Vigilio,* s. 40.

142 Ludwig, s. 161-166. Niyet biçiminde de olsa yardım ve sadaka sözüne inanmaktan sevinirim. Zaten onun karakterinde pek az yardım kavramı vardı.

143 Anecdote'ları (bö. 17) *Yapılar* (Edific) kitabıyla karşılaştırınız. Aynı olay ne denli farklı olarak anlatılabilir! Jean Malala (cilt II, s. 174-175)'nin gözlemine göre bu fırsat, ya da benzer bir fırsatta Teodora, kişi başına beş *aurei* vererek kötülüklerden çekip kurtardığı kızları giydirdi ve temiz yaşama soktu.

144 Nowell. VIII, I. İmparator burada *Theodora*'nın adına yollamada bulunuyordu. İmparatoriçenin düşmanları bu adı *Ḍoemonodora* olarak okuyorlardı. Aleman., s. 66.

145 Aziz Sabas, bu çocukta Anastasius denli bir sapkın'ın yeniden meydana çıkacağı korkusuyle Teodora'nın oğlu için dua etmeyi reddetti. S. Cyril., *in Vit.* S. Saboe, apud Aleman., s. 70-109.

146 Jean Malala, cilt II, s. 174; Theophanes, s. 158; Prokopios, de AEdific., 1. V, bö. 3

147 *Theodora, Chalcedonensis synodi inimica, canceris plagâ toto corpore perfusa, vitam prodigiosè finivit (Victor Tunnunensis, in Chronic.)* Bir ortodoks, bu gibi hallerde acıma duymaz. Alemannus (s. 12-13) Teophanes'in ne acıma ne de pişmanlık belirten terbiyeli deyişlerini görmüyor. Bununla birlikte Theodora'nın ölümünden iki yıl sonra Paul Silentiarius *(in Proem.,* V, 58-62).

148 Papalara kıyıcılıkta bulunduğu ve bir konsilin kararlarını geri çevirdiği için, Baronius, Teodora'ya Havva, Dalila, Herodias v.b. adları vermekten vazgeçiyor; daha sonra da tamusal (cehennemi) sözcüklere başvurarak *civis*

inferni - olumna doemonum - satanico agitata spiritu - oestro pertica diabolico, v.b. A. D. 548, no. 24, diyor.

149 İlyada'nın yirmi üçüncü kitabı, Yunanlılardaki araba yarışlarının, ve koşu alanına çıkan töreleri, tutkuları ve gözüpekliklerinin canlı bir tablosunu vermektedir. West'in, olimpik oyunlar üzerine yaptığı bilimsel araştırma bu noktayla ilgili olarak ilginç ve aslına uygun ayrıntıları vermektedir (sec. 12-17).

151 Onuphrius Panvinius, *de Ludis circensibus,* I. I, bö. 1 1; Cermenler Tarihi'nin onyedinci notu, Mascou ve Aleman., ad. bö. 7.

152 Marcellinus, *in Chron.,* s. 47. Halk deyimi olan *veneta* sözcüğü yerine, çok daha yüksek *coerulea* ve *coeralis* terimlerini kullanıyor. Baronius (A. D. 501, no. 4, 5, 6). Maviler'i ortodoks sanmakta, Tillemont ise bu yakıştırmaya kızmakta ve öldürülen insanların bir temsil sırasında şehit düşmüş olabileceklerine inanmak istemektedir. İmparatorlar Tarihi, cilt VI, s. 554.

153 Prokopios, *Persic.,* 1. I. bö. 24. kampların ve devletin kusurlarını betimlediği zaman *genel* tarihçi, özel (gizli) tarihçiye oranla daha kayracı değildir. Alemannus (s. 26) kötülüğün uzun süreden beri nasıl yerleşmiş olduğunu tanıtlayan Nazianzeli aziz Gregorius'ün güzel bir pasajından söz etmiştir.

154 Justinianus'ün Maviler'den yana oluşu (*Anecdot.* bö. 7) Evagrius (Kilise Tarihi, 1. IV, bö. 32); özellikle Antakya için Jean Malala (cilt II, s. 138-139); ve Theophanes (s. 142) taraflarından da doğrulanmıştır.

155 Prokopios'un dediğine göre bir Mavi tarafından kaçırılan ve sililiğine saldırılan bir kadın, kendini Boğaz sularına attı. İkinci Suriye piskoposları (Aleman., s. 26), aynı türden bir canına kıyanın serüvenini acıyla anlatmaktadırlar. Bu tür olaylara ırz ve namusun utkusu ya da kıyası denilebilir.

156 Prokopios'un tanıklığı olayı doğrulayan ve adlarını söyleyen, daha az yan tutucu yazar Evagrius'ün tanıklığına dayanmaktadır. Jean Malala (cilt II, s. 139) İstanbul prefe'sinin acıklı ölümünü anlatmaktadır.

157 Jean Malala, cilt II, s. 147. Justinianus'un Maviler'e bağlı olduğunu söylüyor. Prokopios (Anecdot. bö. 10), imparator ile Teodora arasındaki görünür ayrılığı çok ince çizgileriyle ve pek kuşkulu olarak görüyor. Aleman'ı okuyunuz. Proefat. s. 6.

158 Theophanes'ce tutulan bu diyalog, altıncı yüzyılda İstanbul'daki halkın konuşma dilini ve törelerini yansıtmaktadır. Ducange'nin anlamını ve sözcük kaynağını gösteremediği barbar kelimelerinin Yunanca'yla karıştığı havasını vermektedir.

159 Bk. Ducange, bu kilis ve manastır için, C. P. Christiana, I, IV, s. 182.

160 Bu *Nika* ayaklanmasının öyküsü Marcellinus (*in Chron.)* dan; Prokop. (*Persic.,* I, 1, bö. 26)'den; Jean Malala (cilt II, s. 213-218)'dan; *Pascal Chronique'i* (s. 336-340)'dan; Theophanes (*Chronograph.,* s. 154-158)'den

ve Zonare I. XIV, s. 61, 63)'den alınmıştır.

161 Marcellinus, belirsiz biçimde *innumeris populis in circo trucidatis*, diyor. Prokope, otuzbin kişinin kurban edildiğini hesaplıyor. Theophanes otuzbeş bin kişinin boğazlandığını bildiriyor. Bu sayı, Zonare'nin kalemiyle kırka dek çıkmaktadır. İşte, abartmanın olağan ilerleyişi de böyle oluyor.

162 Hierocles (Justinianus'ün çağdaşı), 535 yılından önce, Doğu eyaletleri ve illerinin kitabını yazdı (Itineraria, s. 631), Wasseling, *in Proefat.* ve *Not. ad.* 632, v.b.

163 *Evren'in Yaradılışı* (Genesis) *İncil bölümü*, XII, ve Yusuf'un yönetimi üzerine ayrıntılar. Yunanlıların ve Yahudilerin *yıllık*'ları, en eski zamanlarından beri Mısır'daki zanaatlar ve bolluk üzerine aynı sözleri söylemektedirler. Şu da var ki, bu eskilik uzun bir iyileşme süreci geçirmiş olmalıdır. Yahudi kronolojisiyle hemen hemen umutsuzluğa düşmüş olan Warburton, bunun Samaritenlerce yapıldığını yüksek sesle bildiriyor. Div. legat., cilt III, s. 29, v.b.

164 Su yoluyla taşıma giderleri için seksenbin *aurei* harcından başka, sekiz milyon Roma modii'si: Mısır bu son vergiden bağışık tutuluyordu. (Justinianus'un onüçüncü fermanı). Grek ve Latince metinler birbirini tutmaktadır.

165 Homeros'un İliada'sı, VI, 283. Bu örtüler Sidonlu kadınların beceri ürünüydü. Ne var ki, bu pasaj, sidon ürünlerine, Frikya gemileriyle kumaşları taşımış olan Fenike denizciliğinden daha çok değer veriyor.

166 Ovidius'de *(de Arte amandi*, III, 269) bildirilen, çiçeklerden ve doğadan alınmış oniki rengin şiirsel betimlemesine bakınız. Sanatın ve doğanın ince nüanslarını ve ayrımlarını sözcüklerle anlatmak hemen hemen olası değildir.

167 *Kırmızı böceği*'nin v.b.'nin bulunuşu bizim renklerimize, eşkilerinkine oranla büyük üstünlük kazandırmıştır. Eskilerin erguvanı çok sert kokuluydu ve öküz kanı gibi koyu renkliydi. *Obscuritas rubens*, diyor Cassiodore (Var., 1, 2), *nigredo sanguinea*. Üstat Goguet (*Origines des Lois et des Arts*, kısım II, bö. 2, s. 148-215) okuyucularıLipsius (*Excursus* I ad Tacit. *Annal.*, II, 32). Dion. Cassius (I. 43, s. 358, baskı Reimar.); Pausanias (I. VI, s. 519). Birincisi, garip bir biçimde de olsa, Çinli'lerin böceğini betimliyor.sevindirecek ve doyuracaktır. Kitabının lâyık olduğu ölçüde, hiç değilse İngiltere'de tanınmış olduğunu sanmıyorum.

168 Bu konuda birçok kanıt edinme fırsatını bulmuştuk ve bunlardan birçoğunu daha buraya aktarabilirdik; ne var ki, zorba yönetimin keyfe bağlı davranışları, ılımlı bir yasanın genel hükümlerine dayanmaktaydı. (*Cod. Theod.*, I-X, başlık 21, leg. 3; Cod. Justinianus., I. XI, baş. 8, leg. 5). Utanç verici bir ayrımla ve zorunlu bir kısıtlamayla *mimoe*'lere ve dansözlere erguvan renginde giysi kuşanmalarına izin verilmekteydi. Cod. Theod., I-XV, baş. 7, leg. 11.

169 Ovidius'ün *metamorfozlarından* da üstün olan ipek böceğinin böcekler tarihinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Plinius'ün tanımladığı Ceos adası'ndaki *bomby* (Hist. nat., XI, 26, 27. Hardonin ve Brotier gibi bilgin iki cizvitin notlarıyle), Çin'de bulunan bir tırtıl türünü karşılaştırıyor: (*Çinli'ler üzerine Anılar*, cilt II, s. 575-598.) Ne var ki Thephrastes ve Plinius ne bizim ipek böceğini ne de dut ağacını biliyorlardı.

170 *Georgiques*, II, 121. *Serica quando venerint in usum planissimè non scio: suspicor tamen in julii Coesaris olevo, nam ante non invenio,* diyor Justus-Lipsius (*Excursus* I ad Tacit. *Annal.*, II, 32). Dion. Cassius (I. 43, s. 358, baskı Reimar.); Pausanias (I. VI, s. 519). Birincisi, garip bir biçimde debaskı Reimar.); Pausanias (I. VI, s. 519). Birincisi, garip bir biçimde de olsa, Çinli'lerin böceğini betimliyor.

171 *Tam longinquo orbe petitur ut in publico matrona transluceat... ut denudet fominos vestis.* (Plinius, I. VI, s. 20; XI, 21.) Warron ve *Publiussyrius, toga vitrea, ventus textilis* ve *nebula linea*'ları taşlamalarına konu yapmışlardı. Horatius., Sermon., 1, 2, 101; Torrentius'ün ve Dacier'nin notlarıyle.

172 İlk çağda kullanılan dokuma, renkler; ipekli kumaşların adı ve kullanılış biçimleri, yarı ipek ve keten üzerine büyük Saumaise'nin derin, yaygın, oldukça kapalı ve anlaşılmaz araştırmaları (in Hist. August. s. 127, 309, 310, 339, 341, 342, 344, 388-391, 513). Dijon'un ya da Leyde'nin en tanınmış ticaret malları üzerinde hiçbir bilgisi yoktu.

173 Flavius Vopiscus *in Aurelianus.*, bö. 45, *in Hist. August.*, s. 224. Sanmaise, *ad. Hist. August.*, s. 392; ve *Plinian. Exercitat. in Solinum.* s. 694- 695. Prokopius'un *Anecdot*'ları (bö. 25) Justinianus zamanında ipeğin fiyatını tam olarak belirlememektedir.

174 Prokopios, de AEdific., I. III, bö. 1, *Pinne marine* İzmir yakınlarında, Sicilya'da, Korsika'da ve Minorka'da bulunmaktadır. Papa ondördüncü Benedictus'a bu deniz kabuklusunun ipliklerinden yapılmış bir çift eldiven armağan edilmişti.

175 Prokop., *Persic.*, I, I, bö. 20; I, II. bö. 25; *Gothic.*, I, IV, bö. 17; Menander, *in Excerpt. legat.*, s. 107. İsidore de Charax (*in Stathmis Parth-mis*, s. 7, 8, in Hudson, *Geogr. minor*, cilt II) yolları işaretledi, ve Am. Marcellinus (I. XXIII, bö. 6, s. 400) Parthe ve Person imparatorluğu eyâletlerinin sayısını verdi.

176 Cizvitlerin körü körüne hayranlığı, Çin tarihinin çeşitli dönemlerini birbirine karıştırmaktadır. B. de Guignes, onları ayırmaya özen göstermektedir. (Hist. des Huns, cilt I, kısım I [tablolarda], ve II, [Coğrafya'da]; *Academie des Inscriptions Anları*, cilt XXXII, XXXVI. XLII, XLIII). Yıllıklar gerçeğinin belli belirsiz ilerleyişini hıristiyan tarihine dek krallağın genişliğini ortaya çıkardı. Çinlilerin Batılı uluslarla ilişkilerini araştırdı. Ne var ki, bu ilişkiler zayıf ve geçiciydi, bu nokta aydınlığa kavuşamamıştı. Romalılar, Çin imparatorluğunun kendileri denli geniş olduğundan kuşku

duymadılar.

177 Çin'den gelmek için Pers ve Hindistan'da izlenen yollar *Relations de Heraklıyt* ve *Thevenot*'da bulunmaktadır (Şarok elçileri, Greuber'in babası Antoine Jenkinson, v.b.). Bk. Hanway's Traeels, cilt I, s. 345-357. Bengal'deki kuruluşlarımızda bir yönetici, Tibet'le iletişimi araştırmak üzere son yıllarda yolcu (seyyah) lar gönderdi.

178 Bk. Çinlilerin Malaka'ya, Achin'e, belki de Seylan'a yaptıkları deniz ulaşımı üzerine, iki müslüman gezgin, Renaudot, s. 8-11, 13-17, 141-157; Dampierre, cilt II, s. 136; *Hist. philos. des deux-Indes,* cilt I, s. 98; ve *Hist génér.. des voyages,* c. VI, s. 201.

179 D'Anville *(Antiquité géograp-de l'Inde,* özellikle s. 161-198), Strabon'un, Plinius'ün, Ptolome'nin, Arrien'in, Marcianus'ün ve v.b.'nin, Kmorin burnunun doğusundaki ülkeler üzerine bilgilerini, daha doğrusu bilgisizliklerini su yüzüne çıkardı. Avrupalıların ticareti ve fetihleri Hind'in coğrafyasını zenginleştirdi. Binbaşı Rennel'in güzel anıları ve çok değerli haritaları dünyanın bu bölgesine çok ışık saçtı. Aynı eleştirel ve bilimsel yöntemlerle çalışmalarını yaygınlaştırır ve sürdürse, modern coğrafyacıların arasına girecek, onların belki de hepsinden ileri gidecektir.

180 Plinius (VI, 24), Solin (bö. 53), Saumaise *(Plinianoe exercitationes,* s. 781, 782) ve eskilerin çoğu tarafından Seylan ile Sumatra karıştırılmıştır. Taprobane, Cosmas Indicopleustes'çe açıklıkla betimlenmiştir. Ne var ki, bu hıristiyan topografyacı da boyutları abartmıştır. Hind ve Çin ticareti üzerine verdiği ayrıntılı bilgiler ilginçtir (I. II, s. 138; 1. XI, s. 337, 338, Mountfaucon baskısı).

181 Bk. Prokop., Persic., 1. II, bö. 20. Cosmas, Adulis limanı ve yazıtı *(Topograph. Christ,* 1. II, s. 138, 140-143) ile Barbarie ya da Zingi kıyısıboyunca Axumotlerin Taproban'a dek ticareti (s. 138, 139) (1. XI, s. 329) üzerine ilginç ayrıntılar veriyor.

182 Bk. Hint hıristiyan misyonları üzerine, Cosmas (I. III, s. 178, 179; 1. XI, 337); Assem.'le de karşılaştırınız. (Bibl. Oriental., cilt IV, s. 413-548).

183 Halde'de (Descrip-génér. de la Chine, cilt II, s. 165, 205-223) ipeğin bulunuşu, zanaatı ve genel kullanımı üzerine ayrıntılı bilgiler vardır. *Çekian* eyaleti en iyi nitelikteki ipeği üretmekteydi.

184 Prokop. (I. VIII, *Goth.,* IV, bö. 17); Theophanes, Byzant. apud Phot. *(Cod.* 84, s. 38); Zonare (cilt II, I. XIV, s. 69). Pagi (cilt II, s. 602) nin dediğine göre, bu anılmaya değer ithalat 552 tarihinde olmuştur. Menander *(in Except. legat.,* s. 107) Semerkantlıların hayranlığından söz ediyor; theophylact, Simocatta (I. VII, bö. 9), ipeğin işlendiği yerlerde iki yarışmacı Çin krallığından -belirsiz biçimde- söz ediyor.

185 *İndicopleustes ya da Hintli gemici* diye anılan Cosmas, gezisini 522 yılına doğru yaptı ve, 535'le 547 yılları arasında İskenderiye'de Hıristiyan *topogra-*

fya'sını meydana getirdi (Montfaucon, Proefat., bö. 1). Bu Topograya'da, dünyanın yuvarlak olduğunu düşünenlerin dinsizce kanıları çürütüyordu. Photius'un okumuş olduğu bu yapıtta bir keşişin boşinançlarının yanısıra bir tüccarın da açık görüşleri bulunmaktadır. Melchisedec Thevenot (*İlginç ilişkiler*, Kısım 1) Cosmas'ın gezilerinin en değerli bölümünü Fransızca ve Yunanca'ya çevirdi. Peder Montfaucon, gezinin tümünü yayımladı (Nova Collectio patrum, Paris, 1707, 2 cilt. in fol., cilt II, s. 113-346); ne var ki, bu dinbilimci yayımcı, Cosmas'ın Nasturî olduğunu görmemiş olmaktan, kuşkusuz, biraz utanç duymuş olmalıdır. La Croze (*Christianisme des Indes*, cilt I, s. 40-56).

186 Evagrius (I. III, bö. 39, 40) bu nokta üzerinde ayrıntılı ve minnetli olarak konuşmaktadır. Ne var ki, Zozime'nin büyük Konstantinus'e kara çalmasına kızmaktadır. Anastasius, bu vergiyle ilişkili tüm durum ve bilgileri özenle toplatmıştı. Bunu ödemek için, babalar kızlarını kötü yola sokmaya zorlanmışlardır (Zozume, II. bö. 38, s. 165, 166, Leipzig, 1784). Gaza'lı Timote, bu olaylardan biri üzerine bir trajedi yazdı (Suidas, cilt III, s. 475), bu da verginin yürürlükten kaldırılmasına yardımcı oldu (Cedrenus, s. 35); Doğruysa, tiyatrodan alınan derslerin mutlu etkisi...

187 Bk. Josue Stylites-Asseman. Doğu İncil'i, cilt I, s. 268. Edesse kroniği bu vergiyi hafiifçe belirliyor.

188 Prokop. (*Anecdot*, bö. 19) bu tutarı, hazinedarların kendi raporlarına dayanarak saptıyor. Tiberius'un bir *vicies ter millies* hazinesi vardı; ne var ki, onun imparatorluğu Anastasius'ünkine oranla daha genişti.

189 Sonraki kuşaktan olan Evagrius (1. IV, bö. 30) ılımlıdır ve bilgisinin iyi olduğu anlaşılmaktadır. Onikinci yüzyılda yaşamış olan Zonare (1. XIV, bö. 61) önceki yazarları özenle okumuştu ve, ön yargıları olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, renkleri, *Anecdot*'lardaki gibi karamsardır.

190 Prokop. (Anecdot., bö. 30) zamanın üzerine görünüşe göre sanılarda bulunmaktadır. Gizli tarihçinin dediğine göre, Justinianus'ün ölümü, servetleri mi ya da yoksulluğu mu olduğunu ortaya koyacaktır.

191 Bk. Corippus, *de Laudibus Justini Augusti*, I. II, 260, v.b., 384, v.b.

Plurima sunt vivo nimium neglecta parenti,

Unde tot exhaustus contaxit debita fisous.

Debita genitoris persolvit, cınata recepit.

192 Bk. *Anecdot*'lar (bö. 11-14, 18, 20-30)'da çok sayıda olay ve pek çok da yakınmalar sergilenmektedir.

193 Aziz Sabas, ikinci Filistin'in başkenti olan *Scythopolis* için bir yüzlük (centenaire) ve eyaletin geri kalanı için de oniki yüzlük elde etti.. Aleman. (s. 59) Vatican kitaplığında bulunan ve Cotelier'nin yayımladığı, aziz Sabas'ın öğretilisi Cyrille'ce onun yaşam öyküsü olarak yazılmış bir elyazısından açık

kalble almıştır.

194 Jean Malala (cilt II, s. 232) ekmeğin bulunmayışından söz ediyor ve Zonare (1. XIV, s. 63) Justinianus'un ya da hizmetkârlarının, su kemerlerindeki kurşun boruları söktüklerini söylüyor.

195 Justinianus'ün bu para operasyonundan sonra, o zamana değin ikiyüzon *folles* ya da dirhem bakır değerinde olan bir dirhem (once) altının *aureus*'ü ya da altıda biri en çok yüz seksen oldu. Piyasa değerinin altında bulunan bakır paralar, kısa sürede, bozuk para kıtlığını doğuracaktı. Bugün bakır oniki penslik İngiliz parasının gerçek değeri yedi penstir. (Bk. A. Smith, Milletlerin servetleri, bö. I, s. 49 "orijinal"); Justinianus'ün, altın parası için, bk. Evagrius, I. IV, bö. 30.

196 Ant, çok korkutucu sözlerle hazırlanmıştı. (Novell. 8, baş. 3). *à quicquid habent telerum armamentaria coeli* diye ant içiliyordu. Judas'ın alçaklığını paylaşmaya, Gierzi'nin cüzzamına uğramaya, Caiin'in terörlerine ve bundan başka tüm bedensel cezalarına razıyım... (?)

197 Lucianus (in Taxare, bö. 22. 23, cilt II, s. 530) buna benzer, hatta daha yücegönüllü bir dostluk davranışı anlatmaktadır. Eudamidas de Corinthe Fontenelle, bu konu üzerine hafif, ama ustaca bir komedi yazdı.

198 Jean Malala, cilt II, s. 101, 102, 103.

199 Anatolius adındaki bir adamı, bir deprem sırasında ortadan yitti. Ona karşı şüphe götürmez kanıt! Agathias'ın (kitap, V, s. 146, 147) verdiği bilgiye göre, halkın yakınmaları ve feryatları, Prokop.'un *Anecdotlar*'indeki suçlamalarına uymaktadır. *Aliena pecunia reddenda* (Corippus, kitap II, 381, v.b.) Justinianus'ün anısına az onur vermektedir.

200-201 Bk. Prokop.'da Kapadokyalı Johann'ın öyküsü ve karakteri; *Persic,* I. 1, bö. 24, 25; 1. II, bö. 30; *Vandal.* I, 1, bö. 13; *Anecdot.,* bö. 2, 17, 22. Tarih ile Anecdotlar arasında bu noktadaki uygunluk, prefenin ününe öldürücü bir darbe indirmektedir.

202 Prokop.'un kronolojisi kesinlik taşımamakta ve karanlık görünümdedir. Ne var ki, ben, Pagi'nin yardımıyle, Kapadokyalı Joan'ın 530'da Doğu pretorium prefeliğine atandığını, 532'de (Ocak ayında) bu görevden alındığını, haziran 533'den önce bakanlığa döndüğünü, 541'de sürüldüğünü, 548'in haziranı ile 549'un nisan ayı arasında sürgünden geri çağrıldığını öğrenmiş bulunuyorum. Aleman. (s. 96, 97) onun on tane ardılının listesini veriyor; bir saltanatın birkaç yılı içerisinde hızlı atamalr.

203 Lucianus *(in Hippia,* bö. 2) ve Galianus (1. III, *de Temperamentis,* cilt II,s. 81, baskı Bazel) bu yangını ikinci yüzyılda gösteriyorlar. On yüzyıl sonra, bu yangın, Zonare'ce (1. IX, s. 424) Dion. -Cassius'ün tanıklığına göre-, Tzetzes'çe (Chiliad. II, 119, v.b.), Eustathe'ce (ad. Iliad E., s. 338), ve Lucianus'ün *scholiast*'ınca gerçek olarak benimsenmiştir. Bk. Bu alıntılarının birkaçını kendisine borçlu olduğum Fabricius (**Bibl. groec.,** t.

III, bö. 22, cilt II, s. 551, 552).

204 Zonare (1. XIV, s. 55), hiçbir kanıt ileri sürmeksizin olayı doğruluyor.

205 Tzetzes bu yakıcı aynaların mekanizmasını betimliyor. Bu bilgileri, belki de, pek bilgin olmayan kimselerle birlikte okumuş olduğu Antonius'ün matematik kitabından gelmektedir. Bu kitap, matematik bilimlerinde derinleşmiş bir bilge olan Bay Dupuys'çe çevrilmiş ve aydınlatılmış olarak yayımlanmıştır. Mem. de l'Acad. des Inscript., cilt XLII., s. 392-45.

206 Polybe'nin, Plutark'ın ve Titus-Livius'ün suskunluklarına bakılırsa Siraküza'nın sarılmasında kullanılmadığı yargısına da varılabilir. Konstantinopolis kuşatmasında da Marcellinus'ün ve tüm altıncı yüzyıl çağdaşlarının suskunluğu ortadadır.

207 Ölümsüz Buffon, Tzertzes'in ya da Antemius'ün yazılarını görmeden, bir yakıcı aynalar çerçevesi tasarladı ve uyguladı; bunlarla, ikiyüz ayak uzaklıktaki tahtaları yakıyordu. (Supplém à l'Hist. nat., cilt I, s. 399-483, baskı *in* 4'.). Ona yardımcı olmak için İstanbul'un ya da Siraküza'nın yakıcı güneşiyle hükümdarın altını da bu işe verilseydi o bilginin dehası genel yararlar için kullanılır ve de tansıklar meydana gelirdi!

208 Jean Malala (cilt II, s. 120-124) olayı anlatıyor. Görünüşe göre Proklus ile Marinus'un adlarını karıştırmaktadır.

209 Agathias, 1. V, s. 149-152. Prokop. (*deAEdific.*, 1. I, bö. 1) ve silentiarius (kısım I, s. 134, v.b.) bir mimar olarak Antemius'ün yeteneklerine büyük övgülerde bulunuyorlar.

210 Bk. Prokop., *de AEdific.*, I. 1, bö. 1, 2; 1. II, bö. 3. Öyle düşler anlatıyor ki, insanın, Justinianus'un ve mimarının doğruculuğundan kuşku duyması gerekiyor. Bir düşlemelerinde, her ikisi de Dârâ selini durduracak bir planı aynı biçimde düşünmüşler. Kudüs yaykınlarında bir taş koşu yeri imparatora mâlum oldu (1. V, bö. 6). Bir tansıkla Ayasofya'nın sürekli koruycusu olarak bir melek görevlendirildi. Anonym., *de Antiq.* C. P., I. IV, s. 70.

211 Eski ve yeni olarak Ayasofya'yı kutlayan ve anan yazarları, şöyle sıralamalıyım: 1° dört görgü tanığı ve tarihçi, Prokopo. (de Aedificiis,, I. I, bö. 1). Agathias (1. V. s. 152, 153), Paul Silentiarius, binyirmi "altı ölçülü dize"den oluşan bir şiirinde (*ad calcem Annoe Commen Alexiad.*) ve Evagrius (I. IV, bö. 31); 2° daha yeni zamanlardaki iki Yunanlı efsane yazarı, George Codinus *(de Origin.*, C. P., s. 64-74), ve Banduri'nin adsız yazarı (Imp. Orient., cilt I, 1. IV, s. 65-80);3° Büyük Bizans antikacısı, Ducange *(comment. ad Paul Silent.*, s. 525-598, ve C. P. Christ., I. III, s. 5-78); 4° İki Fransız gezgin.. biri onaltıncı yüzyılda, Pierre Gyllius (de Topograph., C. P., I. II, bö. 3, 4); ööbürü, Grelot (Voyage de C. P., s. 95-164, Paris, 1680, in-4°) Ayasofya'nın dış ve iç görünüşlerinin planlarını verdi. Her ne denli bu planlar çok küçük ölçekteyse de Ducange'ninkilerden daha doğru görülmektedir. Ben Grelot'nun ölçülerini esas aldım. Ne var ki, bugün artık hiçbir hıristiyan kubbeye çıkamayacağından, yüksekliğini,

Gyllius, Greaves ve doğulu coğrafyacıyle karşılaştırarak Evagrius'ten aldım.

212 Süleyman tapınağı avlular, sütunlu revaklar v.b. ile çevriliydi. Bu ünlü Tannevi, ancak ellibeş ayak yükseklikte, otuzaltı üçte iki genişlikte, yüzon uzunluktaydı (Mısır dirsek -ya da İbrâni- yirmi iki ayak olarak kabul edersek). Prideau (*Connection,* cilt I, s. 144, in-fol.) haklı olarak, küçük bir çevre kilisesinin de bu denli büyük olabileceğini söylüyor. Pek az küçük kilise 4 ya da 5 milyon sterline mal olabilir.

213 Paul Silentriarius, Ayasofya'nın yapılmasında kullanılan her çeşit taşları ve mermerleri kapalı ve şiirsel bir üslupla betimlemektedir.(Kısım II, s. 129, 133, v.b.). 1° Soluk, demir damarlı *Carystie* mermeri; 2° Hepsi gül renginde olan, biri daha beyaz, öbürü gümüş çiçekleriyle erguvan, *Phrygien* mermeri; 3° küçük yıldızlı *Mısır* somakisi; 4° Yeşil *Laconya* mermeri; 5° beyaz ve kırmızı eğri damarlı olup Iassis tepesinden çıkarılan *Carien;* 6° kırmızı çiçekli soluk, *Lydya;* 7° Altın ya da safran renginde *Afrika ya da Moritanya;* 8° *Celtik,* beyaz damarlı siyah; 9° siyah bordürlü beyaz, Bosfor, yer döşemeleri için kullanılan *Proconnes*'ler ve *Tesalya, Moloses,* v.b. olup daha sönük renkli olanları da ayrıca belirtmek gerekir.

214 İşte Prokop.'un Yapılar (Edifices) kitaplarının bölünümü: birincisi, İstanbul'daki yapılardan söz etmekle, ikincisi Mezopotamya ile Suriye'yi kapsamakta, üçüncüsü Armenia'yı ve Karadeniz'i, dördüncüsü Avrupa'yı, beşincisi Anadolu'yu ve Filistin'i, altıncısıysa Mısır ve Afrika'yı anlatmaktadır. İtalya, imparatorca unutulmuş gibidir, ya da İtalya'nın Justinianus'un buyruğu altına girmesinden, yani. tarihçinin bu dalkavukça kitabı 555'den önce yazmış olmasındandır..

215 Antakya'nın altını üstüne getiren depremden sonra, Justinianus, kentin yeniden onarımı için seksenbin sterling tutarında altın verdi.Jean Malala, cilt II, s. 146-149.

216 Bk. Teodora'nın sırayı Here üzerine Gyllius (*de Bosphoro,* 1, III, bö. 11) Aleman. (not. *ad Anecdot.* s. 80, 81). *Antologie*'nin birçok anıt yazısını bildiriyor; Ducange, *C. P. Christ.,* kitap IV, bö. 13, s. 175, 176.

217 *AEdifices*'de (1. I, bö. 11) ve *Anecdotes*'da (bö. 8, 15) dalkavukluğun ve kötü yürekliliğin çeşitli üsluplarını karşılaştırınız. Üzerindeki yaldız ya da toz alındığı zaman nesne meydana çıkar.

218 Prokop., I. VIII, 29. Anlaşıldığına göre bu balina çok uzaklardan gelmişti. Çünkü, Akdeniz'de balinagiller yaşamamaktadır. *Balenoe quoque in nostra maria penetrant.* (Plin., Hist. nat..; IX, 2.) Kutup ile tropika arasındaki okyanus balinaları elli, seksen ayağa dek büyük olabilmektedir.

219 Montesquieu (cilt III, s. 503, *Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains,* bö. 20)'nün gözlemine göre, Justinianus'un imparatorluğu, tüm köylerinin berkitildiği zamanki denli hiçbir vakit zayıf olmayan Fransa'nın Normand'lar dönemindeki durumuna benzemektedir.

220 Prokop.'un ısrarla dediğine göre (I. IV, bö. 6) köprünün yıkıntıları Tuna'nın akışını engelleyiyordu. Mimar Apollodore, çalışmalarının betimlemesini bize bıkakmış olsaydı, yapıtı, Dion Cassius'un şaşılası masallarını ortadan kaldırmış olacaktı (1, XLVIII, s. 1129). Trajanus köprüsü yirmi, ya da yirmi iki taş ayak üzerin eoturuyordu, kemerleri ağaçtandı; ırmak, bu bölümde derin değildi, akıntı da coşkulu sayılmazdı. Bir yakadan öbürüne olan uzaklık, Reimar (*ad Dion,* Marsigli'ye göre) dörtyüz kırk üç tuvaz'dan çok değildi. Anville'e göreyse (Georg. ane., cilt I. s. 305) beyşüzonbeş'den fazla.

221 İki Daçya, *Mediterranea* ve Ripensis (Dardania üzerinde), Praevalitana, Birinci Moesia, ve ikinci Makedonya. Bk. Tuna'nın öbür yanındaki şatolarından, ve, *Homines semper bellicis sudoribus inhoerentes*'lerinden sözeden Jursitinianus.

222 Bk. d'Anirlle *(Mèm. de l'Acad. des Inscript.,* cilt XXXI, s. 289, 290); Rycaut *(Etat présent de l'empire Ottoman,* s. 97, 316); Marsigli (*Stato militare del imperio ottomano,* s. 130). Köstendil sancağı, Rumeli beylerbeyine bağlı yirmi sancaktan biridir. Yönetim kapsamında kırksekiz *zaim,* beşyüzseksen *timar* bulunur.

223 Bu kaleler Mingreli şatolarıyle karşılaştırılabilir (Chardin, *Voyages en Perse,* cilt I, s. 60-131); gerçekten onlara çok benziyorlardı.

224. Tempe koyağı, Pene boyunca, Ossa ile Olimpos arasında bulunmaktadır. Uzunluğu beş mil kadardır; kimi yerlerde genişliği yüzyirmi ayaktan çok değildir. Plinius onun güzel yeşilliğini ve tatlılığını incebir üslupla betimlemiştir (*Hist. nat. 1. IV, 15);* ve AElien, onun daha geniş betimlemesini yapıyor (Hist. Varior., I. III, bö. 1).

225 Xenophon, *Hellenic.,* I. III, bö. 2. Bizans'ın tumturaklı konuşanlarıyle yapılan uzun ve can sıkıcı bir görüşmeden sonra, eski bir yazarın yalınlığında ve inceliğinde gerçeği bulabilmek güzel bir şey oluyor.

226 Bk. Evagrius'teki (kitap IV, bö. 38) uzun duvarın betimlemesi. Anchialus üzerine verdiği ayrıntılar dışında (kitap III; bö. 7) tüm yazı *Edifices*'in dördüncü kitabından alınmıştır.

227 Bk. Isauriyenler için (cilt II, bö. 10). Kimi zaman, önemsiz hale geldiği için bu halkların çökeltilen akınlarından sözetmeyi savsadım.

228 Diocletianus ya da Konstantinus zamanında yaşamış olan Trebelius Pollion (in Hist. Aug. s. 107). Bk. Pancirole (ad Notit. imper. Orient., bö. 115, 141), ve Codex Theodosius (1. IX, baş. 35, leg. 37), Godefroy'nın çeşitli otoritelerden topladığı çok geniş bir notla (cilt III, s. 256, 257).

229 Akınlarını nereye dek sürdürdükleriyle ilgili olarak, bk. Philostorgius (Hist. eccl., I. XI, bö. 8), Godefroy'nin bilimsel inceleme notlarıyle.

230 Kodeks Justinianus, I. IX, baş. 12, leg. 10. Sert cezalardan, yüz altın liralık para cezasından, rütbe indirmesi ve de ölüm cezasından bile söz etmektedir. Genel dinginlik bahane edilebildi; ne var ki Zenon, Isaurililerin değeri ve

hizmeti konusunda beklemeyi uygun görmüştü.

231 Isauri savaşı ve Anastasius'ün utkusu, Jean Malala'da (cilt II, s. 106, 107) az ve anlaşılmaz sözlerle dile getirilmiştir. Evagrius (I. III, bö. 35); Teophanes (s. 118-120) ve Marcellinus (Kronik).

232 *Fortes ea regio,* diyor Justinianus, *viros habet, nec in ullo differt ab Isauriâ.* Bununla birlikte Prokop. (Persic., I. I, bö. 18) bu iki halkın askerlik karakterinde esaslı bir ayrımı gösteriyor. İlk zamanlarda Lycaonia ve Pisidia'da oturanlar büyük krala karşı özgürlüklerini savunmuşlardı.' (Xenophon, *Bin yıllık yalnızlık,* I. III, bö. 2). Justinianus (Ene)'den uzun zaman önce yaptığı Roma yolculuğundan sonra adını ve oturanlarını verdiği Lycaoni'ye ve eski Pisidien imparatorluğu üzerinde yanlış ve gülünç bir bilgiçlik taslıyor. Novell. 24, 25, 27, 30.

233 Bk. Prokopo, Persic., I. I, bö. 19. Diocletianus'ün Elephantine adasında yaptırdığı yıllık kurbanlar ve andlara özgü ulusal Concorde sunağı politikadan çok dine bağlılık gösteren Justinianus'çe yıktırıldı.

234 Prokopo., *de AEdifici.,* I. III, bö. 7; Hist., I. VIII, bö. 3, 4. Tutkusuz olan bu Gotlar, Teodorik'in sancağını izlemeyi reddettiler. Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda Caffa'da ve Azak (Azof) boğazında, bu halkın adına ve geride kalanlarına rastlanabiliyordu. (D'Anville, *Mém. de l'Acad. des İnstciript.,* cilt XXX, s. 240.) Busbec'in ilgisini çekmişlerdi (s. 321-326); ne var ki, Bay Tott'un ve Bay Pegssonel'in yazdıkları "Doğu görevleri" notlarında herhangi bir betimlemeye raslanmamaktadır.

235 Bk. Armenia sınırının coğrafyası ve yapıları, Prokop., *Persic.* ve AEdific., I. II, bö. 4-7; 1. III, bö. 2-7.

236 Tournefort bu ülkeyi betimliyor (Doğu'ya yolculuk, cilt III, mektuplar 17, 18). Bu bilgin botanikçi, balı zehirleyen bitkiyi bulmakta gecikmedi. (Bk. Plinius, XXI, 44, 45.) Lucullus'un askerlerinin, Erzurum yüksek ovasına bile, kimi zaman haziran ayında da kar yağdığı için, soğuktan yakındıklarını gözlemledi. Bu bölgede ekinlerin hasadı eylülden önce tamamlanamıyordu. Tepeler kırkıncı enlemde değildir. Ama, bilindiği gibi, İsviçre'de birkaç saatlik yürüyüşle, Lenguedoc ikliminden Norveç iklimine geçilebilir. Genel bir ilkeye göre, ikibin dörtyüz tuvaz yükseklikteki soğuk, kutupdakine eş olmaktadır. Ramond, *Observations sur le voyage de Coxe la Suisse,* cilt II s. 104.

237 Chalybe'lerle Keldanilerin özdeşliği ya da hısımlığı Strabon'da gösterilmiştir (I. XII, s. 825, 826); Cellarius'de (Gogr. antiq., cilt II, s 202-204); Freret'de (Mem. de A l'Acad. des İnscrip., cilt IV, s. 594). Xénophon romanında, bunların ünlü *çekilişi* sırasında çarpıştığı Barbarlarolduğunu düşünüyor. *Retraite des dix mille,* 1, IV.

238 Prokop., *Persic,* I. I, bö. 15; de *AEdifici.,* I. III, bö. 6.

239 *Ni Taurus obstet, in nostra maria venturus.* (Pomponius. Mela, III, 8.) Aynı

zamanda ozan ve doğabilimci olan Plineius (V, 20), ırmağa ve dağa kişilik veriyor ve onların savaşımını betimliyor. Bk. d'Anville'in çok değerli yapıtında Dicle ve Fırat'ın akışları.

240 Prokop. (Persic., 1. II, bö. 12) bu öyküyü, Herodot yarı şüpheci, yarı boşinançlı sözlerle anlatıyor. "Sözverme" Eusebe'nin ilk yalanında bulunmamaktadır; ne var ki bunun hiç olmazsa 400 yıl olduğunu söylemektedir. Kısa süre sonra üçüncü bir yalan uyduruldu; Veronica, ilk ikisi üzerine.. (Evagrius, 1. IV, bö. 27) Urfa alınınca, Tillemond zorunlu olarak bu *vaad*'i yadsımış olmalıdır. Mém. ecclés. cilt I, s. 362, 383, 617.

241 Bu zümrütler, Hindistan ile ticaret yapan Adulis tüccarlarınca satılmıştı. (Cosmos, Topograph, Christ., 1. XI, s. 339). Değerli taşlararasında değer bakımından birinciliği İskit zümrütü, ikinciliği Baktrian, üçüncülüğü de Etyopya zümrütü almaktaydı. (Hill's *Theophrastus*, s. 61, v.b. 92.) Zümrüt madenlerinin nerede bulunduğu ve doğada nasıl oluştuğu pek bilinememektedir. Eskilerin tanıdığı oniki türünden hiçbirini, kullandığınız halde, bilemiyoruz. (Goguet, *Origine des Lois*, b.b., kısım II, 1, II, bö. 2, mad. 3). Hunların elde ettiği, hiç değilse Perozes'in yitirdiği, dünyanın en güzel incisi üzerine Prokop. gülünç bir öykü anlatmaktadır.

242 Hint-İskitler, Augustus zamanından (Dionys., Periget. 1088, Eustathe'nin *eleştirmeli açıklaması*'yle, Hudson, Geogr. minor, cilt IV) büyük kardeş Justinus'e dek (Cosmos, Topogr. Christ., 1. XI, s. 338, 339). Bk. kökenleri ve fetihleri, d'Anaille, *Hint*, s. 18, 45, 69, 85, 89. İkinci yüzyılda Larice ya da Guzerate.

243 Bk. Firuz ya da Perozes'in ölümüyle sonraları, Prokopios'da (Persic, 1. I, bö. 3-6) doğu tarihi Fragment'leriyle karşılaştırılabilir (d'Herbelot, Biblioth. orient., s. 351; ve Texeira, *Hist. de Perse*, Stevens'çe çevrilmiş ya da kısaltılmıştır, 1. I, bö. 32, s. 132-138). Assemannus (Biblioth. orient., s. 396-427) kronoljiyi çok güzel saptıyor.

244 Anastasius ve Justinus zamanlarındaki Pers savaşının ayrıntıları Prokopios'da dağınık haldedir (*Persic.*, 1. I, bö. 7, 8, 9); Teophanene (in Chronograph., s. 124-127); Evagrius'de (1. III, bö. 37); Marcellinus (*in Chron.*, s. 147); ve Josué Stylite' de (ap. Assem. cilt I, s. 272-281).

245 Prokopios (Persic., 1. I, bö. 10; I. II, bö. 13; *de AEdific.*, I. II, bö. 1, 2, 3; 1. III, bö. 5) DARA'yı uzun uzun ve doğru olarak betimliyor. Bk. d'Anville'de onun durumu (*l'Euphrate et le Tigre*, s. 53, 54, 55); bu yazar, Dara ile Nizip arasındaki arayı iki katına çıkarıyor.

246 Bk. Derbend kenti ve geçidi için, d'Herbelot, *Bibliot. orient.*, s. 157, 291, 807; Petis des La Croix, *Hist. de Gengis khan*, 1. IV, bö. 9;Hist généalogique de Tatars, cilt. 1, s. 120; Olearius, *Voyage en Perse*, s. 1039, 1041; ve Corneille Le Bruyn, *Voyages*, cilt. I, s. 146, 147. surlarının, o zamanla sertleşmiş deniz kabuklularından ve çakıllı kumlarından yapılmış gibi görünen Olearius planıyle görünüşü karşılaştırılabilir.

247 Bu yeri pek açıklıkla bilmediği anlaşılan Prokopios bunları Hazer kapıları (*Persic.*, 1. I, bö. 10) ve bugün *Tatar-topa* denilen geçidi de *Tartar kapıları* diye adlandırmaktadır. D'Anville, *Geogr. anc.*, cilt II, s. 119, 120.

248 Kafkas dağı kapıları ve Çin duvarı (seddi) üzerindeki bir belirsiz gürültü Gog ve Magog denilen bu doğal tabyada da söz konusu etmişti ve dokuzuncu yüzyılda bir halife, onu ciddi olarak tanımaya gitmişti. *Geograph. Nubiensis*, s. 267-270; *Mem. de l'Acad. des Inscript.*, cilt XXXI, s. 210-219.

249 Bk. Baier'in bir bilimsel araştırması *(de Muro Caucaseo, in Comment. Acad. Petropol.* ann. 1726, cilt I, s. 425-463); ama ne harita ne de plan var. Çar Birinci Petro 1722 yılında Derbend'i ele geçirince duvar ölçüldü, üçbin ikiyüz seksen beş *orgigioe* ya da, her biri yedi ayak uzunluğunda, hepsi dörtbinden biraz artık Rus kulacı olarak bulundu.

250 Bk. Prokopios'da (Persic., I. I, bö. 16, 22; 1. II), ve HErbelot'de (s. 682) Nuşirevan'ın berkitimleri ve Antlaşması.

251 Isocrates, seksen altıncı olimpiad 1'den yüzonuncu 3 *ante Christum*'a dek (436-338) yaşamıştır. Bk. Denys d'Halicarnasse (cilt II, s. 149-150), baskı de Huds.); Plutark ya da bir anonim *(in Vitâ X. oratorum*, s. 1538-1543, baskı H. Etienne; Phot., cod. 259, s. 1453.

252 Marcius'ün *Fortuna attica*'sı (bö. 8, s. 59-73, *in* cilt I, opp.) Atina okulları üzerine çok az şey söylüyor. Bk. bu kentin durumu ve sanatları, Pansanias'in birinci kitabı, ve yüz onyedinci olimpat'a doğru yazdığı Dicearques'in küçük kitabı. Dodwell'in bilimsel araştırması, sect., IV.

253 Diogen Laërce *(de Vit. philosoph.*, Kitap V, *segment* 37, s. 289).

254 Bk. Diogen Laërce'de Epikuros'un tutsusu (vasiyeti) (1. X, segm. 16-20, s. 611, 612). Tek bir mektup (Çiçero *ad familiar.*, XIII, I) Areopage'nin adaletsizliğini, Epikurosçuların bağlılığını, Çiçero'nun ustalıklı kibarlığını ve Roma senatörlerinin felsefe ve Yunan filozofları için duydukları nefretle karşık takdiri bildirmektedir.

255 Damascius, *in Vit. Isidor., apud Phot.* (Cod. 242, s. 1054).

256 Bk. Lucianus (in Eunech., cilt II, s. 350-359, baskı Reitz); Philostrate *(in Vit. Sophist.*, I. II, bö. 2); ve Dion-Cassius ya da Xiplilinos (I. 1. XXI, s. 1195), yayımcılar Dusoul, Olearius, Reimar, ve hepsinden çok Saumaise'nin gözlem notlarıyle *(ad Hist. Aug.*, s. 72). İyi düşünen filozof Bay Smith (Ulusların zenginliği..., cilt II, s. 340-374) bir profesöre öğrencilerin serbest ücret ödemesini devletin saptadığı ücret ödemesine yeğ tutuyor.

257 Brucker, *Hist. crit. de la philos.*, cilt II, s. 310, v.b.

258 Epikuros doğum tarihi İ.Ö. 342 olarak saptanmıştır (Bayle), olimpiyad yüzdokuz, 3. Okullarını, hıristiyan tarihinden üçyüz altı yıl önce açtı, *yüzon sekizinci olimpiyadın üçüncü yılında.* Ama metinde sözünü ettiğim hoşgörüsüzlük yasası (Athénée, I. XIII, s. 610; Diogène Laërce, I. V, 38, s.

290; Julius Pollux, IX, 5) aynı ya da ertesi yılyayımlandı (Sigonius Opp., cilt V, s. 62; Ménage, ad Diog. Laérc, s. 204; Corsini, *Fastiattici*, cilt IV, s. 67, 68). Theophraste, peripatetisyenlerin şefi ve Aristo'nun öğretilisi olarak, aynı sürgüne gönderildi.

259 Bu dönem keyfe bağlı yönetim olduğu zamanlardan değildi. Putataparlar, mutsuzluklarını, kahramanlarının saltanatının bitmiş olamsından biliyorlardı. Zâyiçe falı ile bilinen doğumu İ.Ö. 412, ölümü 485, Marin, *in Vit. Proeli*, bö. 36.

260 Fabricius, 1700'de, ve *ad calc. Bibl. lat.* londra 1703, Proclus'ün yaşamı (La vie de Proclus). Martin. Bk. Suidas, cilt III, s. 185, 186, Fabricius, Bibl. groec., I. V, bö. 26, s. 449-552; ve Brucker, *Hist. crit. de la philossophie*, cilt II, s. 319-326.

261 İsidore'nin yaşam öyküsü Damascius'çe yazıldı, *ap. Photium, Cod.* 242, s. 1028-1076. Bk. Brucker'de payen filozofların son çağı, cilt II, s. 341-351.

262 Jean Malala (cilt II, s. 187, Decio cos. sol. üzerine) ve Vatikan kitaplığının adsız bir kroniği (apud Aleman., s. 106) Atina okullarının kaldırılmasını bildiriyorlar.

263 Agathias (1. II, s. 69, 70, 71) bu ilginç olayı anlatıyor. Nuşirevan tahta 531 yılında çıktı ve Romalılarla ilk barış antlaşmasını 533'de yaptı. Bu tarih, İsidore'nin duyulmaya başlayan ünü ve yaşlılığıyla bağdaşmaktadır; Asseman., Bibl. orient., cilt III, s. 404; Pagi, cilt II, s. 543-550.

264 Cassiodore, *Variarum Epist.* VI, 1. Jornandes, bö. 57, s. 696, baskı, Got. *Quod summum bonum primumque in mundo decus edicitur.*

265 Bk. Konstantinopolis, 5 temmuz tarihli ve imparatorluk hazinecisi strategius'e buyuran Justinianus'un buyrukları.

266 Prokopios, *in Aecdot.*, bö. 26; Aleman., s. 106. Marcellinus'ün, Victor'un, Marius'ün, a.b. nin hesaplarına göre, gizli tarih, Basilius'ün konsüllüğünden sonraki onsekizinci yılda yazıldı. Prokopios'a göre konsüllük kesin olarak kaldırılmıştı.

267 Bu, imparator Filozof Leon'ca gerçekleştirildi. (Novell., 94, A. D. 911.) Bk. Pagi *(Dissertat.* Hypathica, s. 325-362; Ducange (Gloss. *Groec.*, s. 1635, 1636), *Konsul* adı bile aşağılanmıştı. *Consulatus codicilli ... vilescunt*, diyor imparator.

268 Julis Africanus'e, v.b. göre, dünya, İsâ'nın doğumundan 5508 yıl, 3 ay ve 25 gün önce eylül ayı başında yaratılmıştır. (Bk. Pezron, *Antiquité des temps defendue*, s. 20-28); ve Grekler, Doğu hıristiyanları, Ruslar bile, birinci Petro'nun hükümdarlığına dek bu tarihi kabullenmişlerdi. Bir temele dayanmamakla birlikte, bu dönem net ve uygundur. 7296 yıl dünya yaratılışından beri geçmiş diye düşünülürse, 3000 yılın bilinmezlik ve karanlık, 2000 yılın masala dayalı ya da aslı astarı bilinmez, 1000'in Pers imparatorluğuyle başlayan tarih, ki Atina ve Roma da bunun içindedir, 1000 Batı'da Roma

imparatorluğunun çöküşünden Amerika'nın bulunuşuna dek; 296 ise yeni Avrupa devletini ve insan türünün üç yüz yılı bulmaktadır. Bizim, hıristiyan tarihi olarak kendisinden sonrakiler ve öncekiler diye ikili ve karışık durumuna bakarak yukardaki tarihi daha yeğ tutuyor ve üzülüyorum.

269 Dünyanın yaratılış tarihi, İ.S. 681'de yapılan genel konsil'den beri değerlendirilmiştir. Batılı halkların hıristiyan tarihi altıncı yüzyılda ortaya çıktı. *Venerable* Bede'nin bunu tutması ve yapıtlarıyle yayması sekizinci yüzyılda olmuştur. Ne var ki, yasal ve halkça kullanılır hale gelmesi onuncu yüzyılı bulmuştur. (Bk. Tarihleri gerçekleştirme sanatı, ön Araştırma, s. 3, 12; Dictionnaire diplomatique, cilt I, s. 329-33[illegible] *Benedictin*'lerin çalışkan bir topluluğuyle hazırlanmıştır).

270 Prokopios, Vandallarla olan savaşın tamamını düzenli ve incelikli anlatmıştır. (I. I, bö. 9, 25; I. II, bö. I, 13). Bu kitabımızın serisinde böyle bir kılavuz bulsaydım mutlu olacaktım. Yunanca metni başından sona özenle okuduktan sonra, Grotius'ün ve Cousin'in Latince ve Fransızca çevirilerine pek güvenmemek gerektiğini söylemekte kendimi haklı görüyorum. Bununla birlikte, Bay Cousin'e büyük övgülerde bulunulmuştur, ve Grotius, eski edebiyatta çok derinleşmiş bir yüzyılın bir numaralı bilginiydi.

271 Bk. Ruinart, Hist. Persecut. Vandal, bö. 12, s. 589. Sözünü ettiği bilimsel otoritelerin en yetkini, öğrencilerince yazılmış, Baronius'ün Yıllıklarında geniş kısmı alınmış ve birçok kilise derlemeleriyle basılmış olan aziz Fulgence'nin yaşam öyküsü'nü anmaktadır.

272 Hangi ruh ya da beden niteliği, Vandal generaline Akhileus sanını verdirmişti- Canlılığı, yakışıklılığı, yoksa değerliliği nedeniyle mi? Vandallar Homeros'u hangi dilde okumuşlardı? Yunanlı ozan bu barbarların diline mi çevrilmişti? Latinlerde İliada'nın dört çevirisi vardı (Fabric., cilt I, I. II, bö. 3, s. 297). Herhalde, Seneka'nın övmelerine karşın (Consol..., bö. 26). Yunanlı ozanların çevirisinden çok onlara öykünmekten mutluluk duymuşlardı. Bununla birlikte, Akhileus adı cahil barbarlar arasında ün kazanan ve istenilen bir san olabilirdi.

273 *Bir yıl!* ne saçma bir abartış! Afrika'nın fethi, 14 eylül 533 yılında saptanmış olabilir. Justinianus, *Institut*'larının önsözünde bunu gururla anımsatıyor. Bu Institut'lar, aynı yılın 21 Kasım'ındayayımlanmıştır. Kapadokyalı'nın hesabı, bizim Hindistan'daki varlıklarımız için, gidiş-dönüş yolculuğu hakkında uygulanabilirdi.

274 (Prokope., Vandal. I. I, bö. 11; Aleman., *Not. ad. Anecd.* s. 5). Bir İtalyan, Belisarios'a sahip çıkmak isteyen Giphanius'un ve Verserus'un Cermen övünmesini kolayca karıştırabilecektir. Hiçbir sivil ve kilise eyalet ve il listesinde bu GErmania ya da Trakya metropolüne rastlamadım.

275 Prokopios doğrulukla ve geniş ayrıntılarla, Pers savaşında Belisarios'un yaptığı ilk iki çarpışmayı anlattı. Persic, I. I, bö. 12-18.

276 Antonina'nın yaşam öyküsüne ve karakterine bakınız (Anecdotelar (cilt I, ve

Alemanı'un notları., s. 3).

277 Bk. Prokope'nin önsözü. Okçularla alay edenler Diomedes'in ayıplarını dile getirebilirler (Iliada, V, 385, v.b.) ve *de permittere vulnera ventis* diyen Lucianus'u (VIII, 384). Herhalde Romalılar, Partların oklarını alaya alamıyorlardı; Truva kuşatmasında Pandarus, Pâris ve Teucer, kendilerini kadınların ve çocukların zayıflığında gören o kendini beğenmiş savaşçıları okla deldiler.

278 (İliada, s. 123). Bu tablo ne denli ince, haklı ve güzel! Okçunun duruşunu görüyorum, yayın sesi kulaklarıma çarpıyor sanki!

279 Prokopios, en büyük gemilerin boyutlarını elli bin *medimne* ya da üçbin tono (medimne, yüzaltmış Roma livre'si ya da yüzyirmi livre ağırlığında olarak saptamış gibidir. Ben, bu yazarın, medimne'nin altıda bir bölümü olan yasal ve halk arasında geçerli *modius'ü* anlatmak istediğini düşünmekle daha ussal bir yorumu benimsedim. (Hooper's, *Ancient Measures*, s. 152, v.b.) Bir karşı ve çok garip bir yanılgı da Dinarque'nin bir dua söylevinde yapılmış (*contra Demosthenem, in Reiske Orator.* groec., cilt IV, s. II, s. 34): Gemilerin sayısını beşyüzden elliye indirmek Yunanca *mines ya da* livre olarak çevirmek suretiyle üstat *Cousin* tüm imparatorluk filosuna beşyüz *tono* ağırlık biçmektedir. Acaba hiç usunu kullanmadı mı?

280 Okuduklarımık arasında, sarhoşken suç işleyenleri iki kat cezaya çarptıran bir yasa koyucu gördüm. Ancak, bunun ahlaksal yasa olmaktan çok siyasal bir yasa için olması daha uygun gibi görünüyor.

281 Yunanlılar aynı yolculuğu üç günde yapmışlardı; çünkü ilk akşam Tenedos adası dolaylarında demiratmışlardı. Lesbos'a ikinci gün vardılar. Üçüncü gün Eube burnuna, dördüncü gün de Argos'a geldiler (Homeros, Odyss., s 130-183; Woods *Essay on Homer.*, s. 40-46.) Çanakkale'den kalkan bir korsan Sparta limanına üç günde varmıştı. (Xenophon, *Hellen.*, I. II, bö. I.).

282 Kamarina'ya yakın olan Kaukana Siraküza'dan elli mil uzaktadır. *(Üçyüz elli ya da dörtyüz stad)* (Cluver., *Sicilia Antiqua*, s. 191).

283 Prokopo., Gothic., I. I, bö. 3. *Tibi tollit hinnitum apta quadrigis equa.* Sicilya'nın bir bölümü olan Grofphus otlaklarısöz konusudur. (Horat., Carm., II, 16) *Acragas... magnanimûm quondam generator equorum.* (Virgilius, AEncid., III, 704). Pindare'nin, utkularını tarihe geçirttiği Thero'nun atları bu ülkede doğmuştu.

284 Prokops.'un *Caput Vada* dediği yerde Justinianus sonradan bir kent kurdu. Prokop.'un *Caput Vada* dediği yerde Justinianus sonradan bir kent kurdu (de AEdif., I. VI. bö. 6). Bu, Strabon'un *Ammon*, Ptoleme'nin Brachodes, zamanımızda da Caputida dedikleri, uzun bir şerit halinde denize uzanan bir burundur (Shaw's Travels, s. 111).

285 Marcus Antonius'ün bir yüzbaşısı, deniz için aynı, ancak daha erkekçe bir tutumla gösterilen nefrete tanık olmuştu. (Bk. Plutark, *in Antonio*, s. 1730,

baskı de Hen. Etienne.

286 Sullecte, belki, bugün bile Londra kulesi denli büyük olarak duran *Turris Annibalis*'tir. Sezar'ın savaşı (Hirtius, *de Bello Africano)* Analyse de Guichar'la, ve aynı ülkede Shaw'un gezileri, Belisarios'un Leptis ya da Adrumatum, v.b. yürüyüşüne ışık tıtmaktadır.

287 Isfahan'daki kral bahçesine bakılarak Pers'in cenneti üzerine bir düşünceye varılabilir. (Olcarius'ün gezisi, s. 774) Onların örneğine Yunan romanlarında da bakınız (Longus, *Pastoral.,* 1. IV, s. 99-101; Acilles Tatius, 1, 22, 23.).

288 Deniz, toprak, ırmaklar, insanın çalışmalarıyle olduğu gibi, Kartaca'nın tüm dolayları değişikliğe uğramıştır. Bugün artık, üzerinde kentin kurulduğu kıstak (berzah) görülmemektedir. Liman, kurutulmuş bir ovadır, göl, ya da *stagnum,* altı ya da yedi ayak derinliğinde bir dereyle kesilmiş bataklıktan başka bir şey değildir. (Bk. d'Anville, Eski Coğrafya (Géographie ancienne, cilt III, s. 82; Shaw, Voyages (Yolculuklar) s. 77-84; Marmol, Descriptions de l'Afrique, cilt II, s. 465; ve de Thom, LVIII 12, cilt III, s. 334.).

289 Delf (Delphes) kenti adına, Latince mi yoksa Yunanca mı olmasında bir sakınca bulunmayan *delphicum* adında üç ayaklı bir masa kabul etmişti. Anlaşılması kolay bir benzetmeyle, Roma'da, İstanbul'da ya da Kartaca'da olsun, aynı ad, Kral şölen sofralarıiçin kullanılmıştır. Prokopo., Vandat., 1. I, bö. 21; Ducange, Closs. groec., s. 277, Alexiad., s. 412.

290 Bu gibi tantanalı söylevler (hitâbeler), her zaman, içinde bulunulankoşulları, kimi zaman da aktörlerinkini yansıtır. Ben anlamını daraltım ve abartmalı sözleri çıkarıp attım.

291 Afrika piskoposları, aziz Augustinus'ün ölü vücudunu, Sardunya adasından sürüldüklerinde götürmüşlerdi (A.D. 500), ve inanıldığına göre, Lombardiya kralı Lutprand, bu bırakıtları (A. D. 721)'de Sardunya'dan Pavia'ya getirtmiştir. 1695'de, Pavia Augustinus'leri yıkıntılar içerisinde tuğladan bir mahzen içerisinde mermer bir mezar, bir gümüş çekmece, ipek bir kefen, kemikler, kan v.b., ve kimi yazarlara inanılırsa, gotik harfleriyle *Agostina* yazıtı buldular. Ne var ki sağduyu bu bulguyu benimsemedi. (Baronius, *Annal.,* A. D. 725, no. 2-9; Tillemont, Kilise Anıları, cilt XIII, s. 944; Montfancon , *Diarium,* s. 26-30; Muatori *Antiq. Ital,* Medü AEvi, cilt V, Dissert. 58, s. 9, Havia piskoposu ve Papa Benât XII'ün kararnamesinden önce bu nesne üzerine bir kitap yazmıştı.

292 *Prokope.* anlatıyor (de Edific., I. VI, bö. 7). Ceuta, Portekizlilerce yıkılmasından önce, Arapların en gönençli saltanatları zamanında, çok sayıda zengin ailelerin ve sarayların bulunduğu, gelişmiş bir tarımın ve zanaatların yaşandığı bir yerdi. (Marmol'ün Afrika'sı, I. II, s. 236).

293 16 aralık 533'de yayımlanmış bulunan Digeste ya da Pandecta'ların ikinci ve üçüncü *girişine* bakınız. Justinianus (daha doğrusu Belisarios)'un takma adı *Vandalicus* ve *Africanus*'dü. *Gothicus* adı, daha önceydi, *Francicus* ise yanlış ve büyük bir ulusa karşı tahkir ediciydi.

294 Orijinal eylemler için Baronius'e bakınız (A. D. 535, no. 21-54). İmparator, sapkınlara karşı gösterdiği acıma nedeniyle kendi kendini kutladı, *cum soffi-ciat cis vivere.*

295 Dupin *(Geograph. sacra Africana,* s. 59, *ad Optat. Mileo.)* piskoposların azaltmasına dikkati çekiyor ve buna acıyor. Kilisenin en mutlu döneminde altıyüz doksan piskoposluk olduğuna işaret etmiştir. Ne var ki, diyosez oldukları sanılan küçükler, aynı zamanda, herhalde, var olmamışlardı.

296 Justinianus'un Afrika'yla ilgili olarak yayımladığı yasalar, onun yaşam öyküsünü yazan Alman tarafından aydınlatıldı. (*Cod.*, I. I, baş. 27, *Novell.*, 36, 37, 131; *Vit. Justinianus,* s. 349-377).

297 D'Anville (cilt III, s. 92, La Geographie ancienne, ve *Tabul. Imp. Rom. Occident.)* Papua dağını *Hippo-Regius*'ün ve denizin yakınında gösteriyor. Ne var ki, bu dediği yer, ne bu tarihçilerin söylediği ve bu uzun kovalamanın sürdüğü Hippone'nin öbür yanına, ne de Prokopios'un bu konuda belirttiği anlatıma uymuyor. (I. II, bö. 4).

298 Shaw (Voyages, s. 220) bedevilerle kabilelerin törelerini gerçeklikle betimliyor. Bu sonuncuların bir Mağrip halkının kalıntısı olduğu dillerinden anlaşılmaktadır. Ne var ki, çok değişmişlerdir. Uygarlık, bu modern yabanıllar arasında ilerlemeler yapmıştır. Bol bol erzakları vardır, ekmeğe ortaklaşa sahiptirler.

299 Prokop., bir *lir* (lyr) diyor. Ulusal törelerinde en çok yer tuttuğu için olmalı ki Gelimer bir *arp* (Harp) istiyor. Venantius Fortunatus, müzik çalgılarından söz ederken şöyle diyor:*Romanusque lyrâ tibi plaudat, Barbarus harpâ.*

300 Herodotes, kederin başka bir tutsak hükümdar üzerindeki tuhaf etkilerini betimlemektedir: Küçük mutsuzlukların ağlattığı, çok daha büyüklerinin karşısında etkilenmeyen Mısırlı Psammeticus'den söz etmek istiyorum. (I. III, bö. 14). Belisarios, Paul-Emile ile Persée'nin buluşmasında kendi rolünü inceleyebilirdi. Titus-Livius'ü ya da Plutark'ı okumadığı olasıdır. Onun yüce gönüllüğü ders alma gereksinimi duymamıştır.

301 İlk Romalıların verdikleri askersel anlamını yitiren *imperator* sanı, ve hıristinlıkça kaldırılan Romalıların kuş falları (Bk. La Bletteri, Mém. de l'Acad., cilt XXI, s. 302-332). sonucunda, daha az tutarsızlıkla, zafer alayı bir komutana uygulanabiliyordu.

302 *Ecclesiaste*'nin gerçekten Süleyman'ın bir yapıtı mı, yoksa *Poeme de Prior* gibi *(Nut-brown-maid),* Yahudilerin bu kralının pişmanlığından daha sonraki zamanlarda yazılmış olup olmadığı hâlâ anlaşılamamış bir din ve ahlak kitabı mıdır? Büyük bir anlayış ve ruh özgürlüğü olanGrotius, ikinci olasılığı benimsiyor (Op. Theolog. cilt I, s. 258) gerçekten, *Ecclessisaste* ve *Atasözleri* çok geniş bir düşünce ve deneyim sunuyorlar ki, bunlar bir Yahudi'ye ya da bir krala mal edilemez.

303 Bay Marmontel'in *(Belisarios)*'unda, kral ile Afrika fatihinin, birbirlerini

tanımadan -birlikte- yemek yedikleri ve görüştükleri yazılmaktadır. Romanda yapılan bu yanlışlık, değil yalnız fatihin, herkesin görüp tanıdığı bir kimse için de geçerlidir ve bütün bu kimselerin gözlerini ve belleklerini yitirmiş olmalarını gerektirecek niteliktedir.

304 Shaw, s. 59. Prokopios (I. II, bö. 13) beyaz tenli ve sarı saçlı bir halkı Atlas dağında gördüğünü söylüyor. Peru'nun Ant dağlarında da olan bu şaşılası olay (Buffor, cilt III, s. 504), yerin yüksekliğine ve havanın ısı durumuna bağlanabilir.

305 Ravenna coğrafyacısı (I. III, bö. 11, s. 129, 130, 131, Paris 1988) *Mauritania Gaditana*'yı betimliyor (Cadix karşısında), *ubi gens Vandalorum, a Belisario devicta in Africa, fugit, et nunquam comparuit.*

306 Bir tek kişi protesto etmişti, ve Genserik, kesin bir yanıt vermeksizin, Cermanya Vandallarını geri göndermişti. Ne var ki, Afrika Vandalları, onun bu ihtiyatlılığıyle alay ettiler ve vatanlarının ormanlarındaki yoksulluğu aşağı görür gibi davrandılar (Prokop., Vandal., I. I, bö. 22).

307 Bu ayrıntıları büyük seçmenin ağzından alarak saptayan Tollius (1687)'de, topları v.b. bulunan, beş ya da altıbin asker toplayabilecek Brandeburg Vandalları'nın başkaldırma ruhlarını ve gizli krallığını betimliyor. (Itinerar. Hungar., s. 42, apud Dubos, Hist. de la Monarch. franç., cilt I, s. 182, 183). Haklı olarak, büyük seçmenedn değil ama, Tollius'den -doğruluğu konusunda- kuşku duyulabilir.

308 Prokop. (I. I, bö. 22) bu konuda tam bir bilgisizlik içerisindeydi. Dagobert'in saltanatı altında (İ.S. 630), *sorbi* ve *Venedi* köle oymakları Turinge sınırlarında yerleşmiş bulunuyorlardı. (Mascou, *Hist.* des Germ. I. XV, 3, 4, 5.).

309 Salluste. Mağriplileri, Herkül ordusunun kalıntıları olarak (*de Bell. Jugurth.*, bö. 14), ve Prokop. (*Vandal.*, I, II, bö. 10), haydut Yûşâ (Josué) 'nin önünden kaçan *Kenanlı*'ların soyundan gelenler olarak gösteriyor; Fenike yazılıyle iki sütundan söz ediyor. Sütunlara inanıyor, yazıttan kuşkulanıyor, soy kütüğünü reddediyorum.

310 Virgilius (Géorgiques, III, 339) ve Pomponius Mela (I, 8), Arapların ve Tatarlarınkine benzeyen Afrika çobanlarının göçer yaşamını betimliyorlar; ve Geziler (Shaw, s. 222) ozanın ve coğrafyacının en güzel bilimsel eleştirileridir.

311 Her fırsatta bu hükümdarlara bir asâ, bir taç ya da şapka, beyaz bir manto, üzerinde resimler bulunan, altın ve gümüşle süslenmiş bir gömlek ile ayakkabılar veriliyordu. Bu değerli madenler, para olarak basılmak için değildi. Prokopios, Vandal., I. I, bö. 25.

312 Proko.'da, Afraka yönetimi, Salomon'un süel başarıları üzerine ayrıntılara bakınız (Vandal., I. II, bö. 10, 11, 12, 19, 20). Bu hadım, çağrıldı ve sonra da Afrika komutanlığı kendisine verildi. Son utkusu Justinianus'ün salta-

natının onüçüncü yılına rastlamıştır (İ.S. 539). Çocukken geçirdiği bir kaza sonucunda hadım kalmıştı (I. I, bö. 2). Tarihçiler, öbür Romalı generallerin çok sakallı olduklarını belirtmenin gerekli olduğunu sanmışlardır. (I. II, bö. 8).

313 Eskiler, deveye karşı atın duyduğu antipatiden söz ederler (xenophon, *Cyroped.*, I. VI ve I. VII; *Polyen. Stragem.*, VII, 6; Plinius, Hist. Nat. VIII, 26; AElien. de Natur. animal., I, III, bö. 7). Ne var ki, her günkü deneyim bunun tersini gösteriyor, ve bu konudaki en iyi yargıda bulunanlar (Doğulular) bu gözlemle alay ediyorlar. (Olcarius'ün Gezileri, s. 553).

314 Aurasius dağının ilk betimlemesi Prokopios'da bulunmaktadır. (Vandal., I. II, bö. 13; de AEdific., I. VI, bö. 7). *Leo Africanus*'un dedikleriyle karşılaştırılabilir (*dell' Africa,* kısım. V, *in Ramusio,* cilt I, 77, recto); Marmol (cilt 2, s. 430) ve Shaw (s. 56-59).

315 Isidore, Chron., s. 722, baskı. Grotius; Mariana, Hist. Hispan., I. V, bö. 8, s. 173. Isidore'ye göre Ceuta kuşatması ve Teudes'in ölümü (A. AE. H. 586, İ.S. 548) ve yeri, Vandallar'ca değil, Romalılarca savunulmuştu.

316 Prokop. *Vandal.*, I. I, bö. 24.

317 Bk. Isidore'nin orijinal Kronik'i, ve Mariana'nın İspanya Tarihi'nin beşinci ve altıncı kitapları. Vizigotların katolik kilisesinde birleşmesinden sonra, kralları Suintila, sonunda Romalıları İspanya'dan kovdu, İ. S. 621-626.

318 Bk. Evlenme ve Amalafrida'nın ölümü üzerine ayrıntılı bilgiler için Prokop. (Vandal., I. I, bö. 8, 9) ve Cassiod (Variar., IX, I), Teodorik'in direnmeleri. Yazarları Victor Tunnunemsiz'in kroniğiyle karşılaştırınız.

319 Lilibe (Lilybée), Kartacılalarca (doksanbeşinci olympiada, yıl 4) kurulmuştu. Birinci Pun savaşında, durumunun gücü ve çok güzel limanı onu, her iki savaşan ulus için önemli bir yer niteliğine sokmuştu.

320 Prokop.'un çeşitli bölümlerini karşılaştırınız (Vandal., I. II, bö. 5; Goth., I. I. bö. 3).

321 Bk. Amalasonte'nin saltanatı ve karakteri üzerine, Prokop., *Gothic.*, I. I, bö. 2, 3, 4; *Anecdotlar,* bö. 16, Alemannus'ün notlarıyle; Cassiodore, Variar., VIII, IX, X ve XI, I; ve Jornandes, de Reb. get., bö. 59; ve *Successione regnorum,* in Muratori, cilt I, s. 241.

322 Teodorik ile Audelfiede'nin evlenmeleri (Audelfiede, Klovis'in kız kardeşi), İtalya'nın fethinden az zaman sonra, 495 yılında olmuştu. (Du Buat. Hist. des Peuples, v.b., cilt IX, s. 213.). Eutarik ile Amalasonte'nin düğünleri 515 yılında kutlandı. Cassiodore, *in Chron.*,s. 453.

323 Prokop., Teodorik öldüğü zaman, torunu Atalarik'in aşağı yukarı sekiz yaşında olduğunu söylüyor. Bu konudaki yetkisi daha ağır basan Cassiodore ise, haklı olarak iki yaş daha büyük gösteriyor, *infantulum adhuc viq decennem.*

324 Bugün *Bolsena* adındaki göl, o zamanlar, o dolaylardaki iki Etrüri kentinin adlarıyle Vulsiniensis ya da Tarquiniensis olarak adlandırılıyordu. Beyaz kayalıklarla çevrilidir, çok balık vardır, kıyılarında çok sayıda kuşlar yaşamaktadır. Genç Plinius (epist. 2, 96) suları üzerinde yüzen, ağaçlıklı iki adadan söz etmektedir. Bu bir masalsa, şu eskiler ne kanağan insanlarmış! Gerçek ise, yeni zaman adamları ne denli ihmalci! Bununla birlikte, Plinius'den beri bu iki ada yeni kum birikimleriyle sâbitleşmiş olabilirler.

325 Bununla birlikte Prokop., genel tarihinde gerçeği söylemediğini dile getirerek tanıklığını geçersiz kılmaktadır. Bk. de Buat'nin bilimsel eleştirisiyle birlikte, kraliçe Gudeline'in imparatoriçe Teodora'ya *mektupları* (Var., X, 20, 21, 23), ve *illâ personâ*'nın kuşkulu deyişini görünüz (cilt X, s. 177-185).

326 Sicilya'nın fethi konusunda, Totila'nın yakınmalarıyle, Prokop.'un anlattıklarını karşılaştırınız. (*Gothic.*, I. I, bö. 5; I. III, bö. 16) Got kraliçesi bu nankör adaya henüz yeni imdat göndermişti. (*Var.* IX, 10, 11.).

327 Ciçero'da (*in Verrem, actio* 2, l. IV, bö. 52, 53), Strabon (I. VI, s. 415) ve d'Orville (Sicula, cilt II, s. 174-202)'de Siraküza'nın eski genişliği ve beş mahallesinin eski görkemi üzerine betimleme bulunmaktadır. Augustus'un yeniden kurduğu kentin kalesi, ada yönünden daha daraltılmıştır.

328 Prokop. (Vandal., l. II, bö. 14, 15) Belisarios'un Sicilya'ya dönüşünü çok açık biçimde anlatıyor (s. 146, *baskı Hoeschelii*). Bu konu üzerined bilimsel bir eleştirinin garip kınamasından ve sataşmalarından şaşkınlık duydum. (La Mothe le Vayer'in yapıtları, cilt VIII, s. 162, 163).

329 Eski Albe kenti, Roma'nın ilk zamanlarında yıkılmıştır. Toprakları üzerinde, ya da dolaylarında, sırasıyle şunlar görülmüştü: 1° Pompeius'ün kırsal evi, v.b.; 2° Pretorien birliklerinin ordugâhı; yeni ve piskoposluğu bulunan Albanum ya da Albano kenti. Prokop., *Goth.*, l. II, bö. 4; Cluvier, *İtal. antiq.*, cilt II, s. 914.

330 Bir falcı kadın hemen şunları söyledi: *Africâ captâ,* MUNDUS *cum nato peribit,* Opsopaeus'çe, tanınmamış harflerle yayımlanmış korkulu - birkaç anlama gelen tanrısal yanıt (Goth., I. I, bö. 7). Maltret baba bir bilimsel eleştiri için söz vermişti, ama hiçbir sözünü yerine getirmedi.

331 Prokopo., Kronolojisinde, kimi noktalarda Thucydide'e öykünerek, Justinianus yıllarının ilkbaharıyle ve Got savaşıyle başlıyor; birinci dönemi 1 nisan 535'e rastlıyor; Muratori'ce ve Sigonius baskcılariyle izlenen (Pazi, Crit., cilt II, s. 555), Baronius'ün yıllıklarında denildiği gibi, 536'da değil. Şu var ki, Prokop'un verdiği tarihleri kendi öz yazdıklarıyle olduğu gibi Marcellinus'ünkilerle de bağdaştıramıyoruz.

332 Prokop. (1. I, bö. 5-29; 1. II, bö. 1-30; 1. III, bö. 1) Gotlarla olan savaşı Vitiges'in tutsaklığına dek anlatıyor. Ben de, Sigorius'den aldığım kimi olayları buna ekledim. (Opp., cilt I de Imp. Occident., 1. XVII, XVIII) Muratori'den alıntılar yaptım (Ann. de Italia, cilt V).

333 Jornandes, *de Reb. getic.*, bö. 60, s. 702, bası. Grot.; ve cilt I, s. 221; Muratori, *de Success.. reg.*, s. 241.

334 Tacitus (*Ann.*, XV, 35), *Neapolin quasi urbem graecam delegit.* Yüzelli yıl sonra, Septimus Severus zamanında, Philostrate, Napolilerin hellenizmini övmektedir.

335 Virgilius, Horacius, Silius İtalicus ve Staleus, Napoli dinlencesini kutluyorlar. (Cluvier, *Ital. antiq.* 1. IV, s. 1149, 1150). Elimizde Stace'nin hoş bir mektubu var. (Sylv., 1. III, 5, s. 94-98, bası. Makland), bu sessizlik cennetine götürebilmek amacıyle karısını Roma zevklerinden çekip almak için harcadığı çabaları anlatıyor.

336 Bu ölçme, İ.S. 1139'da Napoli'yi ele geçirdikten sonra yeni krallığının başkenti haline getiren Roger I tarafından yapılmıştır. (Giannone, *Istoria civile*, cilt II, s. 169.). Hıristiyan Avrupa'nın üçüncüsü olan bu kent, bugün onikibin milden çok çevreye sahiptir (*Jul.* Coes. Capaccii Hist. Neapol., I. I, s. 47), dünyada eşine rastlanmayacak biçimde böyle bir alanda üçyüzelli bin kişilik bir nüfus yaşamaktadır.

337 Burada sözkonusu olan geometrideki *ayak* değil, Fransa'da kullanılan yirmiiki parmak ölçüsündeki *ayak*'tır. (D'Anville, Mésures itinéraires, s. 7, 8.) İkibin üçyüz altmış üç rakamı (1) İngiliz milinden azdır.

338 Belisarios, genel kıyım dolayısıyle Papa Sylverius'çe azarlandı. Halkı yeniden yerleştirdi, AFrikalı tutsak kolonilerini Sicilya'da Kalabra ve Puglia'da topladı. Hist., Miscell, I. XVI; in Murat., cilt I, s. 106, 107.

339 Benevente, Melagre'nin yeğeni Diomedes'çe kurulmuştu. (Cluvier, cilt II, s. 1195, 1196.) Claydon domuz avcılığı yabanıl yaşamın bir tablosunu sunar. (Ovideus, Metam., I. VIII.) Otuz, kırk kahraman bir domuza karşı birlik kuruyorlardı. Bu çirkin ve kaba hayvanlar (domuzlar demiyorum) biryaban domuzu başı için bir kadınla kavga ediyorlardı.

340 Cluvier (cilt II, s. 1007) *Decennovium* ile Ufens ırmağını birbirine karıştırıyor; bu pek şaşılası bir şey. Gerçekte, bu, *Forum Appli*'den

Terracine'ye dek uzayan ondokuz millik bir kanaldı, ve burada Horacius geceleyin kayığa binmişti. Lucain'in sözünü ettiği *Decennovium* (Dion-Cassius ve Cassiodore de ondan söz ediyorlar), yıkılmış, yeniden yapılmış ve sonra da tam olarak yok olmuştur. *Analyse de l'Italie*, s. 185, v.b.

341 Bir yahudi, mezhep ayırmadan tüm hıristiyanlara karşı duyduğu kini ve hıncı, her biri onar domuzdan oluşan üç sürüyü çok dar bir yere sıkıştırmak ve birinci sürüye *Gotlar*, ikinciye *Yunanlılar*, üçüncüye de *Romalılar* diye adlar takmak suretiyle yetiştirmişti. Birinci sürünün tüm domuzları ölü, ikinci sürününküler yaşar, üçüncününkiler ise yarısı ölü, öbür yarısı ise kılları dökülmüş olarak bulunmuşlardı. Bu kaba simge başa geleni kötü anlatmıyordu.

342 Bergier (Hist. des grands chemins des Romains, cilt I, s. 221-228, 440-444) bu yolun bünyesini ve kullanılan gereçleri inceliyor, ve d'Anville (Analyse de l'Italie, s. 200-213) yönünü saptıyor.

343 Olayların arka arkaya dizilmesi, daha doğrusu Prokopios'un metinlerinde yer değiştirip ona göre sıralanması, Belisarios'un Roma'yı 536'yılında aldığını ortaya çıkarmaktadır. Evagrius (I. IV, bö. 19) aralık ayı olduğunu söylüyor;bunun, aslında pek de isabetli bir yazar sayılmayan Nicephorius Callistus (1. 17, bö. 13)'e göre aym onunda olduğu düşünülebilir. Bu görüşleri Pagi'nin (cilt II, s. 559, 560) araştırmalarına ve saptamasına borçluyum.

344 Doru ya da kızıl sarı ata Yunanlılar u , Barbarlar *balan*, Romalılar da spadix diyorlardı.

345 Sanırım ki, uiuuuuuu terimi bir insan adı değil, sancaktarlık görevinin adıdır. Bu, Romalılar veYunanlılarca benimsenen barbarlarca *bandum* (vexillum) sözcüğüneden gelmektedir. Paul-diacre, I. I, bö. 20, s. 760; Grot., nomina gothica, s. 575; Ducange, *Gloss. latin.*, cilt I, s. 539, 540.

346 Bay d'Anville, *Les Mémoires de l'Académie des Inscriptions* (yıl 1756, cilt III, s. 198-236) 1738'de Rollin Tarihi için çizmiş olduğundan daha küçük ölçekte olmakla birlikte daha doğru bir Roma planını vermiştir. Deneyimden edindiği bilgilerden yararlanmıştır. Rossi'nin topografyası yerine Nolli'nin yeni ve yetkin haritasını esas almıştır. Plinius'ün verdiği eski onüç mil ölçümü sekize indirgelenmelidir. Bir metni bozmak, dağları ve yapıları uzaklaştırmaktan daha kolay ve rahattır.

347 1709'da Labat (*İtalya'ya yolculuk*, cilt III, s. 218) Roma'da yüzotuzsekizbin beşyüz altmış sekiz hıristiyan (canlı), sekiz ya da onbin Yahudi (görünüşe göre cansız) bulunduğunu hesaplıyordu. 1763'de Roma'nın nüfusu yüzaltmışbin (can)'dan çoktu.

348 Nardini'nin sağlam görüşü buraqla *tumultuarie opere di Belisario*'yu ayırımlıyordu. Roma antica 1. I, bö. 8, s. 31.

349 Prokope'nin gözlemlediği duvarın üst kesimindeki açıklılık ve eğiklik (Goth., I. I, bö. 13) bugün bile görünmektedir. Donat., Roma vetus, I. I, bö. 17, s. 53, 54.

350 Justus-Lipsius (Opp., cilt III; *Polior.*, I. III) Prokopios'un bu parlak ve çarpıcı pasajını bilmiyordu (Goth., I. I, bö. 21). Bu savaş aracına *yaban eşeği, à calcitrando* deniyordu. (Henri Etienne, *Thesaur. Lingue groec.*, cilt II, s. 1340, 1341; cilt III, s. 877.) Eski çağ sanatına öykünen, belki onu geride bırakan general Melville'in tasarladığı ve uyguladığı bir modeli görmüştüm.

351 Prokopios'un yaptığı bu anıt-kabir betimlemesi, yapılmış olan betimlemelerin birincisi ve en iyisidir. Yanlar ikiyüz altmış *İngiliz ayağı*'dır.

352 Praksiteles, kır tanrıçalarında ve Atena (Athéna)'da üstünlük kazanıyordu. Bu sonuncusu başyapıtıydı. Bugün Roma'da ondan otuz kadar bulunmaktadır. Sekizinci Urben zamanında Aziz-Ange çukuru temizlenince, işçiler Barberini sarayının uykudaki kır tanrısını buldular. Ne var ki, bu güzel heykelin bir bacağı, bir oyluğu ve de sağ kolu yitmişti.

353 Latium tanrısı olan Janus için yapılan kilisenin Prokopeios'ça yapılan betimleme, yapılanların en iyisidir (*Heyne, Excurs. V ad.* I. VII *AEneid.)* Romulus ve Numa zamanında burası kentin kapılarından biriydi. (Nardini, s. 13, 256, 329.) Virgilius, Janus tapınağının girişin ozan ve antikacı olarak betimlemiştir.

354 *Vivarium,* yabanıl hayvanların konulduğu düşman silahlarının erişemeyeceği bir kale köşesiydi (Prokope, Goth., I. I, bö. 23.) Nardini'de (I. IV, bö. 2, s. 159, 160) ve Nolli'nin yayımladığı Roma planında.

355 Roma borusu ve çeşitli notlar üzerine, Lipsius'e bakınız (*de Militiâ romanâ,* opp., ciltIII, 1, 4, dialogue X, s. 125-129). Prokopios, *saldırı*'yı süvarinin tunç borusuyle, çekilmeyi de piyadenin meşin ve hafif ağaçtan borusuyle önermiş, bu öneri Belisarios'ça benimsenmiştir. (Goth., I. II, bö. 23.).

356 Prokopios (Goth., I. II, bö. 3) su kemerlerinin adını söylemeyi unutmuş. Frontinus Fabretti'nin ve Eschinard'ın yazılarında (*de Aquis, et de Agro romani),* ne de Lameti ve Cingolani'nin haritalarında, Roma'dan bu uzaklıkta bir çifte kesişme yerinden açıkça söz edilmemektedir. Roma'dan yedi, sekiz mil uzaklıkta (elli stad) ve Albano yolu üzerinde, Latin yolu ve Appianus yolu arasında, altıyüz otuz *ayak* bir alanda uzayan, olasılıkla Septimianus su kemerinin yıkıntıları bulunmaktadır. Kemerlerinin yüksekliği yirmibeş *ayak*'tır.

357 Katır etinden sucuk yaptılar; katırlar salgın hastalıktan ölmüşlerse uğradıkları kötülük de o ölçüde büyük oldu. Bununla birlikte, denildiğine göre, ünlü Bulony (Boulogne) sucukları eşek etindendir. (Bk. de Labat, cilt II, s. 218).

358 Sarayın, tepenin ve bitişikteki kapının adı senatör Pincius'den geliyordu. Tapınaklardan ve kiliselerden geri kalanlar bugün Trinite du Mont'un küçücükler bahçesinde bulunmaktadır. (Nardini, I. IV, bö. 7, s. 196; Eschinard, s. 209, 210; bk. Buffalino'nun eski planıyla Nolli'nin büyük planı.). Belisarios, karargâhını Pincia kapısıyle Salaria kapısı arasında kurmuştu. Prokopo., Goth., I. I, bö. 15.

359 *Primum* ve *secundum velum*'un gösterdiği tablo, Belisarios'un imparatoru temsil ettiği ve Bizans sarayının gururlu merasimini yansıtmaktadır.

360 Prokopios bu kutsallıklara saldırı olayını, pek isteksiz olarak, birkaç sözcükle anlatıyor (Goth., I. I, bö. 25). Liberatus'ün (*Breviarium,* bö. 22) ve Anastasius'ün *(de* vit. Pontif., s. 39) anlatıları daha ayrıntılı olmakla birlikte peşin yargılarla doludur. Kardinal Baronius'ün aforozlarına kulak verin (İ.S. 536, no. 123; İ.S. 538, no. 4-20): *Portentum, facinus omni execratione dignum.*

361 Eski Capene kapısı Aurelianus'çe biraz geriye alınmış, Aziz Sebastianus (modern) kapısının yanıbaşına yerleştirilmişti (Nolli'nin planına bakınız). Egeria koruluğu, Numa anısı, zafer takları, Scipion'ların ve Metellus'lerin mezarları, v.b., bu kantonu bir tür *kutsal yer* niteliğine büründürüyordu.

362 Prokopo.'ün sözleri elverişsiz bir anlam belirtiyor. (Goth., I. II, bö. 4); bir kadından da söz ediyor.

363 Anastasius, ancak bir kaplana onur verebilecek olan *sanguinarius* sanını korudu.

364 Bu olay genel Tarih'de (Goth., I. II, bö. 8) iyi dileklilikle ve suya sabuna dokunmaksızın, *Anecdotes*'da, kötümserlikle ve daha serbestçe anlatılmıştır (c. 7). Marcellinus, daha iyisi, onun devamcısı (*in Chron.)* Constantinus'ün öldürülmesi üzerine -önceden tasarlanma olma- kuşkusunu sokuyor. Constantinus. Roma'da ve Spolette'de yararlı hizmetler yapmıştı. (Procopo., *Goth,* I. I. bö. 7-14). Aleman onu, *Constantianus*'le karıştırmaktadır, *comes stabali.*

365 Onun ayrılmasından sonra hizmet etmeyi reddettiler. Tutsakları ve ellerindeki hayvanları Gotlar'a sattılar, onlarla savaşmayacaklarına and içtiler. Bir bölümü Thule ya da İskandinavya'ya göç eden bu göçer ulusun töreleri ve serüvenleriyle ilgili olarak Prokopo.'de metin dışı ilginç bilgiler vardır (Goth., I. II, bö. 14-15).

366 Bu *kalleş* nitelendirmesi (Prokopios, Goth., I. II, bö. 25) La Motte -le- Vayer (cilt VIII, s. 163-165)'i yaratıyor. Onun eleştirilerine bakılırsa, Yunanlı tarihçiyi okumadığı söylenebilecektir.

367 Baronius, Datius'ün hayinliğini övüyor, ve katolik papazları haklı buluyor: *Qui ne sub heretico principe degant, omnem lapidem movent.* Gerçekten yararlı bir ihtiyatlılık! Daha ussal olan Muratori (*Ann. d' Italie,* bö. V, 54), hiç değilse bunlara *andım bozanlar* diye bakıyor ve Datius'ün ihtiyatsızlığını kınıyor.

368 Aziz Datius, Barbarlara karşı olmaktansa şeytanlara karşı olmaktan daha mutlu olmuştu. Kalabalık maiyetiyle birlikte yolculuğa çıkmış, Korent'de büyük bir eve yerleşmişti. Baronius, İ.S. 538, No. 89;; İ.S. 539, No. 20.

369 (Bk. Prokopios, I. II, bö. 7, 21). Bununla birlikte, bu denli kalabalık bir nüfusun varlığı inanılmaz gibi görünmektedir. Milano, her ne denli İtalya'nın ikinci ya da üçüncü kenti olsa da, biz bu sayıdan bir sıfır atsak yine de bizden yakınmaz. Milano ile Cenova, otuz yıldan az sürede kalkındılar. Paul-diacre, de Gest. Langobard., I. II, bö. 38.

370 Prokopo.'den başka, Romalılar için belki daha yararlanılacak, Marius'ün *Chroniques*'lerine ve Marcellinus'e bakınız; Jornandes, *in Success. reg. in Muratori,* cilt I, s. 241; ve aziz *Tours*'lu Gregorius, I. III, bö. 32, *in* cilt II *Fransa Tarihçileri.* Aziz Gregorius, Belisarios'un yenildiğini sanıyor; Aimoin ise (*de Gest. Francor.*. I. II, bö. 23, *in* t. II, s. 59) onun Franklar'ca öldürüldüğünü söylüyor.

371 Agathias, I. I, s. 14, 15. Pannonia'nın Lombardları ya da Gepidlerietkilemeksizin ya daboyunduruk altına almasının sonu alınacağı zaman.yunanlı tarihçi Trakya'da yok olacağına inanmıştı.

372 Teodebert, mızrağını boğanın üzerine atınca hayvan bir ağacı kralın başına devirdi ve Teodebert o gün öldü. Agathias'ın öyküsü böyle. Şu da var ki Fransa'nın yerli tarihçileri (cilt II, s. 202, 403, 558, 667) onun bir ateşli hastalıktan öldüğünü söylüyorlar.

Çeşitlerin ve adların çokluğu arasında (aurock, urus, bizon, bubalus, bonasus, buffle, v.b.) kendini yitirmeden (Buffon, Hist. nat. cilt XI, ve Supplément, cilt III, VI), şunu da belirtmem gerekir ki, altıncı yüzyılda Vosges ve Ardennes ormanlarında, çok uzun boylu, boynuzlu yaban hayvanlar avlanıyordu. Aziz Tours'lu Gregorius, cilt II, I. X, bö. 10, s. 369.

373 Auksimum kuşatması sırasında, önce eski bir su kemerini yıkmaya çalıştı, ve sonrada suya cesetleri, zehirli oları ve sönmemiş kireçleri attı. Prokopo. (1, II, bö. 29) böyle diyor. Kullandığı iki Yunanca sözcük, Gallianus'de, Dioscoris'de ve Lucianus'de de eşanlamlı olarak kullanılmıştır. H. Etienne, Thesaur. ling. groec., cilt III, s. 748.

374 Gotlar, Mathasuintha'dan, belki de yıldırım etkisiyle olan bu yangına yardım etmiş olmakla kuşkulandılar.

375 Bilimsel olarak düşünüldüğünde savaş hukuku deyimi kullanmak çelişkiye düşmek gibi birşey oluyor. Grotius de, *jus nutiore ile jus gentium,* ve zehirle hastalık arasında birtakım boş ayrımlar yapmaya yçabalıyor. Terazinin bir kefesine Homeros'un (*Odyss.*, 259) ve Florus'ün (I. II, bö. 20, NO. 27, *ult.)* pasajlarını, öbür kefesine isc Solon'un (Pausanias, I. II, bö. 20, No. 37) ve Belisarios'un örneklerini koyuyor. Bk. yapıtı (*de jure belli et pacis,* I. III, bö. 4, s. 15, 16, 17, ve Barbeyrac'in çevirisi, cilt II, s. 257, v.b.) Bununla birlikte, karşılık olarak kime düşmanca yöntemleri yasaklayacak kapalı ya da açık bir anlaşmanın iyi yanlarını ve geçerliğini anlamaktayım. Bk. Eschine'de *amphietyonique* (eski Yunan devletlerinin temsilcilerini toplayan meclis) andiçmesi, *de falsâ Legatione.*

376 Belisarios, Ravenna'ya 540'da değil, 539 yılının sonunda girdi. Pagi(cilt II, 569), papirus üzerine yazılmış özgün bir belgeye dayanarak tanıtlayan Muratori'ce bu noktada düzeltilmiştir (Ann. d'Italia, cilt V, s. 62) (Antiq. Italioe medii Oevi, cilt II, dissert. 32, s. 997-1009; Maffei, Istoria diplom., s. 155-160). 3 Ocak 540'dan önce barış ve serbest ulaşım, Ravenna ile Faenza arasında kurulmuştu.

377 Vitiges, komutan Sanguinarius'çe yakalandı; Julius kilisesinde, canına kıyılmayacağına ilişkin olarak yemin edildi, ya da resmen söz verildi. (*Hist. Misoell.,* 1. XVII, in Muratori, cilt I, s. 107.7 Anastasius'ün anlatışı biraz karanlıkça ama olası ... (*in Vit. Pot.,* s. 40). Mascou (*Hist. des Germains,* XII, 21) Montfaucon'a göre, Vitiges'in tutsaklığını simgeleyen ve bugün B. Landi'nin kabinesinde bulunan bir kalkandan söz etmektedir.

378 Vitiges, İstanbul (Konstantinopolis)'da iki yıl yaşadı, *et imperetoris in affectu conviotus* (ya da *conjuctus), rebus excessit humanis,* dul karısı, patricius Germanus'le evlenerek Germanus (genç) adını alan oğlu dolayısıyle Anicianus ailesiyle Amali'lerin kan birliğini sağladı. Jornandes, bö. 60, s. 221, *in* Muratori, cilt I.

379 Prokopo., Goth., 1. III, bö. 1. Belisarios'a ilişkin olarak ele geçirdiği kimi ayrıntılara kılık değiştiren, onbirinci yüzyıl Fransız keşişlerinden Aimoin onikibin *pueri* ya da tutsaktan sözediyor, *quos propri is alimus stipendiis,* ve bundan başka, onsekiz bin askerden de... *Fransa Tarihçileri,* cilt III, *de Gest. Francor.,* I. II, bö. 6, s. 48.

380 Aleman, büyük bir titizlik göstererek, Anecdotlar'ın en ilginç ilk dört bölümüne çok az şey eklemiştir. Bu garip Anekdotların kimisi, olası bulunduğu için gerçek olabilir. Başka kesimleriyle olanaksızlığı nedeniyle belki gerçektir. Prokope., birincilere kendisi de inanmak zorunluğu duydu; inanılması güç olan sonuncuları uydurarak yakıştırmış olabilir.

381 Anectodes'un (c. 1) ve Aleman (s. 2, 3) Vandal savaşlarını (1. I, bö. 12) karşılaştırınız. Filozof Leon bu vaftizli evlat edinmeyi yeniden yaşattı.

382 537 yılının kasım ayında Fotius, papayı tutukladı. (*Liberat. Brev.,* bö. 22; Pagi, cilt II, s. 562.). 539'uncu yılın sonuna doğru Belisarios,Ravenna'da Teodosius'e önemli ve kazançlı bir iş verdi.

383 Teofanes (*Cronograph.,* s. 204), Belisarios'un üvey oğlu olan bu gence *Photinus* diyor. Bu da *Historia Miscella* ve Anastasius'çe aynen alınmıştır.

384 Marcellinus'ün Kroniki'nin devamcısı, Anecdotlar'ın özü üzerine birkaç uygun söz söylemektedir: *Belisarios de Oriente evocatus, in offensam periculumque incurrens grave, et invidive subjacens, rursus remittitur in Italian* (s. 54).